

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
АРХИТЕКТОНСКИ ФАКУЛТЕТ

Александра Д. Ђорђевић

***ДОБРО У ПЛАНИРАЊУ: МОДЕЛ ВРЕДНОСНОГ
РАСУЂИВАЊА У ПРАКСИ РАЗВОЈА ГРАДА***

докторска дисертација

Београд, 2020

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF ARCHITECTURE

Aleksandra D. Đorđević

***THE GOOD* IN PLANNING: MODEL OF VALUE
JUDGMENT IN CITY DEVELOPMENT PRACTICE**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2020

Ментор:

др Марија Маруна, редовни професор
Универзитет у Београду – Архитектонски факултет

Чланови комисије:

др Владан Ђокић, редовни професор
Универзитет у Београду – Архитектонски факултет
др Урош Радосављевић, ванредни професор
Универзитет у Београду – Архитектонски факултет
др Велимир Шећеров, редовни професор
Универзитет у Београду – Географски факултет

Датум одбране:

ИЗЈАВА ЗАХВАЛНОСТИ

Искрено се захваљујем свом ментору, проф. др Марији Маруни на уложеном труду, дугогодишњој посвећености овом истраживању, речима подршке и тежњи да рад достигне високе истраживачке стандарде.

Захваљујем се в.проф. др Урошу Радосављевићу на вредним смерницама, предлозима и саветима, проф. др Владану Ђокићу на подршци и смерницама које су значајно утицале на дефинисање теме истраживање и проф. др Велимиру Шећерову на значајним сугестијама у процесу истраживања.

Искрено хвала колегама из кабинета на разговорима, најближим пријатељима на дељењу искустава, литературе и изазова у току израде докторске дисертације, а породици на искреној подршци.

Александра Д. Ђорђевић
Београд, април 2020. године

Добро у планирању: Модел вредносног расуђивања у пракси развоја града

Резиме

Главни циљ истраживања односи се на преиспитивање појма *доброг* и поновно враћање његовој конститутивној улози у планирању. У раду се полази од тезе да је *добро* основ постојања планирања као етичке активности, односно да без веровања да планирање може допринети бољем развоју града нестаје и потреба за планирањем. Имајући у виду значај *доброг* за планирање, очекује се да оно заузима и централну позицију у научној дебати о суштини и улози планирања у савременом контексту. Из тог убеђења израста изразит значај анализе и систематизације теоријске мисли као упоришта за формирање модела кроз метод систематичног прегледа литературе.

Верује се да диверзитет теоријских становишта може утицати на стварање нормативне основе за деловање у пракси и омогућити дефинисање аспеката који усмеравају вредносно расуђивање о *добром* у пракси развоја града. Наведени елементи чине логичку поставку модела која се проверава на анализи конкретних студија случаја у Београду, како би се модел тестирао и како би се разумели локално специфични услови. У складу са тим, главни очекивани резултати истраживања су допринос теоријском знању и креирање модела вредносног расуђивања који у садејству могу допринети успостављању оквира за легитимност у доношењу одлука о развоју града.

Практична примена креираног модела је двојака. Са једне стране, концептуални модел треба да допринесе очувању легитимности планирања и преиспитивању основе за дефинисање регулаторног оквира, док са друге стране доприноси развоју нових метода у евалуацији процеса и продуката планирања. Истраживање треба да допринесе експертском расуђивању и да створи већу свест међу планерима и истраживачима о значају враћања *добром*, чиме би се дугорочно допринело бољој општој позицији планера у друштву, али и ширем друштвеном разумевању.

Кључне речи: нормативност, вредносни оквир, етика, теорија планирања, евалуација планске праксе

Научна област: Архитектура

Ужа научна област: Урбанизам

УДК: 711.4:17(497.11 Beograd)(043.3)

***The good* in planning: Model of value judgment in city development practice**

Abstract

The main research goal is to reassess the notion of *the good* and to re-establish its constituent role in planning. The starting hypothesis is that *the good* is the basis for the existence of planning as an ethical activity, hence that, without believing that planning can contribute to better city development, the need for planning will disappear. Given the value of *the good* for planning, it is expected that, as such, holds a central position in the scientific debate about the essence and the role of planning in the contemporary context. From this conviction, the significance is given to the analysis of theoretical thought as a foundation for model formation through a systematic literature review.

It is believed that the diversity of theoretical standpoints could influence the creation of a normative basis for action in practice and enable the definition of aspects that guide value judgment about *the good* in city development practice. These elements form the logical setup of the model, which will be applied in the analysis of specific case studies in Belgrade to test the model and to define locally specific conditions. Accordingly, the main expected result of the research is the contribution to theoretical knowledge and the creation of a value-based judgment model, hence establishing a framework for legitimacy in decision-making on city development.

The practical application of the created model is twofold. On one hand, the conceptual model should contribute to maintain the legitimacy of planning and question the basis for defining the regulatory framework, while on the other hand, it should contribute to the development of new evaluation methods of planning processes and products. Research should contribute to expert reasoning and greater awareness among planners and researchers about the importance of *the good*, thus contributing to a better overall position of planners in society and a broader social understanding.

Key words: normativity, value framework, ethics, planning theory, evaluation of planning practice

Scientific field: Architecture

Specific scientific field: Urbanism

UDC: 711.4:17(497.11 Beograd)(043.3)

САДРЖАЈ

1. УВОД	13
1.1. Уводне напомене о теми истраживања	13
1.1.1. Појмовно одређење	14
1.1.2. Теоријски оквир истраживања	16
1.2. Проблем и предмет истраживања	17
1.3. Циљеви истраживања	18
1.4. Задаци истраживања	19
1.5. Хипотезе рада	19
1.6. Научне методе	20
1.7. Научна оправданост дисертације, очекивани резултати и практична примена резултата	23
2. ДОБРО У ПЛАНИРАЊУ ГРАДА	24
2.1. Систематични преглед литературе	24
2.2. Анализа садржаја најцитиранијих чланака	27
2.3. Категоризација и систематизација	35
2.3.1. Вредносно расуђивање и планирање	36
2.3.1.1. Моћ као основа вредносног расуђивања	37
2.3.1.2. Јавни интерес као основа вредносног расуђивања	41
2.3.1.3. Правда као основа вредносног расуђивања	44
2.3.1.4. Дијалог као основа вредносног расуђивања	51
2.3.1.5. Политика као основа вредносног расуђивања	56
2.3.1.6. Морфолошка димензија као основа вредносног расуђивања	59
2.3.2. Вредносно расуђивање и продукти планирања	63
2.3.2.1. Легитимност планирања и регулаторни оквир	63
2.3.2.2. Питање етике и евалуације планова	65
2.3.2.3. Питање етике у истраживању	66
2.3.3. Систематизација	68
3. МОДЕЛ ВРЕДНОСНОГ РАСУЂИВАЊА У ПРАКСИ РАЗВОЈА ГРАДА	74
3.1. Теоријска поставка модела, општи аспекти и критеријуми	74
3.2. Тестирање модела у пракси развоја града у Србији	79
3.2.1. Пракса планирања у Србији	79
3.2.2. Студија случаја фабрике Беко у Београду	84
3.2.2.1. Контекст и хронологија догађаја	84
3.2.2.2. Анализа актера и хронологије укључивања актера	92
3.2.2.3. Евалуација примера на основу утврђених аспеката	95
3.2.2.4. Систематизација резултата евалуације примера	104
3.2.3. Студија случаја насеља Степа Степановић у Београду	111
3.2.3.1. Контекст и хронологија догађаја	111
3.2.3.2. Анализа актера и хронологије укључивања актера	119
3.2.3.3. Евалуација примера на основу утврђених аспеката	122
3.2.3.4. Систематизација резултата евалуације примера	131
3.3. Дискусија резултата примене модела	137

4.	КА ДОБРОЈ ПРАКСИ РАЗВОЈА ГРАДА	145
4.1.	Значај модела за обезбеђење легитимности планирања и дефинисање регулаторног оквира	145
4.1.1.	Утврђивање процедура за израду, измену и усвајање планских и техничких докумената	145
4.1.2.	Већа ангажованост, информисаност и едукованост заинтересованих страна у пракси развоја града.....	149
4.1.3.	Одговорност актера у процесу праксе развоја града.....	151
4.2.	Значај модела за евалуацију планова и планских одлука	154
4.2.1.	Унапређење процеса стручне контроле планских и техничких докумената	154
4.2.2.	Евалуација процеса и продуката планирања.....	155
4.3.	Значај модела у домену етике у истраживању	156
5.	ЗАКЉУЧАК	158
6.	ЛИТЕРАТУРА.....	161
7.	ПРИЛОЗИ И ИЛУСТРАЦИЈЕ	169
7.1.	Документациона основа за одабир часописа	169
7.2.	Документациона основа за систематичан преглед литературе	175
7.3.	Списак препознатих текстова и селекција тридесет најцитиранијих чланака.....	184
7.4.	Списак илустрација.....	192
8.	Биографија аутора	195
9.	Изјава о ауторству	196
10.	Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада	197
11.	Изјава о коришћењу	198

1. УВОД

1.1. Уводне напомене о теми истраживања

Добро је утопија. Утопија, јер скуп вредности, по својој природи не може бити ни тачан ни нетачан, ни исправан ни погрешан, већ само нешто у шта се верује. Гледано кроз историју, утопијско мишљење је било изразито значајно за планирање, док су планери под окриљем *доброг* постављали циљеве у односу на жељени вредносни оквир и концепте који су се мењали кроз време – повећање квалитета живота, друштвене укључености, ефикасности, демократичности, једнакости, одрживости итд. Данас, када постоји сумња у сваку врсту објективног сазнања и када је општеприхваћен став да постоји плурализам у веровањима и поимањима *доброг*, пољуљана је и идеја о могућности постојања *доброг града* у целини, али и о потреби и могућности да планери уопште утичу на формирање *доброг*.

Питање *доброг* у планирању подразумева бављење утопијским, за које Џон Фридман (John Friedmann) истиче да помаже приликом одабира будућности коју сматрамо оправданом, зато што је њена конкретна слика заснована на вредностима које су издвојене као битне (Friedmann, 2011). И поред своје утопијске природе, *добро* је неопходно планирању уколико се верује да је планирање засновано на убеђењу да омогућава бољу будућност од оне коју би произвело одсуство планске интервенције (Campbell, Tait, & Watkins, 2014; Alexander, 2010; Campbell, 2012; Friedmann, 2011). Самим тим, планирање се тиче доношења избора, са другима и за друге, о ономе шта је *добро*, док је вредносно расуђивање у средишту делатности планирања – прављењу разлике између доброг и лошег, бољег и горег у одређеном простору (Campbell, 2002). Из тог разлога, Фридман наглашава основне изазове који се постављају пред теорију и праксу планирања. Пре свега, основни изазов се огледа у могућности развијања вредносно засноване филозофије сопствене праксе, док се остали изазови односе на проналажење начина померања од вредности ка акцији, довођење у питање поузданости знања за доношење одлука у односу на будуће промене, али и могућности успостављања равнотеже између циљева социјалне правде и инклузије у процесу урбаног и регионалног реструктурирања (Friedmann, 2008).

Питање бољег тражи размишљање, бављење етичким (Campbell, 2012), док је брига о резултатима неизбежно нормативна ствар јер подразумева доношење избора који ће неке обезбедити корист а неке не (Klosterman, 1978; Campbell, Tait & Watkins, 2014; Campbell, 2012). Као такво, планирање је у основи етичка активност зато што поставља питања о томе шта треба урадити, за кога и ко то треба да уради (Campbell, 2012; Watson, 2003). Уколико се разматрају савремени ставови теоретичара планирања, тај вредносни оквир стварају релевантне институције и актери укључени у процес планирања, док се ставови планера, као експерата у пракси развоја града, у потпуности негирају (Alexander, 2013). Морамо нагласити да су и кроз историју професионалне компетенције планера ретко биле у потпуности прихваћене, док су вредности и норме на које су се ослањали често биле нејасне и конфликтне (Klosterman, 1978). Како Ричард Клостермен (Richard E. Klosterman) објашњава, компетенције планера су додатно доведене у питање када су крајем осамдесетих година двадесетог века, проблеми у планирању постали и важна политичка питања која укључују интересе различитих актера (*исто*). Политичка димензија планирања, али и сумња у сваку основу знања, утицали су на повећање заинтересованости за питање вредности у теорији планирања. Међутим, један од резултата ове сумње био је неутемељен, али распрострањен поглед да више не постоји начин да се оправдају наша веровања и вредности (Stein & Harper, 2005). Важно је нагласити да исте те вредности представљају не само основ за дефинисање *доброг* у планирању већ и основ за задовољење интереса већег броја актера који су укључени у процес планирања. Иако се управо због политичког аспекта, који подразумева начин доношења одлука групе људи, очекивао пораст истраживача и истраживања из ове области, то се још увек није десило (Campbell, 2012). У складу са тим, када се свака врста знања, па и експертско, посматра као привремено и парцијално, расуђивање постаје централни елемент активности планирања у пракси развоја

града (Campbell, 2002). И не само то – планирање као активност остаје суочено са ситуацијом у којој је град последица снажних индивидуалних интереса, при чему је угрожена равнотежа између приватног и јавног, и у којој доминира интерес капитала, чиме се планирање у целини своди на сервисну активност.

Поред тога, и сам град се посматра парцијално а трансформације се дешавају у комплексном контексту глобализације и неолибералног капитализма. Имајући ово у виду, Хедер Кембел (Heather Campbell) поставља питање да ли је друштво толико напредовало да по први пут у историји активно стварање простора није више колективна брига, већ само активност која се може поверити индивидуалистичким преференцијама (Campbell, 2002). У складу са наведеним просторним и друштвеним проблемима, али и изазовима који се постављају пред планирање у пракси развоја града и дебатовану о вредностима, уочава се потреба да се планирање врати фундаменталном питању *доброг* које се налази у његовој основи. Како Клостермен објашњава, традиција планирања подједнако лежи у рационалности и науци, колико и у традицији реформе односно настојању за побољшањем ситуације (Klosterman, 1978).

Разматрајући питање заступљености теме вредносног оквира у планирању, Кембел указује да је недовољна присутност текстова везаних за ову област такође етички избор који није вредносно неутралан, већ разлог одсуства научних текстова ваља тражити у политичким интересима за потискивањем и маргинализацијом професионалних интереса и етичких идеала (Campbell, 2012). Настојање за обједињавањем идеја о *добром*, али и решавањем питања како и на основу чега можемо расуђивати да је нешто *добро* и ко и на основу чега има право да прописује то *добро*, може допринети разумевању и расветљавању питања вредносног оквира у планирању и тиме допринети општој позицији планера у друштву.

1.1.1. Појмовно одређење

Пре него што представимо теоријски основ истраживања, потребно је објаснити основне појмове који су неопходни за разумевање тврдњи и исказа присутних у раду. Како објашњава Роже-Пол Дроа (Roger-Pol Droit), *èthikè* је придев изведен из речи *èthos* и у дословном преводу значи понашање, док је основно питање којим се етика бави – образложење основа за посматрање једног понашања као бољег у односу на друго (Droa, 2011). *Добро* је фундаментални концепт у етици док етика, као грана филозофије, подразумева систематизацију, оправдање и дефинисање концепта исправног и погрешног, доброг и лошег начина деловања и понашања. Дакле, не може се говорити о *добром* граду а не мислити о етици, нити размишљати о планирању без постављања питања *како поступити*. *Добро* није увек добро за све. Додатна околност коју Дроа наглашава је проблематика етичког расуђивања и доношења одлуке у појединачним случајевима, чиме се бави примењена етика (Droa, 2011, стр. 39). Важно је нагласити и да постоји разлика између термина етике и морала. Тако, морал се односи на наслеђене норме и вредности, док се етика односи на вредности и норме које се формирају и које намећу постојеће промене (Droa, 2011, стр. 21).

Како Дроа објашњава, постоје три типа тумачења порекла етике и појма *доброг*. Први тип полази од претпоставке да моралне вредности попут *доброг* постоје по себи. Овакво тумачење се налази у основи свих религија, али и у Платоновом свету идеја. Према другом типу, вредности се налазе негде изнад нас, потичу од природних и људских стварности и нису обавезно божанске природе. Овај тип тумачења развијао је Жан Жак Русо, који је веровао да спонтано и интуитивно знамо шта је добро а шта лоше (Droa, 2011, стр. 46–48). Трећи тип креће од претпоставке да су људска бића сваког друштва творци сопствених норми и моралних вредности (исто). У овом раду, када се говори о *добром*, мисли се на трећи тип тумачења и из тог разлога се појам *доброг* везује како за крајња стања и резултате у простору којима тежимо и које желимо постићи, тако и за процес планирања и акције које је на том путу неопходно предузети.

Добар град се посматра као могућа утопија, за чије достизање су неопходна два услова:

1) омогућавање инклузивног демократског оквира који подразумева активну тежњу ка

политичким циљевима чак и када су они у супротности са доминантним интересима и 2) дефинисање циљева којима се тежи (Friedmann, 2011).

Вредносно расуђивање се односи на процену нечега као доброг или лошег на основу одређеног сета вредности или на основу нечијег система вредности. Поред тога, вредносно расуђивање подразумева обавезу доношења избора, одлука и спровођења активности о томе шта треба урадити, на чему се и заснива нормативност планирања као активности.

Вредности се могу дефинисати као важна и релативно трајна веровања или идеали индивидуа и/или чланова неке културе о томе шта је *добро*, а шта лоше, шта је пожељно а шта непожељно. Вредности имају значајан утицај на одлуке, циљеве и понашање појединца и на тај начин одређују његово деловање, расуђивање и став. У овом раду, под вредносном основом у планирању, мисли се на скуп принципа, стандарда и норми понашања, изражених кроз циљеве, али и професионалне и прескриптивне норме, који касније у садејству производе различите резултате. Нормама се могу сматрати прописане вредности, у виду писаних или неписаних правила понашања појединаца и група у друштву. Питање вредности је дубоко утемељено у култури, моралу друштва, али и у дисциплинама социологије, права и филозофије. У овом раду ће се ефекти посматрати у односу на простор, док све наведене дисциплине чине оквир за структурне промене друштва, јер омогућавају разумевање вредносног система на основу којег се *добро* дефинише, контекста у којем се дефинише, значења и оправдања моралних судова, али и моралног императива – шта је особа дужна да предузме, односно шта јесте или није дозвољено урадити у специфичној ситуацији.

Пракса развоја града је узета као најшира категорија која подразумева промене у простору, као и уобичајени процес развоја града. Институционална теорија у планирању допринела је разумевању планирања као сета пракси интегрисаних у институционални оквир, односно као праксе управљања развоја града (Fischler, 2000; Flyvbjerg, 1998). Поред тога, под појмом праксе развоја града подразумева се и процес креирања планова, програма, стратегија који у целини омогућавају неку промену у простору. Како Дроа објашњава, сваки пут када се прави неки избор – да је нешто боље за некога – он се истовремено нуди и другима (Droa, 2011, стр. 32). Индивидуалним поступцима другима се препоручује одређени избор, односно поступак који сматрамо најбољим (какав год он био), установљавамо некакво правило, односно користимо критеријуме избора (*исто*). На тај начин, установљено понашање у простору се понавља и успоставља као пракса.

Појмовно одређење и претходно образложење релације *доброг* и планирања указује на везу етике и планирања, односно на нормативност активности планирања с обзиром да су вредности пожељна или идеална својства која људи приписују појавама, односно да нормативност претпоставља мишљење и вредносни суд који, за разлику од чињеница, не може бити доказан или оспорен. Самим тим, није могуће дати једноставне одговоре на питања: како и на основу чега у планирању можемо тврдити да је нешто *добро*, као и ко, и на основу чега има право да прописује то *добро*. Са друге стране, ова питања су део савремених дилема у теорији и пракси планирања, те самим тим указују на неопходност бављења њима.

”Изазов данашњице састоји се у томе да суочимо различита гледишта, да покушамо да пронађемо равнотежу међу њима, предложимо решења која могу довести до општег слагања, или макар до споразума који је прихватљив за све.” (Droa, 2011)

Иза ових изазова лежи и намера за формирањем модела вредносног расуђивања који указује на неопходан баланс између различитих теоријских становишта о томе како се *добро* дефинише. Важно је разумети полазиште за вредносно расуђивање односно знати на основу чега се доносе одлуке као и у односу на шта се одређујемо за једно или друго решење у пракси развоја града. Модел настоји да премости разлике између општих принципа и конкретних случајева.

1.1.2. Теоријски оквир истраживања

Теоријско упориште за вредносно расуђивање можемо тражити у метаетичким теоријама. Како Тања Винклер и Џејмс Думини (Tanja Winkler и James Duminy) наводе, мета етика се бави начином сазнавања сопствених и туђих вредности, постављајући питања о моралној мисли, судовима и вредностима, без претензије да открије који су избори бољи или исправнији (Winkler & Duminy, 2016). Наведени аутори дефинишу три различита метаетичка гледишта. На првом месту се налазе семантичке теорије које се баве значењем моралних услова и судова, и које се деле на когнитивне и некогнитивне. На другом месту налазе се супстантивне теорије (енг. *substantial theories*) које изучавају природу моралних судова са две основне позиције – универзалистичке и релативистичке. Последњу групу чине теорије оправдавања (енг. *justification theories*) које се баве оправдавањима моралних судова и које такође имају две позиције посматрања, емпирицистичку и позицију моралног рационализма (*исто*).

Традиционално, постоји разлика између планерског и филозофског дискурса у истраживању вредности и етике у планирању. Наиме, теорије у домену мета етике, које више припадају филозофији, баве се питањем природе и одбране моралних судова, односно питањем шта *боље* треба да значи. Као такве, оне су биле основ за теоријске ставове приликом постављања основа нормативних теорија планирања. Са друге стране, нормативне теорије у планирању, схваћене као дискусије о вредностима, односно нормативни судови као резултат личних и културних уверења (Schrijver, 2013), трагају за принципима који воде ка акцији (Moroni, 2013). Како Лара Шријвер (Lara Schrijver) објашњава, нормативне теорије се често баве питањима *шта треба урадити*, те нужно садрже вредносне судове, било да се они односе на социо-политичку бригу или личне позиције (Schrijver, 2013). Планери за аргументацију тог бољег користе мета етичке теорије, конкретно теорије оправдавања попут моралног рационализма и емпирицизма.

Најугицајнији филозоф који се бавио политичком филозофијом у другој половини двадесетог века био је Џон Ролс (John Rawls). Његово размишљање у домену моралног рационализма и теоријама оправдања генерално, значајно је обликовало нормативне теорије планирања. Ролсова теорија је нормативна етичка теорија и обухвата, како процедуре за достизање етичких принципа тако и суштинске принципе правде, односно производа те процедуре (Stein & Harper, 2005; Rawls, 1988). Наиме, Џон Ролс пише у контексту политичког либерализма који подразумева плурализам вредности, односно различито поимање *доброг*. У складу са тим, аутор говори о теоријама *доброг* које се дефинишу у оквиру основних демократских политичких вредности. Да би оне функционисале, неопходан је друштвени консензус, односно сет основних вредности који према Ролсовом тумачењу чине: непристрасност, једнакост, поштење, индивидуална аутономија, демократски процеси и толеранција. Ниједна одлука планера не би смела да буде у супротности са овим сетом вредности. Јасно је да се оваквим ставом Ролс залаже за постојање јавне концепције *доброг* која треба да буде што шира и која може да обухвати што већи број индивидуалних гледишта (Stein & Harper, 2005). Значај Ролсових истраживања за теорију и праксу планирања можемо сагледати кроз чињеницу да су његове идеје и концепти обликовали и утицали на многе теорије/парадигме у планирању: питање основног добра (John Friedmann), питање друштвеног консензуса (John Forrester) и питање процедуралне етичке теорије (Patsy Healy, Judit Innes). И поред тога, Ролсова теорија је критикована због чињенице да је он замишљао слободне и једнаке, разумне и рационалне особе које смишљају принципе друштвеног уговора под велом незнања и чињенице да његова теорија није универзално примењива (Stein & Harper, 2005). Наиме, како Стејн и Харпер наглашавају, Ролс је од почетка теорију правде наменио друштву са уставном демократијом и тржишном економијом (нпр. САД).

Иако је етика као грана филозофије давно успостављена, њено повезивање са урбанизмом и планирањем јавља се релативно касно. Према мишљењу Кембелове, посматрање етике је све до осамдесетих година двадесетог века било фокусирано искључиво на домен професионалне етике (Campbell, 2012). Овако уско дефинисана, етика је имала за циљ да дефинише

професионално деловање планера у пракси, а као резултат – интеграцију етике у курикулуме на различитим универзитетима и развијање етичких кодекса, односно ставова о вредностима (*value statements*). За формулисање тих вредности у наредним деценијама коришћена су искуства из праксе. У периоду од 1980. до 1995. године извршено је више истраживања која су подразумевала примењену етику и интервјуе са планерима из праксе, а која су спровели Кауфман, Хау, Хендлер, Хили, Андервуд, Кумхолц и Форестер (Campbell, 2012). На темељу тих истраживања настао је зборник радова који је 1995. године уредила Сју Хендлер, са циљем да прикаже тренутно знање у оквиру специфичног поља истраживања какво је веза етике и планирања (Hendler, 1995). Циљеви формирања овог зборника, у тренутку када је дошло до напуштања технократског планирања и када је прихваћена политичка димензија у планирању, били су не само да се укаже на став и веровање да планирање не може бити вредносно неутрално, него и да се обједини постојеће знање у неколико релација: однос етике и теорије планирања, однос етике и планерске праксе и однос етике и образовања планера односно академије. Међутим, ни наведени зборник ни напуштање технократског планирања нису резултирали повећањем броја истраживања у планирању која етику стављају у фокус. Према истраживању Кембел, чак ни објављивање Изјаве о вредностима Краљевског института за планирање (Royal Town Planning Institute) из 2001. године која, иако садржи јасне политичке и супстантивне вредносне поруке, није покренуло готово никакву дебату. У двадесет првом веку значајан допринос расветљавању ове области и њене комплексности, али и значаја вредносног расуђивања у савременом контексту планирања дале су Хедер Кембел и Ванеса Вотсон (Campbell & Marshall, 2002; Watson, 2002, 2003, 2006; Campbell 2006; Campbell, Tait and Watkins, 2014) док су различити утицајни аутори допринели расветљавању појединачних аспеката. Кембел се фокусира на истраживање етике и теорије планирања, док је фокус Вотсонове умерен ка примени нормативних етичких теорија у пракси и истраживање праксе и специфичних контекста и студија случаја генерално.

Полазећи од става да је питање *доброг* основ за постојање планирања, истраживање треба да укаже на значај бављења темом вредносног расуђивања које одређује и конституише то *добро*.

1.2. Проблем и предмет истраживања

Основни предмет истраживања је преиспитивање појма *доброг* и његовог значаја за вредносно расуђивање у пракси развоја града, које зависи од појединачних случајева, вредности појединаца који учествују у процесу, контекстуалних фактора и друштвено-политичких околности. Смањење утицаја на резултате планирања и свођење делатности планирања на процедурални аспект негативно утиче и на простор и на легитимност активности планирања у целини. Уколико се нормативни избори не преиспитују и уколико се све може прокламовати *добрим*, планирање ће изгубити своје фундаменте који подједнако леже у рационалности и науци, колико и у реформи, односно идеји да планирање може допринети бољем стању у односу на оно које би произвело одсуство планске интервенције.

Основни проблем истраживања је испитивање недостатка заокружене мисли међу савременим теоретичарима планирања о томе шта усмерава вредносно расуђивање приликом дефинисања *доброг* у планирању, конкретно у процесу одлучивања о развоју града. Посебан проблем истраживања представља чињеница да се у пракси развоја града недовољно разматрају различити аспекти који усмеравају вредносно расуђивање. Непостојање обједињене теоријске мисли утиче на смањење легитимности планирања, док активност планирања и доношења одлука остаје нејасна и остављена појединачним случајевима и контекстима, а простор постаје фрагментисан и вођен личним преференцијама.

Овај проблем је нарочито изражен у контексту Србије где се политичка моћ користи за реализацију индивидуалних, углавном приватних интереса кроз процес планирања. Комплексност савременог планирања потиче из конфликтних професионалних пракси које су изложене политичким и уским комерцијалним и приватним интересима (Nedović-Budić,

Djordjević & Dabović, 2011), политичкој поларизацији и демократизацији, доминацији приватне својине, одлучивања заснованог на приватним иницијативама и селективној регулацији (Vujošević & Petovar, 2006). Секундарни проблем у Србији је недовољна заступљеност и методолошка развијеност процеса и поступка евалуације процеса и продуката планирања. Сумирајући стање планирања почетком двадесет првог века, Вујошевић наглашава губљење легитимитета система планирања, инертност професионалног окружења, превелику централизацију система планирања, губитак амбициозног стратешког планирања, слабу интеграцију и хармонизацију различитих аспеката планирања и политика, пренебрегавање и занемаривање законских прописа који теже отворености, партиципацији и транспарентности планских процедура, смањење броја планера и експерата који имају знања и искуства деловања у планирању под новим околностима, недовољну институционалну и другу подршку државе у планирању и истраживању политика као и присуство манипулације, патернализма и клијентизма као доминантних форми моћи (Vujošević, 2003). Из свих наведених разлога, Вујошевић истиче да је изгубљена легитимност планирања и да се ситуација неће побољшати уколико ова дисциплина не прикаже да је у стању да побољша праксу (Vujošević, 2004). Поред стања у којем се налази град, Вујошевић наглашава и кризу експертизе у теорији и пракси планирања, и то кроз мањак теоријског и методолошког знања за планирање у периоду пост-социјалистичке транзиције (Vujošević, 2002). Поред тога, већи број аутора указује на неопходност редефинисања улога појединачних актера, али и планера у савременом контексту (Радосављевић, 2014; Милојкић, Petrović, Maruna, & Đokić, 2015). Због свих наведених проблема, између осталих, Вујошевић наглашава и потребу за већим бројем истраживања о новим хеуристичким моделима развоја политика планирања у периоду постсоцијалистичке транзиције као и развоја нових приступа и методологија за евалуацију планирања (Vujošević, 2004).

Полигон на којем се преиспитује релација *доброг* и планирања су пројекти већих просторних целина који укључују велики број учесника, а тиме и вредности и интереса, а који су у последњим деценијама изразито изражени у пракси планирања у Србији. Овакви пројекти се чак најављују као окосница будућег урбаног развоја града: Београд на води, Макиш, Бродоградиле, Лука Београд, Беко и сл.

1.3. Циљеви истраживања

Основни циљ истраживања је приказ, објашњење и разумевање *доброг* у планирању као његовог основног легитимишућег фактора. Секундарни циљ истраживања се односи на разумевање процеса вредносног расуђивања о ономе што се сматра *добрим* у пракси развоја града, односно на препознавање специфичних аспеката који одређују расуђивање и њихове условљености у односу на карактеристичне контекстуалне факторе и друштвено политичке околности у којима се пракса развоја града одвија.

У складу са тим, научни циљеви односе се на:

1. Препознавање и утврђивање еволуције теоријске мисли о *добром* у планирању;
2. Разумевање и утврђивање аспеката који утичу на вредносно расуђивање о *добром* у пракси развоја града;
3. Објашњење теоријских становишта у оквиру препознатих аспеката;
4. Испитивање начина за праћење вредносног расуђивања о *добром* у пракси развоја града и утврђивање могућности развијања модела;
5. Утврђивање локално специфичних услова који утичу на вредносно расуђивање у Србији.

Истраживање и преиспитивање начина дефинисања *доброг* у развоју града значајни су за проверу постојећег система и формалног оквира планирања као и резултујуће планске праксе у односу на промењени друштвено-економски контекст земаља у транзицији. Поред тога, настојање за решавањем питања како и на основу чега можемо тврдити да је нешто *добро* може допринети разумевању и расветљавању проблема вредносног расуђивања и оправдавања нормативних избора у планирању.

1.4. Задаци истраживања

На основу дефинисаних циљева, постављени су основни задаци истраживања:

1. Извршити анализу заступљености и еволуције теме о *добром* у планирању у савременој теоријској мисли у циљу разумевања и идентификовања изазова који се постављају пред планирање у савременом контексту;
2. Структурирати постојећа теоријска достигнућа према аспектима вредносног расуђивања о *добром*, омогућити визуелни и хронолошки приказ еволуције теме и успоставити релације између теоријских ставова истраживача у оквиру појединачних тема;
3. Формирати концептуални модел за праћење и анализирање вредносног расуђивања о *добром* у пракси развоја града;
4. Утврдити критеријуме за идентификацију доминантних аспеката који воде вредносно расуђивање;
5. Преиспитати и проверити могућност примене модела на конкретним студијама случаја;
6. Идентификовати локално специфичне услове за примену модела;
7. Указати на потенцијале примене креираног модела за редеоинисање легитимности планирања, регулаторног оквира, као и евалуације процеса и продуката планирања.

1.5. Хипотезе рада

Генерално истраживачко питање на основу којег се успоставља релација између теоријског оквира и предмета истраживања је:

- Шта усмерава вредносно расуђивање у пракси развоја града, односно на основу чега се дефинише *добро* у планирању у савременом контексту?

На основу истраживачког питања и претходног сазнања о предмету истраживања формиране су следеће полазне хипотезе:

1. *Савремене теорије и критички ставови теоретичара планирања који повезују етику и планирање у 21. веку пружају довољно знања и теоријских гледишта о томе како се расуђује о добром у планирању.*

Претпоставка је да је *добро* фундамент постојања планирања као етичке активности и да као такво треба да представља једно од основних теоријских питања у склопу научне дебате о суштини и улози планирања у савременом контексту. У сладу са тим, очекује се да постојећа теоријска мисао као и научна сазнања и теоријски ставови савремених теоретичара планирања омогућавају стварање критичке платформе која повезује етику и планирање.

2. *Систематизација теоријског знања и креирање критичке платформе која повезује етику и планирање омогућавају креирање нормативне основе за боље расуђивање у пракси развоја града.*

Друга хипотеза изводи се из прве хипотезе, односно полази од претпоставке да без веровања да планирање може допринети бољем развоју простора, нестаје и потреба за планирањем. У том контексту, претпоставка је да стварање нормативне основе омогућава успостављање вредносног оквира за деловање у пракси. У сладу са тим очекује се да диверзитет теоријских становишта омогући дефинисање доминантних аспеката који усмеравају вредносно расуђивање у планирању, односно дефинисање критеријума који омогућавају идентификацију доминантно заступљених вредности које одређују *добро* у пракси развоја града.

3. *Могуће је у односу на дефинисану нормативну основу креирати концептуални модел за анализирање вредносног расуђивања о добром у пракси развоја града и тиме допринети унапређењу легитимности планирања, дефинисању регулаторних инструмената и формирању платформе за евалуацију пројеката.*

Трећа претпоставка повезује прве две кроз настојање за проналажењем начина померања од вредности ка акцији. У том контексту, креирање модела за разматрање *доброг* у планирању и дефинисање елемената за унапређење експертског расуђивања може допринети успостављању оквира за легитимност у доношењу одлука о развоју града.

1.6. Научне методе

Сложеност проблематике истакнуте у оквиру наведених разматрања захтева примену неколико научних метода истраживања. Методе ће бити коришћене у складу са дефинисаним хипотезама и структуром рада.

Основни методолошки поступак у теоријском делу истраживања представља метод систематичног прегледа литературе који, за разлику од традиционалног, подразумева приступ са јасно дефинисаним истраживачким питањем и критеријумима за утврђивање селекције текстова који омогућава квалитативну процену научних чланака (Jesson, Matheson, & Lacey, 2011).

Литература која ће бити коришћена у овом делу истраживања обухвата текстове објављене у научним часописима у периоду од 2002. до 2017. године, имајући у виду да је 2002. година изабрана као почетна, јер је тада основан један од најрелевантнијих часописа који се бави теоријом планирања – „Planning Theory“. Иако су за питање вредносног оквира у планирању значајне и књиге и различити кодекси и изјаве о вредностима, као полигон истраживања изабрани су управо научни часописи, зато што се верује да су, за разлику од кодекса и изјава о вредностима, часописи мање изложени политичким и идеолошким утицајима појединачних земаља и могу се сматрати актуелнијим и заступљенијим у односу на књиге. Такође, ограничавање на форму научног чланка у часопису нуди основ за специфичну анализу садржаја текстова која подразумева систематизацију кроз дијаграм и идентификацију истраживачких питања, основних изазова, метода, али и кључних референци. Поред свега наведеног, значајно је нагласити и да Сју Хендлер (Sue Handler) сматра да је етика планирања формално основана 1976. године објављивањем научних чланака о професионалној етици и вредностима у планирању (Peter Marcuse) праћен трилогијом чланака о планерској етици, улогама и вредностима 1978, 1980 и 1981. године (Elizabeth Howe & Jerome Kaufman) (Hendler, 1995). Селекција часописа биће извршена према критеријумима утицајности часописа (енг. impact factor), области, основног циља као и обухвата часописа. Часописи ће бити изабрани према областима/катогијама које дефинише „Journal Citation Report“: Планирање и развој (Planning and Development), Урбане студије (Urban studies) и Енвајронменталне студије (Environmental studies) тако да ће за сваки часопис бити анализиран импакт фактор, као и ограничења у односу на постављену тему истраживања. На основу анализе, биће одабрано петнаест часописа чији тематски обухват одговара истраживачком питању, односно чији импакт фактор има минималну вредност 1.8. Минимална вредност импакт фактора добијена је на основу анализе просечне вредности импакт фактора часописа за све три категорије, како би се изабрали што значајнији и релевантнији часописи у појединачним областима. Након тога, извршиће се идентификација научних чланака анализом садржаја наслова, кључних речи и апстракта на основу претходно дефинисаних појмова који повезују вредносни оквир и планирање: етика, норме (нормативно), вредности и питање *доброг*. Након идентификације текстова и прегледа садржаја часописа, биће извршена статистичка анализа и систематизација резултата која подразумева анализу годишње заступљености текстова, едукативних установа из којих долазе аутори текстова, заступљености текстова у часописима, али и процентуалног удела текстова о вредносном расуђивању у планирању у односу на све друге теме којима се појединачни часопис бави. Како би се извршила анализа развоја теоријске мисли о вредносном расуђивању о *добром* у планирању, биће одабрано тридесет текстова са највећим бројем цитата, при чему ће сваки текст бити критички читан и структурално сагледаван. Анализу ће пратити идентификација истраживачког питања, секундарних и примарних извора који се користе у раду, примењених метода, основних елемената дискусије као и основних закључака.

Истраживачка питања у појединачним текстовима биће разматрана у циљу идентификације специфичних аспеката и тема, односно препознавања специфичних проблема којима се истраживање бави. Секундарни извори ће бити анализирани како би се идентификовало интелектуално наслеђе, односно препознала претходна научна достигнућа, интерпретације и истраживања теоретичара планирања, али и других додирних дисциплина. Са друге стране, примарни извори и методе истраживања биће праћене како би се идентификовали методолошки поступци за истраживање теме вредносног расуђивања, али и идентификовао сет писаних и усмених докумената који се том приликом могу користити. Основни аспекти дискусије и закључак биће анализирани са циљем идентификације основних ставова аутора, резултата истраживања и питања за даља истраживања. Након критичког читања, на основу истраживачких питања и основних елемената дискусије биће извршена систематизација текстова и аспеката истраживања, док ће секундарни извори бити посматрани као интегрални део, зато што многа питања представљају историјске дилеме у планирању, али и у додирним областима попут социологије, филозофије, психологије и антропологије. Идентификовани аспекти биће коришћени за дефинисање модела за разматрање *доброг* у граду, односно за праћење, анализирање и посматрање вредносног расуђивања у пракси развоја града. Критеријуми у оквиру препознатих аспеката биће дефинисани на основу ставова теоретичара планирања. За илустровање модела коришћен је спајдер дијаграм (spider chart), као графички метод за визуелизацију података на три или више варијабли – оса, односно у овом случају аспеката који усмеравају вредносно расуђивање.

У другој фази истраживања, метода студије случаја користиће се приликом анализе примера праксе развоја града у Србији који ће бити употребљени као полигон за испитивање могућности примене концептуалног модела и дефинисање локално специфичних услова за примену модела. Критеријуми за избор студија случаја заснивају се на питањима дугорочног процеса развоја простора, већег просторног обухвата, односно случајева који су изазвали пажњу шире јавности, али и различитог нивоа ангажовања приватног, јавног и цивилног сектора у контексту иницирања пројекта, обезбеђивања финансијске подршке, израде планске документације итд. У контексту вредносног расуђивања, студије случаја ће пратити и дискурзивна анализа, која као квалитативни облик истраживања има за циљ да објасни одређени облик понашања и да одговори на питање *зашто*, с обзиром да сваки дискурс подразумева скуп значења и вредности. Сваки случај подразумева анализу контекста, хронологије догађаја кроз идентификацију кључних акција, активности, докумената и просторних промена, али и анализу актера и хронологије њиховог укључивања. На основу креираног концептуалног модела, биће извршена евалуација студија случаја како би се утврдили доминантни аспекти који усмеравају вредносно расуђивање у Србији и сагледали ефекти одређених акција и одлука. У закључном делу биће извршена систематизација и интерпретација добијених резултата у циљу дефинисања главних могућности и ограничења примене креираног модела, како би се дефинисале смернице за унапређење легитимности процеса и продуката планирања, дефинисали регулаторни инструменти, формирала платформа за евалуацију пројеката, али и истраживање у теорији и пракси планирања.

Целокупан методолошки поступак приказан је на Дијаграму 1.

Дијаграм 1 Приказ методолошког поступка

1.7. Научна оправданост дисертације, очекивани резултати и практична примена резултата

Један од основних научних доприноса дисертације односи се на преиспитивање и поновно враћање *добром* и његовој конститутивној улози у планирању. Систематизација тема, продубљивање теоријских ставова и позивање на њихову анализу може допринети расветљавању различитих аспеката који усмеравају вредносно расуђивање у савременом друштвеном контексту. У складу са тим, главни очекивани резултат истраживања је допринос теоријском знању у планирању, односно продубљивање знања и разумевања процеса и аспеката који усмеравају вредносно расуђивање у дефинисању *доброг* као основног легитимишућег фактора планирања.

Практични допринос докторске дисертације се огледа у развијању методолошког апарата/модела за идентификацију водећих аспеката вредносног расуђивања у дефинисању *доброг*, имајући у виду значај нормативних избора за дисциплину планирања. Практична примена креираног модела је двојака. Са једне стране, концептуални модел треба да допринесе очувању легитимности планирања и преиспитивању основе за дефинисање регулаторног оквира, док са друге стране доприноси развоју нових метода и приступа у евалуацији процеса и продуката планирања. Анализом студија случаја и провером могућности и ограничења примене концептуалног модела, рад настоји да истражи како се оправдавају одређени вредносни судови у пракси развоја града у контексту промењених друштвено-економских услова. Како је планирање етичка активност, истраживање треба да допринесе експертском расуђивању у пракси развоја града и да створи већу свест међу планерима о значају враћања питању *доброг*, чиме би се дугорочно допринело бољој општој позицији планера у друштву.

2. ДОБРО У ПЛАНИРАЊУ ГРАДА

2.1. Систематични преглед литературе

Имајући у виду да се 2.2 милиона чланака и прегледа објави сваке године, односно да преко 2,500 издавача објављује 11.655 часописа који су укључени у JCR листу (Johnson, Watkinson, & Mabe, 2018), научни текстови често имају конфликтне и контрадикторне резултате. Главни идентификовани проблем је ситуација у којој није јасна општа слика нити која теоријска достигнућа су најрелевантнија за доношење одлука у пракси и едукацију у домену планирања. Систематични преглед литературе се обично користи за наглашавање наведених проблема, али и за критичку евалуацију, интеграцију резултата истраживања свих релевантних и квалитетних појединачних студија које наглашавају специфичан истраживачки проблем. Из наведених разлога, приступљено је методи систематичног прегледа литературе, и то конкретно чланака објављених у научним часописима. На основу претходно објашњене методологије, одабрано је петнаест часописа чији тематски обухват одговара истраживачком питању, односно чији импакт фактор има минималну вредност 1.8 (Прилог 7.1).

Преглед научних текстова је извршен на основу претходно дефинисаних кључних речи које повезују вредносно расуђивање и планирање: *етика, норме (нормативно), вредности и питање доброг*. Ове речи покривају истраживачко питање у суштинском, али и најширем смислу, јер се верује да ће се и у случајевима када се анализира одређена вредност попут једнакости, правде или различитости, једна од наведених речи наћи у наслову, кључним речима или апстракту текстова који су коришћени као основни елементи за идентификацију текстова. Након идентификације текстова, извршене су статистичка анализа и систематизација резултата које су подразумевале анализу годишње заступљености текстова, универзитета одакле долазе аутори текстова, заступљености текстова у часописима, али и процентуалног удела текстова о вредностима у планирању у односу на све друге теме којима се појединачни часопис бави (Прилог 7.1).

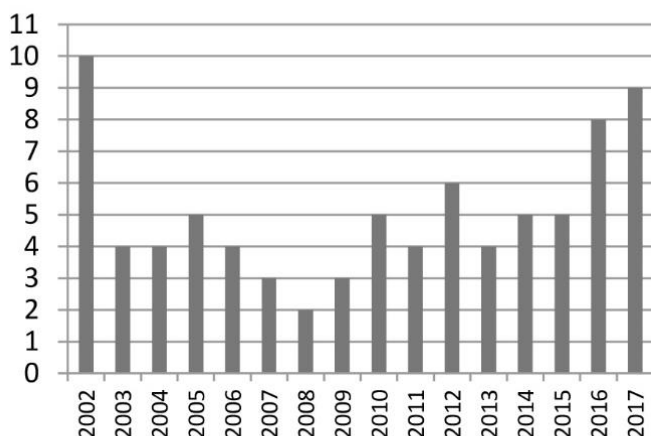
Укупан број објављених текстова у анализираним часописима у периоду од 2002. до 2017. године износи 11.684, док је анализом препознато да се осамдесет текстова бави одређеним аспектом вредносног оквира у планирању, што процентуално износи 0.7% (Табела 1). Овај податак нам говори да и поред препознатог значаја теме за активност и суштину планирања, тема *доброг* у планирању није довољно истражена нити заступљена у савременој теоријској мисли.

Табела 1 Селекција часописа и текстова релевантних за истраживање

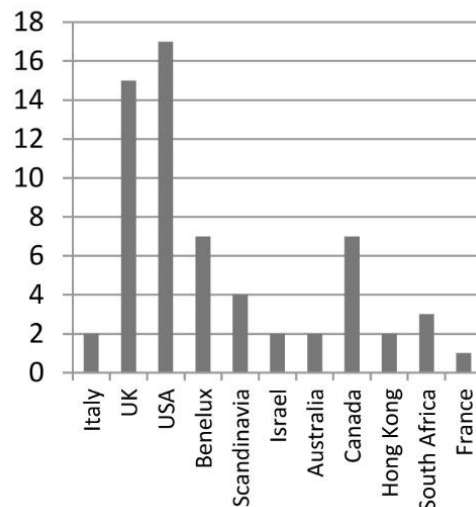
Бр	Часопис	Импакт Фактор	Укупан број текстова 2002-17	Текстови о вредностима	Процентуална заступљеност
1	Environment and Planning A	2.45	2239	4	0.2%
2	Environment and Planning B	2.82	828	1	0.1%
3	Environment and Planning C	2.38	924	3	0.3%
4	International journal of urban and regional research	1.86	698	4	0.6%
5	Journal of American Planning Association (JAPA)	2.71	401	5	1.2%
6	Journal of Planning Education and Research	2.32	463	11	2.4%
7	Planning Practice and Research		494	4	0.8%
8	Planning Theory	3.41	291	24	8.2%
9	Planning Theory and Practice	2.32	476	6	1.3%

10	Progress in Planning	3.87	144	2	1.4%
11	Urban Studies	3.27	2335	2	0.1%
12	European Planning Studies	2.10	1491	4	0.3%
13	International Planning Studies		308	3	1.0%
14	Town Planning Review		446	6	1.3%
15	Journal of Planning Literature	2.125	146	2	1.4%
			11684	80	0.7%
Часописи за које је касније добијен приступ или који не садрже текстове					
1	Urban morphology		116	2	1.7%
2	Journal of Regional Science	1.63	343	0	0%
3	Planning Perspective		533	0	0%

Хронолошка анализа нам показује да је у 2002. години забележен највећи број текстова, чак десет (Дијаграм 3), од којих је већина високог нивоа цитираности (видети нпр. Alexander, 2002; Campbell, 2002, Talen & Ellis, 2002). У периоду од 2003. до 2015. године, објављен је релативно мали број текстова годишње (од 2 до 5 текстова), да би се у 2016. и 2017. години објавило 17 текстова, што говори о релативном повећању интересовања за тему вредносног оквира у планирању, али и њеној актуелности. Такође се може нагласити да су специфични текстови (Talen, Menozzi, & Schaefer, 2015) резултирали отварањем дебате о добром суседству у виду коментара који су објављивани у неколико наредних бројева часописа „Journal of American Planning Association“ (JAPA).

Дијаграм 3 Државе у којима се налазе Универзитети на којима предају аутори текстова (десно)

Дијаграм 2 Годишња заступљеност текстова (лево)

Када говоримо о универзитетима из којих долазе аутори текстова, Дијаграм 2 нам показује да највећи број аутора долази из Сједињених Америчких Држава, односно професори универзитета: Massachusetts Institute of Technology – MIT (Bish Sanyal, Raul Lejano), Arizona State University (Emily Talen), University of California, Los Angeles – UCLA (John Fridemann (1926 – 2017)), Berkley (Ananya Roy, Karen Christensen) и универзитета Wisconsin – Milwaukee (Ernest Alexander). На другом месту се налази Уједињено Краљевство (14), претежно професори са Универзитета Шефилд (Malcolm Talt, Heather Campbell, Robert Marshall, Robert Upton (гостујући професор)) и Кардиф (Huw Thomas, Chris Webster, Mick Lennon). Значајни аутори који предају на осталим британским универзитетима су свакако још и Бент Флиvbјерг

(Bent Flyvbjerg) и Кејти Меклимонт (Katie McClymont). На трећем и четвртном месту се налазе скандинавске земље и земље Бенелукса, док је највећи број аутора из Холандије (Claudia Basta, Gerard Hoekveld, Barrie Needham). Није случајно што аутори текстова о вредностима у планирању долазе баш из ових земаља, с обзиром на традицију планирања, али и традиционалне идеје и вредности на којима је настала држава благостања.

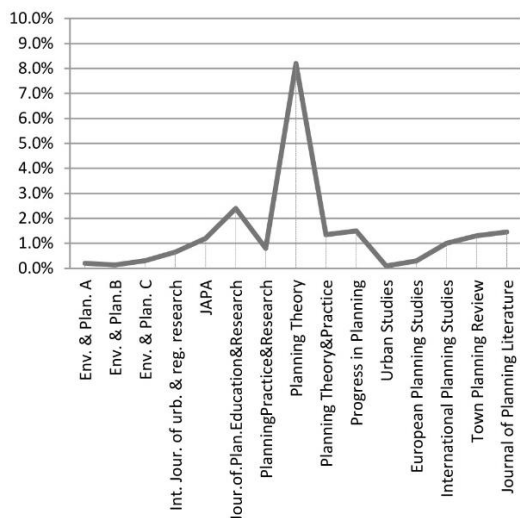

Слика 1 Просторна заступљеност истраживача у домену вредности и планирања

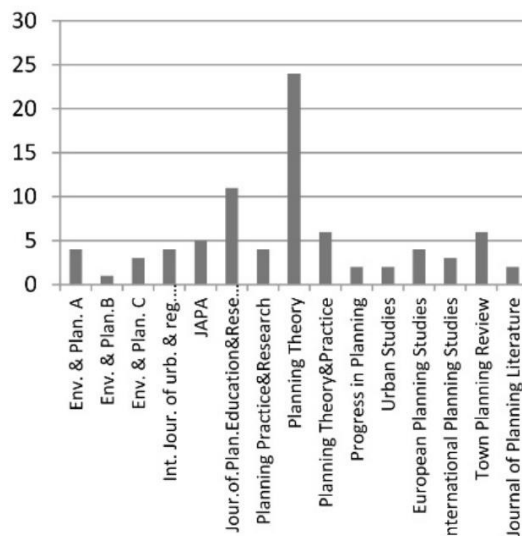
Истраживањем је уочено да расте број истраживача из Канаде, и то из разлога постојања етичких професионалних кодекса за планере и вредносних одређења универзитета о чему сведоче текстови теоретичара планирања (Friedmann, 2008), али и објављени документи (CIP, 2010). Један од водећих теоретичара у овој области, Хедер Кембел, своју каријеру наставила је 2018. године у Канади у функцији директора Школе за урбано и регионално планирање при Универзитету Бритиш Колумбија. Ван англо-саксонског и америчког подручја, препознато је још неколико истакнутих аутора који долазе из Израела (Ernest Alexander, Nurit Alfasi) и Јужне Африке (Vanessa Watson, Tanja Winkler, James Dumini), док преостали број аутора предаје на универзитетима у Италији, Аустралији, Хонг Конгу и у Француској (Дијаграм 2). Поред тога, уколико погледамо Сliku 1, можемо уочити и просторну дистрибуцију истраживача који се баве темом вредности у планирању, која показује претходно наведене податке о најзаступљенијим планерским школама и земљама у којима су стациониране, али и о недостатку оваквих истраживања у већем делу света – у Јужној Америци, југоисточној Европи, већем делу Африке и Азије.

У односу на питање заступљености текстова у специфичним часописима, највећи број текстова је објављен у часописима „Planning Theory“ (PT) (24) и „Journal of Planning Education and Research“ (JPER) (11). Истраживање је такође показало да је више од трећине свих текстова о питању вредносног оквира у планирању у претходних петнаест година објављено у ова два часописа (Дијаграм 5), односно да ова тема у односу на све друге има процентуални удео од 7.5% у часопису PT и 2.4% у часопису JPER (Дијаграм 4). За разлику од тога, осталих тринаест

анализираних часописа има мање од 1.5% заступљености текстова о вредносном оквиру у планирању у односу на укупан број објављених текстова за посматрани период (Дијаграм 4).

Дијаграм 4 Заступљеност текстова у појединачним часописима

Дијаграм 5 Процентуална заступљеност текстова о вредностима и планирању у односу на укупан број текстова у претходних 15 година

Дијаграм 5 нам показује да постоји релативно мали број текстова у часописима који се баве истраживањем праксе („Planning Practice and Research“ (3), „Town Planning Review“ (4), „Planning Theory and Practice“ (4)) као и у часописима са фокусом на урбане студије и регионална истраживања („International Journal of Urban and Regional Research“ (4), „Urban Studies“ (2), „European Planning Studies“ (4), „Environment and Planning A“ (3)).

Сумирањем овог прегледа, изведен је закључак да је тема вредносног оквира у планирању релативно слабо заступљена, како на годишњем нивоу тако и у појединачним часописима генерално, изузев часописа „Planning Theory“. Међутим, слаба заступљеност не значи и слабу утицајност текстова, јер је за велики број текстова препозната и висока цитираност. Тако на пример, за часописе са највећом заступљеношћу текстова, просечна цитираност до 2017. године износи 62 пута, при чему је најмања цитираност 3 пута (Schwitzer, 2016) а највећа 247 пута (Campbell & Marshall, 2002) (Прилог 7.3). И поред тога, осамдесет текстова и преко педесет различитих аутора представљају довољну основу за наставак истраживања и систематизацију подтема у овој области.

2.2. Анализа садржаја најцитиранијих чланака

Како би се извршила систематизација текстова и идентификација најзаступљенијих аспеката и подтема истраживања вредносног оквира у планирању, креирана је база свих 80 текстова и детектован је број цитата користећи Google Scholar базу података (Прилог 7.3). Након тога, одабрано је тридесет текстова са највећим бројем цитата. За сваки анализирани текст издвојено је истраживачко питање, секундарни извори као вид интелектуалног наслеђа, примењени метод, примарни извори, идентификовани су основни ставови дискусије као и основни изазови за планирање (Табела 2). Анализом садржаја, утврђена су истраживачка питања како би се идентификовале специфичне компоненте истраживања у оквиру шире теме. Идентификовање основних референци, односно ауторитета на које се позивају аутори чланака, извршено је у циљу идентификације интелектуалног наслеђа, развијања базе знања која повезује етику и планирање, али и која пружа одговор на специфична истраживачка питања. Методе и примарни извори анализирани су како би се извршило одређење за даље

истраживање, односно како би се идентификовали потребни документи за анализу, тип и врста студија случаја која се анализира као и заступљености других метода попут интервјуа и анкета. Основни аргументи, анализирани су како би се идентификовали ставови теоретичара и како би се разумели изазови који се постављају пред планирање у савременом контексту. У наставку текста дат је преглед тридесет најцитиранијих текстова, са претходно дефинисаним елементима анализа.

Табела 2 Анализа садржаја 30 најцитиранијих текстова

Бр	Аутор	Истраживачко питање	Основна литература (Интелектуално наслеђе)	Методи и извори	Главни ставови и изазови
1	Flyvbjerg (2004)	Релације између моћи и вредности у планирању	Aristotle, Foucault, Robert Dahl, Geertz, Nietzsche, Bourdieu, MacIntyre, Crush, Fishler, Hillier, Huxley, Jansen & Richardson, Watson, Yiftachel, Friedmann, Lindblom, Forester, Sandercock	а) историјска и етимолошка анализа термина	Промовисање даљег истраживања услед непотпуних достигнућа у области.
		Промисањање модела доброг града		б) повезивање теоријских гледишта и савремене истраживачке праксе	Подстицање употребе студије случаја за истраживање релација између моћи и вредности.
2	Amin (2006)	Урбана етика посматрана кроз вредност солидарности	Bourdieu, Friedmann	Рашчлањивање основних вредности у принципе и објашњење употребом секундарних извора и студија случаја	Неопходност наглашавања термина <i>доброг</i> града као основног изазова у прогресивној политици.
		Промисањање модела доброг града			
3	Watson (2003)	Анализа супротстављених рационалности	Habermas, Foucault, Healey, Sandercock, Flyvbjerg, Huxley, Yiftachel, Fishler, Herraway, Campbell	Студије случаја, Примарни извори: Градски документи, Уставни документи, Извештаји и документи интернационалних организација	Наглашавање потребе за развијање начина и теоријских модела који су од већег значаја и од веће користи планерима када се суочавају са конфликтима и рационалношћу.
		Истраживање питања моћи у процесу вредносног расуђивања			Промовисање истраживања кроз студије случаја не у циљу враћања емпиризму већ у циљу разумевања различитости.
4	Campbell & Marshall (2002)	Оправдавање јавног интереса (еволуција, савремена интерпретација, анализа типова јавног интереса)	1. Pitkin, Flatman, MacIntyre, Burke, Foley, Haar, Howe, Lindbloom, Healey, Beauregard, Almendinger and Thomas, Harper and Stein, Hampshire, Sugden, Rawls, Benton, Dworkin, Innes and Booher, Healey	Истраживање секундарних извора и теорија из примарних извора	Изражавање потребе са резултатски – оријентисаним концептом јавног интереса а не искључиво фокусирање на процедуре. Преиспитивање савремене улоге планера које су и даље отворене за дебату.
5	Berke & Godshalk (2006)	Истраживање значаја, начина и критеријума за евалуацију планова	Baer, Berke, Burby and Berke, Kaiser and Godshalk, Talen Emily	Анализа рецензираних чланака у часопису и преиспитивање препознатих метода евалуације на 16 примера	Наглашавање методолошких проблема интеграције истраживања у планирању и недовољном присуству питања евалуације, како у теорији тако и у пракси.
					Истицање значаја квалитативних анализа, које треба да прикажу ефекте шпекулације и иновативних политика.

6	Watson (2006)	Питање вредносног расуђивања у планирању	Campbell and Marshal, Jesop, Rhodes, Brown, Jacobs and Frincher, Sandercock, Amin and Thrift, MacIntyre, Rawls, Habermas, Connely and Richardson, Harvey	Преглед секундарних извора у циљу аргументовања и илустровања специфичних ставова	Делиберативна демократија треба да служи за стицање нових знања, односно као један од инпута у процесу расуђивања и доношења одлука, али не и једини. Планери морају пронаћи нове изворе моралне филозофије која ће усмеравати њихово размишљање о вредностима у планирању.
7	Campbell (2006)	Питање вредности и планске активности (оправдавање, релација између индивидуалног и колективног, али и питања одговорности	Murdoch, MacIntyre, Fisher, Friedmann, Stein and Harper, Fainstein, Bellamy, Mulhall and Swift, Philips, Hart, Harvey, Brown, Young., Ricoevr, Oneil, Merrfield	Преглед примарних извора док се примери и идеје користе за аргументовање специфичних погледа и илустровање идеја	Наглашавање појма правичног поступања у планирању кроз примењено етичко расуђивање. Планирање наглашава проблем вредности, не као индивидуалних преференција, већ у односу на колективни смисао. Чињење вредности јавним омогућило би генерални увид у разлоге доношења одлука, али и обезбеђивање оправдања за будуће акције. Наглашавање потребе за просторном перспективом, јер праведност зависи од нивоа размере.
8	Gunder (2010)	Питање идеологије у планирању и њеном утицају на креирање вредности	Lacan, Žižek, Manheim, Habermas. Adorno, Horkheimer, Marcuse, Laclau, Gramsci, Campbell, Jackson, Taylor, Tiesdell Almendinger	Преглед примарних извора у пост-структуралистичкој теорији. Идентификација политика планирања и идентификација са простором	Критика комуникативно колаборативне парадигме у планирању. Планери, као фасилитатори доминантне идеологије и тржишних сила, служе за деполитизацију конфликта, неутрализовање несугласица, легитимацију вредности проразвојних просторних интереса (државних или приватних). Значајно је не преузимати чињенице, норме или вредносне оквире по себи, зато што могу бити конструисани, односно представљају компоненту идеологије. Планирање је увек садржало идеолошку компоненту, док данас, идеологију контролише тржиште.
9	Watson (2002)	Истраживање примењивости нормативних теорија за планерске акције у специфичном контексту Да ли нормативне теорије пружају оквир, односно ресурс за планирање који би требао да усмерава вредносно расуђивање?	Habermas, Forrester, Healey, Innes, Mohan and Stonne, Fainstein, Harvey, Jenks and Burges, Borja and Castells, Sandercock, Beauregard, Storper	Студија случаја, Анализа садржаја	Нормативне теорије су значајне због њиховог фокуса на друштвене групе, односно измештање планирања из технократског и корпоративног оквира заснованог на инструменталном рационализму који често није повезан са локалним контекстом. Аутор се слаже са Лифтачелом да су традиционалне вредности планирања које се тичу реформе и јавног интереса подједнако важне, све док се реформа не претвори у друштвену контролу и док постоји препознавање различитих јавности.

10	Gunder (2003)	Истраживање агонистичког приступа у односу на комуникативно колаборативну парадигму	Kant, Friedmann, Flybjerg, Bourdieu, Forrester, Foucault, Nietzsche, Alexander, Campbell and Marshall, Almendinger, Hillier, Mazza, Sager, Weber, Haideger, Zimmerman, MacIntyre, Huxley, Gordon, Dean, Healey, Zizek, McGuirk, Lacan, Zizek, Bracher, Stavrakakis, Pile, Soja, Thrift, Lefebvre, Hillier, Regland, Zupancic	Анализа примарних извора и студија случаја из Новог Зеланда	Наглашавање значаја Фукоовог доприноса за истраживање у планирању, нарочито зато што је омогућило сагледавање комплексности, обмана, лажи у контексту када не постоји јединствен етички стандард или ситуација у којој сви желе подједнако свима. Идеја агонистичке дебате се уводи у циљу подстицања акције а не њеног оправдања. Дефинисање разлога за преиспитивање концепта јавног добра и преиспитивање да ли је комуникативно колаборативна парадигма пружила одговоре на то питање.
11	Alexander (2002)	Еволуција концепта јавног интереса кроз различите перспективе и аспекте посматрања	Campbell and Marshal, Alexander, Howe, Rawls, Nozick, Sager, Schubert, Moroni, Alexander	Анализа секундарних извора и истраживање студија случаја	Препознавање улоге јавног интереса као легитимишућег фактора за активност државе, утврђивање етичког стандарда за планску активност и креирање критеријума за евалуацију. Супстантивни елемент јавног интереса даје практично значење професионалној одговорности планера.
12	Talen and Ellis (2002)	Истраживање могућности постојања теорије добре форме града и нормативних теорија генерално	Turner, Hays, Lang, Lynch, Barnett., Duany Plater Zyberk, Moudon, Gordon and Richardson, Jacobs, L. Krier, Mumford, Sternberg,	Секундарна литература и примарни извори-конгресни изводи	Конструкција теорије добре форме се треба сачувати од маргиналне позиције у пољу урбаног дизајна и треба добити подједнако простора колико и процесно оријентисане теорије.
13	Stein and Harper (2003)	Критичка евалуација Фукоове перспективе моћи и утицаја ток типа истраживања на планирање	Davidoff, Friedmann, Forrester, Flyvbjerg, Yiftachel, Tayloer, Habermas, Fishler, Allen, Harper and Stein, Rorty, Wittgestein, Edwards, Rawls, Forrester	Анализа примарних и секундарних извора	За ефективно планирање неопходно је направити разлику између онога што треба урадити (фер, праведно) и онога што је заправо урађено (настало дисторзијама које производи моћ) Да ли постоје још неке категорије осим моћи? Да ли то може да буде поверење? Утврђивање везе између поверења и моћи.
14	Albrecht (2003)	Анализа начина спровођења моћи и примене експлицитне стратегије моћи у планирању	Flyvbjerg, Forrester, Albrecht, Alexander, Faludi, Young, Foucault, Sager, 1994.Friedmann and Douglas, Manheim, Weber, Foucault, Benveniste	Преглед секундарних извора, анализа односа моћи у процесу производње планова, спровођење интервјуа са политичким актерима	Односи моћи морају постати део концептуалног оквира планирања и морају се посматрати у односу на дати контекст, простор, време, размеру, али и специфичне проблеме и сет актера.

15	Campbell & Marshall (2006)	Домен примене Ролсове и Хабермасове теорије у планирању и могућности да применом теорија одговоре на питање шта би требало урадити	Taylor, Storper, Campbell & Marshall, O'Neil, MacIntyre, Rawls, Cohen, Moon, Peffer, Habermas, Stein & Harper, Forester, Healey, Flyvbjerg, Richardson, Huxley & Yiftachel, Fainstein, Harvey	Анализа примарних и секундарних извора	Теорије су често отворене идеализацији и нису примењиве у реалном контексту. Наглашавање значаја за повезивање апстрактних принципа и специфичних студија случаја и специфичних институционалних и друштвених контекста.
16	Haikio (2007)	Питање основе легитимности различитих актера и процеса легитимације, али и начина на који дискурзивне праксе обликују тај процес	Haikio, Sorensen, Stewart et all, Chambers, Papadopoulos, Flyvbjerg, Scott, Fisher, Hall, Beetham, Campbell and Marshall, Glover, Barber, Tilly	Студије случаја, интервјуи са градским службеницима и локалним политичарима. Примена метода из културних студија	Наглашавање основа легитимности (експертиза, репрезентација и опште добро) које су мање или више универзалне за савремене политичке системе зато што су компатибилне са традиционалном влашћу. Неопходност поређења процеса легитимације и извора легитимитета у различитим урбаним контекстима и у односу на различите историјске околности.
17	Bohme et all (2004)	Потрага за новим аналитичким приступом истраживању услова за формирање и ефеката примене просторних политика на нивоу Европске уније	Willims, Richardson and Jensen, Bohme, Marks et all, Rumford, Harvey, Bohme and Richardson, Healey, Kohler-Koch, Throgmorton, Marks, Pierre and Peters, Ekslein, Brenner, Ache	Анализа докумената Европске Уније, стратегија и директива, али и анализа секундарних извора	Наглашавање проблема сагледавања вредности које се налазе иза просторних политика као вредности у вакууму. Наглашавање потребе за просторном правдом кроз експлицитне изјаве о нормама и вредностима које се налазе у основи просторних политика и развоја.
18	Sanyal (2004)	Истраживање начина на који планери праве етичке компромисе усред растућих конфликта које креира глобализација	Amin, Bohning, Bauman, Friedmann, Golding, Evans, Borja and Castells, Rodmin and Sanyal, Healey	Преглед секундарних извора, спровођење упитника	Критиковање сагледавања само неуспеха планирања и наглашавање потребе за истраживањем успешних примера зато што нам је потребно знање за достизање етичког компромиса. Наглашавање моралних дилема кроз кршење и неконзистентност коју доноси глобализација. Истицање недовољно истраженог теоријског знања и ослањања на специфичне теорије када се делује у пракси.
19	Gunder and Hillier (2004)	Истраживање начина како Лаканов психо-аналитички приступ може да се примени на анализу процеса планирања	Nussbaum, Gunder, Hillier, Baum, Soja, Benjamin, Zizek, Phillips, Zupancic, Lacan, Curos, Stavrakakis, Newman, Sharpe, Friedmann, Bracher, Hoch, Foucault, Dean	Анализа примарних и секундарних извора	Проблем ограничавања планерске праксе на жељу за конформизмом, односно прилагођавању самонаметнутим перцепцијама професионалних и друштвених очекивања, самим тим материјализовањем вредности које планер мисли да планери треба да поседују и заступају у друштву, што доприноси одржавању тренутних идеолошких конструкта. Лаканов приступ нуди нову етичку перспективу на оно што се сматра добром праксом.

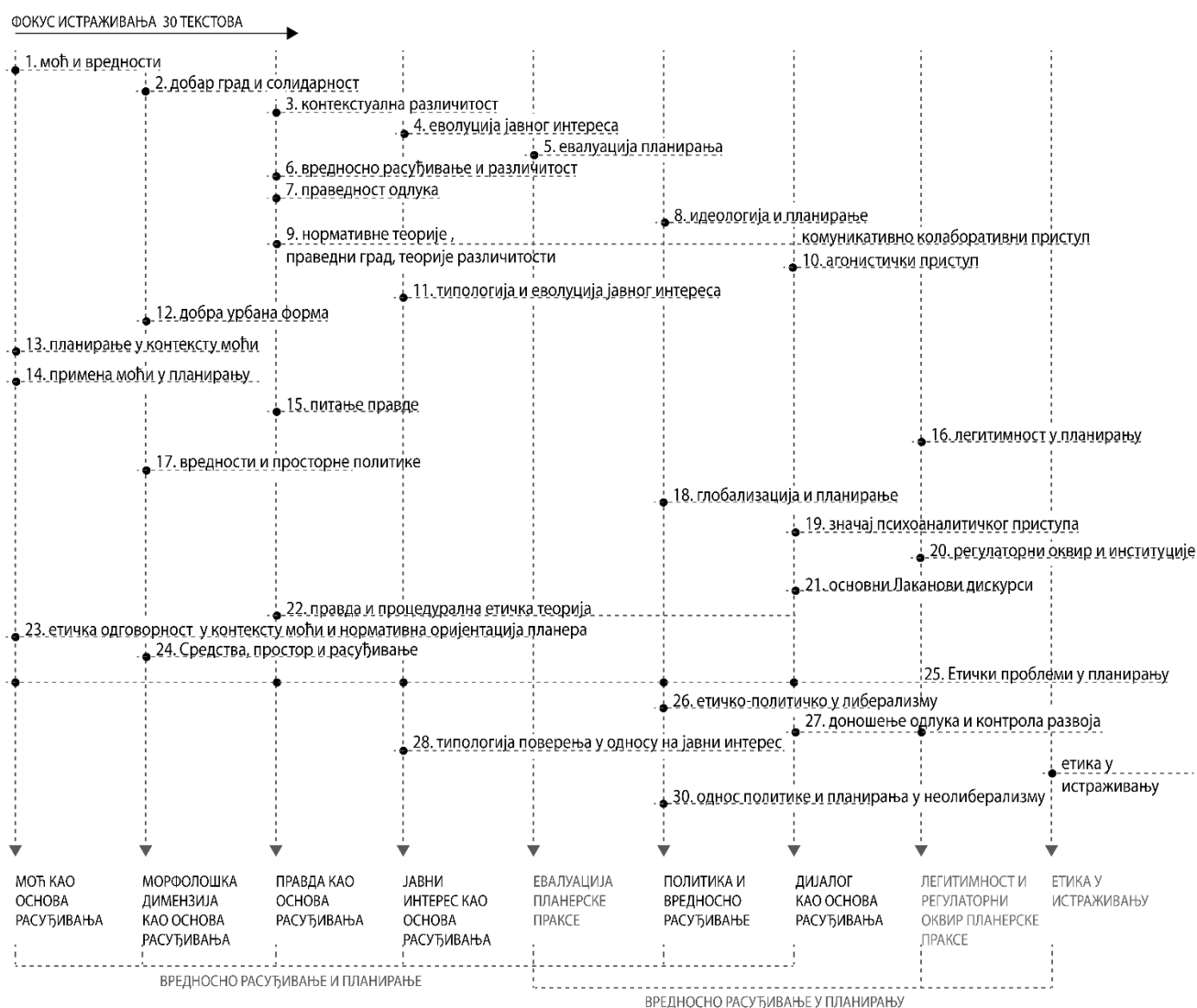
20	Salet (2002)	Истраживање релације између планирања и закона из институционалне перспективе	Williamson, Storper, Scott, Giddens, Ostrom, Friedmann, Salet, Bolan, Alexander, Simmel, Habermas, Newman and Thornley, Elkin, Ackerman	Студије случаја дедуктивних закона и индуктивних оквира, преглед модела планирања и преглед секундарних извора	Наглашавање чињенице да је институционални приступ планирању културни проблем и да су закон и друштвене институције превише важне да би се оставиле правницима.
21	Hillier and Gunder (2005)	Истраживање аспекта Лаканове критичке друштвене теорије у контексту адекватности за разумевање урбаног планирања (проблеми који се тичу артикулисања жеља заинтересованих страна, али и разумевање конфликтног понашања)	Lacan, Žižek, Gunder and Hillier, Foucault, Bracher, Gunder, Fuery, Lacan, Grigg, Baum, Heidegger, Sager, Zupancic, Stavrakakis, Mouffe	Студије случаја праћене анализом извештаја, разговора доступних у јавности и интервјуима. Преглед секундарних извора	Наглашавање значаја Лакановог приступа за креирање дискурсно заснованог оквира за интерпретирање текстова и разговора вођених у пракси планирања, али и примене регулација и закона.
22	Stein and Harper (2005)	Истраживање значаја Ролсове теорије у планирању (процедура за достизање етичких принципа и супстантивних принципа правде као резултата тог процеса)	Harper and Stein, Rawls, Naess, Winch, Mandelbaum, Nielsen, Putnam, Davidson, Innes, Healey, Klosterman, Forester, Habermas, Flyvbjerg, Okin, Hart, Seruton, Beuregard	Анализа примарних и секундарних извора	Наглашавање значаја Ролсове теорије за истраживања која враћају наду за бољом будућношћу од оне коју нуде истраживања која Фукоа постављају у средиште анализе. Наглашавање неопходности за задржавање основне моралне основе за дискутовање о разликама.
23	Rankin (2010)	Истраживање етичке одговорности у планерској пракси у специфичној студији случаја како тржишно оријентисани модел артикулише регулаторни оквир, институционалне аранжмане и политике културе корисника	Baran, Frank, Crush, Ferguson, Marcuse, Robinson, De Certeau, Comaroff and Comaroff, Roy, Mchanty, Fraser, Healey, Sandercock, Fincher, Razack	Преглед секундарних извора и примена знања и искуства ауторове интердисциплинарне позадине	Истицања значаја враћању питања нормативности планирања и питању шта треба урадити. Наглашавање значаја и увида које обезбеђују дисциплине попут антропологије или феминистичке перспективе. Етика одговорности захтева пост-колонијалну критику и рефлексивну праксу која историцизује разноврсност и креира нове моделе критике политичког апарата.
24	Beauregard (2012)	Истраживање питања како средства (стамбени објекти, планови) обликују праксу планирања са фокусом на микрополитике и начином на који оне обликују дилберацију	Throgmorton, Hoch, Fainstein, Marcuse, Forester, Pressman, Wildovsky, Scott, Schon, Driedmann and Hudson, Giddens, Latour	Преглед секундарних извора и идентификација просторних елемената у модификованим транскрипцијама	Наглашавање улоге предмета у обликовању конверзације, преношењу информација, аргумената и обавеза. Истицање чињенице да се планска праксе не одвија у апстрактном свету и потреби за акцијом.

25	Campbell (2012)	Разумевање етичких проблема у планирању и постављање интелектуалних и професионалних приоритета	Hendler, Marcuse, Campbell, Kaufman, How, Thomas, Healey, MscIntyre, Sanyal, RTPI, Backett, Davidoff	Хронолошки преглед текстова који су променили теоријску мисао о етици планирања од 1976. до 2012. године	Наглашавање губитка вере планерске заједнице у саму идеју планирања заснованој на очекивању да се кроз интервенцију и акцију могу постићи бољи резултати. Наглашавање стања да уколико планерска заједница не може да се договори шта је битно, како ће тек остали моћи. Указивање на проблем недовољног образовања у домену етике.
26	Roy (2008)	Анализа либерализма као етичко политичког дела планирања	Yiftachel, Roy, Stein and Harper, Watson, Campbell and Marshall, Hillier and Gunder, Roy, Smith, Schumpeter, Hayek, Joyce, Polanyl	Анализа примарних и секундарних извора	Наглашавање проблема геополитичког и политичког позиционирања у планирању.
27	McClymont (2011)	Питање улоге контроле развоја у планирању	Booth, Healey, Innes, Booher, Mouffe, Zizek, Torfing, Purcell, Cowell and Owens, Booth, Gerson and Horowitz, Sywngedouw	Анализа примарних извора, анализа студија случаја (лично ангажовање и интервјуи)	Наглашавање проблема немогућности развијања легитимне супстантивне дебате, која је померена из јавне арене и остављена управи да одлучује шта је у интересу нације, док се свака критика владиних идеја у домену планирања сматра деловањем против националног интереса а не легитимним гласом у дебати.
28	Tait (2011)	Истраживање како питања поверења у планирању воде од уско индивидуалног ка ширем схватању институција у оквиру којих се планирање одвија	Swain and Tait, Pennington, Mishra, Hardin, Luhman, Karezynski, Ransom and Stewart, Hoggett, Howe, Giddens, Campbell and Marshall, Stein and Harper, Beetham	Етнографске студије (директно учествовање у пракси – белешке, извештаји, записници са састанка, интервјуи) и секундарна литература	Потреба за разумевањем поверења изнад чистог интерперсоналног нивоа. Наглашавање задатка планера да раде на професионалним и колективним вредностима као основи за креирање и одржавање институција.
29	Lo Piccolo and Thomas (2008)	Питање етичких проблема у истраживању у домену планирања	Hendler, Wachs, Israel and Hay, MacIntyre, Wenger, Healey, Nussbaum, O'Neill, Lovering, Howe, Klosterman, Harper and Stein, Thomas	Анализа примарних и секундарних извора	Проблем обезбеђивања истраживачеве моралне перцепције када дође у контакт са ефектима моћи и новца које су изражене у политици. Како креирати институције које омогућавају извршност у истраживању релевантном за доношење одлука.
30	Campbell, Tait and Watkins (2014)	Истраживање могућности за постојање бољег планирања Истраживање значаја избора који планери имају у неолибералној политичкој агенди	Brenner and Theodore, Harvey, Fainstein & Campbell, Osborne & Gaebler, Campbell, Healey, Forester, Marcuse, Tait, Adams & Tiesdell, Christensen, O'Neill, Levitas, Sanyal	Анализа студије случаја (ко се противио а ко је подржавао одлуке, надлежности актера, које регулације су усвојене, који циљеви и стратегије) анализа садржаја локалних докумената и извештаја	Наглашавање најзначајнијег изазова који се поставља пред планирање у контексту превођења апстрактних концепата као што су правда, једнакост, лепота и њихова примена на специфичне проблеме у планирању у специфичним просторима.

2.3. Категоризација и систематизација

Категоризација текстова извршена је на основу истраживачких питања и аспеката дискусије (Дијаграм 6). Упоредо са анализом садржаја, рађено је и критичко читање текстова као и структурална анализа која је подразумевала посматрање текста као система. Имајући у виду комплексност теме и садржајност текстова, за сваки текст урађен је дијаграм који показује основне ставове аутора, али и успоставља везе са примарним и секундарним изворима.

Критичко читање и анализа садржаја текстова омогућили су идентификацију девет основних аспеката који су касније груписани у две теме: *вредносно расуђивање и планирање* посматрано као веза етике и планирања и *вредносно расуђивање у планирању* посматрано као веза етике и планерске праксе.

Дијаграм 6 Идентификација основних аспеката истраживања

Објашњењем прве релације, односно релације вредносног расуђивања и планирања баве се Кембел и Маршал (Campbell & Marshall, 2006), Кембел (Campbell, 2012) и Вотсон (Watson, 2002; 2006). У оквиру ове теме, идентификовани су научни чланци који постављају појединачне аспекте у средиште вредносног расуђивања: моћ (Watson, 2003; Albrechts, 2003; Flyvbjerg, 2004; Rankin, 2010), јавни интерес (Campbell & Marshall, 2002; Alexander, 2002; Stein & Harper, 2003), правду (Stein and Harper 2005, Campbell 2006, Campbell, Tait and Watkins 2014),

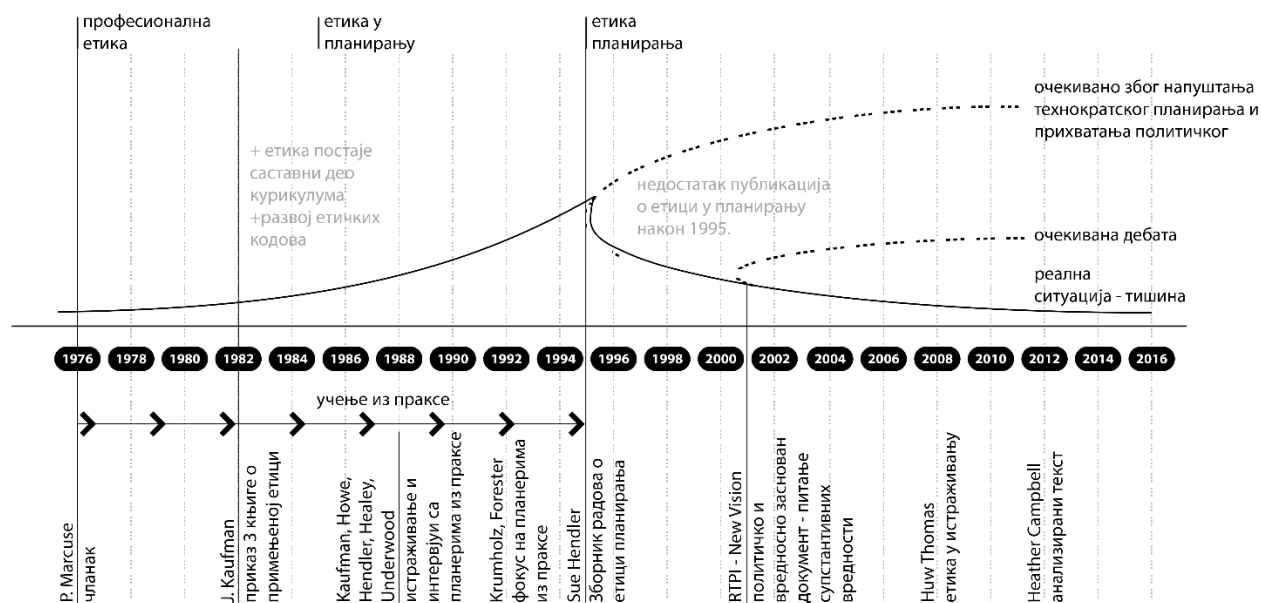
дијалог (Gunder, 2003; McClymont, 2011), односно они који анализирају утицај политике (Gunder & Hillier, 2004; Böhme, Richardson, Dabinett & Jensen, 2004; Hillier & Gunder, 2005; Gunder, 2010; Sanyal, 2002; Roy, 2008) и морфолошке димензије као окоснице за дефинисање *доброг* (Talen & Ellis, 2002; Amin, 2006; Beauregard, 2012). Са друге стране, у оквиру теме вредносног расуђивања у планирању, које се посматра коз однос етике и деловање планера у пракси, разликујемо питање легитимитета и регулаторног оквира (Salet, 2002; Häikiö, 2007), евалуације планова (Alexander, 2002; Berke & Godschalk, 2009) и етике у истраживању (Lo Piccolo & Thomas, 2008). Идентификовани аспекти су даље развојени на подтеме које ће бити детаљно описане у наставку текста.

2.3.1. Вредносно расуђивање и планирање

У периоду који је у нашем фокусу, од 2002. до 2017. године, значајан допринос расветљавању ове области и њене комплексности, али и значаја вредносног расуђивања у савременом контексту планирања дале су Хедер Кембел и Ванеса Вотсон, док су различити утицајни аутори допринели расветљавању појединачних препознатих аспеката. Кембел се фокусира на истраживање етике и теорије планирања, док је фокус Вотсонове померен ка примени нормативних етичких теорија у пракси и истраживању праксе и специфичних контекста и студија случаја генерално.

Кембел сматра да је тренутна ситуација у оквиру ове области незадовољавајућа, односно да тишина, коју она препознаје на академској сцени, представља још један етички избор који није вредносно неутралан, већ одговара интересима политичара и императиву државе за потискивањем и маргинализацијом професионалних интереса и етичких идеала (Campbell, 2012).

Текст Кембел са једне стране приказује промену планске парадигме о етици у планирању (од професионалне етике, преко етике у планирању до етике планирања), док са друге стране приказује очекивано и реално стање у планирању када је реч о истраживањима која разматрају однос између етике и планирања, као и основне промене, текстове и публикације који су, према аутору, имали потенцијал да делују као прекретнице у развоју савремене теоријске мисли (Дијаграм 7).

Дијаграм 7 Приказ развоја теоријске мисли о односу етике и планирања према Campbell, 2012

Према мишљењу Кембел, један од основних разлога за овакву ситуацију јесте посматрање етике искључиво кроз домен професионалне етике, што је било заступљено све до осамдесетих година двадесетог века (Campbell, 2012). Овако уско дефинисана етика имала је за циљ да дефинише професионално деловање планера у пракси, док је као основни резултат имала интеграцију етике у курикулуме на различитим универзитетима и развијање етичких кодекса, односно изјава о вредностима. За формулисање тих вредности у наредним деценијама коришћена су искуства из праксе.

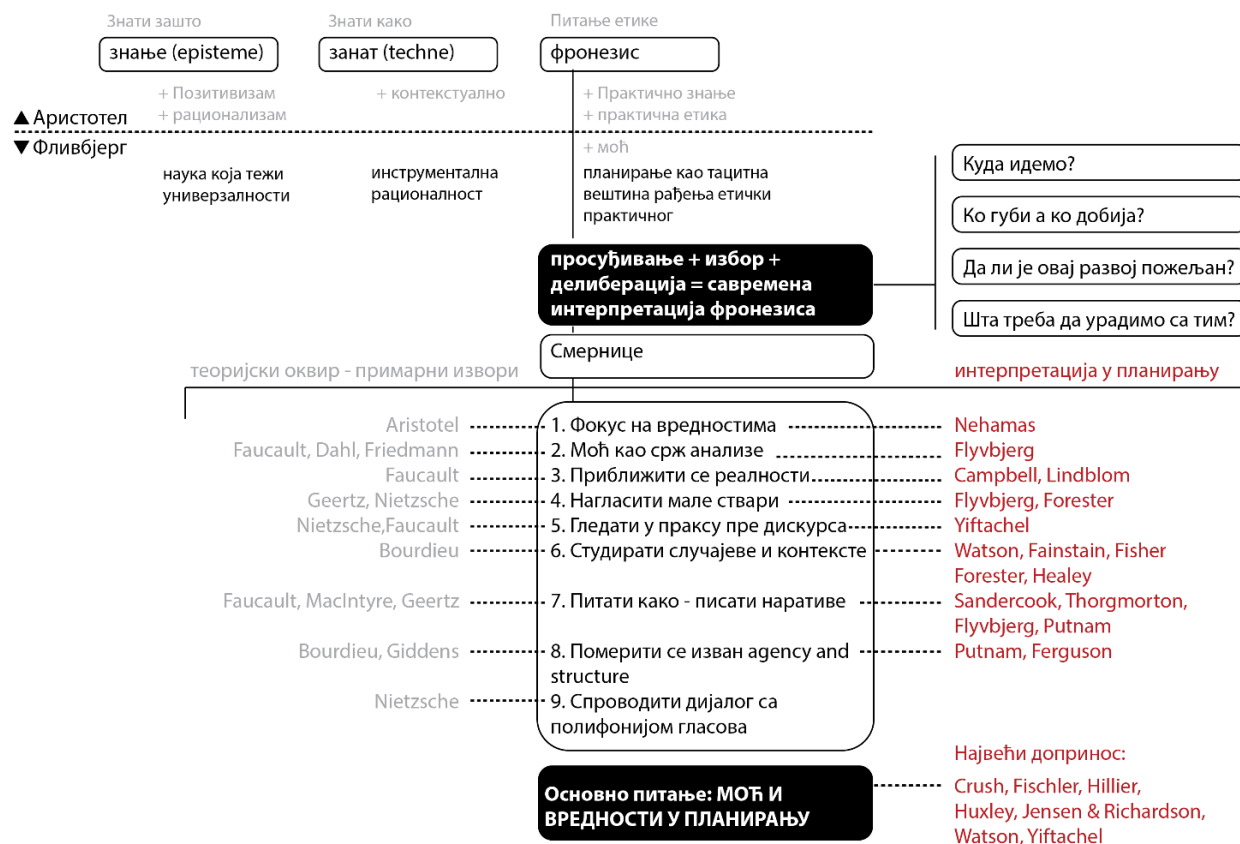
У прилог њеном истраживању говоре и резултати спроведеног систематичног прегледа литературе који приказује да је просечно објављивано по 4.5 текста годишње, односно да од петнаест водећих часописа у области планирања само два имају заступљеност ове теме већу од 2% у односу на друге теме којима се часопис бави. Међутим, и у оквиру релативно малог броја објављених радова, препознати су текстови са високом цитираношћу који су оставили значајан допринос у теорији планирања. Из тог разлога, као и због комплексности теме етике и планирања, идентификовано је шест аспеката посматрања и анализе дате области који знатно одређују и опредељују истраживаче: а) моћ као основа расуђивања, б) јавни интерес као основа, в) правда као основа, г) дијалог као основа, д) однос политике и планирања у вредносном расуђивању, ђ) морфолошке димензије. У наставку текста, биће детаљније објашњен сваки од препознатих аспеката посматрања.

2.3.1.1. Моћ као основа вредносног расуђивања

Заједничко за ауторе у овој групи јесте што моћ стављају у средиште анализе вредносног оквира у планирању фокусирајући се на проблем примене моћи у процесу одлучивања када је реч о питањима етичког система који ће бити усвојен као и последицама које те одлуке имају на различите актере и просторе. Основно теоријско упориште аутори налазе у ставовима филозофа и психолога – Мишела Фукоа (Michel Foucault), Фридриха Ничеа (Friedrich Nietzsche) и Аластера Макинтајера (Alasdair MacIntyre). Са једне стране, идеје Мишела Фукоа, дефинисане током шездесетих и седамдесетих година двадесетог века, користе се за аргументацију ставова истраживача који моћ сматрају фактором који усмерава деловање и знатно утиче на знање. Са друге стране, Макинтајерова размишљања, дефинисана током осамдесетих година на тему моралне филозофије и његово враћање Аристотелу и настојање за оживљавањем идеја о теорији врлине, представљају значајне теоријске изворе за повезивање питања моћи и вредносног расуђивања у планирању. Током деведесетих година, објављено је неколико текстова који наведене идеје по први пут примењују у домену планирања. У том контексту, првенствено мислимо на књигу Бента Флиvbјерга *Рационалност и моћ* објављену 1998. године, као и текстове његових савременика из области политичке географије и планирања – Јифтачела (Yiftachel), Хакслијеве (Huxley) и Фишлера (Fischler). Њихов допринос могуће је пратити кроз текстове објављене у периоду од 2002. до 2017. године у којима аутори радова подржавају сопствене ставове истраживањима наведених аутора. Као основни резултат истраживања објављених у последњих петнаест година, издваја се настојање за проналажењем начина, модела и стратегија за ефикасније деловање планера у пракси (Watson, 2003; Flyvbjerg, 2004; Albrechts, 2003). Аутори сматрају да су досадашњи доприноси у оквиру овог аспекта, приказани на дијаграму 8, бројни али не и потпуни (Flyvbjerg, 2004), да се различити приступи и вредносни системи и даље површно посматрају у планирању (Watson, 2003) као и да се однос моћи и вредности може најефикасније расветлити анализом специфичних животних ситуација и случајева у одређеном времену и контексту (Watson, 2003; Flyvbjerg, 2004).

Као најцитиранији у анализи, издваја се текст Бента Флиvbјерга (Bent Flyvbjerg) који трага за савременом интерпретацијом *фронезиса* (*phronesis*), који је за разлику од Аристотеловог практичног знања и практичне етике садржи и аспект моћи. Према аутору, *фронезис* се у планирању односи на практичну мудрост, односно на осећај или тацитну вештину спровођења етички практичне ствари пре него на тип науке (Flyvbjerg, 2004). У раду

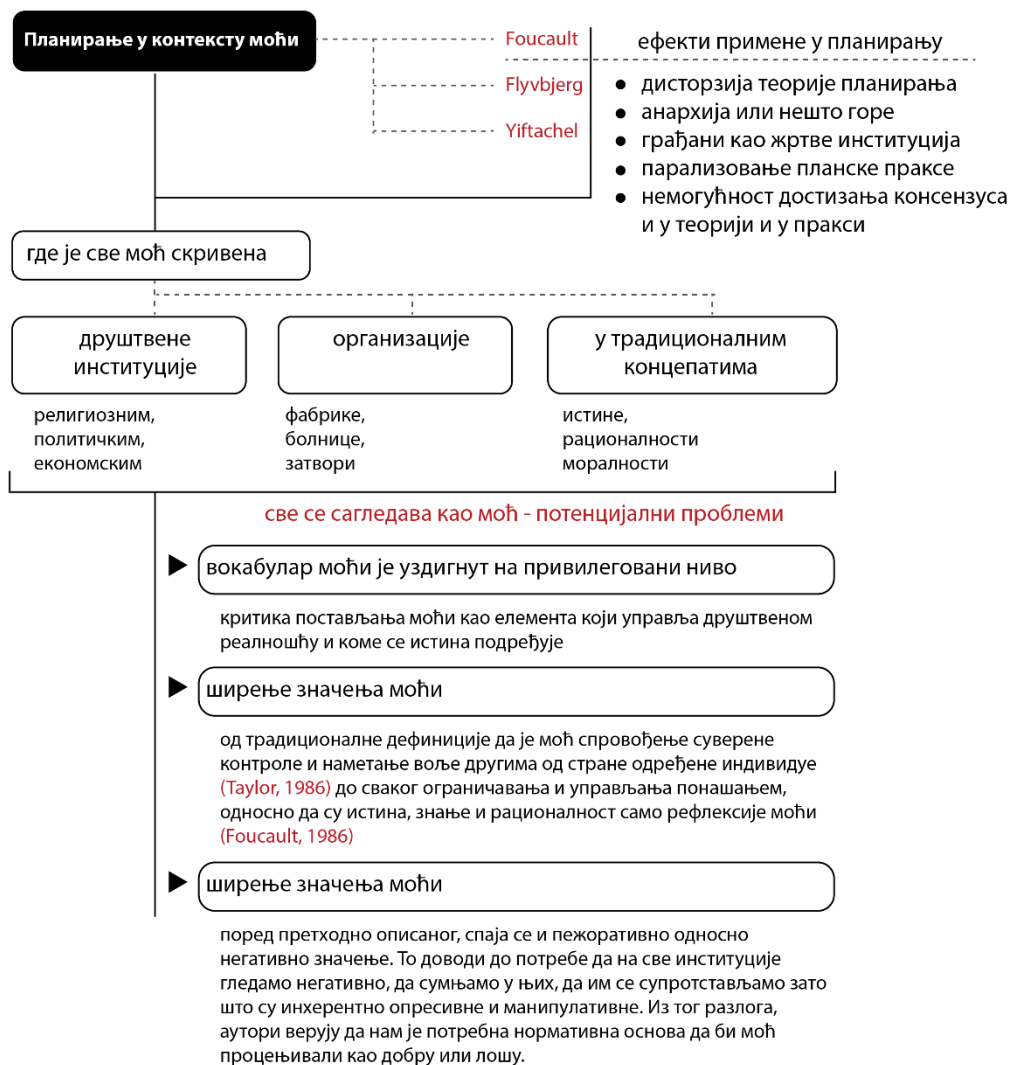
Фливијерг наглашава значај фронезиса за планирање, јер верује да планирање треба да кроз знање (лат. *episteme*) одговори на питања *зашто*, кроз уметност, умеће и вештину (лат. *techne*) на питање *како*, односно да на етичка питања одговори кроз практичну мудрост и расуђивање (лат. *phronesis*).

Дијаграм 8 Питања у оквиру аспекта односа моћи и вредносног расуђивања према Flyvbjerg, 2004

За савремено тумачење фронезиса, аутор наглашава значај расуђивања и делиберације о вредностима, јер верује да се избори морају сматрати добрим или лошим у односу на одређене вредности и интересе, односно да једино тако *добро* и *лоше* имају значење и да се тако може одговорити на питања правца у којем иде планирање, пожељности и домена утицаја планирања у одређеном урбаном развоју. Поред тога, овакав приступ пружа одговоре и на питања ко добија а ко губи услед одређених одлука као и под којим механизмима моћи. Фливијерг дефинише сет смерница за разматрање аспекта који моћ поставља у средиште анализе о расуђивању као и ауторе који се тренутно баве тим питањима (Дијаграм 8). Основне смернице које можемо издвојити и које су препознате у анализираним текстовима у овом раду јесу фокусирање на вредности, постављање моћи у средиште анализе, приближавање реалности кроз истраживање праксе, различитих случајева и контекста, али и истраживањем малих ствари, писањем наратива, померањем између актера и структуре (Flyvbjerg, 2004). У тексту, аутор даје јасан преглед примарних извора који се користе за интерпретацију концепта односно основне идеје, али и преглед теоретичара планирања који дати проблем истражују у контексту планирања (Дијаграм 8).

У контексту постављања моћи у средиште анализе, значајно је истаћи аргументе Стејна и Харпера изнесене у тексту из 2003. године, који преиспитују последице стављања моћи у срж анализе, проширења дефиниције моћи и утицаја таквих истраживања на праксу планирања, јер верују да наведени тип истраживања доводи до дисторзије теорије планирања, паралисања планерске праксе, анархије, посматрања индивидуа као жртви институција и консензуса као немогућег стања, како у пракси тако и у теорији (Stein & Harper, 2003).

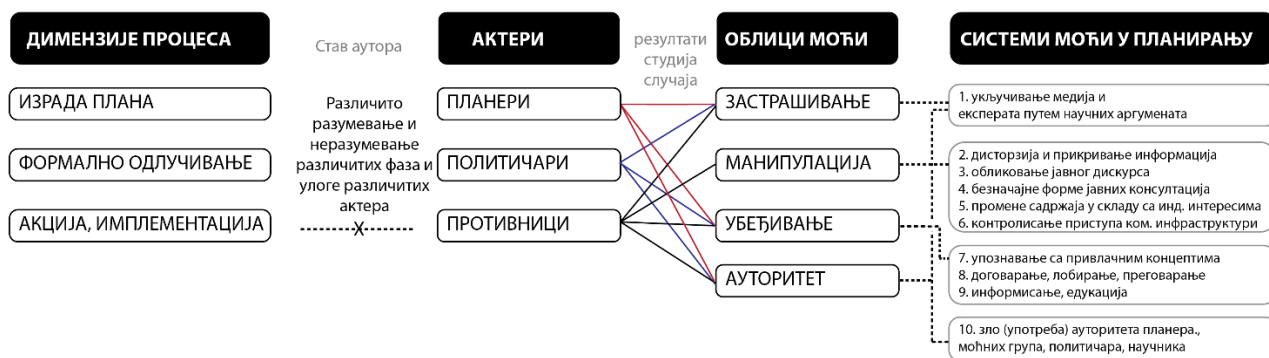

Дијаграм 9 Дијаграм последица стављања моћи у срж анализе према Stein & Harper, 2003

Поред тога, шири се дефиниција моћи, уздиже се на привилеговани ниво и шири се њено значење које доводи до стања у коме се истина, знање и рационалност посматрају искључиво као рефлексije моћи (Дијаграм 9). Како аутори наводе, то доводи до потребе да на све институције гледамо негативно, да сумњамо у њих, да им се супротстављамо зато што су инхерентно опресивне и манипулативне (*исто*). Из тог разлога се аутори окрећу Ролсу, јер његова теорија, супротно Фукоу, предлаже разумне индивидуе, где се разумност састоји из рационалности и моралности, и верују да такав став обезбеђује сврху, али и наду за планирање истичући да је неопходно направити разлику између истраживања онога што треба урадити (онога што је фер и праведно) и онога што је урађено (дисторзије које настају посредством моћи) (*исто*).

Аутори се дакле залажу за прагматичнију перспективу истичући значај поверења за активност планирања, али и наглашавајући потенцијалне проблеме, односно ефекте уколико се поверење изневери, различите природе и врсте поверења, али и односа између поверења и моћи. Аутори не предлажу поверење као нову универзалну и привилеговану категорију већ као концепт користан за планирање у либерално-демократском друштву.

Када говоримо о облицима моћи, важан увид и стратегије спровођења моћи у процесу расуђивања у планирању даје нам Луис Албрехт (Louis Albrechts) који дефинише облике и системе моћи. Аутор разликује застрашивање, манипулацију, убеђивање и коришћење ауторитета и проверава њихову заступљеност, системе примењивања и актере који их примењују на конкретној студији случаја (Дијаграм 10).

Дијаграм 10 Облици и системи моћи у планирању према Albrechts, 2003

Резултати његовог истраживања показују да се планери и политичари служе идентичним облицима моћи, односно застрашивањем, убеђивањем и употребом ауторитета, док овом сету противници, односно неистомишљеници, додају и манипулацију (Albrechts, 2003). Аутор сматра да односи моћи морају постати интегрални део планирања и посматрати се у односу на контекст, простор, време, размеру и у односу на специфичне проблеме и одређени сет актера. Као значајан закључак текста, заснован на прегледу литературе, анализи односа моћи у поступку израде структурног плана, као и кроз интервјуе са кључним политичким актерима, аутор издваја потребу за формализацијом оваквог приступа. Она је предложена кроз сет судских органа за решавање спорова између државе и становника, стварање независног процеса контроле за праћење резултата, омогућавање права вета, подстицање партиципације, и усвајање цивилних уговора између становника и државне управе у специфичним пројектима (Albrechts, 2003).

Кетрин Ренкин (Katharine Rankin) у свом тексту истиче везу етике одговорности и аспекта моћи. Ауторка користи сопствено интердисциплинарно образовање из домена феминистичке антропологије, критичких студија пола и развоја и планирања (Дијаграм 11), док у истраживању примењује антрополошки приступ зато што верује да он омогућава дијагнозу начина на који моћ делује у планирању и да разоткрива контрадикторну динамику политичког посредовања (Rankin, 2010).

Дијаграм 11 Анализе етичке одговорности планера у пракси према Rankin, 2010

Ренкин кроз студије случаја у Непалу и Вијетнаму истражује теорију отпора, засновану на ставовима о политичком укључивању и друштвеној трансформацији Џејмса Скота (James Scott), контрадикторности Де Кортоа (De Certeau) и политичке двосмислености Абулгода (Abulghod). У истраживању, Ренкин препознаје разлику између субверзије и отпора (*исто*). Са једне стране, субверзија је индивидуална, изазива политичку двосмисленост и неконформизам и врло лако може да буде ненамерна, док је отпор колективан и изазива га тренутни систем моћи. У чланку су идентификована четири теоријска концепта која планирање треба да препозна и примени како би ојачало своју критичку и нормативну оријентацију: структуре империјализма, посредовање и пружање отпора међу „корисницима“ планирања, субјективност планера и услови колективног деловања (*исто*).

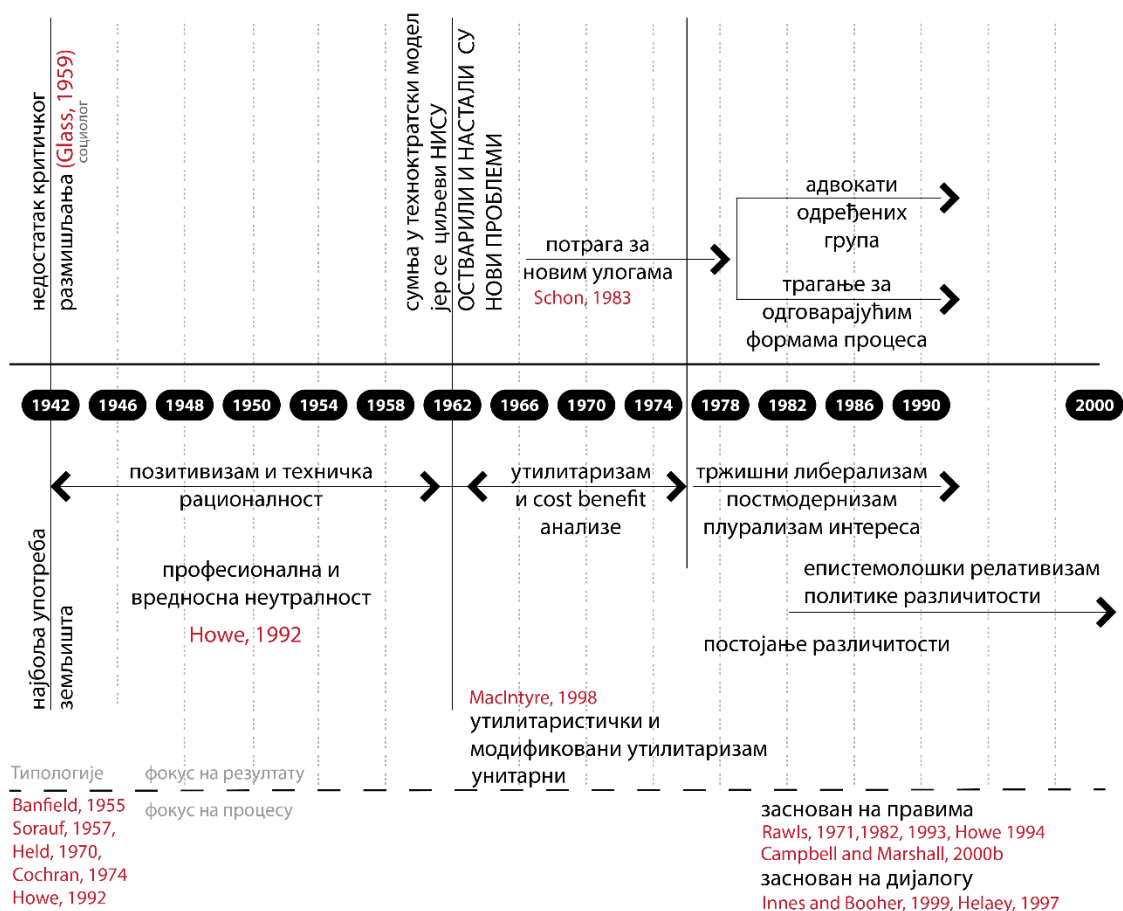
2.3.1.2. Јавни интерес као основа вредносног расуђивања

У 2002. и 2003. години, у корак са текстовима који моћ стављају у средиште анализе, објављени су и текстови који говоре о значају и еволуцији концепта јавног интереса у планирању (Alexander, 2002), његовом преиспитивању у савременом друштву и литератури планирања (Campbell & Marshall, 2002; Stein & Harper, 2003) као и о значају поверења за процес одлучивања (Stein & Harper, 2003; Tait, 2011). Кембел и Маршал (Campbell & Marshall), односно Стејн и Харпер (Stein & Harper) своје теоријске ставове заснивају на истраживањима и идејама Макинтајера (McIntyre), Ролса (Rawls), Хабермаса (Habermas), Инес и Бухера (Innes & Booher), Форестера (Forester) и Хили (Healy). У складу са тим, у својим текстовима, Александер, Кембел и Маршал дају хронолошки приказ промене концепције јавног интереса. Основна промена, односно фокусирање на процес, произвела је и размишљање о типологијама јавног интереса. Код Кембел и Маршала, прави се разлика између процедуралне (деонтолошке) и резултатски оријентисане верзије јавног интереса (Campbell & Marshall, 2002) док Александер дели концепцију јавног интереса на супстантивну (суштинску, са фокусом на садржај) и процедуралну (Alexander, 2002).

Јавни интерес као један од легитимишућих фактора активности планирања, према мишљењу различитих аутора, постаје проблематичан концепт који захтева разумевање хронолошког развоја концепта и развијање типологије концептуализације јавног интереса. Према хронолошкој анализи Кембелове и Маршала, илустрованој у Дијаграму 12, став аутора је да се концепција јавног интереса знатно променила у последњих седамдесет година. Наиме, од недостатка критичког мишљења, идентификованог педесетих година, преко вредносне неутралности која је пратила техничку рационалност до сумње у такав технократски модел због његове немогућности да испуни дефинисане циљеве, али и због последица и нових проблема које је такав приступ произвео (Watson, 2003). Од тог тренутка до средине осамдесетих година, расуђивање се највећим делом вршило утилитаристичким приступом који је подразумевао *cost benefit* анализе. Аутори даље наглашавају да након наступања тржишног либерализма праћеног постмодернизмом и плурализмом, планери трагају за новим улогама проналазећи себе или у улози заговорника одређених група или кроз залагање и потрагу за одговарајућим формама процеса планирања (Campbell & Marshall, 2002).

У односу на промењене околности, али и на претходне покушаје успостављања типологије јавног интереса као што смо већ поменули, аутори деле концепције јавног интереса на резултатски и процесно оријентисане (*исто*). У оквиру резултатски оријентисане концепције јавног интереса, издваја се утилитаристички приступ као и модификовани утилитаризам који је са претходно поменути *cost benefit* анализама представљао доминантан начин расуђивања шездесетих и седамдесетих година прошлог века. Унитарни приступ развио се као одговор на неједнакости у друштву, заснован на уверењу да индивидуе не могу увек најбоље знати своје интересе као и веровању у колективне вредности и принципе који се налазе изнад приватних интереса и нису једнаке њиховом збиру (*исто*). Деонтолошка, односно процесно оријентисана концепција јавног интереса заснива се или на приступу који почива на правима при чему се право ставља испред доброг, или на дијалошким приступу који

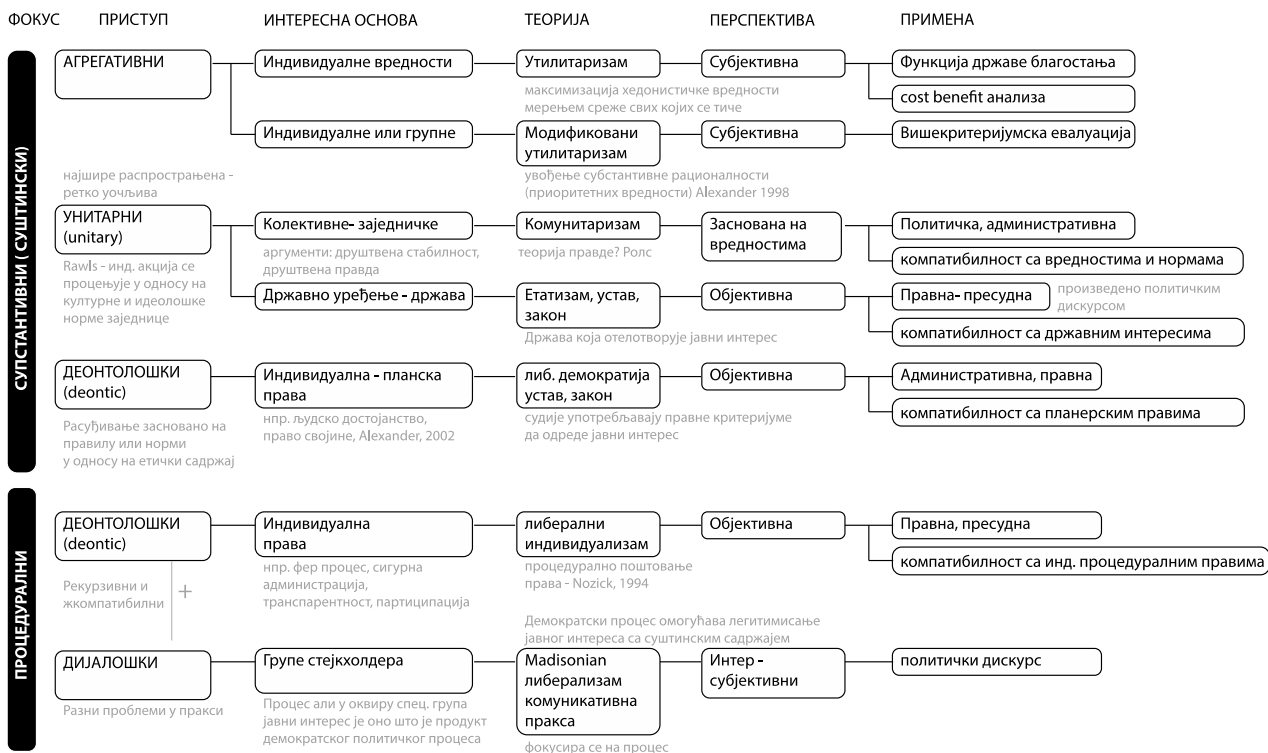
подразумева процес делиберације којим се долази до консензуса. Заједничка за последња два приступа је чињеница да не нуде решење шта треба урадити већ служе као нека врста механизма који нам помаже да одлучимо шта би требало да урадимо.

Дијаграм 12 Хронолошки приказ промене концепције јавног интереса према Campbell and Marshall, 2002

У односу на претходну поделу коју су дали Кембел и Маршал, подела који нуди Александер (Ernest Alexander) приказује еволуцију концепта јавног интереса кроз различите перспективе и аспекте посматрања, преиспитујући тако валидност и могућност постојања јавног интереса као концепта. Са једне стране, Александер истиче значај постојања јавног интереса за легитимизацију планирања као државне активности, успостављање етичке норме за планерску праксу, као и критеријума за евалуацију планирања и његових продуката (Alexander, 2002). Са друге стране, као основна критика постојања супстантивне концепције јавног интереса издваја се чињеница да је, услед плурализма, друштво постало превише различито и да јавни интерес не постоји као чињеница, да је немогуће издвојити холистичку вредност која је изнад личних интереса, као и да јавни интерес не би требало да постоји као *супервредност*, већ да омогући најшири могући дијапазон вредности. Александер дели концепцију јавног интереса на супстантивну (суштинску, са фокусом на садржај) и процедуралну (Дијаграм 13). Супстантивни фокус, према Александеру, подразумева три основна приступа: 1) Агрегативни приступ према којем интересну основу чине индивидуалне или групне преференције, док утилитаризам или модификовани утилитаризам представљају основне теорије на које се приступ ослања и које омогућавају субјективну перспективу, а основна примена огледа се у функцији државе благостања, cost benefit и вишекритеријумским анализама; 2) Унитарни (*unitary*) приступ који може имати две различите интересне основе: а)

колективну која полази од теорије комунитаризма и заснива се на вредностима које су културно идеолошке, док је основна примена политичка, административна и која у основи омогућава компатибилност са различитошћу и б) интересну основу државе и њеног уређења која у теоријској основи има етатизам, устав и закон који омогућавају објективну перспективу, док је основна улога правна, пресудна и која као таква омогућава компатибилност са државним интересима; 3) Деонтолошки приступ, чију интересну основу чине индивидуална планерска права (попут људског достојанства, права својине) и који се заснива на теорији либералне демократије, уставу и закону и који такође има административну и правну улогу, али омогућава и компатибилност са планерским правима (Alexander, 2002). Са друге стране, процедурални фокус подразумева два приступа: 1) деонтолошки који за интересну основу узима индивидуална права и који се ослања на теорију либералног индивидуализма обезбеђујући објективну перспективу и основну улогу која је административна, правна, пресудна и комплементарна са индивидуалним процедуралним правима; 2) дијалогски који као интересну основу узима групе заинтересованих страна, док се теоретски ослања на Медисонов модел либерализма (*Madisonian liberalism*) и комуникативну теорију, што омогућава интерсубјективну перспективу и примену кроз политички дискурс. Александер сматра да су последња два модела рекурзивна и комплементарна. Према Александеровом мишљењу, фокус на супстантивну димензију јавног интереса је дискутабилан у савременој теоријској мисли, али он заступа став да је за постојање јавног интереса као легитимишућег концепта планирања и норме за етичку планерску праксу, неопходно и постојање супстантивног (суштинског) садржаја јавног интереса (Alexander, 2002). Управо су поменути супстантивност најчешће оспоравали плуралисти и постмодернисти, који негирају постојање било каквих универзалних вредности (*исто*).

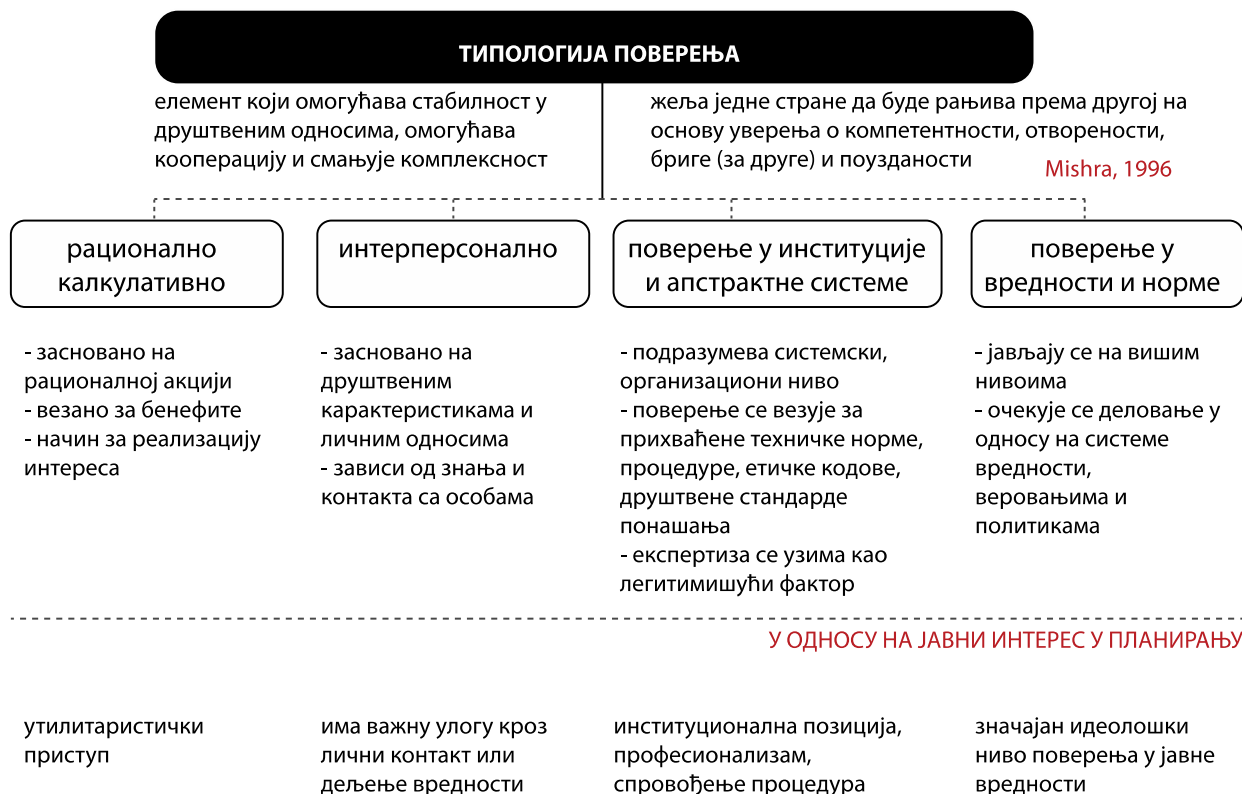

Дијаграм 13 Типологија јавног интереса према Alexander, 2002

У другој деценији 21. века Малком Тејт је објавио два значајна текста у овој области. И док су претходно наведени текстови за своје примарне изворе имали теорије из области филозофије, Малком Тејт (Malcolm Tait) проверава претходно поменуто губљење наде и

поверења у институције које се баве планирањем у конкретној студији случаја у Уједињеном Краљевству¹ (Tait, 2011).

За потребе истраживања, аутор је успоставио типологију која подразумева четири типа поверења приказаних на Дијаграму 14: 1) рационално-калкулативно поверење, које представља начин за реализацију интереса и које се ослања на утилитаристички приступ; 2) интерперсонално поверење, које се везује за друштвене карактеристике и личне односе; 3) поверење у институције и апстрактне системе при чему се експертиза узима као главни легитимишући фактор и 4) поверење у вредности и норме које се јављају на вишем, идеолошком нивоу, и подразумевају очекивања да ће индивидуе или институције деловати на основу тог система вредности, веровањима и политикама (*исто*).

Дијаграм 14 Типологија поверења према Tait, 2011

Студија је показала нарочито присуство неповерења у аспекту успостављања регулаторног оквира у периоду неолибералне демократије која индивидуалне интересе ставља у први план. Из тог разлога, аутори сматрају поверење и јавни интерес значајним аспектима планирања, вредних пажње и детаљнијег испитивања у контексту либералног демократског друштва.

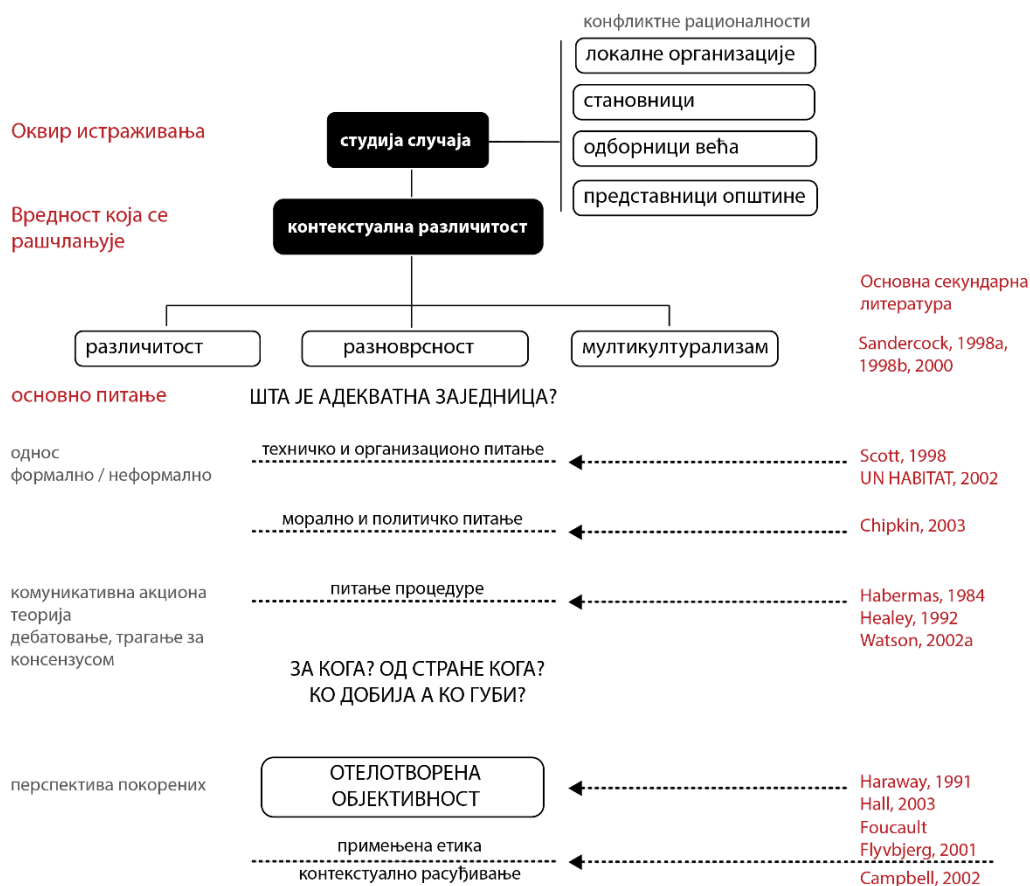
2.3.1.3. Правда као основа вредносног расуђивања

Основна разлика између претходно поменутог аспекта и аспекта у којем се правда посматра као основа вредносног расуђивања је то што је фокус у овом аспекту на постављању правде у средиште било ког расуђивања у планирању, а не нужно у контексту дефинисања

¹ Студија се односила на рад у оквиру контроле развоја (област регулативе) у Уједињеном Краљевству. У студији је примењен етнографски приступ, односно истраживање свакодневног контекста који је подразумевао двомесечни рад у институцији за време кога су прикупљане белешке са састанака и преговарања, али и 35 интервјуа са планерима, политичарима, подносиоцима захтева, али и члановима јавности, спроведених три месеца након рада у служби (Tait, 2011)

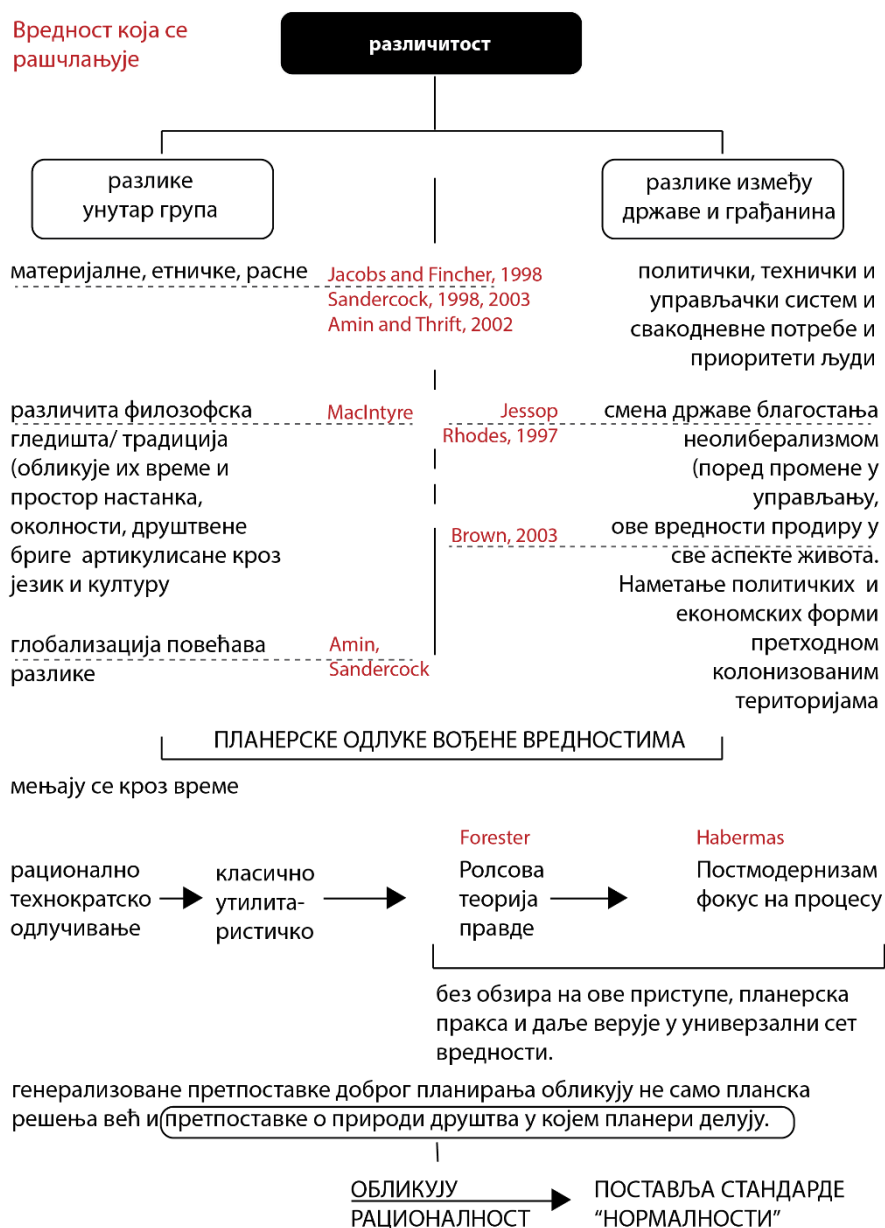
јавног интереса. Најзначајнији допринос у оквиру овог аспекта остварили су Стејн и Харпер, Вотсон и Кембел, како самостално тако и у сарадњи са другим ауторима. Систематичним прегледом, могуће је утврдити да аутори у својим текстовима истражују питање вредности и активности планирања, односно могућности и ограничења примене Ролсове теорије правде и Хабермасове дискурзивне етике у контексту одлучивања у планирању (Stein & Harper, 2003; Campbell, 2006; Campbell & Marshall, 2006), настојећи да разјасне њихове теорије дефинисане током осамдесетих година 20. века и тиме помогну појединцима и друштвима да одговоре на основно нормативно питање у планирању: „шта треба урадити?“. Ванеса Вотсон (Vanessa Watson) анализира различите приступе и вредносне системе који се према ауторки, у теорији планирања и даље посматрају површно, јер се планирање недовољно бави анализирањем конкретних примера и истраживањима праксе (Watson, 2003).

Основна истраживачка питања односе се на проблеме етичке универзалности као и питања моћи, односно чији ће етички погледи превагнути у конкретном случају. У складу са тим, Вотсон се окреће доктрини „отелотворене објективности“ коју је предложио Херавеј (Haraway) и која подразумева расуђивање из перспективе покороног, која је блиска примењеној етици (енг. *situated ethics*), односно откривању погледа који је заједнички одређеним референтним групама (*исто*). Оваква врста расуђивања може да смањи конфликте између контекстуалних различитости и нормативних теоријских позиција у планирању, како у процедуралном тако и у супстантивном контексту). Аутор кроз анализу конкретне студије случаја иселјавања нелегалног насеља у Јужној Африци анализира питање адекватних модела становања и адекватних заједница настојећи да укаже на значај вредности попут различитости, разноврсности и мултикултуралности, али и на неопходности развијања начина да се теорија планирања учини сврсисходнијом за планере који треба да се суоче са конфликтима који настају као резултат различитости у пракси развоја града (Дијаграм 15).

Дијаграм 15 Анализа контекстуалне различитости према Watson, 2003

У свом наредном тексту, Вотсон наставља дебату о различитости и предлаже трагање за дугорочним изворима размишљања о вредностима и рационалности и наглашава потребу за поновним враћањем вере у процес трагања за консензусом као јединим информишућим фактором за доношење одлука (Watson, 2006).

Дијаграм 16 Анализа утицаја вредности различитости на праксу планера, према Watson, 2006

Покушавајући да рашчлани вредност различитости, Вотсон је дели на различитост у оквиру група и различитост између државе и грађанина (Дијаграм 16). Са једне стране, наглашавају се етничке, материјалне и расне разлике, као и филозофска гледишта која се мењају кроз време услед изложености променама друштвених околности, али и глобализације. Са друге стране, истакнуте су разлике између политичких, техничких и управљачких система и потреба и приоритета људи. Овај проблем је додатно изложен утицајима неолиберализма које поред економских и политичких промена, утичу и на све аспекте живота као и на расуђивање у планирању. Расуђивање се тако, према ауторки, променило од рационалног технократског преко утилитаристичког до Ролсове теорије правде и постмодернистичког,

односно Хабермасовог фокуса на процес (*исто*). Према ауторки, и поред јасно изражених теоријских приступа, планерска пракса и даље верује у универзални сет вредности, те генерализоване претпоставке доброг планирања не обликују само планска решења, већ представљају и претпоставке о природи друштва у којем планери делују (шта су, односно како се остварују основне економске и друштвене потребе, шта чини праведно расуђивање у конфликтним ситуацијама, као и кроз какве процесе се решавају планска питања) (*исто*).

Ове претпоставке даље обликују рационалност и постављају стандарде нормалности. Вотсон наводи да, иако има смисла стављати фокус на постизање инклузивнијег процеса у контексту велике различитости а не на унапред утврђене исходе, све што се постиже је заправо скретање пажње са одређеног сета вредности и резултата насталих под премисом неолиберализма (*исто*). Из тог разлога, аутор наглашава да планери треба да пронађу нове изворе моралне филозофије који ће нас информисати и усмеравати наше размишљање о вредностима и расуђивању.

Кембел у наредном тексту истражује релацију правде и планирања, јер верује да је планирање засновано на премиси потребе за акцијом и могућности доношења избора између доброг и лошег у контексту стварања и обликовања простора (Campbell, 2006). Имајући у виду да две основне теорије (Ролсова теорија правде и Хабермасова дискурзивна етика) нису биле намењене за свакодневна етичка расуђивања са којима се планирање суочава, аутор наглашава да у теорији постоји изразити фокус на процесу, да се правда одваја од *доброг*, јер су грађани спремни да прихвате одлуке и да их последично сматрају праведним уколико су произашле из правичног и транспарентног процеса (Дијаграм 17).

Дијаграм 17 Питање праведности одлука у планирању, према тексту Campbell, 2006

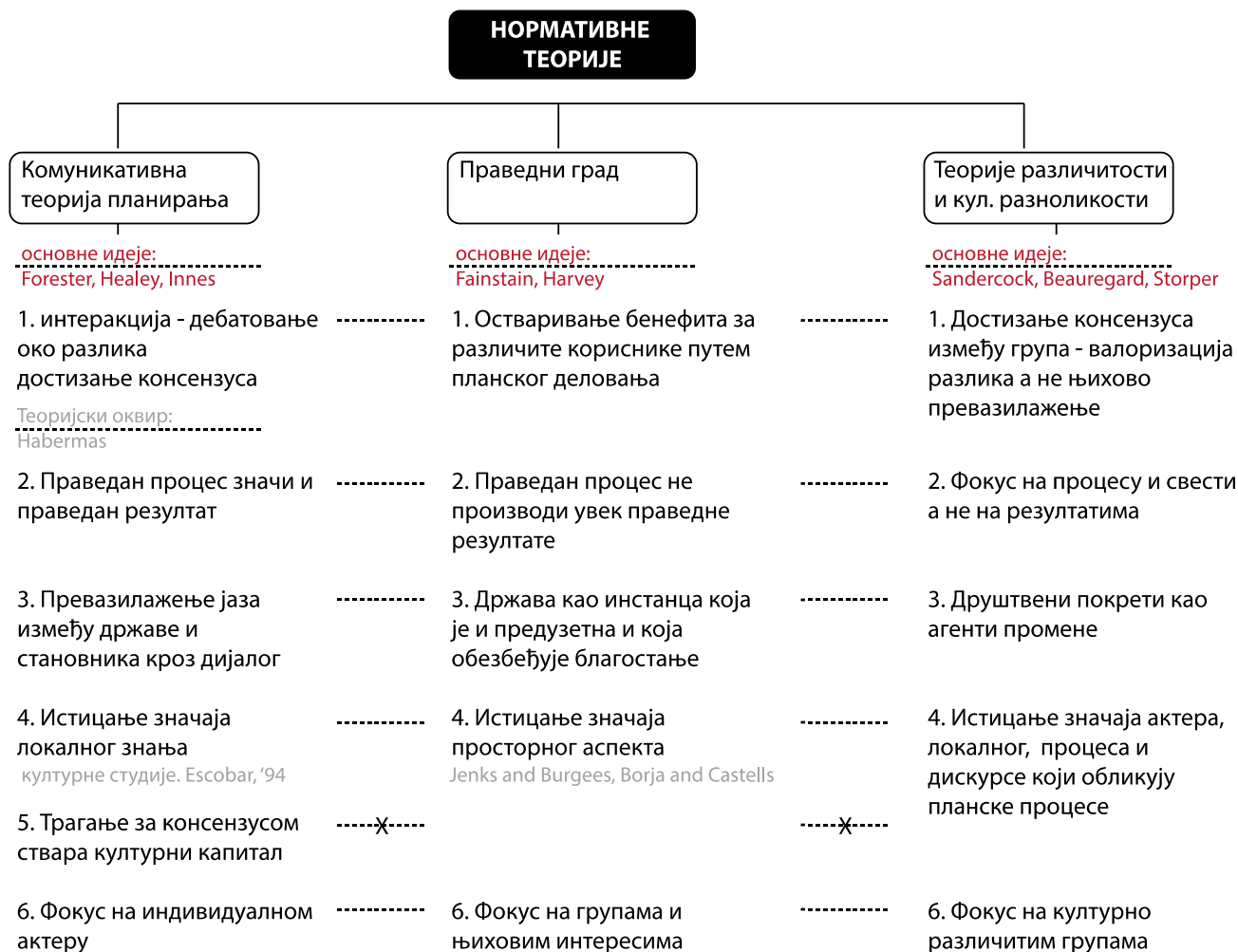
Ове теорије су такође критиковане због раздвајања права од добра, недовољног посматрања специфичних контекста и превеликог фокусирања на хипотетичке концепције разумних људи, као и на идеализацију контекста у којем се расуђивање одвија. У складу са тим, ослањајући се на критике, аутор закључује да не постоји једна концепција доброг живота и да је добро расуђивање засновано на знању, разумевању и искуству (O'Neill, 1993. у Campbell, 2006), да се мора померити од дихотомије униформности проузроковане нефлексибилним правилима и арбитрарним рефлексима жеља (O'Neill, 1993. у Campbell, 2006), као и да је неопходно успоставити баланс између универзалних и појединачних вредности (Merrifield, 1997. у Campbell, 2006).

Стејн и Харпер сматрају Ролса најважнијим политичким филозофом 20. века и верују да је планирању у савременом контексту, поред размишљања о моћи, потребна и морална основа као полазиште могућности дебатована о разликама (Stein & Harper, 2005). Поред тога, Кембел и Маршал нарочито наглашавају потребу да се апстрактни принципи те моралне основе повежу са појединачним случајевима (O'Neill у Campbell & Marshall, 2006; Campbell, Tait, & Watkins, 2014), односно да се разумеју друштвени и институционални контексти у којима се реализује планирање без непотребне идеализације, и да се тек потом тај контекст повеже са концепцијом правде која обједињује супстантивне и процедуралне елементе (Campbell & Marshall, 2006; Campbell, 2006). Такође је важно је истаћи бригу аутора о резултатима у планирању, који неизбежно представљају нормативну ствар јер подразумевају доношење избора који ће некоме донети корист а некоме штету (Campbell, Tait, & Watkins, 2014). Већина аутора у оквиру овог аспекта своје радове сматра отвореним теоријским дебатама које позивају на дискусију и даље продубљивање идеја.

Иако полази од проблема неправде, поделе и друштвеног краха у градовима у Африци, Вотсон у оквиру овог аспекта даје значајан осврт на примењивост нормативних теорија на деловање планера у специфичном контексту, тиме преиспитујући теоријску универзалност теорија планирања (Watson, 2002). Ауторка поставља питања да ли нормативне теорије могу да понуде ресурс (или вредносни оквир) на који планери могу да се ослоне и позову приликом расуђивања? У раду, она анализира три основне нормативне теорије и њихове интерпретације у комуникативној теорији планирања (идеје Џона Форестера (John Forrester), Пецџи Хили (Patsy Healey) и Џудит Инес (Judith Innes)), праведног града (идеје Сузан Фајнстајн (Susan Fainstein) и Дејвида Харвија (David Harvey)) као и теорије различитости и културне разноликости (Леони Сандеркок (Leonie Sandercock), Роберт Боргард (Robert Beauregard) и Мајкл Сторпер (Michael Storper)).

Дијаграмски приказ основних идеја аутора омогућава сагледавања разлика између три теорије на шест нивоа (Дијаграм 18). Пре свега, разликује се да ли се дебатује о разликама, да ли се остварују бенефити за различите кориснике кроз активно деловање планера или се говори о валоризацији разлика, а не о њиховом превазилажењу. Други важан ниво односи се на питање процеса и резултата, при чему се првом теоријом сматра да праведан процес производи праведан резултат, другом да то није увек случај док трећа теорија ставља фокус на процес и свест, а много мање на резултате.

Трећи ниво односи се на различите приступе одговорности актера. Комуникативна теорија говори о превазилажењу јаза између државе и становника кроз дијалог, док се у праведном граду држава поставља као инстанца која је и предузетна и дужна да обезбеди благостање. У теоријама различитости, друштвени покрети су уочени као агенти промена у урбаном развоју. Када се говори о наредном нивоу, истиче се значај локално специфичног знања, просторног аспекта, али и локалних актера и дискурса који обликују делиберацију. У првој теорији се такође сматра да трагање за консензусом производи културни капитал. Последњи ниво односи се на фокус који је у комуникативној теорији дат индивидуалном актеру, у праведном граду групи и интересима група, док се у теоријама различитости фокус ставља на културно различите групе.

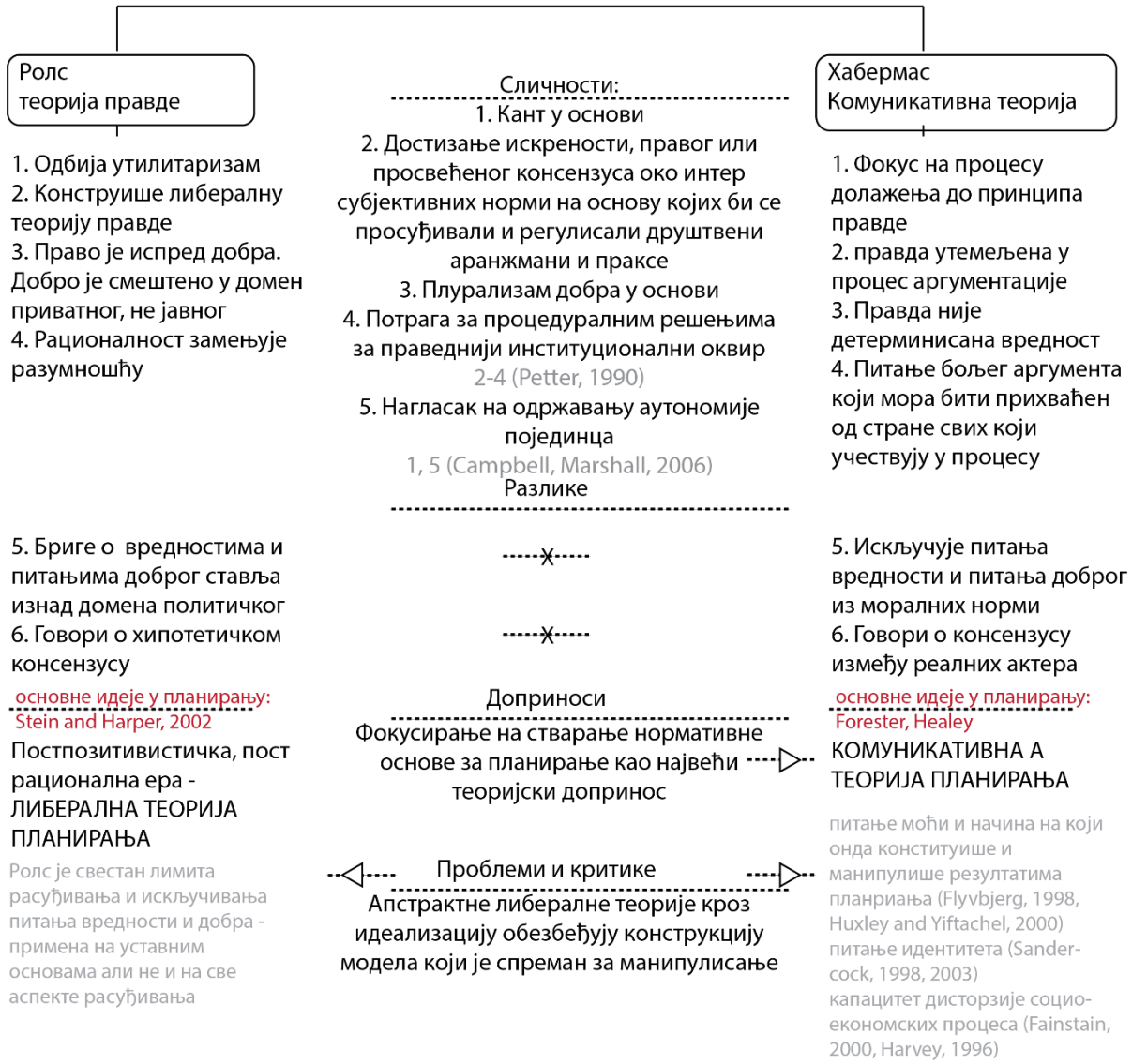

Дијаграм 18 Разлике између нормативних теорија у планирању, према Watson, 2002

У свом раду Кембел и Маршал истражују основне сличности и разлике између Ролсове теорије правде и Хабермасове комуникативне теорије (Дијаграм 19), наглашавајући њихов значај за вредносно расуђивање, али и значај ових теорија за теорију планирања (Campbell & Marshall, 2006).

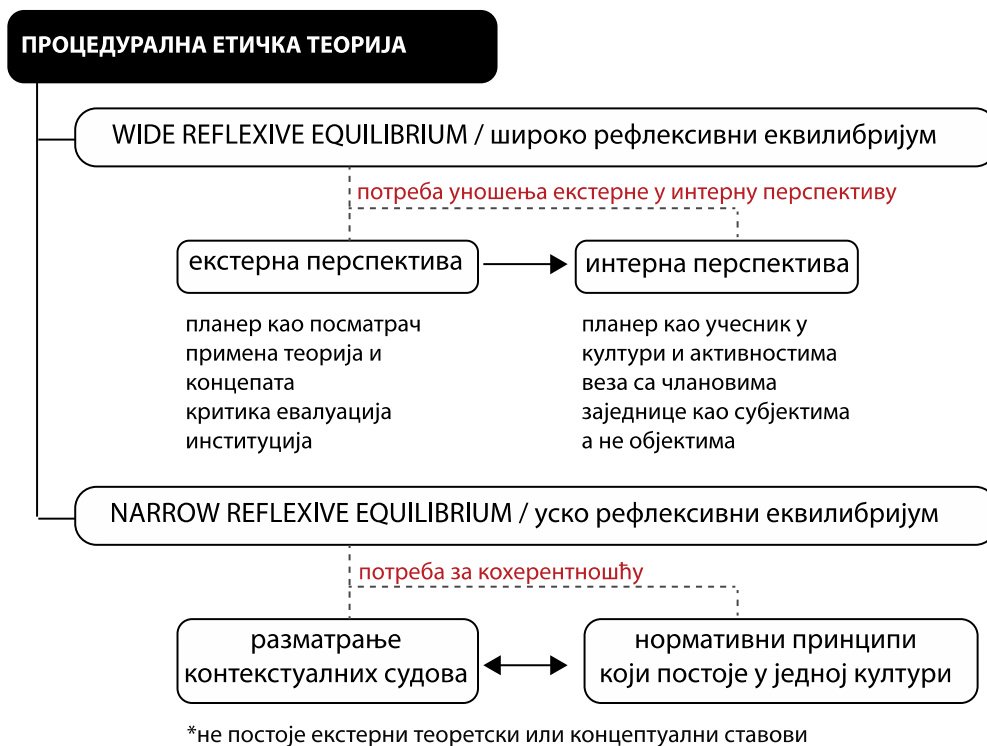
Тако, као основне сличности две теорије, аутори наводе блискост са идејама Канта, достизање консензуса око интересубјективних норми на основу којих би се даље просуђивали и регулисали друштвени аранжмани и праксе, постављање плурализма у основу размишљања, трагање за процедуралним решењима, али и нагласак на одржавању аутономије индивидуе. Као основне разлике аутори наводе посматрање вредности и питања *доброг* и домена политичког, односно да ли су оне његов саставни део или не. Друга разлика се односи на питање консензуса, при чему Ролс говори о хипотетичком консензусу између разумних индивидуа док Хабермас предлаже консензус између реалних актера у процесу. Без сумње, обе теорије су оствариле теоријски допринос у домену стварања нормативне основе за планирање, што аутори не споре, али говоре о потенцијалним проблемима у стицању легитимности, наглашавајући да апстрактне либералне теорије кроз либерализацију обезбеђују конструкцију модела који је спреман за манипулисање.

ПИТАЊЕ ПРАВДЕ

Дијаграм 19 Разлике и сличности између Ролсове и Хабермасове теорије према Campbell & Marshall, 2006

Имајући у виду поменуте опасности манипулације Ролсовом теоријом, текст Стејна и Харпера се управо бави њеним разјашњавањем и питањем примењивости у домену планирања, и то конкретно процедура за достизање етичких принципа и суштинских принципа правде као резултата претходно поменуте процедуре (Stein & Harper, 2005). Ова питања аутори постављају у фокус истраживања зато што их сматрају важним за разумевање начина оправдавања друштвених институција које обезбеђују оквир за планирање у либералном демократском друштву, позиције планера и планирања у оквиру тих институција и начина структурирања јавних дебата око планских проблема. Како аутори наводе, Ролсове идеје о политичком либерализму значајне су за дефинисање граница културног прилагођавања, употребу заједничких либералних вредности као основе за дебатоване, наглашавање значаја локалних интерпретација у примени спољашњих теоретских знања, образложење и обезбеђење неговања урбаног окружења као и утврђивања различитих ограничења стварних права својине (Stein & Harper, 2005).

Дијаграм 20 Разматрање процедуралне етичке теорије према Stein & Harper, 2005

За разлику од фокусирања на Фукоа и анализе аспекта моћи, окретање Ролсовој теорији и њена модификација за домен планирања нуди наду, јер посматра вредносно расуђивање у планирању кроз разумност која представља спој рационалности и моралности. У односу на примењене термине, Ролс наглашава да се термин рационалног човека користи у економском контексту и односи се на избор најбољег могућег решења за максимизацију сопствених интереса и као такав сродан је Хабермасовом термину инструменталне рационалности. Са друге стране, разумност се односи на прихватање поштених услова сарадње и обавеза поштовања тих услова. Ролсова процедурална етичка теорија се заснива на идеји широко рефлексивне равнотеже (*wide reflexive equilibrium*) која представља објективно смишљене структуре или правила за различите врсте ситуација у оквиру специфичног сета вредности (Rawls, 1978 у Stein & Harper, 2005). Аутори истичу значај уношења екстерне перспективе према којој је планер искључиво посматрач који се бави применом теорија планирања, евалуацијом и критиком институција у интерну перспективу која планера препознаје као учесника у култури и активностима који посматра чланове заједнице као субјекте (Дијаграм 20).

2.3.1.4. Дијалог као основа вредносног расуђивања

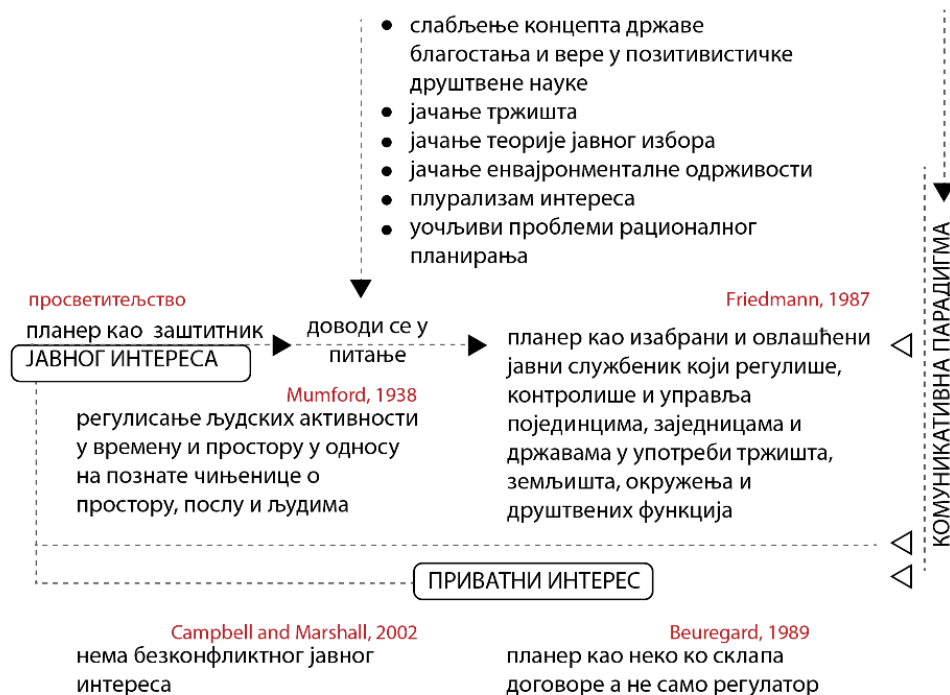
У оквиру аспекта који дијалог поставља у основу расуђивања о *добром*, можемо разликовати два главна правца: први, који подразумева колаборативно планирање и грађење консензуса и други, агонистички, који тражи алтернативу комуникативној и колаборативној пракси, истичући значај и моћ неслагања, конфликта, жеља и недостатака који обликују дијалог. Како Гандер наводи, за разлику од колаборативне теорије, агонистичка дебата за циљ има акцију, а не оправдање акције (Gunder, 2003). Друга основна разлика између ова два правца произилази из става да се агонистичко планирање јавља као критика колаборативне теорије планирања у којој се планери посматрају као фасилитатори доминантне идеологије тржишних сила који се користе за деполитизацију конфликта, неутралисање неспоразума и легитимисање вредности проразвојно оријентисаних интереса државе и приватног сектора (Gunder, 2010). Из тог разлога, размишљање у оквиру овог аспекта иде у корак са текстовима

који говоре о утицају идеологије на вредносно расуђивање, али и на планирање генерално (Gunder, 2010). Иако се у овим истраживањима прихвата присуство идеологије у планирању, аутори позивају на интензивну дебату око вредности и норми, а не на њихово пуко прихватање без преиспитивања, јер верују да оне могу имати сврху одржавања већ формираних идеолошких конструката (Gunder, 2010; Gunder & Hillier, 2004). Ово је значајано за планирање зато што идеологија обликује наше жеље, оно што сматрамо важним, а самим тим и циљеве и задатке планирања (Gunder, 2010). Најистакнутији аутори у овој области су свакако Мајкл Гандер (Michael Gunder) и Џин Хилије (Jean Hillier), као и Кети Мекклимонт (Katie McClymont). Аутори упориште за теоријске ставове налазе у постструктуралистичким психоаналитичким теоријама Лакана насталим током седамдесетих година и у текстовима следбеника његове теорије из последње деценије двадесетог века, попут Лаклоа, Ставракакиса и Жижека, који су и даље заступљени и релевантни за теорију планирања. У својим текстовима Гандер истиче значај индивидуалне и друштвене подсвести и говори да је несвесно подједнако важно, ако не и важније од онога што се може лако сазнати (Gunder, 2003). Према мишљењу аутора, Лаканова теорија обезбеђује нове етичке перспективе о *доброј* пракси, нуди нове аналитичке алате који нам могу помоћи да будемо бољи планери у окружењу различитих перспектива и ограничења о томе шта је могуће и очекивано од нас као експерата у планирању (Gunder & Hillier, 2004), расветљава имплементацију планерских регулација и закона и, на крају, нуди алат за разумевање понашања различитих актера у процесу планирања (Hillier & Gunder, 2005). „Недостатак“ се из теоријског оквира преузима као значајан елемент јер аутори попут Гандера верују да представља моћан плански и политички клише, као изговор за акцију (Gunder, 2010). И Гандер и Хилије своје ставове проверавају на конкретним студијама случаја².

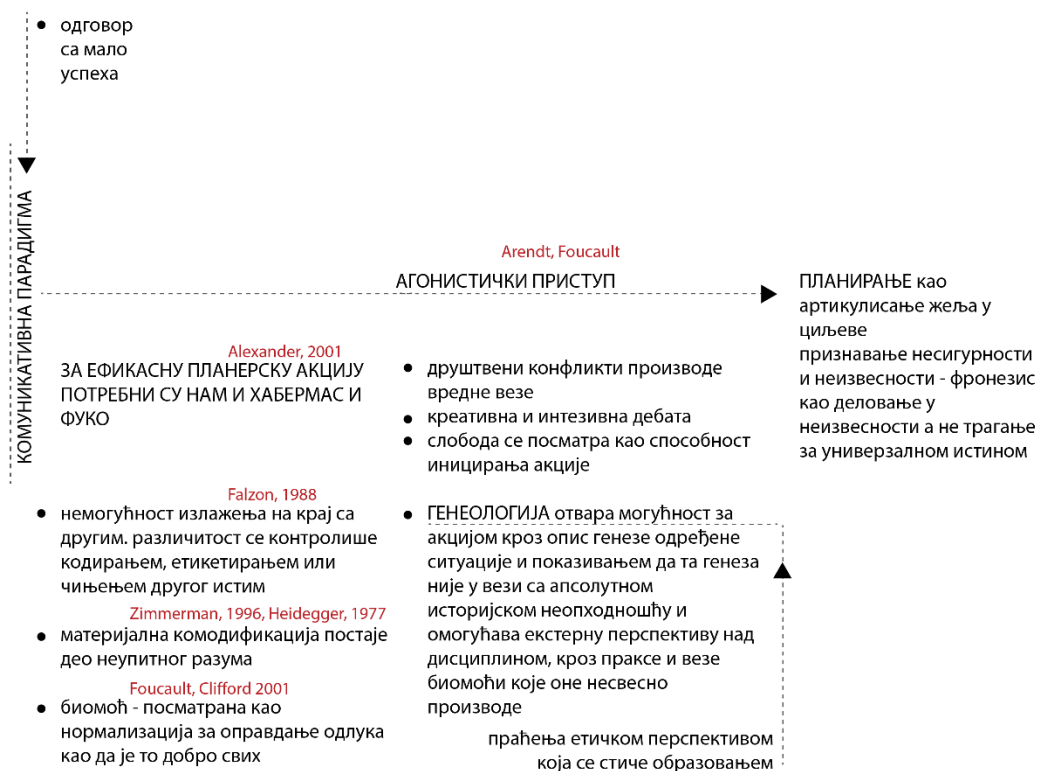
Гандер истражује могућност постојања алтернативе комуникативној парадигми и рационалној теорији планирања (инструменталне или комуникативне) са аспекта постструктуралистичке теорије кроз агонистички приступ (Дијаграми 21 и 22). Гандер своје истраживање започиње анализом посматрања односа између јавног и приватног интереса, као и позиције планера као заштитника јавног интереса који је према Луису Мамфорду (Lewis Mamford) био задужен за регулисање људских активности у времену и простору у односу на познате чињенице о простору, послу и људима, преко планера као овлашћених јавних службеника који регулишу појединце, државу и заједнице у употреби тржишта, земљишта, окружења и функција до планера који преговара и склапа договоре (*исто*). Аутор наглашава да се позиција заштитника довела у питање због слабљења концепта државе благостања и вере у позитивистичке друштвене науке, јачања улоге тржишта, теорије јавног избора, енвајронменталне одрживости, али и постојања плурализма интереса као и уочљивих проблема рационалног планирања. Са друге стране, комуникативна парадигма, која је настојала да одговори на ове изазове, имала је врло мало успеха. Успешни процеси нису довели до успешних резултата (Gunder, 2003). Гандер такође истиче значај Фукоа за истраживања у планирању, јер је омогућио да се планске праксе посматрају у свету компетитивности, обмана, лажи, непостојања јединствених етичких стандарда и ситуација у којима свако жели подједнако доброг свима (*исто*).

Из наведених разлога, аутор се залаже за агонистички приступ јер верује да друштвени конфликти производе вредне везе, за креативну и интензивну дебату, односно посматра слободу као способност иницирања акције. Планирање се посматра као артикулисање жеља у циљеве и признавање несигурности и неизвесности. У односу на плански процес, Гандер наглашава генеалогички приступ који отвара могућност за акцију кроз опис генезе одређене ситуације и омогућавања екстерне перспективе над дисциплином кроз праксе и везе биомоћи које оне несвесно производе (*исто*). Са друге стране, Гандер истиче да планер треба да делује у доба неизвесности, а не да трага за универзалном истином.

² Студије случаја обухватају различите контексте и аспекте у планирању. У раду из 2010. године, Хилије и Гандер су анализирали четворогодишњи процес развоја дела града у Перту у Аустралији (Hillier & Gunder, 2005), док је у свом раду из 2003. године Гандер анализирао неколико студија случаја из Новог Зеланда (Gunder, 2003)

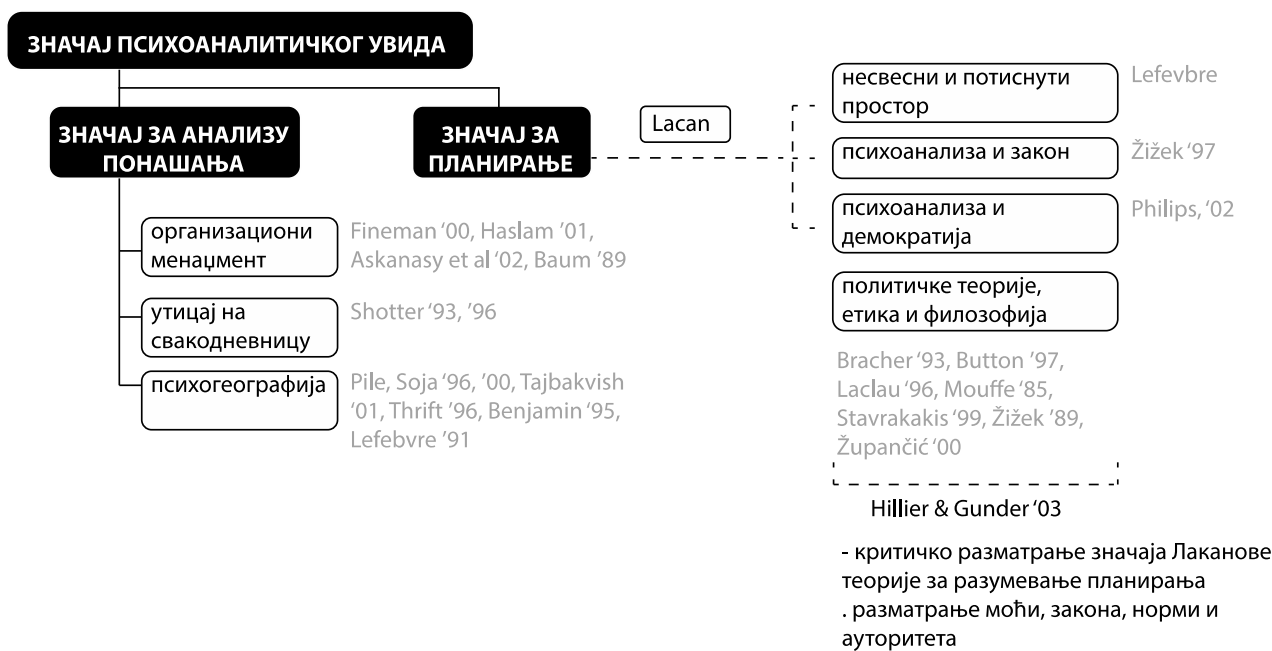

Дијаграм 21 Агонистички приступ у планирању (а) према Gunder, 2003

Дијаграм 22 Агонистички приступ у планирању (b) према Gunder, 2003

Ослањајући се на Гандерово истраживање објављено 2003. године, Гандер и Хилијер се наредне године фокусирају на значај Лаканове психоаналитичке теорије, и то за анализу понашања у планирању (Gunder & Hillier, 2004).

Дијаграм 23 Значај психоаналитичке теорије за планирање, према Gunder & Hillier, 2004

На Дијаграму 23 је приказана теоријска систематизација и образложење основних идеја у њиховом раду. Са једне стране видимо да је за психоаналитички увид у анализу понашања значајан организациони менаџмент, утицај на свакодневицу и психогеографија. Са друге стране, у контексту планирања значајни су аспекти несвесног и потиснутог простора, односа психоанализе и закона, психоанализе и демократије, као и политичке теорије, етике и филозофије. Овај теоријски оквир аутори користе за критичко разматрање значаја Лаканове теорије за разумевање планирања, али и за разматрање моћи, закона, норми и ауторитета у контексту одлучивања.

У наредном текстовима, аутори се надовезују на претходно објављене текстове о значају жеља, имагинација и недостатака као начина за обликовање дијалога (Gunder, 2003; Gunder & Hillier, 2004) и такође наглашавају немогућност актера да ефективно артикулишу своје жеље и снове. Лаканова анализа омогућава вредан увид у објашњење како се обликује грађена средина зато што концептуализује људске субјекте као субјекте подељене између њихових подсвесних жеља и свесних идентификација и даје им место у симболичком свету културе и знања (*исто*). У свом раду аутори објашњавају везу четири Лаканова дискурса у односу на планере и друге политичке актере релевантне за процес планирања (Hillier & Gunder, 2005).

Дискурс господара (*master discourse*) карактеристичан је за неупитне догматске ауторитете којима није потребно оправдање за понашање и као такав се везује за политичаре. Универзитетски дискурс (*university discourse*) се везује за систем знања који чини одређену дисциплину, а који се усваја образовањем и често се посматра кроз вршење рационализације мастер дискурса. Трећи дискурс је хистерични дискурс (*hysterical discourse*), који захтева преиспитивање господарева нарави кроз производњу озбиљно заснованог знања и подразумева жалбе, протесте, несасгласност кроз писма, мејлове, петиције у жељи за променом. Последњи дискурс је аналитички (*analytical discourse*), у оквиру којег се издваја задатак да се несвесни мастер означаилац доведе у везу са другим означајоцима и да се одблокирају индивидуалне несвесне фиксације. Како је приказано на Дијаграму 24, уочљиво је да се позиција планера креће доминантно у оквиру универзитетског дискурса.

Дијаграм 24 Приказ везе Лаканових дискурса и планирања, према Hillier & Gunder, 2005

Подједнако критична према доношењу одлука кроз консензус је и Кети Меклимонт која се у свом истраживању фокусира на контролу развоја (Дијаграм 25), јер овај аспект планирања сматра легитимним институционалним оквиром за доношење важних одлука, а који је занемарен у литератури (McClymont, 2011).

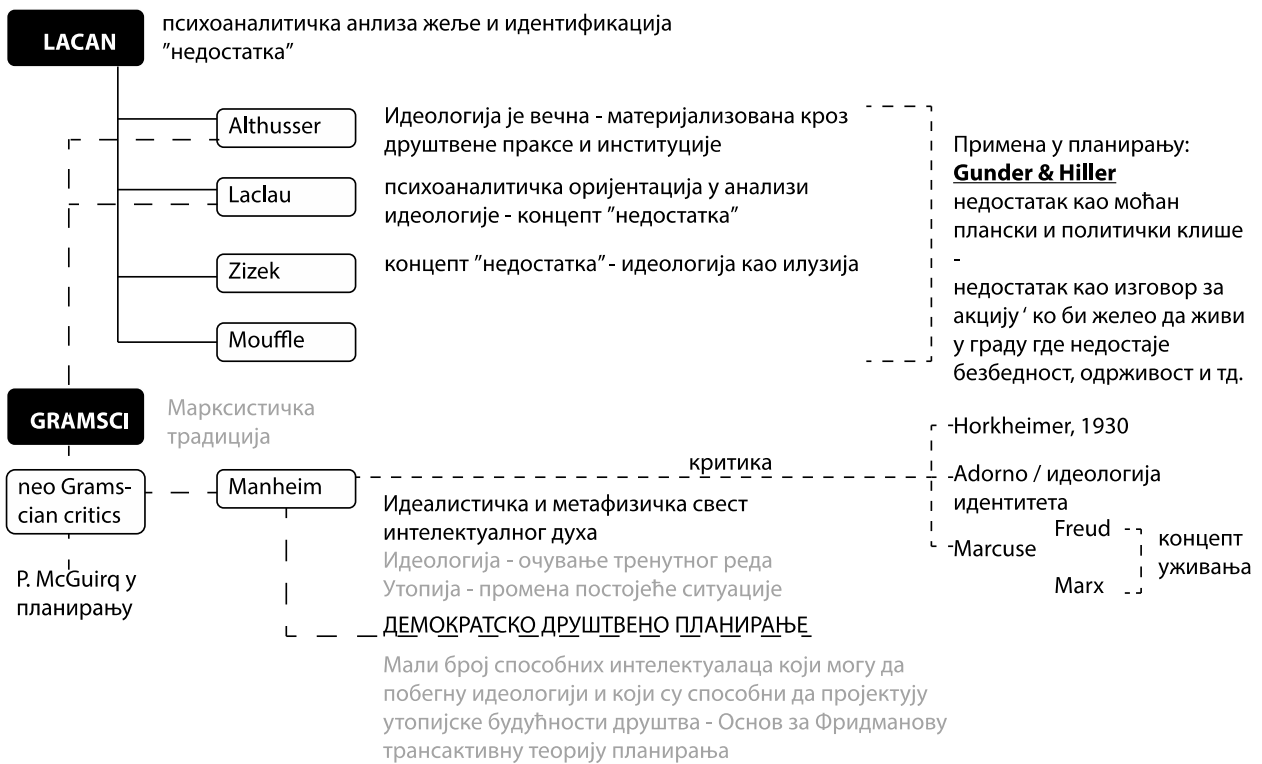
Дијаграм 25 Упоредна анализа проблема и потенцијала агонистичког и колаборативног приступа, према McClymont, 2011

МекКлимонт наглашава и значај просторне специфичности у просуђивању политика, те из тог разлога користи методу студије случаја којом долази до закључка да је суштинска дебата о вредностима које би планирање требало да промовише померена из јавне сфере и остављена управи да самостално одлучује о интересима народа, док се свака критика идеја власти сматра деловањем против националног интереса а не легитимним гласом у дебати (*исто*). Ауторка наглашава разлике између расуђивања консензусом и агонистичким приступом који полази од претпоставке да је конфликт неопходан за демократску политику и да свака страна прихвата право другог да изрази сопствено мишљење. Она набраја позитивне и негативне карактеристике једног и другог приступа, наглашавајући да се игнорисањем алтернатива и супротних погледа процес доношења одлука консензусом своди на процедуралне а не суштинске основе, док је једино оправдање за одлуке донесене овим путем – то што су донете консензусом. Са друге стране, важно је нагласити да се агонистичким приступом и схватањем да конфликт може да допринесе изражавању различитих гласова, и даље не остварује оквир за тумачење праведности или инклузивности одлука (McClymont, 2011).

2.3.1.5. Политика као основа вредносног расуђивања

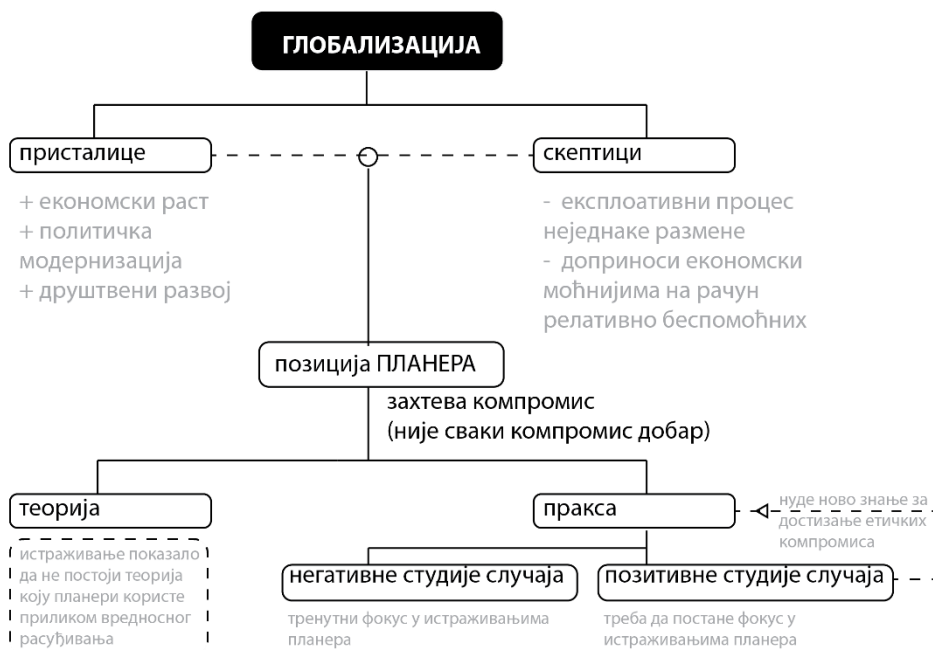
У оквиру овог аспекта, идентификована су истраживања која обухватају различите утицаје политике који могу да обликују вредносно расуђивање у планирању. Значајан теоријски допринос у периоду пре 2002. године остварио је Џон Фридман (John Friedmann), чији текстови представљају значајно теоријско упориште за ауторе који су препознати у оквиру ове области. Важан увид у утицај неолиберализма на вредносно расуђивање даје нам Мајкл Гандер који сматра да неолиберална идеологија регулише готово све (Gunder, 2010). Поједини аутори истичу и значај који различите политике формиране под окриљем Европске уније имају на различите просторне контексте у Европи (Böhme, Richardson, Dabinett, & Jensen, 2004; Needham & Hoekveld, 2014). Аутори нарочито наглашавају значај експлицитне изјаве о вредностима и нормама које подупиру просторне политике и развој на нивоу Европске уније (*исто*).

Значајно питање које Гандер анализира јесте идеологија, односно како одређене идеје добијају идеолошки призив и како обликују вредности, које се сматрају пожељним и важним чиме се остварује веза са циљевима у планирању (*исто*). Поред позивања на дефиниције Маркса и Енгелса (Marx and Engels, 1970 (1845)), аутор се ослања на постструктуралистичке психоаналитичке теорије дефинисане од стране Лакана, и продубљене од стране следбеника његове теорије, попут Лаклоа, Ставракакиса и Жижека чији су текстови из последње деценије двадесетог века, како смо већ приметили, и даље заступљени и релевантни за теорију планирања (Дијаграм 26). У складу са тим, верује се да је идеологија материјализована кроз друштвене праксе и институције (Althusser) као и да питање недостатка (Laclau, Žižek) постаје основни плански и политички „клише“/псеудоаргумент за оправдање акције. Гандер у том контексту наводи пример питања „Ко би желео да живи у граду у којем недостаје безбедност?“. Значајно је и довођење у везу идеологије и утопије, према којој се идеологија односи на очување тренутног реда, а утопија на промену постојеће ситуације, јер подразумева тип мисли које су индикација будућности (Gunder, 2010).

Дијаграм 26 Питање идеологије и концепта недостатка према Gunder, 2010

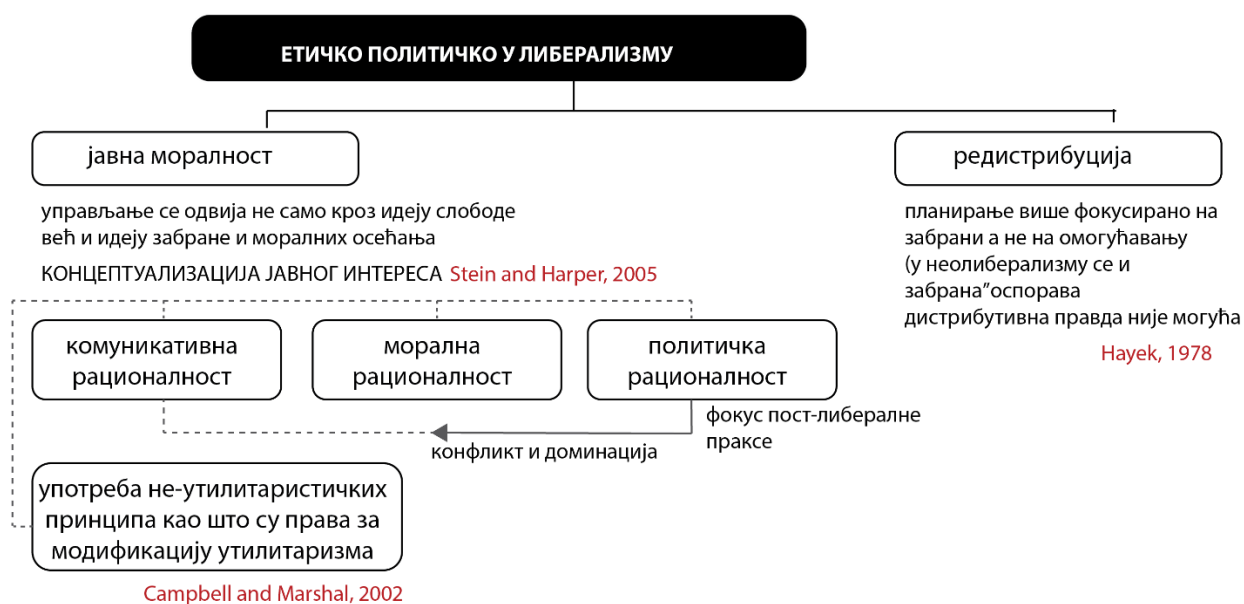
Разматрајући питање утицаја глобализације на вредносно расуђивање, Биш Сањал (Bish Sanyal) указује на постојање моралних дилема са којима се сусрећу планери у свакодневној пракси (Дијаграм 27). Са једне стране, Сањал имплицира постојање присталица глобализације који цене потенцијал за развој, раст и модернизацију које глобализација нуди, док је са друге стране изражена забринутост планера због ефеката глобализације као што су повећање неједнакости и рањивости социјално угрожених група (Sanyal, 2002).

Дијаграм 27 Утицај глобализације на планирање, изведено према Sanyal, 2002

Аутор наводи истраживање спроведено на МИТ-у које је анализирано присуство теорија на које се планери ослањају приликом сусретања са конфликтним интересима. Ово истраживање је показало готово забрињавајуће резултате према којима ниједан планер није поменуо ниједну теорију, већ су сви развили сопствене смернице учењем кроз деловање у пракси, али и изразили сумњу у моралност неких својих одлука (*исто*). У складу са резултатима истраживања, аутор позива на истраживање не само негативних и неуспелих случајева у планирању, већ и позитивних и успешних примера јер верује да то може донети ново знање за постизање етичких компромиса у планирању.

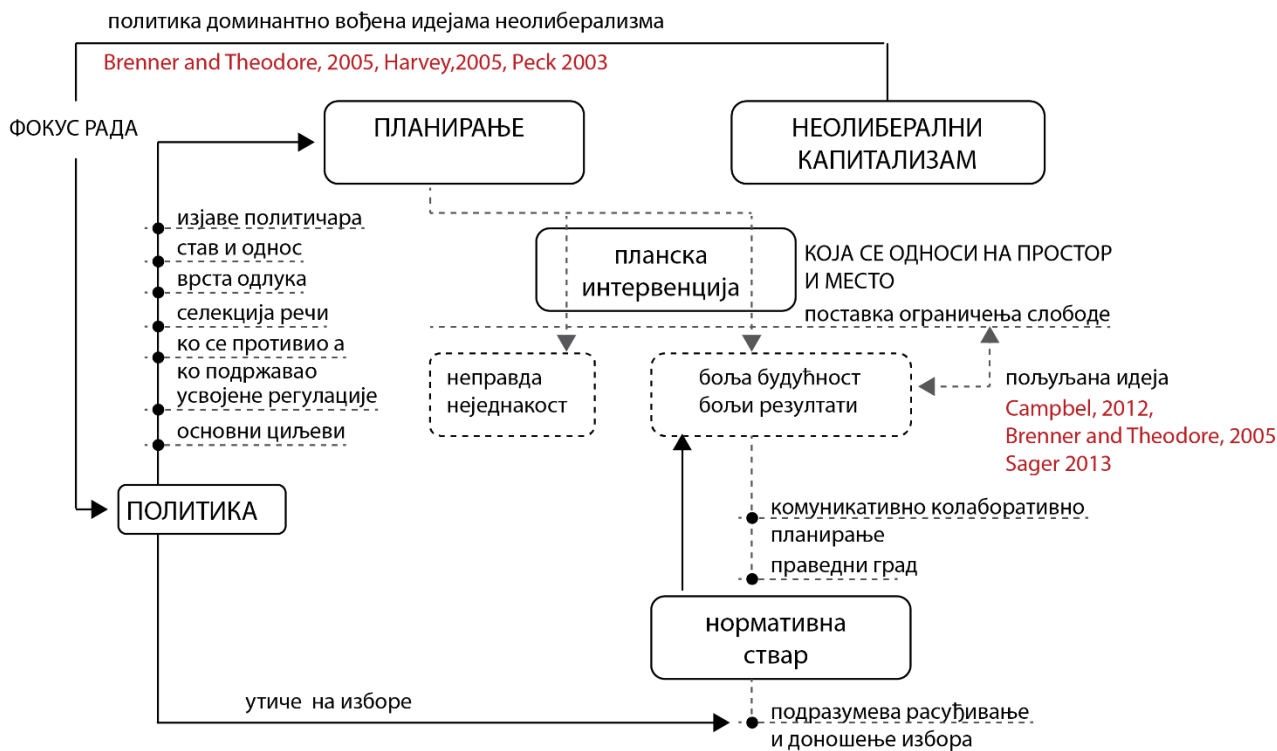
Анања Рој (Ananya Roy) истражује поглед на планирање са аспекта либерализма сматрајући га етичко-политичким делом планирања (Дијаграм 28). Иако текст има есејску форму, ауторка поставља значајна питања за развој теоријске мисли и актуелна теоријска достигнућа.

Дијаграм 28 Анализа либерализма у контексту етике у планирању, према Roy, 2008

Имајући то у виду, преиспитује се фокусирање на истраживања на глобалном југу и примењивост закључака за развијање критичке теорије, значај померања од гео политике и питања где смо лоцирани ка етичкој политици као и питања како налазимо свој пут, односно како делујемо у односу на обавезе према себи самима и према друштву (Roy, 2008).

Истражујући релације између планске интервенције, неолиберализма и политике, али и могућности за боље планирање, Кембел, Тејт и Воткинс наглашавају бригу о резултатима који неизбежно представљају нормативну ствар јер подразумевају доношење избора који ће некоме донети корист а некоме штету (Campbell, Tait, & Watkins 2014). Испитујући свакодневни случај кроз догађаје, одлуке, изјаве, усвојене циљеве и анализу ко се и на који начин противио а ко подржавао одлуке, аутори наглашавају могућност постојања различитих исхода, односно наглашавају да резултати развоја нису сасвим непроменљиви и неизбежни већ се обликују социо-политичким силама у циљу постизања резултата који ће бити *добри* (Дијаграм 29). На послетку, аутори наглашавају да се пред планере поставља изазов да преведу апстрактне концепте правде, једнакости, лепоте и да их примене у решавању специфичних планерских проблема на одређеним местима, верујући да постоји простор за *добро* у планирању и постизање бољих резултата од оних које би произвело одсуство планске интервенције.

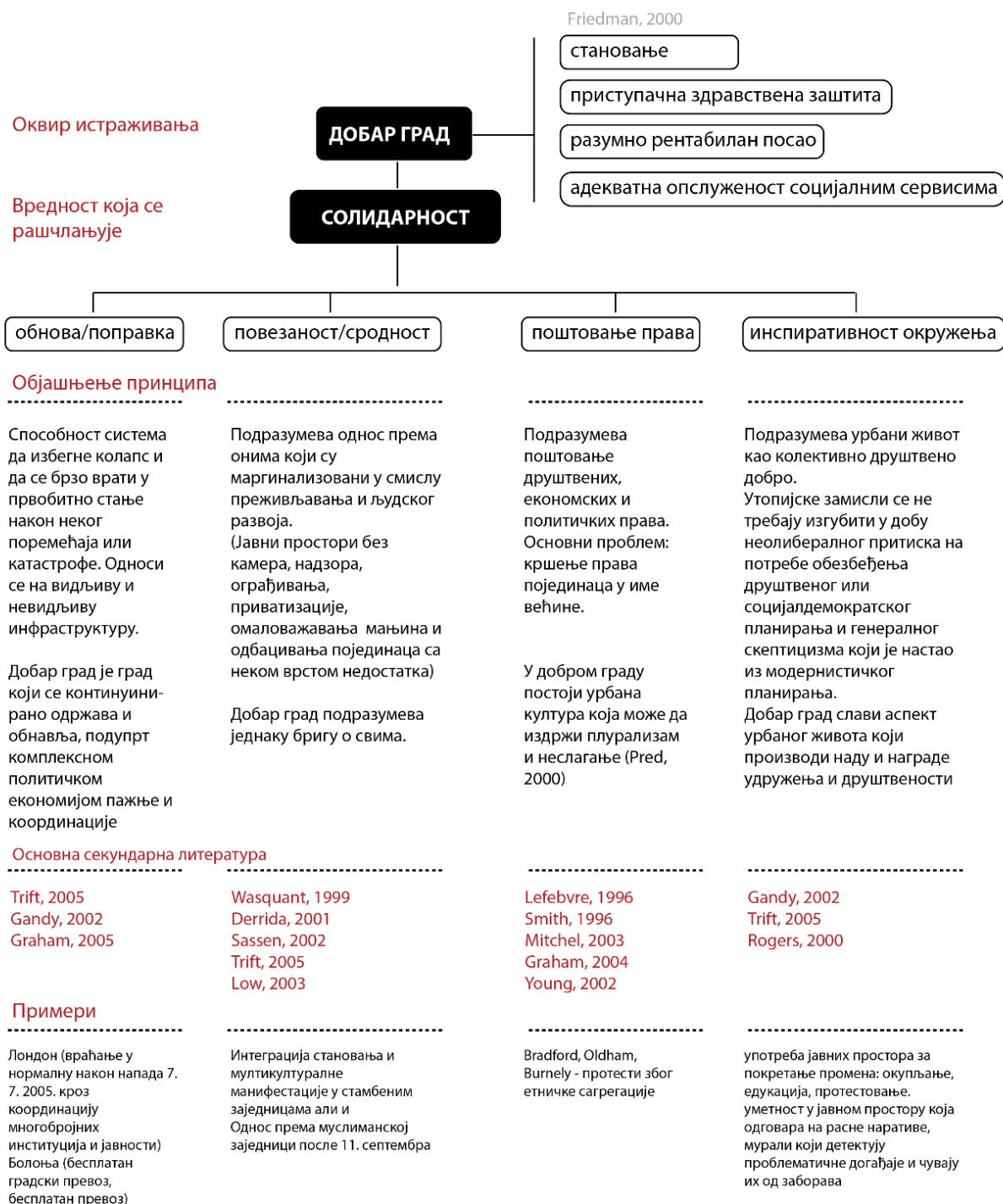
Дијаграм 29 Релације између неолибералног капитализма и планирања, према Campbell, Tait & Watkins, 2014

2.3.1.6. Морфолошка димензија као основа вредносног расуђивања

Основно теоријско упориште у оквиру овог аспекта аутори налазе у теоретичарима планирања који су се бавили питањем *доброг* града или последицама планирања, као што је случај са Џоном Фридманом (John Friedmann) и Сузан Фајнстајн (Susan Fainstein), али и теоретичарима урбаног дизајна, попут Кевина Линча (Kevin Lynch), Џејн Џекобс (Jane Jacobs) и теоретичарима новог урбанизма, Андреаса Дуанија и Елизабет Платер-Зиберк (Andrés Duany, Elizabeth Plater-Zyberk). Иако је деловање ових аутора обележило период од седамдесетих до деведесетих година, када је урбани дизајн успостављен као дисциплина, њихови текстови и даље представљају изворе којима се савремени истраживачи изнова враћају када размишљају и трагају за вредностима које дефинишу *добар* град. Резултат оваквог стања Тален и Елис (Talen and Ellis) виде као последицу маргиналне позиције овог аспекта у пољу теорије урбаног дизајна (Talen & Ellis, 2002). Како аутори даље објашњавају, тренутни фокус у теорији урбаног дизајна (али и планирања) је на процедуралним елементима *доброг*, али не и на супстантивним. У складу са тим, текстови препознати у оквиру овог аспекта разматрају питања *доброг* града (Amin, 2006), *добре* урбане форме (Talen & Ellis, 2002) и питање средстава и материјалних предмета, односно како присуство или одсуство просторне димензије обликује делиберацију, перцепцију и међусобно разумевање учесника планирања (Beauregard, 2012). Још један значајан текст којем је омогућен приступ у каснијој фази истраживања, наглашава различите приступе и теорије које су присутне у перцепцији урбане форме као елемента вредносног расуђивања. Упоредо са наведеним енглеским контекстуалистима (Cullen, Worskett), англосаксонским прагматичним критичарима (Jacobs, Lynch, Newman), 1960-их и 1970-их година се развијају и Школе историјско - географског приступа у Британији (Conzen, Whitehand) и процесно-типолошког приступа у Италији (Muratori, Cannigia, Maffei, Cataldi, Strappa) (Samuels, 2012).

Препознати текст Еша Амина (Ash Amin), који је цитиран више од три стотина пута, оставио је значајан утицај на разматрање питања доброг града. Амин у свом тексту истиче важност солидарности и дефинише елементе *доброг* града кроз политички, географски и социолошки аспект (Amin, 2006).

Еш Амин (Ash Amin) полази од Фридмановог концепта доброг града (Friedmann, 2000) који подразумева четири основна стуба, односно обезбеђивање адекватног становања, приступачне здравствене заштите, разумно рентабилног посла и адекватне опслужености друштвеним сервисима (Дијаграм 30).

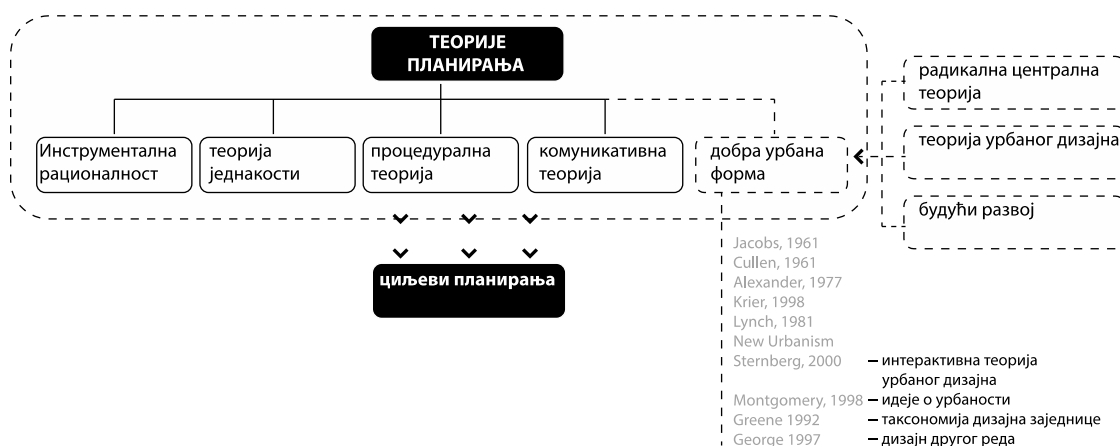

Дијаграм 30 Рашчлањивање вредности солидарности у добром граду, према Amin, 2006

Амин настоји да разложи солидарност као основну вредност у граду, делећи је на принципе обнове или санације, повезаности или сродности, права и инспиративности окружења. Тако, аутор наводи да је неопходно да се *добар* град континуирано одржава и обнавља уз комплексну политичку економију пажње и координације (принцип обнове), да подразумева једнаку бригу о свима (принцип повезаности), да подржава градску јавну културу која може да издржи плурализам и неслагање (принцип поштовања права) и да слави аспекте урбаног живота који производе наду и награђују удруживање и друштвеност (принцип инспиративности окружења).

Појединачно, први принцип - принцип обнове се односи на видљиву и невидљиву инфраструктуру и подразумева способност система да избегне колапс и да се брзо врати у првобитно стање након неког поремећаја или катастрофе (Amin, 2006). У складу са тим, овде можемо читати и идеје о резилијентности. Други принцип се односи на повезаност и подразумева однос према онима који су маргинализовани у смислу преживљавања и људског развоја (принципи једнакости и мултикултуралности), док се трећи принцип фокусира на поштовање права односно на поштовање друштвених, економских и политичких права (*исто*). У четвртном, принципу инспиративности окружења, схваћеном кроз везу између урбаног живота и колективног друштвеног добра, Амин наглашава да се утопијске замисли не смеју изгубити у доба неолибералног притиска, указујући на потребе обезбеђења друштвеног или социјалдемократског планирања и генералног скептицизма који је настао из модернистичког планирања (*исто*). Основна литература коју Амин користи као и примери који се користе и као илустрација позитивне примене принципа и као илустрација њиховог кршења, приказани су на Дијаграму 30.

Тален и Елис (Talen & Ellis) у свом тексту испитују могућност постојања теорије добре форме града, али и могућност повратка нормативним теоријама у планирању, односно потраге за одличношћу, квалитетом и лепотом изграђене средине (Talen & Ellis, 2002). Као главне разлоге одбијања планера да прихвате идеју трагања за теоријом добре форме, аутори наводе чињеницу да урбана форма има подређену позицију у односу на теорије о планском процесу, као и тренутно хаотично стање и непостојање консензуса у теорији о улози професионалног деловања (Talen & Ellis, 2002). Додатно, аутори наглашавају да се у тренутној либералној демократији у постмодерном свету тежи слободи и различитости које су у контрадикторности са ограничавањем дизајна као и чињенице да историја показује да „решење“ једне генерације постаје „проблем“ друге генерације (*исто*).

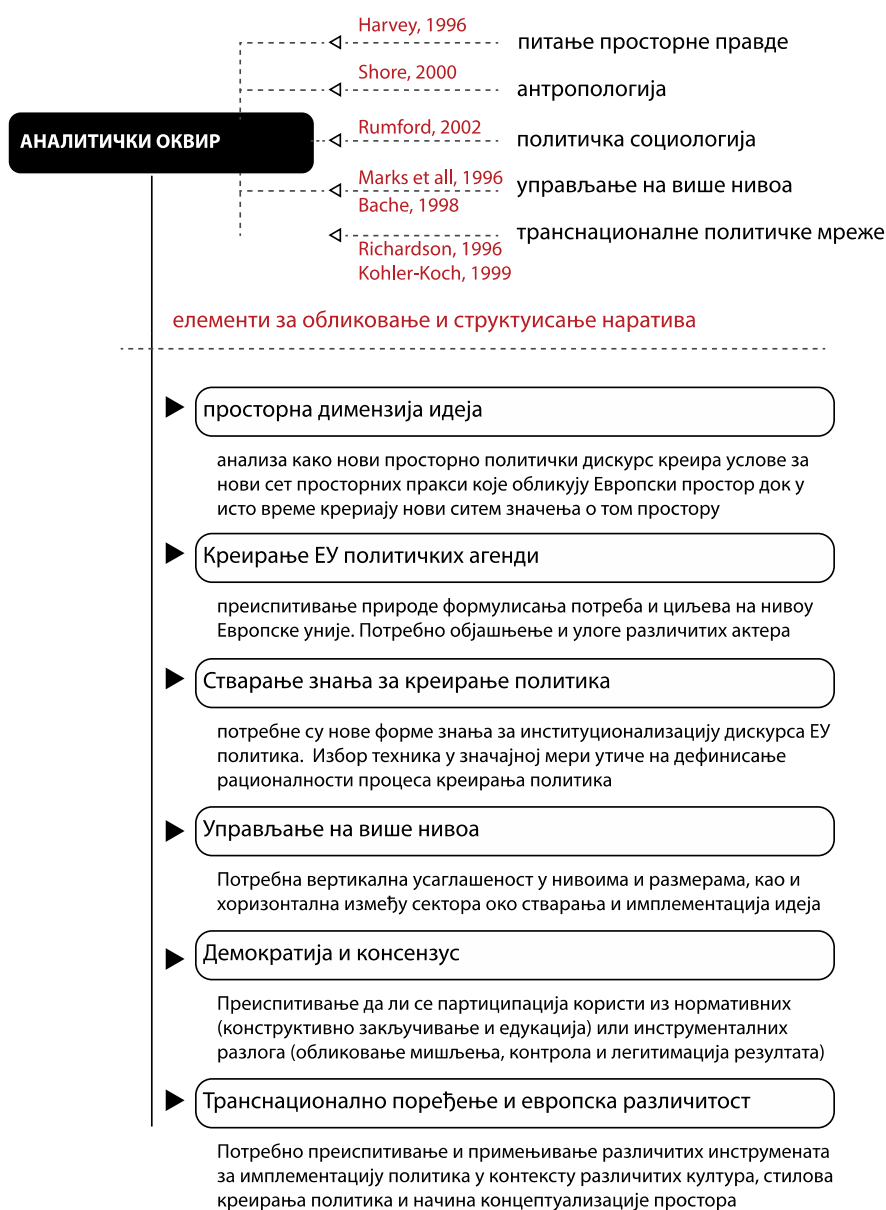

Дијаграм 31 Веза теорије планирања и теорије урбаног дизајна кроз питање просторне димензије. према Talen & Ellis, 2002

Занемаривање кохерентне нормативне теорије и фокусирање на процедуралне теорије оставља планирање без смерница у свакодневном одлучивању, конкретно у прескриптивном

делу. Одлучивање се оставља другим актерима који немају проблем да се боре за сопствене интересе, чак и иако су они у супротности са јавним интересом, те планерска професија постаје несигурна и подељена, док су планери слабо припремљени за доношење критичких одлука о грађеној средини, а свака дискусија о лепоти и прикладности је готово потпуно нестала из планерске литературе (*исто*).

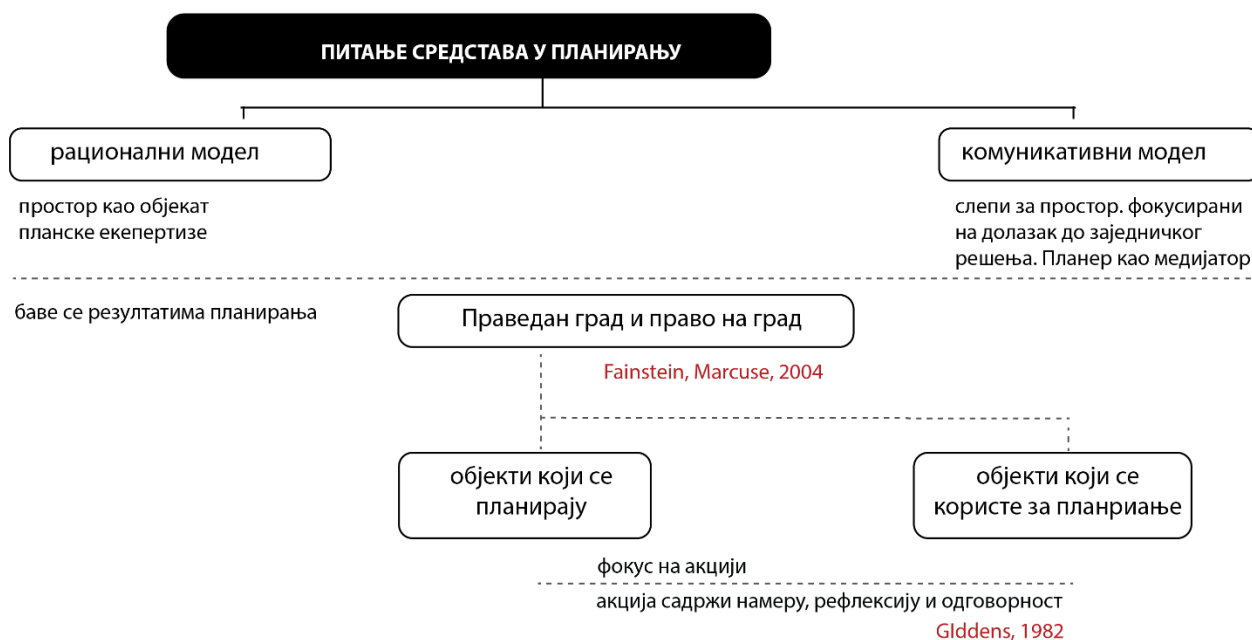
Још један идентификовани аспект истраживања представља неутралност и занемаривање вредности у оквиру просторне политике Европске уније (Дијаграм 32). Која питања се могу поставити, које вредности се могу развијати, које теоријске перспективе се могу узети у обзир и како се могу градити аргументи, само су нека од питања која аутори разматрају у оквиру креирања политика и њихове имплементације на нивоу Европске уније (Böhme, Richardson, Dabinett, & Jensen, 2004). Као основни циљеви просторно одређене димензије издвајају се избегававање *top down* приступа имплементације ЕУ просторних политика, постављање фокуса на питања конструкције, суочавања, репродукције и имплементације концепата у оквиру управљања на више нивоа као и успостављање критичког погледа који подразумева комплексне везе између вредности и различитости (*исто*).

Дијаграм 32 Анализа утицаја просторних политика на вредности у планирању, према Böhme, Richardson, Dabinett, & Jensen, 2004

Роберт Боргард (Robert Beauregard) се фокусира на значај средстава и материјалних предмета (енг. things) у сваком аспекту планирања, верујући да оне имају значај јер се пракса не дешава у апстрактном свету, али и да предмети носе информације, аргументе и обавезе које знатно обликују разговор (Beauregard, 2012). Он такође сматра да су предмети које се планирају, алати који су развијени и простори праксе од малог интереса за теорију планирања, зато што се она више фокусира на актере.

Разматрајући традиционално рационално планирање, аутор верује да је физички, односно просторни аспект био релевантан само зато што је био објекат планерске експертизе. Са друге стране, аутор критикује комуникативни модел због недовољног разматрања простора, повлачења планера у функцију медијатора и фокусирања искључиво на начин како индивидуе долазе до заједничког разумевања (Дијаграм 33). Из наведених разлога, аутор сматра да акција треба да буде фокус планирања, а не плански процес, аналитичке процедуре, комуникативни сусрети и идеолошке позиције.

Дијаграм 33 Питање предмета за процес вредносног расуђивања, према Beauregard, 2012

2.3.2. Вредносно расуђивање и продукти планирања

Друга препозната тема која се односи на етику и професионално деловање планера подразумева примену теоријског оквира дефинисаног у контексту једног од претходно поменутих шест аспеката на једну област, односно аспект. Први аспект односи се на питање легитимитета и регулаторног оквира, други аспект на питање етике у истраживању, док се последњи односи на питања евалуације планова.

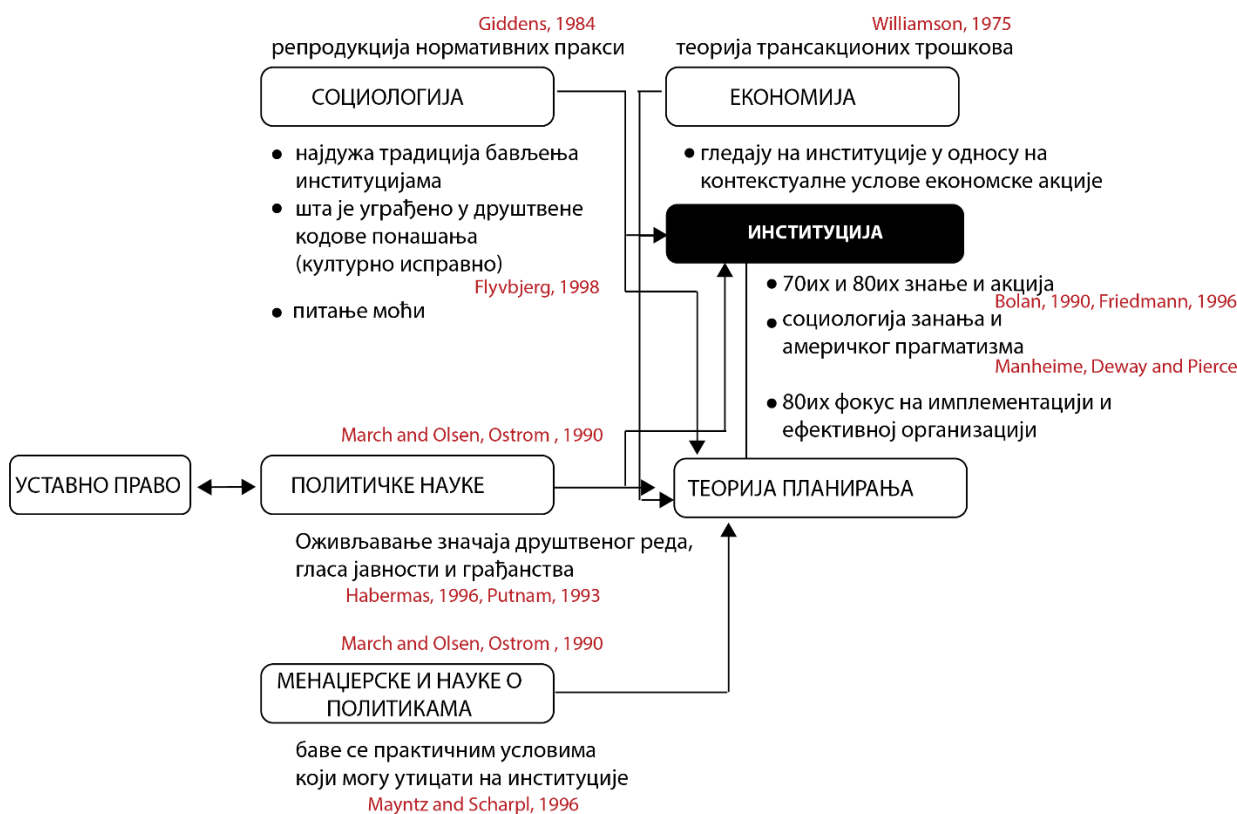
2.3.2.1. Легитимност планирања и регулаторни оквир

Основна питања у оквиру овог аспекта односе се на питање легитимитета актера у урбаном управљању, вршења те легитимације, начина на који дискурзивне праксе обликују тај процес (Häkikiö, 2007), али и истраживања везе између планирања и закона са институционалног аспекта, односно како се кроз институционални и регулаторни оквир успостављају, препознају и потврђују друштвене и правне норме (Salet, 2002). Неки од аутора који су препознати као аутори у оквиру других аспеката, у својим радовима наглашавају питање регулаторног оквира за креирање вредности: веза правде и регулација (Campbell, 2006), утицаја тржишно заснованог модела на регулаторни оквир, али и контроле развоја као процеса који се често сматра само бирократским поступком, а који може представљати

простор за демократску дебату о вредностима које планирање треба да промовише, као и механизам за имплементацију на просторно специфичном нивоу (McClymont, 2011).

Салет наглашава да је институционални приступ планирању и закону културно питање, јер закон представља друштвену институцију (Salet, 2002). Како аутор објашњава, неопходно је да се правне институције слажу са друштвеним веровањима и системом, јер се у супротном тешко потврђују (правно спроводе), пошто захтевају и промену система вредности (Bolan, 2000 у Salet, 2002). Зато је питање закона, права (и регулација) сувише важно да би се оставило правним експертима (Salet, 2002). Аутор верује да су право и планирање две нормативне дисциплине које су више повезане у пракси него у теорији. Из тог разлога, основ за своје истраживање аутор налази у студијама случаја у којима је испитан законски оквир у различитим друштвеним контекстима (Salet, 2002).

У свом раду аутор истражује везе између планирања и закона са институционалног аспекта, односно покреће питање како се кроз институционални и регулаторни оквир успостављају, препознају и потврђују друштвене и правне норме (Salet, 2002). Аутор наглашава разлику између институција које рефлектују генерално примењене вредности, и које као такве могу бити друштвене или правне. Наводећи пример решавања проблема расизма, за чије спречавање је поред успостављања правне институције потребна и промена система вредности, аутор објашњава да између ова два типа институција мора постојати склад како би се омогућило њихово ефективно деловање.

Дијаграм 34 Рашчлањивање легитимности планирања, према Salet, 2002

Када говори о вези институција и теорије планирања, аутор наглашава појединачне теоријске доприносе и сазнања из различитих области попут економије, социологије, политичких наука које су одувек биле у вези са уставним правом као и менаџерским и политичким наукама (Дијаграм 34). Како аутор објашњава, политичке и правне институције заснивају се на премиси да се друштвене норме једнако примењују на све, односно да, према речима Симела, представљају тацитини реципроцитет између грађанина и државе кроз јавни

интерес. Међутим, у данашњем контексту, легитимност и институционално знање се заснивају на илузији или миту, чега је и аутор свестан.

Важан увид у разлике између легитимности и легитимације даје нам Хаикио, која легитимност посматра као прећутно одобравање оних којима се управља, њихово прихватање и подршку политичком систему (Stewart et al у Haikio, 2007). За разлику од овако схваћене легитимности, легитимација представља процес стицања тог одобрења које је уграђено у културну идентификацију.

Дијаграм 35 Анализа легитимности у процесу планирања, према Haikio, 2007

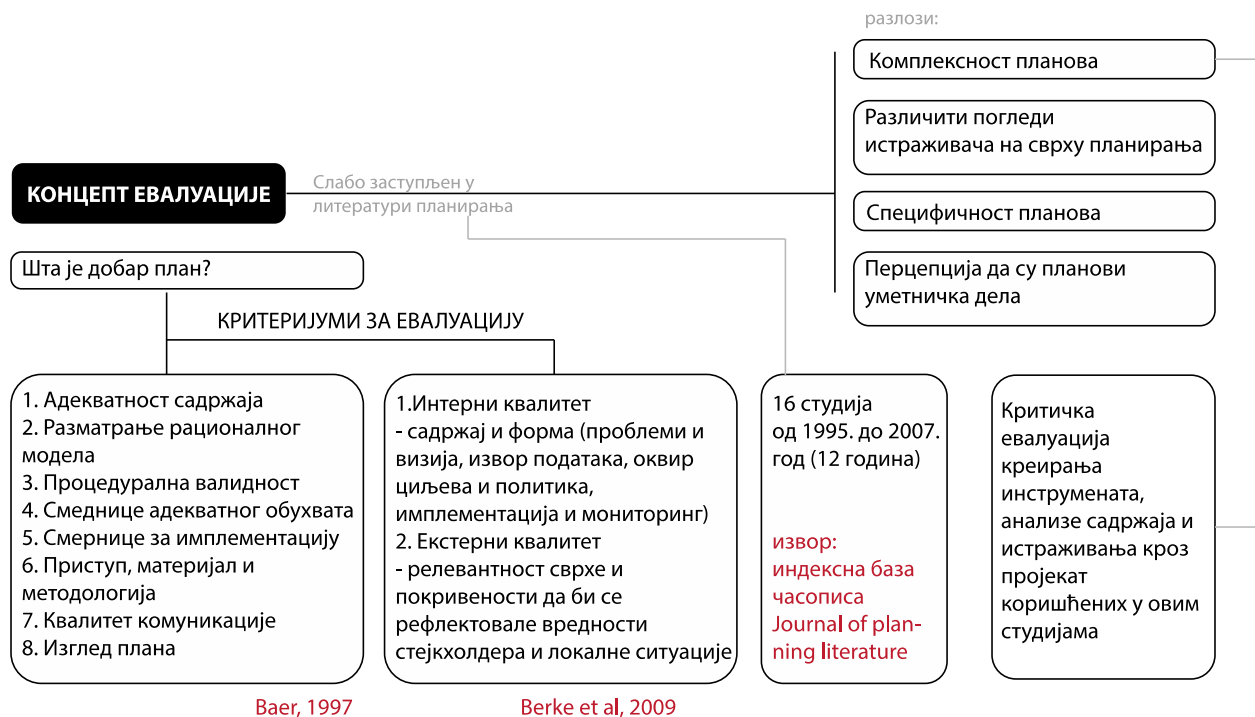
У свом тексту, Хаикио анализира студију случаја посредством студија културе које истичу значај моћи, значења феномена и питања идентитета и субјективности³ и долази до закључка да у процесу доношења одлука фиксни идентитети и позиционирање различитих актера у процесу планирања имају ефекта на ограничавање перспектива о могућностима и алтернативним начинима деловања у планирању и доношењу одлука (Häikiö, 2007). У њеном истраживању, основне културне обрасце чине експертиза, репрезентација и питање општег добра, који представљају и основу за легитимност (Дијаграм 35).

2.3.2.2. Питање етике и евалуације планова

Аспект евалуације, иако недовољно истакнут у теорији и пракси планирања због комплексности и специфичности планова, различитих погледа истраживача на сврху планирања, али и због посматрања планова као уметничких дела (Berke & Godschalk, 2009), изразито је значајан за тему вредносног оквира у планирању, јер евалуација може да прикаже предности или мане планирања јавног сектора. Са друге стране, према мишљењу Александера, јавни интерес је основни критеријум за евалуацију планирања и његових продуката: политика, пројеката и планова (Alexander, 2002), те је важна и функција евалуације у успостављању континуитета јавног интереса као норме за етичку планерску праксу. У складу са тим, њихово основно истраживачко питање односи се на начине и критеријуме евалуације планова, али и на еволуцију самог концепта евалуације (Berke & Godschalk, 2009; Alexander, 2002). Примарни извори на основу којих је развијана дискусија, али и основни закључци јесу студије које се

³ Истраживање је подразумевало спровођење интервјуа са политичарима, градским службеницима, планерима и грађанима у трајању од 90 минута у току 2001. и 2002. године, када су анализирани њихове изјаве и начин на који легитимишу себе и друге који су укључени у процес планирања (Häikiö, 2007).

баве питањем евалуације (Berke & Godschalk, 2009), као и студије случаја (Alexander, 2002). Основни циљеви њиховог истраживања односе се на идентификацију образаца снага и слабости планова.

Дијаграм 36 Критеријуми за евалуацију плана према Berke and Godschalk, 2009

Наглашавајући недовољну заступљеност евалуације планова, аутори овакву ситуацију објашњавају комплексношћу планова и њиховом оријентисаношћу ка будућности, различитим академским погледима на сврху планирања, специфичности одређених планова и перцепцији да су планови уметничка дела (Berke & Godschalk, 2009). Аутори настоје да пруже критеријуме за евалуацију доброг плана, делећи их на критеријуме интерног и екстерног квалитета плана (Дијаграм 36). Интерни квалитет подразумева квалитет садржаја и форме, односно графичке прилоге, проблеме, визију, извор података, оквир циљева, политике имплементације и мониторинг (*исто*). Са друге стране, екстерни квалитет плана односи се на релевантност сврхе и покривености како би се рефлектовале вредности заинтересованих страна и локалне ситуације у циљу максимизација утицаја и употребе плана. У функцији дефинисања критеријума, аутори су спровели метаанализу претходних истраживања и извршили критичку евалуацију креирања инструмената, анализе садржаја и истраживања кроз пројекте коришћене у овим студијама.

2.3.2.3. Питање етике у истраживању

Основно истраживачко питање аутора у оквиру овог аспекта односи се на уобличавање и систематизацију етичких проблема који настају у истраживању у планирању (Lo Piccolo & Thomas, Research Ethics in Planning: A Framework for Discussion, 2008). Као главни изазов у истраживању, аутори наглашавају тежњу за јасним изјашњавањем о потреби и сврси истраживања, односно да ли се истраживање ради у циљу науке или за потребе дефинисања или успостављања политика, верујући да подједнако третирање обе теме није могуће, али и да је присутно брисање границе између наведених типова истраживања услед чињенице да истраживања која се спровode на факултетима финансирају држава или друге јавне, приватне или невладине организације (*исто*). Као основу истраживања, аутори узимају друштвене праксе, користећи том приликом дефиницију Макинтајера (MacIntyre) да оне представљају структуриране друштвене активности довољне комплексности које омогућавају развијање

стандарда изврности и начина доброг понашања и добрих резултата који су делимично конституисани том праксом и који су разумљиви само у оквиру те праксе, односно омогућавају интерна добра којима се тежи (*исто*).

Кључне разлике између два приступа заснивају се на институционалној подршци, моралној перцепцији истраживача у додиру са ефектима моћи и новца који су свеприсутни у политици, односно изложености корупцији (Дијаграм 37). Аутори такође наглашавају да то брисање граница између различитих истраживања производи и тензичан однос, односно да су до различите мере изложене корупцији и да због тога постоји потреба за опредељењем за једну или другу врсту истраживања.

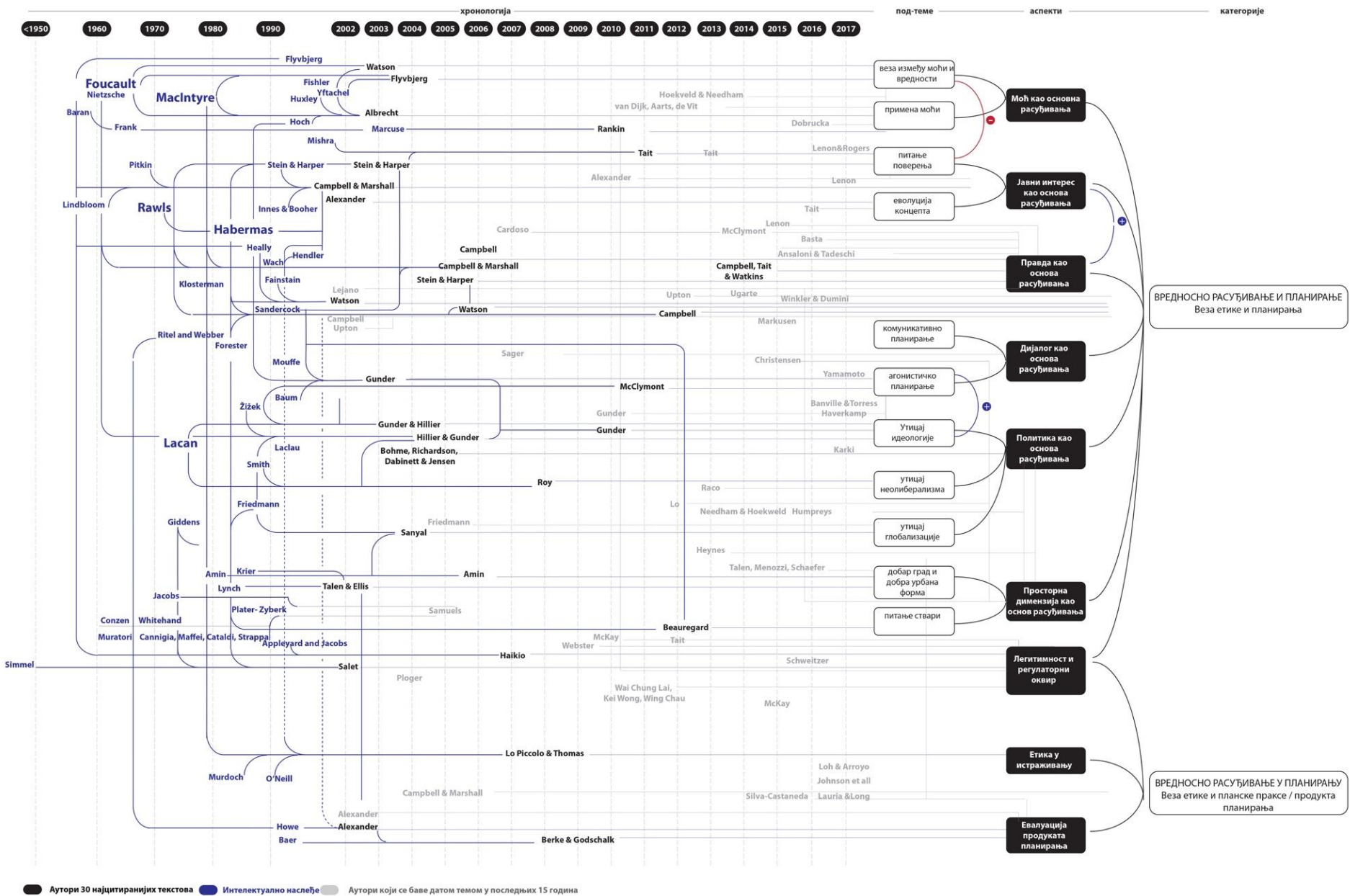
Дијаграм 37 Проблеми и изазови академског и професионалног истраживања према Lo Piccolo & Thomas, 2008

2.3.3. Систематизација

Након извршеног критичког читања текстова, извршена је систематизација резултата анализе. Структурирана визуелна репрезентација, приказана на Дијаграму 38, омогућава нам праћење развоја теоријске мисли, идентификацију кључних аутора, успостављање релација између различитих истраживача из домена планирања и додирних дисциплина. Поред тога, Дијаграм 38 омогућава интегрално разумевање различитих позиција истраживача као и њихових основних аспеката истраживања. У том контексту, значајно је нагласити да су на Дијаграму 38 приказани како текстови који су били предмет детаљног истраживања и критичког читања, тако и осталих педесет текстова објављених на тему вредносног оквира у планирању у датом периоду, који се на основу апстракта и кључних речи могу сврстати у један од дефинисаних аспеката.

Детаљна анализа текстова и структурирана визуелна репрезентација приказана на дијаграму систематизације тема (Дијаграм 38) и приказу заступљености појединачних аспеката у периоду од 2002. до 2017. године (Дијаграм 39), указује да је на почетку 21. века присутна готово равномерна заступљеност текстова који моћ посматрају као основу за вредносно расуђивање (Watson, 2003; Albrechts, 2003; Flyvbjerg, 2004) и текстова који јавни интерес постављају у средиште анализе овог проблема (Campbell & Marshall, 2002; Alexander, 2002; Stein & Harper, 2003). Ова два међусобно супротстављена мишљења знатно опредељују истраживаче и њихово сукцесивно смањивање је могуће пратити у периоду од 2002. до 2017. године. Иако су текстови о правди били заступљени од почетка 21. века (Lejano, Piazza, & Houston, 2002; Stein & Harper, 2005; Campbell & Marshall, 2005; Watson, 2006; Campbell, 2006; Cardoso & Vasquez, 2007), у последњих неколико година присутан је релативно већи број текстова који се баве питањем правде у вредносном расуђивању (Campbell, 2012; Upton, 2012; Campbell, Tait, & Watkins, 2014; Alfasi & Fenster, 2014; McClymont, 2014; Ugarte, 2014; Basta, 2016; Ansaloni & Tedeschi, 2016). За разлику од тога, примећено је да релативно опада број текстова који моћ постављају у средиште анализе (Rankin, 2010; Van Dijk, Aarts, & De Wit, 2011; Hoekveld & Needham, 2013; Dobrucká, 2016). И поред чињенице да најцитиранији текстови припадају аспекту који моћ поставља у средиште вредносног расуђивања, дијаграм 38 такође потврђује да овакав приступ постепено губи на значају и да расте број аутора који се критички постављају према овом аспекту стављајући питање поверења испред питања моћи. Разлог томе може се тражити у постепеном губитку поверења у планирање као дисциплине која може утицати на стварање *доброг* града али и жеље истраживача да се то изгубљено поверење поврати (McClymont, 2014; Lennon, 2015; Ansaloni & Tedeschi, 2016; Basta, 2016). У прилог томе, говори и истраживање Хедер Кембел које истиче значај појмова врлине и Ролсове теорије правде јер не жели да прихвати тренутну ситуацију у којој се налази планирање, ситуацију у којој се поричу капацитети планера да могу да делују у име општег добра и да у складу са тим доносе изборе (Campbell, 2012).

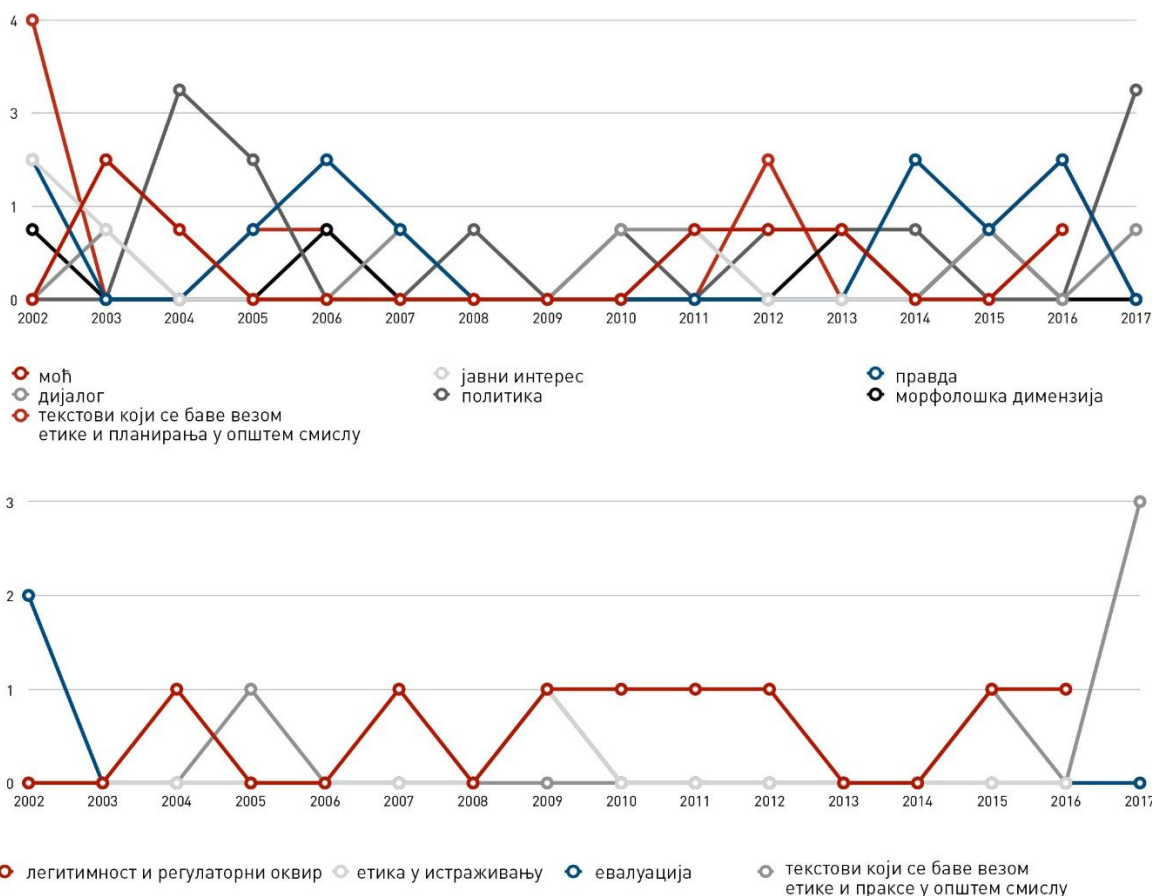
Дијаграм 38 нам показује да је број релевантних аутора који се баве аспектом који дијалог поставља у средиште вредносног расуђивања релативно ограничен (Gunder, 2003; Sager, 2007; McClymont, 2011; Christensen, 2015; Yamamoto, 2016), али и да су ови текстови изразито велике цитираности, те да се не смеју занемарити приликом разматрања развоја теоријске мисли о вредносном оквиру у планирању. Поред тога, анализа показује да тема поверења и јавног интереса у планирању није довољно заступљена у планирању у последњој деценији, односно да постоји ограничени број аутора који делују у оквиру овог аспекта. Систематичним прегледом и хронолошком анализом, можемо увидети да питање глобализације и неолиберализма, које је присутно још од краја деведесетих година, и даље окупира пажњу одређеног броја истраживача (Gunder & Hillier, 2004; Böhme, Richardson, Dabinett, & Jensen, 2004; Hillier & Gunder, 2005; Gunder, 2010), што нам говори о недовољној истражености ових аспеката, али и о комплексности ефеката које ови процеси који карактеришу савремено друштво имају на планирање.

Дијаграм 38 Еволуција теоријске мисли о добром у планирању

Поред ограниченог броја текстова у првој деценији 21. века (Talen & Ellis, 2002; Amin, 2006; Samuels, 2012), додатна релевантност теме просторне димензије може се тражити и у чињеници да је текст који потписују аутори Тален, Меноци и Шефер (Talen, Menozzi, & Schaefer, 2015) резултирао отварањем дебате о добром суседству у виду коментара које су девет различитих истраживача објавили у три наредна броја часописа „Journal of American Planning Association“ (JAPA). Проблем недостатка дискусије о етичким проблемима приликом истраживања у планирању идентификован је још средином прошлог века (Hendler, 1995; Wach, 1982, 1985 у Lo Piccolo and Thomas, 2008). Једини идентификовани текст у овом истраживању у којем се разматра период од претходних петнаест година, а који се бави питањем етике у истраживању, јесте текст Ло Пикола и Томаса (Lo Piccolo and Thomas)

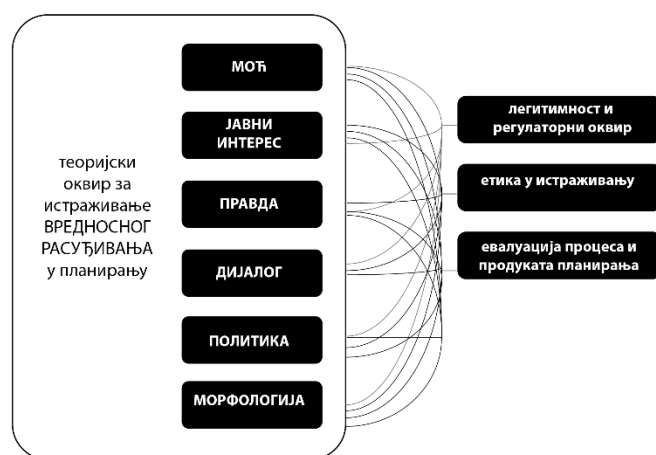
Детаљна анализа текстова и праћење развоја теоријске мисли омогућава нам креирање својеврсне критичке платформе која повезује етику и планирање и омогућава креирање нормативне основе за боље расуђивање у пракси развоја града. Визуелна репрезентација, поред тога што омогућава праћење теоријске мисли, пружа могућност идентификације ауторитета у специфичним аспектима, али и ставова који могу служити за успостављање оквира за развијање вредносно засноване филозофије за деловање у пракси. Из тог разлога, Дијаграм 38 има значајну улогу и као такав биће коришћен за идентификацију основних елемената модела за вредносно расуђивање.

Дијаграм 39 Приказ заступљености појединачних аспеката у оквиру вредносног расуђивања у планирању у периоду од 2002. до 2017. године

Систематизација тема такође указује да се научни текстови или заснивају на теоријској анализи појединачних аспеката за вредносно расуђивање или да се ти исти теоријски оквири истражују кроз специфичне предмете, односно поља истраживања у домену урбанизма, као што су питање легитимитета и регулаторног оквира (Webster, 2009; McKay, 2010; McKay, 2015; Schwitzer, 2016), евалуације планова и планских одлука (Alexander, 2002; Alexander, 2002b), етике у научном истраживању (Lo Piccolo & Thomas, 2008; Silva-Castañeda, 2016) и едукације планера (Thomas, 2012) (Дијаграм 40).

На основу анализе, можемо закључити да је тема вредносног оквира недовољно заступљена у савременој теоријској мисли, пре свега у контексту простора који јој је дат у водећим часописима изузев часописа *Planning Theory* и *Journal of Planning Education and Research*. Са друге стране, идентификација аспеката показује и ширину односно диверзитет тема којима се савремени теоретичари баве, а чије је смењивање и преплитање видљиво на Дијаграму 40, док дискусије остају отворене, али не ретко и супротстављене.

Дијаграм 40 Однос између идентификованих аспеката у домену истраживања

Уколико посматрамо методологију и примењене методе и технике истраживања, могуће је закључити да постоји подела на: а) текстове у којима се теоријско упориште тражи у ставовима филозофа и психолога; б) текстове у којима је студија случаја основа за извођење или проверу теоријских ставова; в) текстове који као примарне изворе имају интервјуе и упитнике; г) текстове којима је основа истраживање студија, докумената и легислативе и д) текстове који комбинују неке од претходно наведених студија. Прву групу чине текстови који позивају на дебату и продубљивање аспеката који за фокус имају питање моћи или правде као основе за вредносно расуђивање ((Flyvbjerg, 2004; Campbell & Marshall, 2002, 2006; Campbell, 2006; Gunder, 2003, 2010; Stein and Harper, 2003, 2005) или чак дијалога као основе за расуђивање (Gunder & Hillier, 2004; Roy, 2008). Другу групу чине текстови аутора који користе студије случаја за извођење или проверу теоријских ставова (Amin, 2006; Watson, 2002, 2003, 2006; Gunder, 2003; Alexander, 2002; Rankin, 2010; Beauregard, 2012; Campbell, Tait & Watkins, 2014). Одређени број аутора за своја теоријска упоришта узима примарне изворе из домена филозофије и психологије, али ставове проверава у студијама случаја у домену планирања (McClymont, 2011; Hillier & Gunder, 2005). Изузетак у оквиру ове групе представља текст Емили Тален и Клифа Елиса, који као примарне изворе узимају ставове представника новог урбанизма и других аутора из домена архитектуре и урбанизма (Talen and Ellis, 2002). Методе упитника и интервјуа су у тридесет анализираних текстова коришћене као основни примарни извор четири пута (Albrechts, 2003; Sanyal, 2002; Tait, 2011; Haikio, 2007) док су као допунске методе у једној од претходно поменутих метода коришћене у изразито малом броју случајева

(Hillier & Gunder, 2005; Clymont, 2011). У оба случаја, циљ истраживања био је анализирање става и мишљења заинтересованих страна о одређеном питању: како се разуме и дефинише јавни интерес (Tait, 2011), каква је позиција моћи у процесу планирања и како она утиче на понашање заинтересованих страна (Albrechts, 2003; Hillier & Gunder, 2005), како различити актери легитимишу сопствене позиције и позиције других у процесу планирања (Häikiö, 2007), али и на основу чега се врше етички избори у процесу планирања (Sanyal, 2002). Последњу групу чине текстови у којима се као основ за анализу узимају студије, усвојени документи и легислатива (Berke and Godschalk, 2009; Böhme et al, 2004; Salet, 2002; Campbell, Tait & Watkins, 2014). Важан аспект анализе студија представљају формулисани циљеви и стратегије чија је идентификација важна како за разумевање вредносног оквира тако и за праћење усвојених регулација и успостављање критеријума за евалуацију планова.

3. МОДЕЛ ВРЕДНОСНОГ РАСУЂИВАЊА У ПРАКСИ РАЗВОЈА ГРАДА

3.1. Теоријска поставка модела, општи аспекти и критеријуми

Разматрајући наведене аспекте, основно питање које се поставља у овом истраживању је да ли се и како могу применити закључци из теорија планирања, моралне филозофије и осталих додирних дисциплина у пракси развоја града, односно у процесу евалуације, дефинисања регулација и истраживања? Из тог разлога, из теоријског истраживања, извучени су основни критеријуми који чине основ за развој модела вредносног расуђивања о *добром* у пракси развоја града.

Основни аспекти вредносног расуђивања у планирању изведени су на основу систематичног прегледа литературе и критичког читања одабраних текстова, не само да би се омогућило праћење теоријске мисли и нагласили изазови доласка до *доброг* у планирању, већ и да би се омогућило да се на основу индивидуалних достигнућа теоретичара планирања у оквиру појединачних аспеката креира јединствени модел вредносног расуђивања у пракси развоја града. С тим у виду, узети су аспекти који испитују однос вредносног расуђивања и планирања, односно аспекти који у средиште вредносног расуђивања постављају моћ, јавни интерес, правду, дијалог, политику и питање морфолошке димензије. Остали аспекти су препознати као домени примене модела, те ће као такви бити разматрани у последњој фази дисертације. Основни критеријуми и индикатори који рашчлањују аспект вредносног расуђивања такође су извучени из теоријског дела рада.

У складу са наведеним, моћ се посматра кроз релацију моћи и вредности (Flyvbjerg, 2004; Stein and Harper, 2003; Rankin, 2010) и примене моћи у планирању кроз застрашивање, манипулацију, убеђивање и ауторитативност (Albrechts, 2003). Када се говори о моћи и вредностима у планирању, ставови аутора су примењени у одабиру конкретних случајева у специфичном контексту и мапирању домена и опсега деловања одређених актера, као и последица које одлуке имају на специфичне групе корисника у односу на појединачне интересе (Flyvbjerg, 2004; Watson, 2003), односно идентификације начина на које пројекат утиче на актера и улоге коју актер има у пракси развоја града. Идеје аутора које говоре о превеликом фокусирању на аспект моћи и последицама које такав приступ има на активност планирања (Stein & Harper, 2003) узете су као критичко полазиште за преиспитивања примене моћи у планирању кроз јасне критеријуме (Albrechts, 2003; Albrechts, 2003), али и интерпретацију резултата у појединачним случајевима.

Аспект у коме се јавни интерес сматра легитимишућим и главним фактором вредносног расуђивања у планирању, подељен је у три основна сегмента у складу са типологијама јавног интереса (Alexander, 2002; Campbell & Marshall, 2002; Tait, 2016) и типологијама поверења (Tait, 2011). Први сегмент се односи на процедурални аспект јавног интереса и предложене критеријуме, други на супстантивни аспект јавног интереса, док се последњи сегмент фокусира на анализу поверења у способност институција и појединаца да дефинишу јавни интерес.

Наредни аспект, аспект правде, препознат је у свом најширем смислу тако да обухвати различите вредности које појединачни теоретичари постављају у фокус истраживања. У том контексту, у оквиру аспекта обухваћене су теме контекстуалне различитости и теорија различитости (Watson, 2003, 2006), праведности одлука и резултата (Campbell, 2006; Watson, 2002; Campbell & Marshall, 2006) и питање процедуралних етичких теорија у контексту правде (Stein & Harper, 2005).

Четврти аспект у фокус вредносног расуђивања поставља дијалог који се остварује кроз консензус или конфликт. Са једне стране, обухваћен је комуникативно колаборативни приступ (Watson, 2002; McClymont, 2011) док се са друге стране анализира агонистички приступ (Gunder, 2003; Gunder & Hillier, 2004; Hillier & Gunder, 2005; McClymont, 2011). Поред тога, значајно је и посматрање динамике укључивања актера, односно уобичајених случајева кроз

анализу догађаја, одлука, изјава, циљева, али и идентификације који актер је подржао, а који се противио усвојеним одлукама.

Пети аспект се односи на питање политике у планирању, конкретно на утицај идеологије, глобализације и неолиберализма као етичко-политичког сегмента планирања на вредносно расуђивање. Са једне стране, критикује се комуникативно-колаборативна парадигма, јер се сматра да планери имају улогу фасилитатора доминантне идеологије тржишних сила, док се са друге наглашава потреба за преиспитивањем сваке чињенице, норме и оквира, јер може бити део идеолошког конструкта (Gunder, 2010b; Gunder, 2010). Глобализација такође има двоструко значење у смислу потенцијала који са собом носи, али и негативних ефеката, што повећава моралне дилеме (Sanjal, 2002) и притиске на планирање (Friedmann, 2005), те се чини значајном за анализу. Неолиберализам се посматра као основни фактор за обликовање вредности и један од главних узрока немогућности примене апстрактних система правде, једнакости и лепоте у специфичним контекстима (Roy, 2008; Campbell, Tait, & Watkins, 2014; Humphreus, 2016; Raco, 2013).

Шести аспект, који питање морфолошке димензије поставља у средиште истраживања, иако мало заступљен у теорији, наглашава различите приступе, али и значај средстава и материјалних предмета за обликовање процеса вредносног расуђивања (Beauregard, 2012). Поред тога, истиче се значај примене процесно-типолошког приступа, историјско-географског приступа, али и контекстуализма у процесу дефинисања доброг (Samuels, 2012).

У односу на претходно извршену теоријску анализу текстова, могуће је издвојити петнаест основних подтема, и дефинисати критеријуме у оквиру сваке од њих. Критеријуми су извучени директно из теоријских ставова, односно интеграцијом ставова различитих теоретичара.

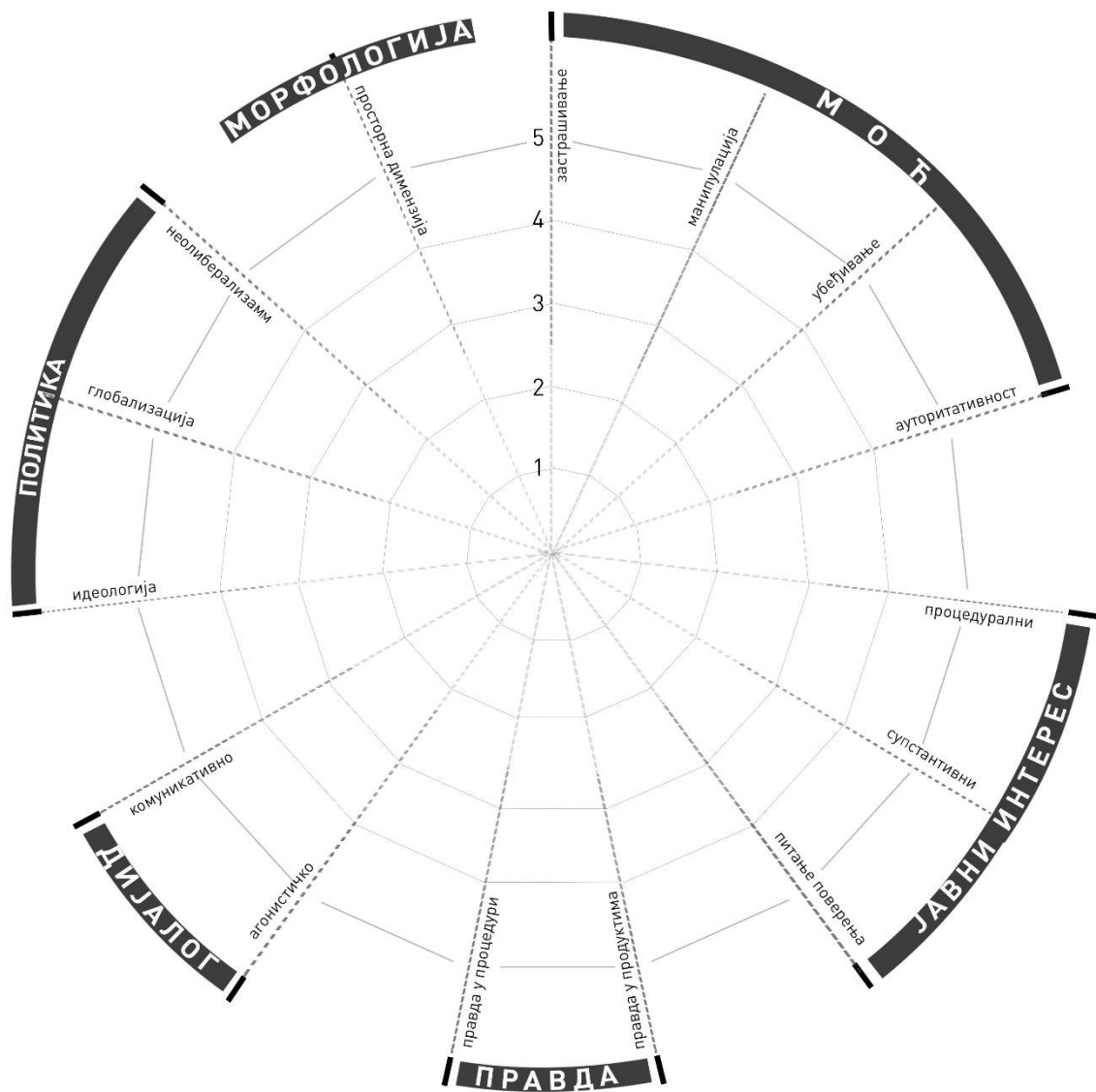
Табела 3 Критеријуми за евалуацију

Подтема	Критеријум		
А. МОЋ	A1. Примена моћи кроз застрашивање	A1.1. Укључивање медија у праксу развоја простора A1.2. Ангажовање експерата у циљу обезбеђења аргумената за оправдање одлука	
	A2. Примена моћи кроз манипулацију	A2.1. Дисторзија и прикривање информација	
		A2.2. Обликовање јавног дискурса	
		A2.3. Спровођење безначајних форми јавних консултација	
		A2.4. Промена садржаја продуката планирања у складу са индивидуалним интересима	
		A2.5. Контролисање приступа комуникационој инфраструктури	
	A3. Примена моћи кроз убеђивање	A3.1. Упознавање са привлачним концептима	
		A3.2. Договарање, преговарање и лобирање	
		A3.3. Информисање и едукација	
	A4. Примена моћи кроз ауторитативност	A4.1. Злоупотреба ауторитета од стране моћних група	
	Б. ЈАВНИ ИНТЕРЕС	Б1. Постојање процедуралног јавног интереса	B1.1. Поштовање права (права својине, уставних права итд.)
			B1.2. Постојање правичног процеса
			B1.3. Транспарентност процеса
B1.4. Спровођење процеса партиципације			
B1.5. Подстицање дијалога између актера – јавни интерес као продукт демократског политичког процеса			
Б2. Постојање садржајног јавног интереса		B2.1. Максимизација испуњења интереса свих заинтересованих страна – агрегативни приступ	
		B2.2. Утврђивање колективног јавног интереса (заштита културних добара, визура, идентитета) – унитарни приступ	
		B2.3. Расуђивање засновано на правилу или норми у односу на етички садржај – деонтолошки приступ	

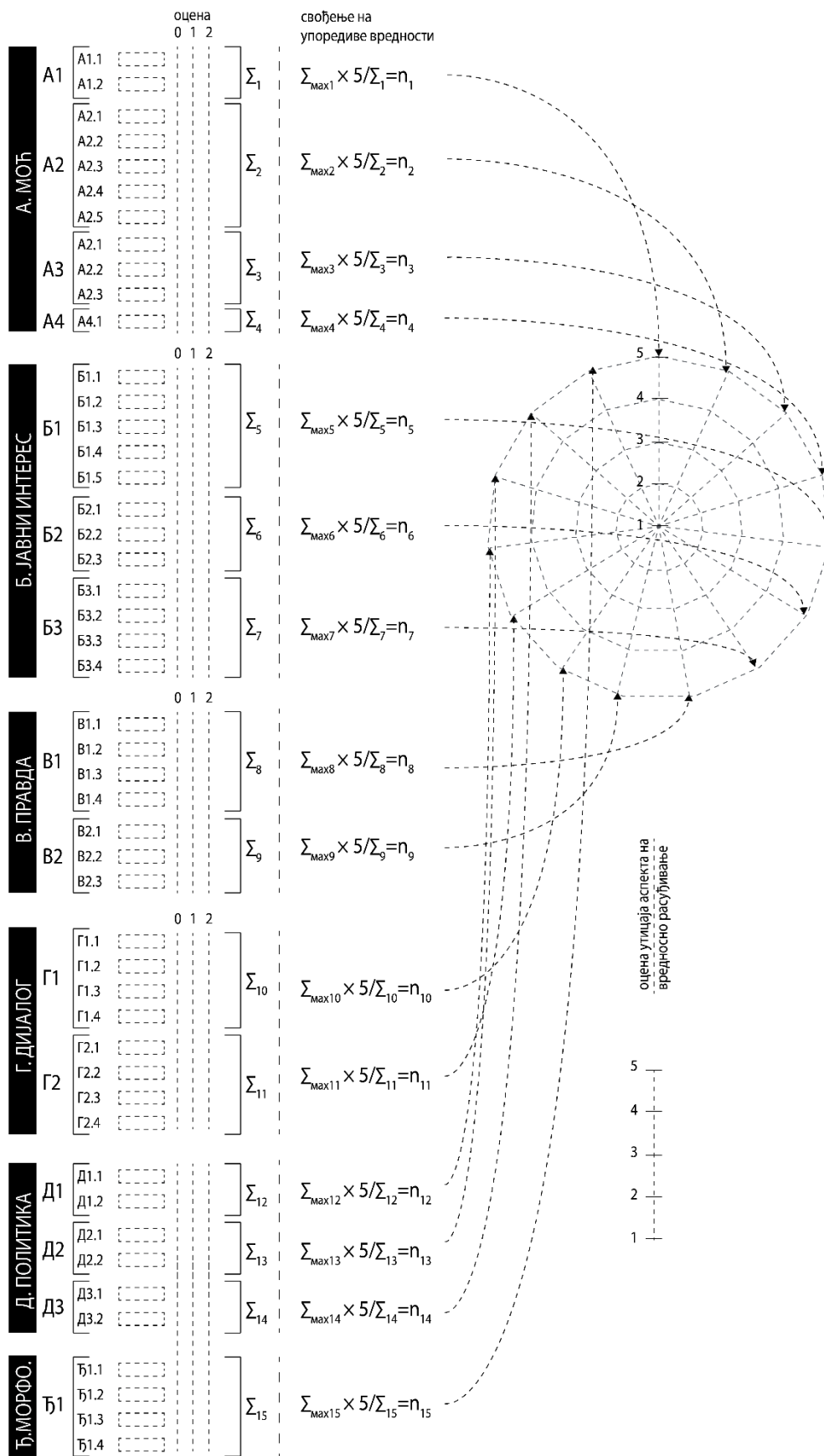
	Б3. Питање поверења у процесу дефинисања јавног интереса	Б3.1. Развијено рационално/ калкулативно поверење
		Б3.2. Развијено интерперсонално поверење засновано на личним односима
		Б3.3. Развијено поверење у институције и апстрактне системе (експертиза као основни легитимизујући фактор)
		Б3.4. Развијено поверење у вредности и норме
В. ПРАВДА	В1. Питање правде у процесу планирања	В1.1. Поштовање контекстуалне различитости и различитих нормативних теоријских позиција у планирању
		В1.2. Постављање права испред добра – грађани верују да је нешто праведно уколико је резултат праведног процеса
		В1.3. Постављање разумности испред рационалности
		В1.4. Издизање вредности и питања доброг изнад политичког
	В2. Питање правде у продуктима планирања	В2.1. Постојање ”просвећеног” консензуса око интересубјективних норми на основу којих се расуђује
		В2.2. Плурализам добра у основи расуђивања
		В2.3. Одбацавање утилитаризма и остваривање бенефита за различите кориснике
Г. ДИЈАЛОГ	Г1. Агонистички приступ	Г1.1. Подстицање интензивне дебате око вредности и норми
		Г1.2. Фокус на акцији, а не на оправдању акције
		Г1.3. Артикулисање жеља у циљеве
		Г1.4. Фокусирање на недостатке као основне аргументе за акцију (недостатак безбедности, одрживости)
	Г2. Комуникативни приступ	Г2.1. Фокус на долажењу до принципа – праведан процес значи и праведан резултат
		Г2.2. Постојање аргументације кроз коју се дефинише шта је добро
		Г2.3. Искључивање питања вредности и доброг из моралних норми
		Г2.4. Укључивање јавности у процес планирања (оправдавање одлука да су добре чињеницом да су донете консензусом)
Д. ПОЛИТИКА	Д1. Идеологија	Д1.1. Употреба идеологије као средства за обликовање жеља
		Д1.2. Успостављање баланса између тренутне идеологије и утопијских замисли о добром
	Д2. Глобализација	Д2.1. Искоришћавање потенцијала глобализације за развој, раст и модернизацију
		Д2.2. Повећање неједнакости – допринос економски моћнијима на рачун релативно беспомоћних
	Д3. Неолиберализам као етичко-политички део планирања	Д3.1. Тржиште као основни фактор за обликовање вредности
		Д3.2. Максимизација вредности земљишта кроз развој
Ђ.МОРФОЛОГИЈА	Ђ1. Питање просторне димензије	Ђ1.1. Примена процесно-типолошког приступа у процесу дефинисања <i>доброг</i>
		Ђ1.2. Примена историјско- географског приступа у процесу дефинисања <i>доброг</i>
		Ђ1.3. Примена контекстуализма у процесу дефинисања <i>доброг</i>
		Ђ1.4. Употреба средстава и материјалних предмета за обликовање дијалога о <i>добром</i>

Модел за праћење и евалуацију утицаја одређених аспеката на вредносно расуђивање у пракси развоја града дефинисан је у складу са претходно образложеним аспектима и критеријумима. Основних шест аспеката подељено је на одређени сет критеријума у складу са теоријским гледиштима релевантних аутора. У складу са општим описом модела, дефинисана је логичка поставка модела на основу које ће бити извршена евалуација студија случаја по предефинисаним аспектима, применом ординарне скале, односно оцењивањем да је одређени

критеријум незаступљен (0), делимично заступљен (1) и изразито заступљен (2). Оцене ће пратити и квалитативно образложење које аргументује наведену квантификацију. Основни циљ наредног дела дисертације биће дефинисање и проналажење локалних специфичности које повећавају примењивост модела на локалном нивоу, али и пружају основ за даље дефинисање смерница и препорука у домену легитимности, дефинисање регулација, евалуације производа планирање, као и у домену етике у истраживању. Како би се извршила финална оцена, односно мапирала дистрибуција различитих аспеката, све вредности биће сведене на упоредив ниво, како би оцена заступљености увек била између 1 и 5, без обзира на број критеријума. На овај начин, свака подтема ће бити подједнако третирана и представљена на спајдер дијаграму (*spiderchart*). У наставку текста приказана је визуелна репрезентација модела (Дијаграм 41) и логички модел функционисања на основу унетих вредности (Дијаграм 42).

Дијаграм 41 Основа за визуелизацију резултата вредновања

Дијаграм 42 Логичка поставка модела вредносног расуђивања

3.2. Тестирање модела у пракси развоја града у Србији

3.2.1. Пракса планирања у Србији

У циљу разумевања локалног контекста, у наредном сегменту дисертације биће образложене карактеристике и изазови планирања у контексту Србије пратећи ставове теоретичара који су се бавили неким од препознатих аспеката на локалном нивоу. Након тога, рад ће пружити кратак осврт на процедуру иницирања, израде и усвајања планских и техничких докумената који чине основне инструменте у пракси развоја града на одабраним примерима, али и система планирања у Србији генерално. Посматрајући релацију између систематичног прегледа литературе и дефинисаних аспеката који усмеравају вредносно расуђивање у пракси, могуће је уочити истраживаче који препознате аспекте истражују и у пракси планирања у Србији. Иако је број истраживања ограничен, истраживачи теоријско упориште за своје ставове управо налазе у ставовима теоретичара које смо претходно идентификовали и из тог разлога представљају значајно интелектуално наслеђе за разумевање локалних околности са становишта препознатих аспеката.

У складу са тим, теорије о постављању моћи у средиште анализе представљају важно теоријско упориште у истраживањима Миодрага Вујошевића (Vujošević, 2004). Вујошевић се у својој књизи из 2004. године бави интерпретацијом комплексних односа између рационалности у планирању, улоге државе, улоге моћи у планирању, али и етичких принципа у планирању (Vujošević, 2004). Поред тога, однос рационалног и комуникативно-колаборативног планирања, али и институционалних ограничења за њихову примену су основни елементи истраживања Наде Лазаревић Бајец (Lazarević Bajec, 2009).

Водећи аутор у домену јавног интереса је свакако социолог Ксенија Петовар како кроз теоријска истраживања (Vujošević & Petovar, 2006; Petovar & Jokić, 2011) тако и кроз јавно залагање за заштиту јавног интереса кроз учешће на трибинама, давањем интервјуа (Petovar, 2014), али и професионалним ангажовањем. Мишљење аутора је да је у Србији заступљен став да се одлуке планера обавијају аутоматски јавних интереса а да се заправо практикује залагање за појединачне страначке интересе (Vujošević & Petovar, 2006), што се нарочито уочава у пројектима великих размера (Lalović, Radosavljević, & Đukanović, 2015). Иако је правда као аспект недовољно истражена у локалном контексту, одређени аутори испитују могућност постојања концепта праведног града у контексту Србије који је изложен снажним неолибералним притисцима, али и промењеној улози државе (Радосављевић, 2014).

Када се говори о дијалогу као аспекту вредносног расуђивања, истраживање које су Вујовић и Петровић спровели 2007. године, показало је да је мишљење планера да у традиционалном систему експерти нису довољно укључени у креирање регулација, али и да становници нису мотивисани за учешће у партиципативном процесу планирања (Vujošević & Petrović, 2007). И поред овог истраживања, присутан је релативно велики број истраживања у домену комуникативно-колаборативног приступа, али и напора да се ови принципи уведу у законску регулативу. Имајући у виду поделу теорија у оквиру аспекта дијалога, знатно су израженија истраживања која се баве применом комуникативно - колаборативне парадигме планирања (Šolić, 2014; Milovanović Rodić, 2015; Milojković, Petrović, Maruna, & Đokić, 2015) него агонистичког приступа и истицања важности конфликта као стратегије за демократско доношење одлука (Maruna, 2019).

У односу на притиске изазване политиком, неолиберализмом, различити аутори указују на комплексност планирања услед постојања конфликтних пракси које су изложене политичким и уским комерцијалним и приватним интересима (Nedović-Budić, Djordjević, & Dabović, 2011), политичкој поларизацији и демократизацији, доминацији приватне својине, одлучивања заснованог на приватним иницијативама и селективној регулацији (Vujošević & Petovar, 2006). Додатно се истиче значај ових проблема на нивоу града Београда и наглашава неопходност постојања јасних надлежности у домену закона (регулативе), економије

(власништва, прихода и трошкова) и инфраструктурних система (енергије, саобраћаја и елемената друштвене инфраструктуре) (Đokić & Nikezić, 2007).

Наведеним проблемима се придодаје аспект глобализације чије ефекте на град и утицаје на идентитет места, анализира Александра Ступар (Stupar, 2013). Поред ових аспеката, присутни су и радови који наглашавају значај просторне димензије у планирању (Djokić, 2009), али и релацију регулација и институционалног оквира (Никовић, Манић, & Маруна, 2015).

Када се разматра процедура усвајања планских докумената, образложена је процедура усвајања Плана детаљне регулације и Урбанистичког пројекта који су препознати као најважнији документи у студијама случајева који ће бити анализирани у наставку дисертације. Из тог разлога, неопходно је дати увид у процедуру усвајања наведених докумената. Процедура припреме, израде и доношења планских и техничких докумената приказана на Дијаграму 43, дефинисана је *Законом о планирању и изградњи* („Службени гласник РС”, бр. 72/2009, 81/2009 - испр., 64/2010 - одлука УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 - одлука УС., 50/2013 - одлука УС, 98/2013 - одлука УС, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019 и 37/2019 - др.закон)) као и *Правилником о садржини, начину и поступку израде докумената просторног и урбанистичког планирања* („Службени гласник РС”, бр. 32/2019).

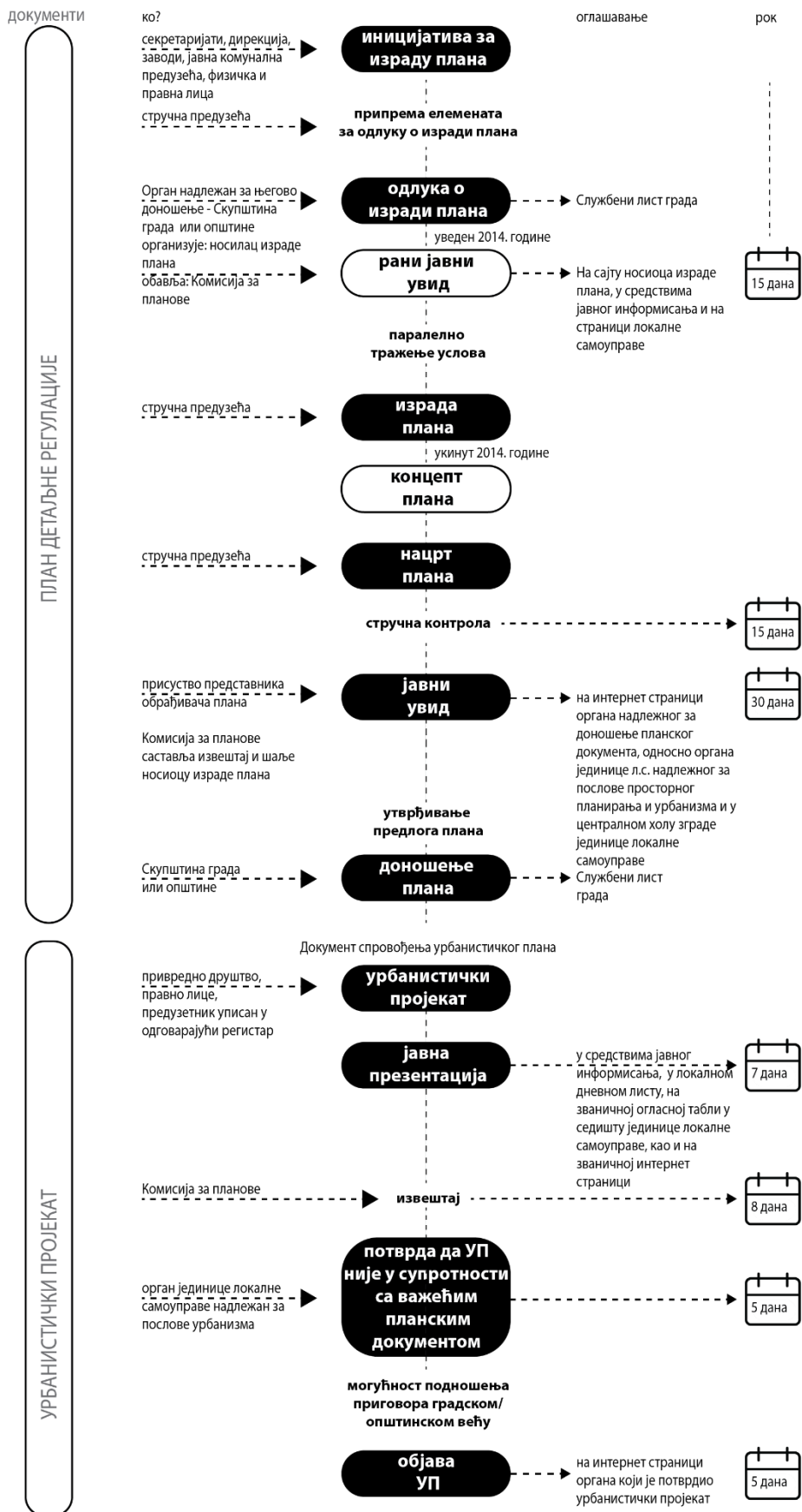
План детаљне регулације. Почетни корак у процедури израде плана детаљне регулације (ПДР) представља подношење иницијативе за израду плана. Законско право подношења иницијативе имају надлежни секретаријати, дирекције, заводи, јавна и комунална предузећа, стручна предузећа која су регистрована за бављење послова из домена урбанизма, али и сва физичка и правна лица. Следећи корак у процедури представља припрема елемената за доношење одлуке о изради плана коју спроводе стручна предузећа која су регистрована за бављење послова из домена урбанизма. Одлуку о изради планског документа доноси орган надлежан за његово доношење, што је у најчешћем случају Скупштина града или општине, по претходно прибављеном мишљењу органа надлежног за стручну контролу, односно Комисије за планове. Одлука о изради плана се објављује у службеном гласилу и Централном регистру планских докумената (www.crp.gov.rs). Након доношења Одлуке, приступа се раном јавном увиду који организује носилац израде плана у циљу упознавања јавности (правних и физичких лица) са општим циљевима и сврхом израде плана, могућим решењима за развој и ефектима планирања. Рани јавни увид обавља Комисија за планове јединице локалне самоуправе. Информација о раном јавном увиду објављује се на сајту носиоца израде плана, у средствима јавног информисања и на страници локалне самоуправе. Паралелно са процесом раног јавног увида, одвија се и прибављање услова и других значајних података за израду планског документа од органа, посебних организација, ималаца јавних овлашћења и других институција. Значајно је нагласити да је процедура обављања раног јавног увида уведена 2014. године, односно да је пре тог периода концепт плана био процедурални корак коме се приступало након доношења одлуке.

По објављивању одлуке о изради планског документа и након извршеног раног јавног увида, носилац израде плана приступа изради планског документа, односно изради нацрта плана. Нацрт планског документа пролази стручну контролу, односно разматра се усклађеност планског документа са планским документима вишег реда, одлуком о изради, законом о планирању и изградњи, стандардима и нормативима, као и проверу оправданости планског решења. Институција задужена за обављање стручне контроле у случају плана детаљне регулације је Комисија за планове јединице локалне самоуправе. Након извршења стручне контроле нацрта плана, план се упућује на јавни увид у трајању од 30 дана. У току трајања јавног увида, омогућено је присуство свим заинтересованим странама уз присуство представника обрађивача плана. Информација о одржавања јавног увида се објављује на интернет страници органа надлежног за доношење планског документа, односно органа јединице локалне самоуправе надлежног за послове просторног планирања и урбанизма и у централном холу зграде јединице локалне самоуправе. У току трајања јавног увида, сви

заинтересовани могу дати сугестије, примедбе и мишљења које се достављају на разматрање Комисији за планове и пред којом могу изложити своје примедбе и усмено, уколико су претходно предали писмену примедбу. Комисија за планове саставља извештај и шаље носиоцу израде плана. Након ове фазе, план усваја орган локалне власти у складу са својим надлежностима, што је у најчешћем случају Скупштина града или општине. По доношењу планског документа, текстуални део се објављује у службеном гласилу доносиоца планских докумената, у електронском облику у целини на интернету и у Централном регистру планских докумената.

Урбанистички пројекат. Што се тиче докумената спровођења урбанистичких планова, као што је урбанистички пројекат, пролази се кроз знатно једноставнију процедуру. Урбанистички пројекат израђује привредно друштво, правно лице или предузетник уписан у одговарајући регистар. Након израде пројекта, организује се јавна презентација у трајању од седам дана, која се оглашава у средствима јавног информисања, у локалном дневном листу, на званичној огласној табли у седишту јединице локалне самоуправе, као и на званичној интернет страници. Комисија за планове након јавне презентације подноси извештај у року од 8 дана. На основу наведеног извештаја, у року од 5 дана, орган јединице локалне самоуправе надлежан за послове урбанизма потврђује да Урбанистички пројекат није у супротности са важећим планским документом. На ову одлуку могуће је уложити приговор градском / општинском већу. Након потврде, урбанистички пројекат се објављује на интернет страници органа који је потврдио урбанистички пројекат.

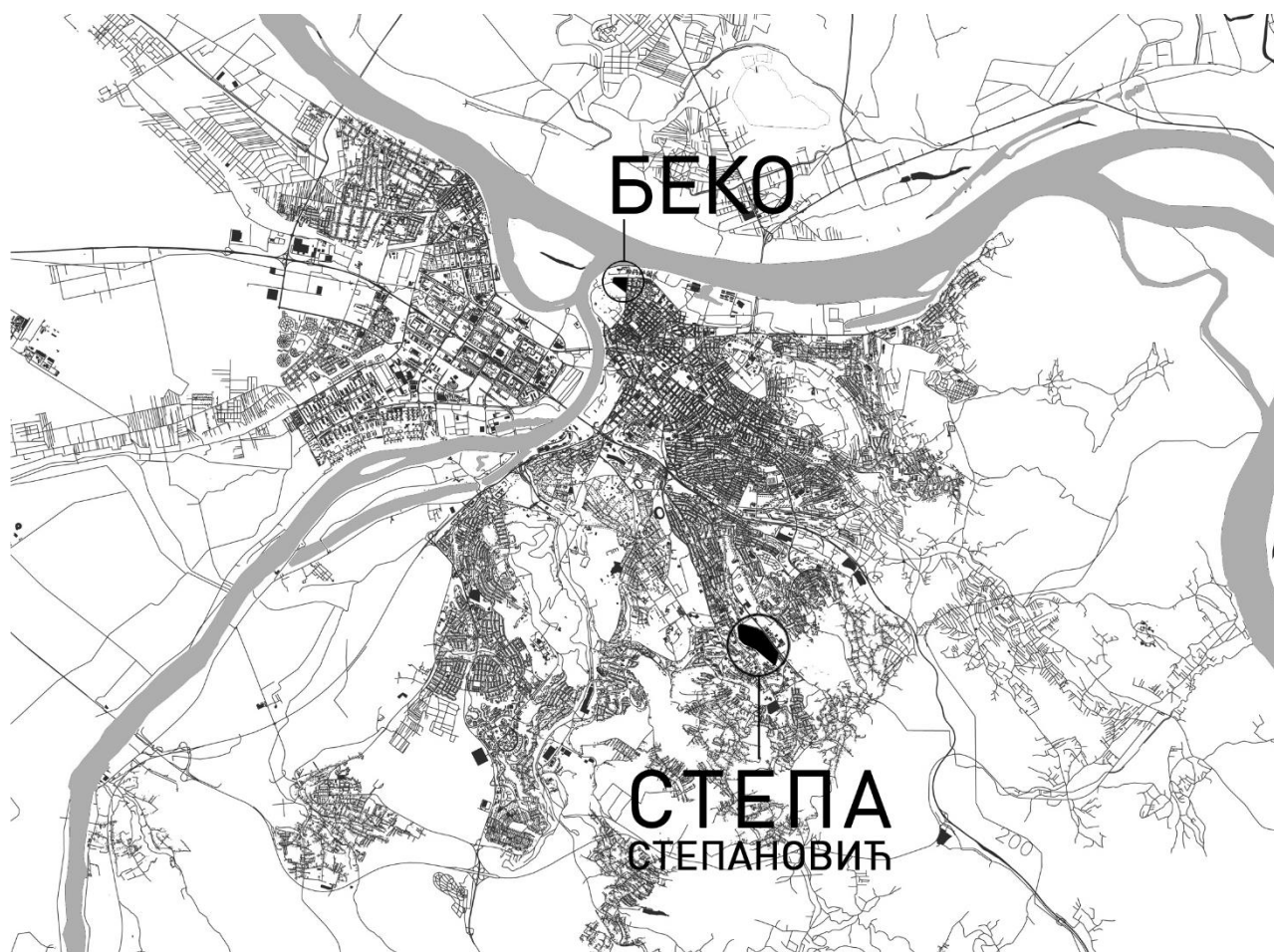
Процедура израде планова детаљне регулације и урбанистичких пројеката приказана је на Дијаграму 43.

Дијаграм 43 Дијаграм процеса израде плана детаљне регулације и урбанистичког пројекта

Имајући у виду околности локалног контекста, али и процедуре усвајања планских докумената, у наредном сегменту рада биће приказане одабране студије случаја – комплекс развоја фабрике Беко у Београду и комплекс насеља Степа Степановић. Разлог за одабир наведених примера у пракси развоја града лежи у величини просторног обухвата, значаја инвестиција, дужини трајања процеса трансформације, али и броју укључених актера. Када се говори о разликама, свакако је најважнија разлика у томе одакле долази инвестиција за трансформацију простора, имајући у виду да један пример представља инвестицију приватног, а други јавног сектора. Поред тога, разликују се величине просторних обухвата и диспозиције у граду (Дијаграм 44).

У наставку дисертације, за сваки случај биће анализиран контекст, хронологија догађаја кроз идентификацију кључних акција, активности, докумената, просторних промена и анализу актера и хронологије њиховог укључивања.

Дијаграм 44 Просторна дистрибуција изабраних студија случаја

3.2.2. Студија случаја фабрике Беко у Београду

3.2.2.1. Контекст и хронологија догађаја

Важан увид у историју развоја предметног подручја даје нам Александра Бановић у својим ауторским текстовима и архивској документацији, наводећи да је предметни блок оформљен крајем 19. века када је између 1898. и 1899. године изграђена индустријска железничка пруга (Бановић, 2012). У периоду пре и после Првог светског рата, простор је првенствено био коришћен као осуђеничка башта, односно почетком треће деценије двадесетог века, као простор са објектима за које се претпоставља да су служили за потребе затворске економије (*исто*). Школски комплекс, као и простор за производњу војних униформи (касније конфекције Беко) изграђен је 1923. године, на основу пројекта архитекте Јосифа Букавца (Ваздухопловна академија Београд, 2020). У наредном периоду, предметни простор се у планским документима, третирао као зелена површина и део амбијенталне целине зеленог појаса Калемегданске тврђаве о чему сведоче прикази из Генералног урбанистичког плана Београда из 1950. године (Somborski, 1951) и Регулационог плана општине Стари град (1960-1962) (Урбанистички завод Београда, 2019, стр. 21). За шире подручје око Калемегдана, 1969. године израђен је Детаљни урбанистички план (ДУП) под руководством архитекте Смиље Каначки, који је имао циљ да заштити, очува, али и оживи амбијенталну целину Калемегданске тврђаве увођењем културних, друштвених и рекреативних садржаја (Urbanistički zavod, 1969). У том контексту, предмет обухвата датог плана било је подручје како саме Београдске тврђаве, тако и предметног блока и приобаља као делова нераздвојиве амбијенталне целине. У плану се истиче значај уређења сваког сегмента тврђаве кроз урбанистичке пројекте, али и важност да се „парцијалне интервенције ускладе и усмере ка целинском решењу“ кроз план (Urbanistički zavod, 1969, стр. 4). Важно је нагласити да је овим планом на предметном подручју као доминантна намена издвојен забавни парк.

Након вишедеценијског успешног пословања фабрике Беко у домену конфекције, период санкција и хиперинфлације крајем 20. века утицао је на одлуку стечајног управника Привредног суда у Београду да прогласи предстечај 1996. године, односно стечај 2003. године (АЛСУ, 2020).

Прва фаза

Може се сматрати да прва фаза трансформације датог простора почиње 2003. године усвајањем Генералног урбанистичког плана Београда (ГУП) („Сл. лист града Београда”, бр. 27/03, 25/05, 34/07 и 63/09). ГУП је по први пут израђен са двојним карактером, и то стратешким којим су дефинисани општи циљеви развоја и оперативним којим се омогућило директно спровођење на основу Закона о планирању и изградњи („Службени гласник РС”, бр. 47/03). Израђен од стране Урбанистичког завода, ГУП је омогућио измештање индустрије из централног градског ткива и трансформацију простора индустријских зона у централне садржаје. Овим планом је комплекс фабрике „Беко“ на Дорћолу издвојен и као примарна зона за развој јавних објеката изузетног градског и националног значаја, што сведочи о важности локације („Сл. лист града Београда”, бр. 27/03, 25/05, 34/07 и 63/09, стр. 96).

Имајући у виду да је фабрика затворена 2006. године, Одбор поверилаца конфекције Беко продао је фабрику на јавном надметању по цени од 55.8 милиона евра (Милосављевић, 2011). Фабрику је купила грчка компанија Lambda development преко пословнице у Србији Property development основане 8. јуна 2007. године (Property development, 2019). Ова компанија је 2008. године код Секретаријата за урбанизам и грађевинске послове покренула иницијативу за измену Детаљног урбанистичког плана из 1969. године са главним аргументом, односно позивањем на промене намене из ГУП-а (Бановић, 2012). Наиме, израда новог ПДР-а поверена је Центру за планирање урбаног развоја (ЦЕП) у складу са Уговором бр. 956/26. закљученог новембра 2008. године између предузећа Property Development д.о.о и обрађивача Центра за планирање урбаног развоја – ЦЕП („Сл. лист града Београда”, бр. 09/2012). Важно је нагласити да су упоредо са овом процедуром, различити архитектонски бирои 2009. године

израдили сет идејних решења које је финансирао инвеститор. У том контексту, ангажовани су бирои Захе Хадид и Џона Елиота из Енглеске, биро Тобазис из Грчке као и биро Бориса Подреке.

Скупштина града Београда је на седници одржаној 29. децембра 2009. године донела Одлуку о изради Плана детаљне регулације између улица: Дунавске, Тадеуша Кошћушка и Булеvara Војводе Бојовића, Градска општина Стари град (ПДР) („Сл. лист града Београда”, бр. 09/2012). У одлуци је наведено и да се за потребе израде ПДР-а приступа изради стратешке процене утицаја планираних намена на животну средину (стратешке процене). Значајно је нагласити да је непосредно пред усвајање одлуке, дошло и до првих реакција стручне јавности. Становиште стручне јавности можда најбоље формулише Александра Бановић која у свом допису Председнику Скупштине града Београда, поднетом 25. децембра 2009. године, наводи „да се простор не може посматрати издвојено, већ се мора решавати јединствено и усаглашено са комплексом Београдске тврђаве поштујући ставове изнете у Програму Завода за заштиту споменика културе града Београда” (Бановић, 2012). У датом допису, Александра Бановић указује и на недовољну транспарентност процеса, сукоб интереса између обрађивача плана и градских институција у правно-моралном смислу (*исто*). У интервјуу за локалне медије, аутор дописа је дао додатно образложење претходно наведених исказа, односно указао на околности проузроковане приватизацијом друштвених фирми као што је ЦЕП, односно на примедбе о везама које појединци из ЦЕП-а имају са Секретаријатом за урбанизам и Урбанистичким заводом, као и на чињенице да су експерти који су директно учествовали у изради ГУП-а, у датом тренутку били ангажовани од стране приватних инвеститора за израду планова детаљне регулације (Кнежевић Керн, 2010).

Решење о приступању изради стратешке процене донето је 2010. године којим је за носиоца израде извештаја о стратешкој процени именовано предузеће ЦЕП у чијој је надлежности било и дефинисање методологије и састава стручног тима за израду извештаја („Сл. лист града Београда”, бр. 35/2010). У решењу се наводи и да је на основу Закона о стратешкој процени утицаја на животну средину („Службени гласник РС”, бр. 1135/2004 и 88/2010), Секретаријат за урбанизам и грађевинске послове доставио на мишљење Предлог решења о приступању стратешкој процени утицаја на животну средину Секретаријату за заштиту животне средине, Заводу за заштиту природе Србије, Градском заводу за јавно здравље, ЈКП ”Београдски водовод и канализација”, ЈКП ”Зеленило-Београд”, Институту за јавно здравље ”Др Милан Јовановић Батут”, ЈВП ”Београд воде” и Заводу за заштиту споменика културе града Београда, али и да нико од наведених институција није доставио тражено мишљење у законском року, што се према Закону о стратешкој процени утицаја на животну средину тумачи као сагласност са Предлогом решења. Републички завод за заштиту споменика културе – Београд издао је позитивно мишљење 10. септембра 2010. године на концепт плана који је рађен током године.

Поред Александре Бановић као једног од аутора ДУП-а из 1969. године, стручну критику дали су и Александар Бјеликов (Бјеликов, 2011), као и академик Бранислав Јовин испред Академије архитектуре Србије који је поднео мишљење Комисији за планове Скупштине града Београда (Бановић, 2012). У оба случаја, стручна јавност се противила свакој врсти изградње, осим парковских површина и других намена из претходног ДУП-а. У прилог интензивним напорима појединаца, говоре и дописи саветника конзерватора Републичког завода за заштиту споменика културе – Миладина Лукића упућени Министарству културе, информисања и информационог друштва, али и Управном Одбору Републичког завода за заштиту споменика културе крајем 2010. године и током 2011. године, у којима потписник дописа износи наводе о шпекулацијама у Републичком заводу за заштиту споменика културе, у којем су појединци на водећим положајима одлучивали занемарујући и не консултујући стручне службе Завода (Ко гради град, 2012, Бановић, 2012). Представник Завода у дописима као основне проблеме наводи нарушавање визура и погледа на Тврђаву, нарушавање слике

града и ведуте Тврђаве, агресивно обликовање и материјализацију које маргинализују Тврђаву и утичу на деградацију амбијенталне целине (исто).

И поред наведених тврдњи, нацрт плана завршен је 2011. године, док је јавни увид одржан од 22. августа до 20. септембра исте године са јавном седницом која је одржана 27. септембра у Скупштини града Београда. На седници су се обратили представници Академије архитектуре Србије, аутор ДУП-а из 1969. године, представници Друштва архитеката Београда и двојица архитеката, који су претходно у току јавног увида поднели примедбе.

Додатна реакција независне јавности и невладиног сектора уследила је деветог априла када је одржан први Округли сто „Мегдан око Калемегдана“ у организацији представника платформе „Ко гради град“ који је тематизовао промену плана детаљне регулације. Као учеснике округлог стола, „Ко гради град“ је позвао представнике ЦЕП-а, Урбанистичког завода и градског архитекту који се нису одазвали позиву, док су скупу присуствовали урбаниста Дарко Полић из Новог Сада, Милан Антонијевић као члан Коалиције за слободан приступ информацијама од јавног значаја, Миладин Лукић из Републичког завода за заштиту споменика културе који је упутио претходно поменуте дописе, као и архитекта Војислав Петровић, у својству члана иницијативе која је у јавност изнела случај овог градског блока (Ко гради град, 2012). Стручњаци окупљени око ове иницијативе нарочито наглашавају да тиме што приватни сектор финансира израду плана јавни интерес остаје небрањен, а да преовлађује интерес инвеститора (Сонић, 2012). Значајно је нагласити да је у периоду након јавног увида покренута и петиција, која је прикупила 580 потписа, што је довољно за подношење амандмана на седници Скупштине града. Један од основних проблема у оквиру овог аспекта, препознаје и Дубравка Секулић када указује на тадашњу дискусију јавности која се померила на супротстављање оних који су за развој и оних који су против развоја (Sekulić, 2013).

Све наведене активности и неслагања стручне јавности нису утицале на исход, с обзиром да је План детаљне регулације предметног подручја усвојен 2012. године („Сл. лист града Београда”, бр. 09/2012). Како се наводи на платформи „Ко гради град“, појединци који су изнели примедбе на план нису могли да присуствују затвореном делу седнице, док је спречавање присуства правдано тумачењем Правилника о садржини, начину и поступку израде планских докумената („Службени гласник РС“, бр. 31/2010, 69/2010, 16/2011) према коме овој седници могу присуствовати само чланови Комисије за Планове, обрађивач Плана, институције и појединци из институција (Ко гради град, 2012). Исте године, у дневној штампи (Politika, 2012), али и у водећим порталима за савремену архитектуру (zaha-hadid.com, 2012; dezeen, 2012; ArchDaily, 2013) појављује се идејно решење и урбанистички пројекат Захе Хадид о коме се извештава са позитивном конотацијом, називајући пројекат регенеришућом силом Београда. Комплекс је планиран на простору од 94.000 квадратних метара на којем ће се простирати резиденцијални, комерцијални и пословни простор, као и хотел са пет звездица. За ову инвестицију планирано је 200 милиона евра. Различити објављени просторни прикази сведоче о идејном решењу које је подразумевало константну висину у читавом блоку, али и о модификованом решењу којим су остварене разлике у висинама и којим се поштују визуре са Калемегдана на Спортско рекреативни комплекс 25. мај. У циљу презентације пројекта широј јавности, архитекта Патрик Шумахер (Patrik Schumacher) присуствовао је Београдској недељи дизајна, у својству партнера и представника бироа Захе Хадид, и том приликом је истакао да ће ”зграда хотела бити врло репрезентативна и у потпуности у складу са *параметрицизмом*, али и да ће се објекат изврсно уклопити у амбијент, јер подразумева прилагођавање глобалних структура локалном амбијенту, што се налази у основи приступа Захе Хадид у пројектима широм света” (Clark, 2012; CasaViva, 2012).

Објашњавајући значај пројекта, инвеститор је у јавним изјавама наглашавао успостављање нових стандарда живота, али и стандарде архитектуре и грађевинарства (Belančić, 2013), нарочито у погледу зелене градње. Додатно, наглашен је потенцијал ангажовања више од две хиљаде људи у процесу изградње, односно запошљавање око хиљаду људи најразличитијих профила у услужном сектору (исто.). Значајно је поменути да у исто

време јавни сектор покреће изградњу Моста на Ади, расписује конкурс за реконструкцију Бетон-хале и Центра за промоцију науке, што је произвело и серију трибина на Коларцу подељених у четири теме: Београдско ушће, Саобраћај и метро, Политичко-правна регулатива и проблеми заштите културног наслеђа, и Заштита простора културно-историјских целина (Кнежевић Керн, 2010). Организатори су нагласили да су ове дискусије бојкотоване у медијима, док је послате извештаје и закључке трибина занемарила и градска власт (*исто*).

До краја 2012. године издати су сви услови од стране Завода за заштиту споменика и дата је сагласност на урбанистички пројекат.

Друга фаза

Другу фазу у пројекту трансформације комплекса фабрике Беко карактерише стагнација пројекта и одустајање од пројекта Захе Хадид. Градња није била могућа услед нерешених власничких односа, односно услед чињенице да је једна парцела била у власништву војске. Овај спор трајао је све до 2014. године, када је Привредни апелациони суд донео одлуку у корист приватног инвеститора а у оквиру спора о делу парцеле величине једног хектара (Мучибабић, 2014).

Према речима представника фирме Lamda Development, до 2014. године, компанија је за припреме пројеката, планова и рашчишћавање терена већ уложила 10 милиона евра (Мојентеријер, 2014). И поред текстова објављених како на стручним порталима, тако и у дневној штампи, у овој фази у медијима се јављају и критике пројекта од стране архитеката који су претходно радили идејна решења за дати простор, и то конкретно Бориса Подреке:

„Заха (Хадид) другачије ради и успела је да добро и шармантно осмисли тај објекат. Али, она говори есперанто у архитектури и таква зграда би могла да се нађе у било којем граду на свету. Ја правим одело по мери, а то значи да када пројектујем у неком граду уважавам његов идентитет, менталитет, културу“ (Мучибабић, 2014).

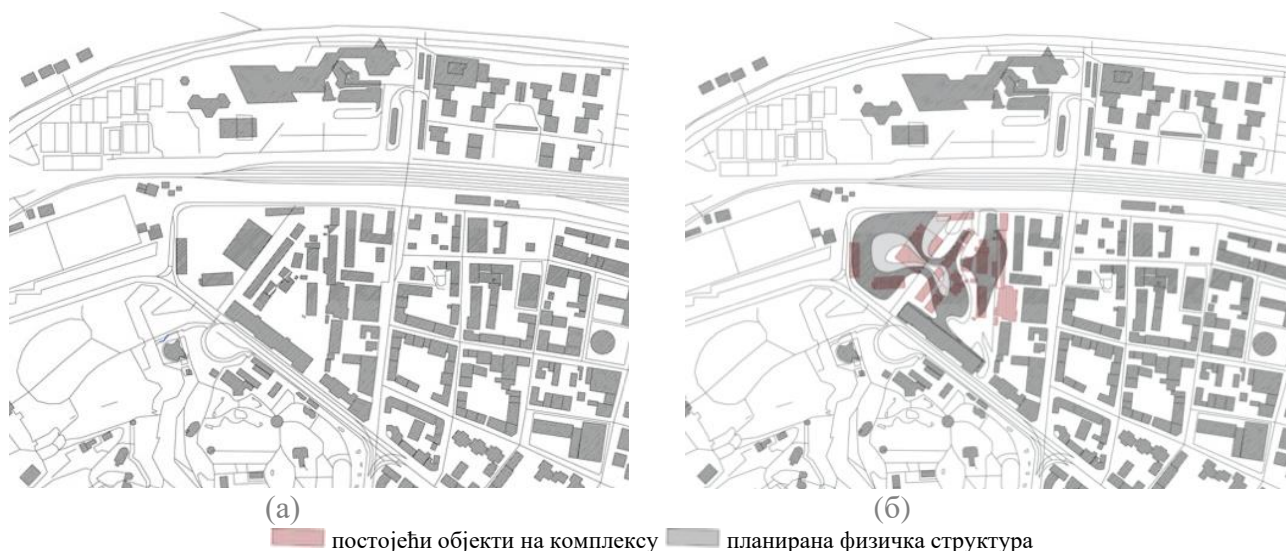
Занимљиво је нагласити да у току 2015. године није објављена ниједна вест о овом простору као ни о пројекту. Током 2016. године у медијима се појављује слика другог, много једноставнијег пројекта који указује на намеру да се ефективније и ефикасније изгради простор некадашње фабрике Беко (Gradnja, 2016; Seenews, 2017). Убрзо након тога, објављена је и званична информација о продаји Беко комплекса холандској компанији „Pinnacle“ (названог *real estate Kalemegdan*) по цени од 25 милиона евра иако је процењена цена износила 40 милиона евра (Atnexgroup, 2017). Продаја је образложена намером инвеститора, односно фирме Lamda Development, да се фокусира на грчко тржиште, пројекте у Грчкој и изградњу тржних центара (*исто*).

Трећа фаза

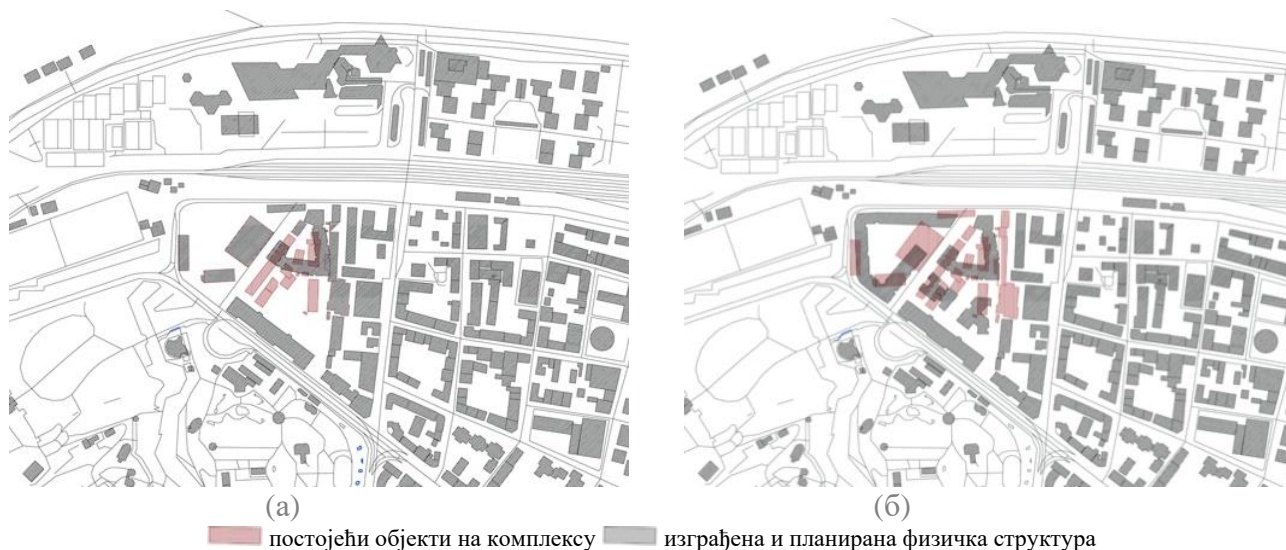
Претходно поменута продаја комплекса холандској компанији „Pinnacle“ 2017. године, представља први корак у трећој фази развоја предметне локације. Иако је у медијима најављена као холандска инвестиција, на званичном сајту пројекта се као инвеститори пројекта наводе холандска компанија „Pinnacle“ и српска компанија „AGNS INVEST“ као део компаније „Aleksandar Group“ (K-district, 2019). Увидом у дигитални катастар непокретности, могуће је видети да својинска права на предметној парцели поседује компанија „Калемегдан д.о.о“. Неколико месеци након куповине комплекса, компанија „Калемегдан д.о.о“ је поднела захтев за издавање нових услова за израду урбанистичког пројекта. Поред тога, предузеће „EG TIM-ING“ д.о.о из Земуна је, у својству консултантске фирме у вези с пословањем и осталим управљањем, Републичком заводу за заштиту споменика поднело захтев за издавање мера техничке заштите за израду урбанистичког пројекта Стамбено пословног комплекса „Калемегдан“. Републички завод је 8. фебруара на овај захтев издао решење о мерама техничке заштите за израду наведеног урбанистичког пројекта у коме се између осталог условљава изградња савремене, ауторске архитектуре врхунског квалитета (BIRN, 2019). Свечана презентација пројекта под називом „К-Дистрикт“ одржана је 12. фебруара 2018. године у присуству представника холандског инвеститора, фирме AGNS INVEST, архитекте идејног

решења Бориса Подреке, градоначелника као и градског урбанисте (Studio B, 2018). На презентацији је градоначелник најавио да ће се пројекат, односно инвестиција, вредна 200 милиона евра, простирати на 115.000 квадратних метара. Завод за заштиту споменика је као и претходног пута издао сагласност на урбанистички пројекат за изградњу стамбено-пословног комплекса „К-Дистрикт“ почетком марта, да би се Јавна презентација урбанистичког пројекта одржала 27. априла у координацији са приватним предузећем „Ангоста“ као носиоца израде урбанистичког пројекта на предметној локацији (Градска управа града Београда, 2018) на основу идејних пројеката које су израдили Борис Подрека и „Машинопројект“ (Градска управа града Београда, 2018б). Секретаријат за урбанизам и грађевинске послове потврдио је урбанистички пројекат 15. маја 2018. године. На основу овог пројеката, компанија Калемегдан д.о.о. са средиштем у Новом Саду, поднела је захтев за издавање локацијских услова јуна 2018. године. Октобра 2018. године, компанија је поднела захтев за издавање грађевинске дозволе који је одбачен од стране Министарства грађевине, саобраћаја и инфраструктуре због пропуста у техничкој документацији, односно због недостатка архивског пројекта или снимка постојећег стања (BIRN, 2019). Као резултат ове одлуке, уследила је ревизија идејног пројекта и студије оправданости од стране предузећа „Машинопројект“. И пре одбацивања захтева, паралелно са процесом ревизије, одвијају се и радови на рашчишћавању терена. Битно је нагласити да се радови спроводе без издате грађевинске дозволе, јер је захтев за издавање грађевинске дозволе поднет тек почетком новембра исте године. У складу са обједињеном процедуром, грађевинска дозвола издата је за 13 дана од дана подношења захтева (K-district, 2019), док је већ децембра 2018. године започето грађење. Значајно је нагласити да пројекат није изазвао никакве примедбе нити негодовање, како стручне јавности тако ни јавног и цивилног сектора.

Увидом у све три фазе развоја, могуће је пратити процес трансформације предметног простора. На слици 2 (а) приказано је стање из 2009. године и то непосредно пре доношења одлуке о изради ПДР-а на којој је могуће сагледати постојећу физичку структуру управне зграде и комплекса фабрике. Слика 2 (б) приказује и како би простор изгледао у случају изградње пројекта бироа Захе Хадид, односно прве фазе трансформације простора. За другу фазу није постојао ниједан план подручја те се не може са сигурношћу тврдити како би изгледао простор у случају реализације пројекта из те фазе.

Слика 2 Приказ морфогенезе блока фабрике БЕКО (а) Стање локације у 2009. години, (б) Приказ пројекта Захе Хадид,

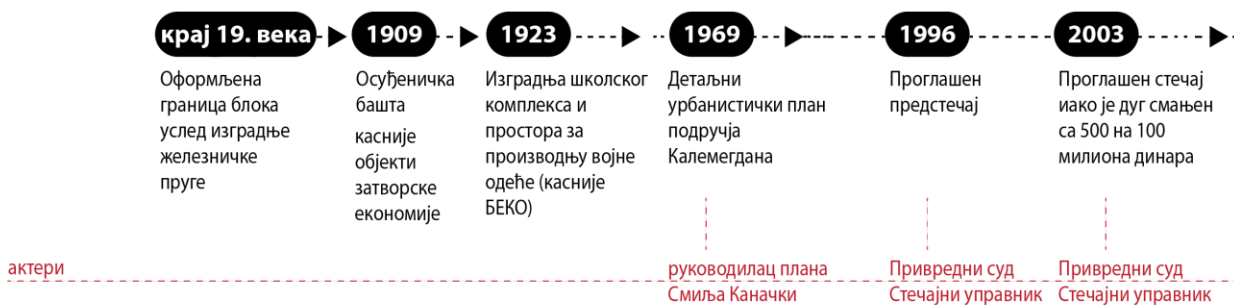

Слика 3 (в) Приказ изграђеног стања – пројекат К-Дистрикт у 2019. години и (г) Планирано стање након изградње свих објеката у оквиру комплекса К-Дистрикт

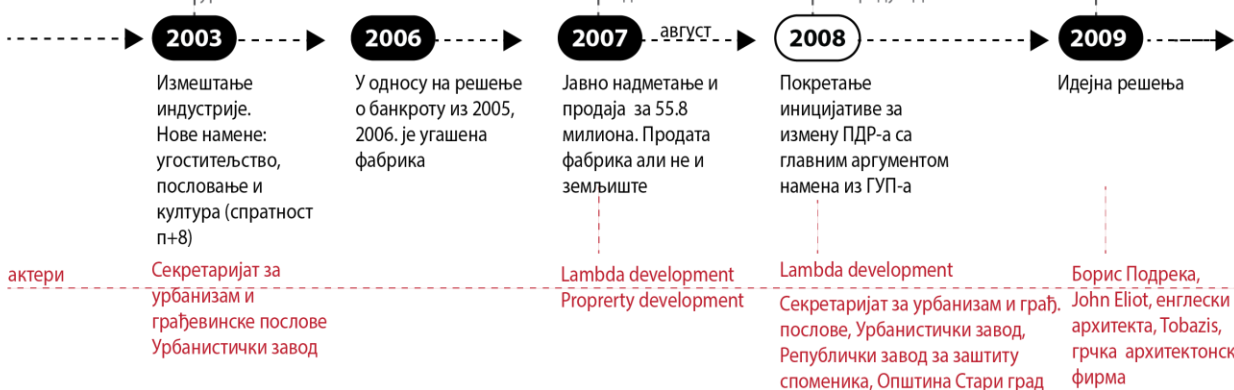
Трећа фаза приказана је кроз две илустрације на Слици 3, односно изграђено стање у 2019. години (в) и планирано стање након комплетне имплементације урбанистичког пројекта (г). Анализа нам пружа увид у различите приступе планирања урбане структуре комплекса, иако се у свим фазама поштују услови јединственог плана детаљне регулације.

Поред праћења морфогенезе развоја локације, дијаграми 45 и 46 приказују хронолошки развој локације, са идентификованим основним документима који су настали као резултат процеса, али и доминантним актерима који су учествовали у пракси развоја овог дела града. Након разумевања хронологије догађаја развоја локације Беко, у наставку текста биће извршена анализа хронологије укључивања актера који у збирној анализи треба да обезбеде разумевање комплексности случаја и да пруже основу за евалуацију, односно идентификацију аспеката који су усмеравали вредносно расуђивање у процесу развоја предметне локације.

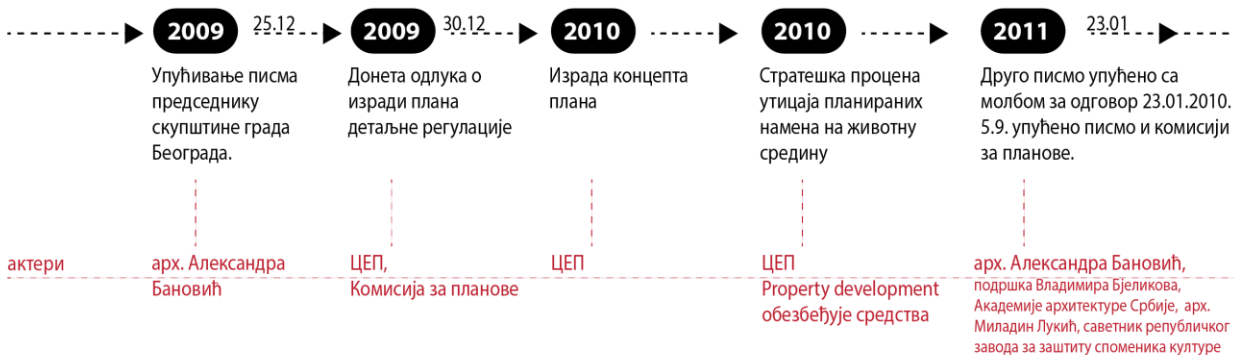
документи

документи

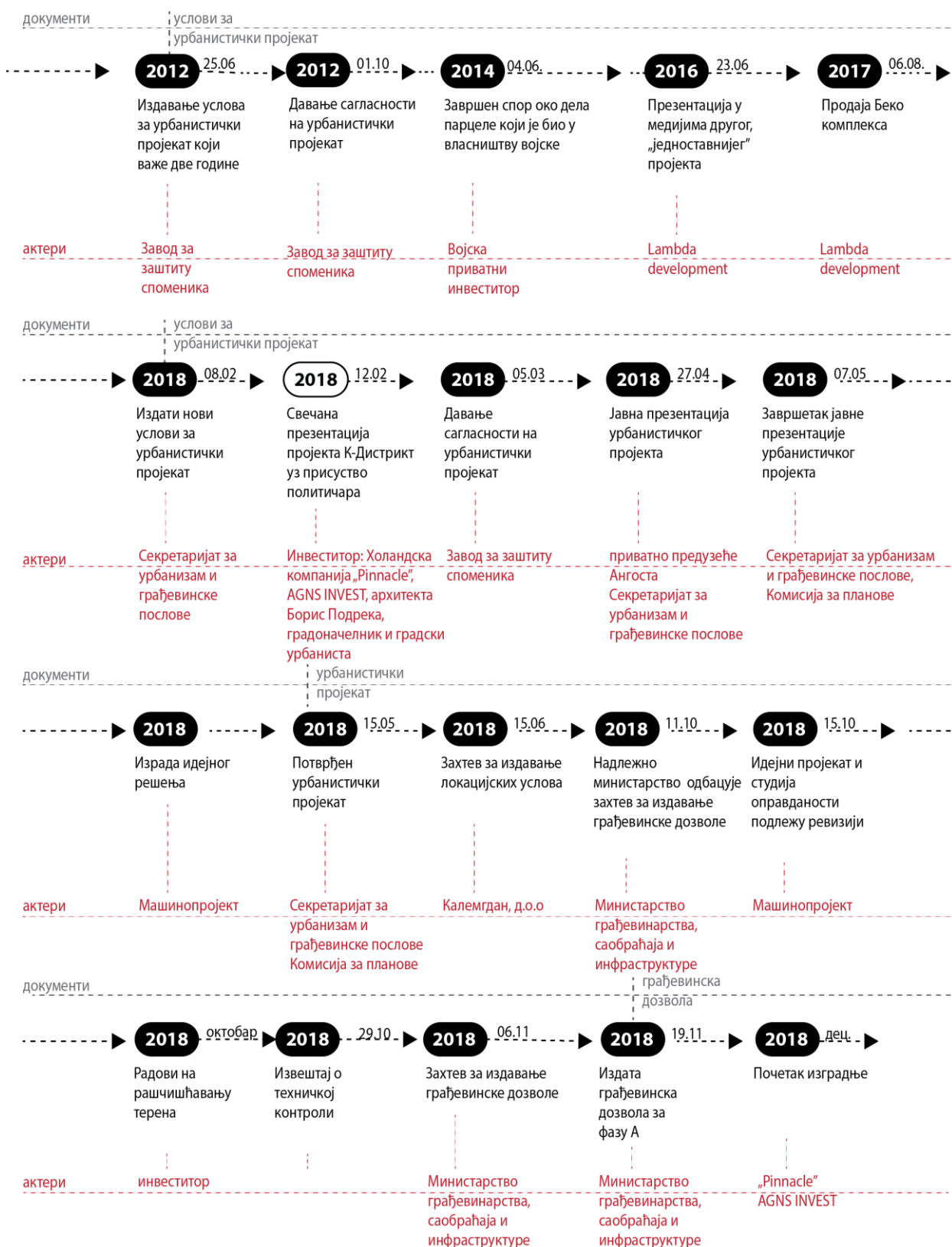
документи

документи

Дијаграм 45 Хронолошки приказ развоја локације Беко – део 1

Дијаграм 46 Хронолошки приказ развоја локације Беко – део 2

3.2.2.2. Анализа актера и хронологије укључивања актера

Како би се анализирао начин на који појединачни актери утичу на исходе пројекта, али и на процес одлучивања о *добром* у граду, мапиране су улоге појединачних актера, ниво утицаја актера на пројекат, али и ниво интереса, односно ниво значаја пројекта за актера. За сваког идентификованог актера је у односу на улогу у пројекту, ниво утицаја и интереса окарактерисан као висок, средњи или низак.

Табела 4 Анализа актера укључених у праксу развоја локације Беко

Анализа актера			Утицај / колико актер утиче на пројекат			Интерес / колико реализација пројекта утиче на актера		
бр	Актер	Улоге у пројекту	висок	средњи	низак	висок	средњи	низак
1	Одбор поверилаца конфекције БЕКО	Одлучивање о имовини, давање мишљења стечајном управнику, право подношења примедби стечајном управнику			+		+	
2	Урбанистички завод	Израда Генералног урбанистичког плана		+				+
3	Скупштина града Београда	Доношење одлука на нивоу града (усвајање планова, одлука и др.)		+			+	
4	Министарство одбране	Власници дела земљишта на предметној локацији	+				+	
5	Lambda development (Property development као пословница у Србији)	Куповина конфекције Беко, покретање иницијативе за измену и израду ПДР-а, финансирање израде ПДР-а, пројеката, студија у првој и другој фази	+			+		
6	Секретаријат за урбанизам и грађевинске послове	Доношење одлуке о изради плана Потврђивање урбанистичког пројекта		+			+	
7	Група стручњака из домена архитектуре и урбанизма (на челу са Александром Бановић)	Јавно изношење мишљења и аргумената против изградње у првој фази. Учешће на трибинама и упућивање примедби против изградње. Прикупљање документационе основе. Заштита јавног интереса.			+		+	
8	Центар за планирање урбаног развоја (ЦЕП)	Израда ПДР-а и стратешке процене утицаја на животну средину		+			+	
9	Министарство културе, информисања и информационог друштва	Брига о културним добрима			+		+	
10	Републички завод за заштиту споменика	Издавање услова и сагласности на ПДР, Урбанистички пројекат		+			+	
11	Стручна удружења (ДАБ, Академија архитектуре Србије)	Учешће на трибинама и јавно изношење ставова и стручног мишљења			+		+	
12	Непрофитна организација „Ко гради град“	Организовање трибина и радних столова, обављање истраживања			+	+		
13	Коалиција за слободан приступ информацијама	Учешће представника на трибинама			+		+	
14	Биро Захе Хадид	Аутор идејног и главног пројекта у првој фази. Изношење ставова о значају пројекта за Београд	+					+

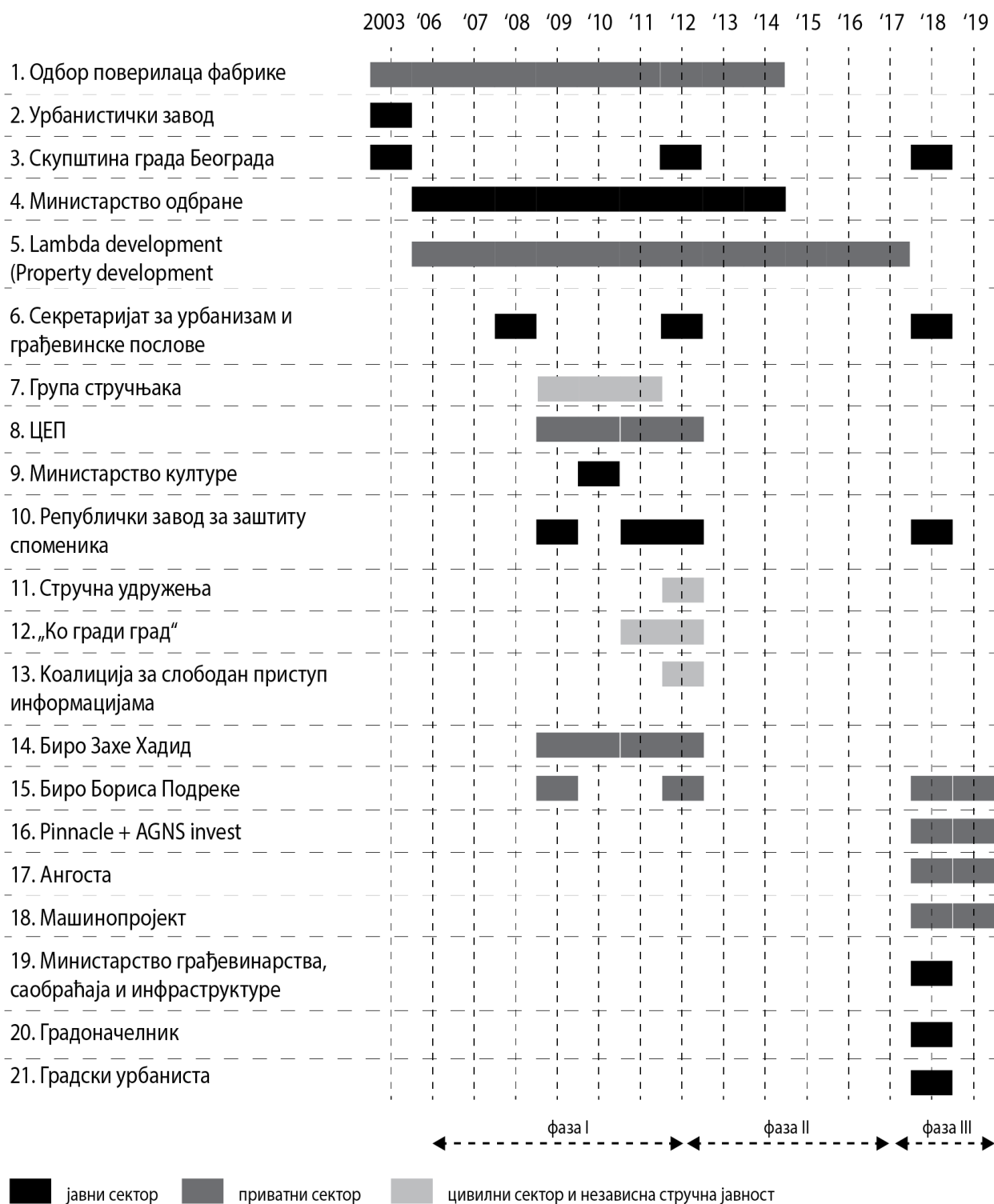
15	Биро Бориса Подреке	Аутор једног од идејних решења у првој фази и аутор идејног и главног пројекта у трећој фази. Критиковање пројекта Захе Хадид у првој фази.		+			+	
16	Pinnacle + AGNS invest Kalemegdan d.o.o. као власник земљишта	Куповина земљишта од претходног власника, инвестирање у урбанистички пројекат, главни пројекат и изградњу комплекса	+				+	
17	„Ангоста“ привредно друштво за пројектовање, консалтинг, инжењеринг, грађевинарство и промет	Носилац израде урбанистичког пројекта у трећој фази		+			+	
18	Машинопројект	Аутори главног пројекта за реконструкцију зграде конфекције Беко под заштитом		+			+	
19	Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре	Издавање грађевинске дозволе		+			+	
20	Градоначелник	Представљање града, извршавање одлука и других аката Скупштине града, предлагање ребаланса буџета				+		+
21	Градски архитекта	Покретање иницијативе, предлагање пројекта и сачињавање мишљења у вези са питањима која су од значаја за развој града				+		+

Анализа нивоа утицаја који актер има на пројекат, приказана на Табели 4, показује да висок утицај има 4 од 21 идентификованог актера (19%), средњи 9 актера (43%) док преосталих 8 актера имају низак утицај на пројекат (38%). Четири актера са највишим нивоом утицаја представљају различите инвеститоре и носиоце права над земљиштем кроз период од 13 година, Lambda development (Property development као пословница у Србији), Pinnacle + AGNS invest, Министарство одбране, али и биро Захе Хадид чије је обликовање знатно утицало како на мобилизацију стручне јавности тако и на добијање легитимитета за градњу на тако вредној локацији.

Са друге стране, када се анализира ниво утицаја пројекта на појединачног актера, ту је ситуација релативно другачија. Имајући у виду стечај фабрике, али и чињеницу да је већи део локације неизграђен, пројекат има висок утицај на 3 актера (14%), средњи на 14 актера (67%) и низак на 4 актера (19%). Ова анализа нам говори о значају пројекта за велики број актера, али сведочи и о доминантној позицији приватног сектора у пракси обликовања града.

Приказ укључивања актера у праксу развоја локације Беко, омогућава читање на три нивоа (Дијаграм 47). Први ниво подразумева хоризонтално читање и омогућава сагледавање временског периода у којем су појединачни актери били укључени у пројекат, те самим тим и нуди могућност посматрања реципроцитета између времена укључености и утицаја на пројекат. Други ниво, односно вертикално читање, омогућава сагледавање учешћа актера по фазама односно разумевање који актери су у којој фази били најангажованији. Трећи ниво омогућава читање сектора којем припадају актери, односно сагледавање присуства, али и одсуства одређених сектора. Умрежавањем ових података, можемо закључити да су у првој фази подједнако заступљени приватни (Одбор поверилаца фабрике, Lambda development, ЦЕП, биро Захе Хадид) и јавни сектор (Скупштина града Београда, Министарство одбране, Секретаријат за урбанизам и грађевинске послове, Републички завод за заштиту споменика), али и да је прва фаза једина фаза у којој је од покретања Одлуке за израду ПДР-а изражено присуство невладиног сектора и стручне јавности (Група стручњака на челу са Александром Бановић, Стручна удружења, „Ко гради град“, Коалиција за слободан приступ информацијама). Другу фазу карактерише спор око власништва над делом парцеле, те су једини идентификовани актери из јавног сектора (Министарство одбране) и приватног сектора

(Lambda development). У трећој фази примат над урбаним развојем преузима приватни сектор (Борис Подрека, Pinnacle i AGNS invest, Ангоста, Машинопројект) док се из јавног сектора укључују појединци (Градоначелник града Београда, Градски архитекта) као и јавна предузећа у циљу издавања одговарајућих дозвола и потврда (Скупштина града Београда, Секретаријат за урбанизам и грађевинске послове и Републички завод за заштиту споменика).

Дијаграм 47 Приказ укључивања актера у праксу развоја локације БЕКО

3.2.2.3. Евалуација примера на основу утврђених аспеката

У циљу сагледавања вредносног расуђивања у развоју локације Беко, извршена је анализа начина расуђивања у оквиру студије случаја према претходно утврђеним аспектима (А. Моћ, Б. Јавни интерес, В. Правда, Г. Дијалог, Д. Политика и Ђ. Морфолошка димензија). Како би се омогућило јасније сагледавање нивоа заступљености специфичних аспеката који усмеравају вредносно расуђивање, и анализа и евалуација извршене су на основу дефинисаних аспеката вредносног расуђивања, подтема и критеријума.

А. Моћ као основ за вредносно расуђивање

А1. Примена моћи кроз застрашивање

Укључивање медија у праксу развоја простора. Анализом студије случаја могуће је уочити да се у првој фази пројекта, медији, штампа, као и архитектонски портали признати на светском нивоу (archdaily, dezeen), користе за преношење позитивне конотације пројекта и наглашавање значаја пројекта за трансформацију дела града који је од интереса за Београд. Са друге стране, сведочења стручне јавности говоре о незаинтересованости медија за извештавање о трибинама, радним столовима и серијама предавања која су била организована од стране невладиног сектора и стручних организација и на којима су изношене критике и неафирмативни ставови о изградњи на предметном простору. Другу фазу карактерише смањење заинтересованости медија за развој предметног подручја, док се једине фотографије и информације објављују на сајту инвеститора. Трећу фазу пројекта карактерише прелазак са извештавања у медијима и на професионалним стручним платформама на извештавање путем професионалних промотивних кампања. У овој фази, представљени су нови слогани пројекта као окоснице рекламних спотова слоганима „Prime home“, „Нови живот старог Дорћола“ и „Најлепши поглед Београда“, као и слогани коришћени на билбордима широм града – „На корак од Калемегдана“, „У срцу градске забаве“ и „Дом поред реке“.

Ангажовање експерата у циљу обезбеђења аргумената за оправдање одлука. У првој фази пројекта, препознаје се намера инвеститора да у процес укључи светски реномиране експерте који обезбеђују аргументацију за оправдање пројекта. Овај феномен могуће је пратити кроз излагање на Београдској недељи дизајна архитекте Патрика Шумахера где се позвао на параметрицизам као приступ који се налази у основи архитектуре Захе Хадид и који омогућава прилагођавање глобалних структура локалном амбијенту. У трећој фази, у циљу стварања аргументације, Борис Подрека у интервјуима користи стручну аргументацију за објашњење донетих одлука, односно користи термине „public space“, „ехо простора“, „паспарту као архитектонски оквир урбане куће које су дељене са просторима комуникације“.

А2. Примена моћи кроз манипулацију

Дисторзија и прикривање информација. Имајући у виду да се феномен односи на мењање, изостављање или другачије преношење информација између појединаца и институција, праћење његове манифестације у пракси развоја подручја омогућава разумевање примене моћи кроз манипулацију. У првој фази, феномен се препознаје у скривању информација о власничким односима приликом јавног надметања и продаје комплекса фабрике. Резултат оваквог поступка био је седмогодишњи судски спор. У другој фази, не само да не постоје информације о напретку претходно поменутог спора, већ не постоје ни информације о томе зашто се одустало од претходног пројекта као ни ко је радио ново идејно решење, те ни да ли је рађен урбанистички пројекат. Увидом у анализу треће фазе, могуће је идентификовати дисторзију информација и то пре свега кроз промену имена пројекта, односно губљења имена Беко из наслова и употребу имена К-Дистрикт како за даље извештавање о пројекту тако и у техничким документима који се користе за добијање дозвола за изградњу.

Обликовање јавног дискурса. Управо ово питање јесте у основи концепције *доброг*, и као такво се сагледава кроз феномен инсистирања на јединственој концепцији *доброг*. Имајући у виду да се обликовање јавног дискурса врши говорима, јавним изјавама и публикацијама, у првој фази се у ту сврху укључују светски реномиране архитекте док се о њиховој улози извештава као изузетној прилици за развој и позиционирање Београда. У другој фази изостају детаљне информације и извештавања о пројекту, док се у трећој фази, обликовање јавног дискурса уочава кроз присуство и изјаве политичара водеће политичке партије на јавној презентацији урбанистичког пројекта, иако се ради о потпуно приватној инвестицији.

Спровођење безначајних форми јавних консултација. Имајући у виду да је ПДР предметног подручја усвојен 2012. године, када рани јавни увид није још увек био обавезни елемент процедуре израде плана, читав процес праксе развоја овог дела града прати недостатак јавних консултација. У првој фази, уочено је неуважавање поднетих примедби и мишљења стручне јавности, као и ограничавање приступа јавној седници у Скупштини града Београда. У другој фази пројекат није изашао ван оквира медија, те није постојала јавна презентација. У трећој фази, једини вид информисања шире јавности извршен је током јавне презентације већ завршеног урбанистичког пројекта, и то промењеног имена, што указује на скретање пажње јавности. Поред тога, улога Комисије за планове сведена је на процес потврђивања усаглашености урбанистичког пројекта са планом вишег реда.

Промене садржаја продуката планирања у складу са индивидуалним интересима. У првој фази, покренута је процедура измене односно израде ПДР-а за део локације који је претходно био покривен ДУП-ом из 1969. године. Иницијативу је поднело приватно предузеће *Lambda development*, које је такође и финансирало израду плана. У другој фази, иако је пројекат Захе Хадид добио све услове за изградњу на датом простору, уочено је да инвеститор приступа промени обликовања комплекса и да исказује намеру за већи проценат становања на датом простору. У последњој фази, наставља се тренд повећања односа комерцијалних садржаја и становања. Пројектом К-дистрикт се остварује однос 45.8% према 54.2% у корист становања. Ова промена омогућена је условима из ПДР из 2012. године којима се прописује флексибилан однос између комерцијалних делатности и становања, од 100% према 0% до 40% према 60%. Поред тога, потпуно се мења обликовање и повећава се изграђеност, те се од почетних 94.000 m² у првој фази остварује капацитет од 112.992 m² у трећој фази, уз индекс изграђености 2.97, што је за 0.03 мање од максимално прописаних вредности индекса изграђености у ПДР-у из 2012. године.

Контролисање приступа комуникационој инфраструктури. Имајући у виду да се овај феномен односи на ограничавање приступа информацијама и ограничавање саме комуникације између актера, из анализе можемо закључити да ни у једној фази развоја предметне локације није препознат овај феномен.

А3. Примена моћи кроз убеђивање

Коришћење привлачних концепата у циљу убеђивања. Овај феномен налази се у основи ауторске архитектуре и ангажовања „стар“ архитекте примењеног у првој фази пројекта. Поред тога, овакви пројекти се често користе за подизање вредности земљишта у циљу бољег позиционирања градова у социо-економском смислу кроз изградњу иконичних објеката што је препознато и у датом случају. Анализирајући овај елемент у другој и трећој фази, уочава се губљење привлачних концепата коришћених за спровођење моћи кроз убеђивање. Стратегија убеђивања се преусмерава на употребу привлачног имена, израду веб сајта и промотивног програма, у којима се фокус ставља на окружење пре него на концепт самог решења, што је могуће сагледати кроз претходно наведене рекламне слогане: „Нови живот старог Дорћола“, „Најлепши поглед Београда“, „На корак од Калемегдана“, „У срцу градске забаве“ и „Дом поред реке“.

Договарање, преговарање и лобирање. Заступљеност елемената договарања и преговарања између јавног и приватног сектора у првој фази препознато је кроз редефинисање обухвата за који ће се радити нови план детаљне регулације, дефинисања услова за изградњу, али и архитектонског обликовања о чему сведоче различити прикази просторних решења објављени у медијима. У другој фази се договарање препознаје у начину вршења одштете настале у процесу судског спора како би се што пре кренуло са реализацијом. Ови елементи су подједнако изражени и у трећој фази о чему сведоче текстови у медијима и чињеница да је пракса развоја овог дела града, постала предмет истраживања новинара (Danas, 2018) и Балканске истраживачке мреже која истражује релације између претходних и садашњих власника, адвоката, градског архитекте и осталих фирми које се појављују у процесу развоја пројекта К-Дистрикт (BIRN, 2019).

Информисање и едукација. Имајући у виду значај ових феномена за процес примене моћи кроз убеђивање, у првој фази, могуће је издвојити текстове који се баве глорификацијом пројекта и архитекте, који се у ту сврху објављују како у новинама, тако и у стручним часописима. Са друге стране, примећено је недовољно извештавање о трибинама, радним столовима и предавањима организованим од стране независне стручне јавности који третирају теме заштите јавног интереса и очувања историјског наслеђа. У другој фази се мало пажње придаје информисању, да би се информисање у трећој фази подигло на виши ниво. Инвеститор улаже новац у израду веб сајта са транспарентним одлукама о грађевинској дозволи, подацима о инвеститору и уграђеним материјалима (K-District, 2019). Са друге стране, примећено је мање ангажовање стручне јавности у процесу едукације и информисања, што резултира потврђивањем урбанистичког пројекта без икакве критике.

А4. Примена моћи кроз ауторитативност

Злоупотреба ауторитета од стране моћних група. У првој фази се користи реномирани архитекта (stararchitect) чије се ангажовање у свету често повезује и са ситуацијама у којима је неопходно убеђивање градских власти да одобре развој на специфичној локацији и учине одређене уступке, али и када инвеститор жели да осигура сопствену инвестицију и повећа вредност објекта (Ponzini & Nastasi, 2011). У трећој фази се користи локални архитекта са ауторитетом уз наглашавање да је рођен у Београду, иако је радио у Бечу. Важно је нагласити да је Борис Подрека у исто време ангажован на већем броју пројеката у граду као што су Студентски трг, Топличин венац и Меморијални парк на месту Народне библиотеке на Косанчићевом венцу. Посебно се истиче чињеница да је дописни члан Академије наука и уметности Србије, Словеније, Хрватске и Италије.

Б. Јавни интерес као основ за вредносно расуђивање

Б1. Постојање процедуралног јавног интереса

Поштовање права. Имајући у виду да је поштовање права свих учесника у процесу означено као важан предуслов за постојање процедуралног јавног интереса, јасан је и значај за анализу датог феномена у свим фазама. У првој фази пројекта, услед непоштовања својинских права на локацији, конкретно војног земљишта приликом продаје земљишта грчком инвеститору од стране Одбора поверилаца. Из тог разлога, случај је разматран на суду, док су права инвеститора задовољена након седмогодишњег спора у другој фази. У трећој фази, формално се поштују све процедуре и права свих учесника у процесу, те чак Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре одбацује први захтев за издавање грађевинске дозволе.

Постојање правичног процеса. Као други значајан критеријум за обезбеђење процедуралног јавног интереса, издваја се правичност процеса. У првој фази, јавно надметање је омогућило учешће свих заинтересованих купаца што није био случај са одабиром предузећа

за израду ПДР-а, али ни архитектонских бироа који су радили идејна решења предметног подручја. Такође, правичност процеса у првој фази је нарушена неуважавањем мишљења појединаца и стручних удружења. Како у другој фази пројекат није ушао у процедуру усвајања, није могуће сагледати овај феномен. Трећа фаза показује неправично поступање приликом избора архитекте, обрађивача урбанистичког пројекта, као и некоректно извештавање кроз скретање пажње и промену имена пројекта.

Транспарентност. У првој фази, недовољно испуњење датог критеријума се сагледава кроз непостојање увида у одлуке, немогућност присуствовања седници, непостојању обавезе јавног објављивања записника седница, немогућности увида у све поднете примедбе заинтересованих страна, нејасан начин избора архитекте, као и предузећа за израду ПДР-а. У другој фази, јавности остаје непознато чак и име пројектаната као и информације о почетку градње. У трећој фази, транспарентност се повећава објављивањем дела докумената на званичном сајту пројекта, док се остали документи од јавног значаја могу пронаћи на сајтовима градске управе и непрофитних организација које се баве мониторингом и анализом друштвених и политичких процеса.

Спровођење партиципације. Овај критеријум представља важан сегмент за јачање процедуралног јавног интереса. Иако формално није постојала законска обавеза за спровођење процеса партиципације, јавни увид је свакако један од начина за омогућавање учешћа грађана. Међутим, имајући у виду да је према тада важећем Закону о планирању и изградњи, јавни увид у првој фази пројекта организован тек након израде нацрта плана и не подразумева документовање процеса и јавно објављивање извештаја, али и да су се у називу плана користила имена улица, а не препознатљиво име фабрике „Беко“, веће интересовање јавности је изостало. Иако је у другој фази изостало укључивање јавности, у трећој фази се спроводи јавна презентација урбанистичког пројекта приликом које се, пак, користи ново име „К-Дистрикт“ у склопу назива пројекта те се још једном скреће пажња јавности.

Б2. Постојање супстантивног јавног интереса

Максимизација испуњења интереса свих заинтересованих страна (агрегативни приступ). Када се говори о значају агрегативног приступа за обезбеђење супстантивног интереса, заправо се говори о максимизацији испуњења интереса свих заинтересованих страна што је препознато у првој фази. Дакле, у првој фази, и поред доминантно изражене максимизација профита за инвеститора, истакнути су и бенефити за град Београд кроз успостављање нових стандарда квалитета живота, архитектуре, атрактивности локације, али и повећања запослености. Имајући у виду да је у другој фази доминантно изражена намера инвеститора за остваривањем што већег профита на локацији, не може се говорити о супстантивном јавном интересу. У трећој фази сагледава се намера за наглашавањем идеја које се налазе у основи агрегативног приступа у дефинисању јавног интереса као што су истицање значаја који пројекат има за ревитализацију читавог градског подручја. Имајући у виду да се услед губљења атрактивног архитектонског објекта смањује и интерес за грађане, уочена је потреба за повећаним присуством политичара који у својим изјавама апострофирају значај пројекта како за предметно подручје тако и за читав Београд.

Утврђивање колективног јавног интереса (унитарни приступ). Када је реч о значају утврђивања колективног јавног интереса, важно је нагласити напоре групе стручњака за очување тог интереса, на челу са Александром Бановић, која је поред тога што је један од аутора ДУП-а из 1969. године, била и директор Завода за заштиту споменика културе. Она је дала велики број интервјуа и званичних изјава, упутила писма председнику Скупштине града Београда, градоначелнику Београда, Комисији за планове и учествовала на више радионица у циљу одбране колективног јавног интереса, односно заштите културних добара, визура и идентитета места. У другој фази нису препознати напори да се дефинише колективни јавни интерес. У последњој фази, ангажује се архитекта који је претходно јавно критиковао пројекат

и употребљавају се псеудоаргументи о заштити колективног јавног интереса попут остваривања везе између Калемегдана са реком кроз планирану централно позиционирану променаду и поред чињенице да је дозвољено ограђивање комплекса.

Расуђивање засновано на правилу или норми у односу на етички садржај (деонтолошки приступ). Имајући у виду да се овај критеријум односи на расуђивање у односу на етички карактер, односно постављањем питања да ли је одређена акција исправна, ни у једној фази није препозната оваква врста расуђивања.

Б3. Питање поверења у процесу дефинисања јавног интереса

Рационално-калкулативно поверење. Овај тип поверења се у првој фази препознаје између инвеститора и градских институција, али и у пословним сарадњама између локалних предузећа, иностраних архитектонских фирми и инвеститора. Становници и стручна јавност, са друге стране, немају поверење у пројекат, јер не виде сопствени интерес у пројекту, нити верују да приватни сектор може утврдити јавни интерес. У другој фази, седмогодишњи процес решавања судских спорова, немогућност искоришћавања потенцијала простора, али и промена градоначелника Београда, утицали су на губљење поверења инвеститора према градским институцијама. У трећој фази, препознато је поверење између различитих фирми и градских институција и појединаца.

Интерперсонално поверења засновано на личним односима. Иако у прве две фазе овај вид поверења није препознат, у трећој фази се већина партнерстава и трансакција обавља услед постојања поверења и јаким личних односа актера у процесу. Тако, лични контакти се користе и приликом продаје земљишта, али и приликом одабира архитектонског бироа за израду урбанистичког пројекта.

Поверење у институције и апстрактне системе (експертиза као основни легитимишући фактор). Овај феномен се делимично препознаје у првој фази пројекта, јер се експертиза Захе Хадид узима као основни аргумент и легитимишући фактор за стицање поверења. У другој фази, експертиза као важан фактор за стицање поверења у институције и апстрактне системе у потпуности нестаје, док поверење инвеститора у институције слаби услед претходно наведене дужине трајања судског процеса. У трећој фази у циљу јачања поверења у институције, ангажован је и архитекта који је рођен у Београду и који тренутно ради на значајним пројектима у центру града Београда.

Поверење у вредности и норме. Уколико се под нормама подразумевају прописане вредности које су дубоко утемељене у култури, моралу друштва, али и у дисциплинама социологије, права и филозофије, можемо закључити да диверзитет пројеката и решења у свакој од фаза, чију реализацију омогућава исти ПДР, говори о непостојању заједничких и утврђених норми које би умериле продукте планирања. Из тог разлога, поверење у вредности и норме није препознато ни у једној фази.

В. Правда као основни аспект вредносног расуђивања

В1. Питање правде у процесу планирања

Поштовање контекстуалне различитости и различитих нормативних теоријских позиција у планирању. У првој фази пројекта, постојање различитих нормативних теоријских позиција, али и контекстуалне различитости, као важних елемената за успостављање правде у процесу планирања, не само да није искоришћено, већ је напротив игнорисано и окарактерисано као супротстављање пројекту, односно било каквој промени на датом простору. Из датог разлога, прва фаза развоја предметне локације одаје слику неправедног процеса. У другој фази се не разматра овај феномен, док је у трећој фази могуће идентификовати постепено нестајање сваког вида критичког мишљења, потребе за дебатом о

добром граду, али и спремности стручњака да јавно говоре о различитим нормативним позицијама.

Постављање права испред добра. Имајући у виду да је овај критеријум изведен из теоријског става да грађани верују у праведност резултата уколико је процес био праведан, студија случаја нуди основ за потврду датог става. У првој фази, заштита споменика културе се подређује изградњи пројекта. И не само то, недостатак укључивања грађана и консултовања стручњака који су претходно учествовали у развоју датог простора, али и чланова удружења као представника независне стручне јавности, условљава посматрање процеса као неправедног, па самим тим и продукта планирања. У другој фази, својинска права се постављају изнад свих појединачних интереса, што онемогућава изградњу. У трећој фази, права, у смислу поштовања услова из ПДР-а и процедуре у потврђивању урбанистичког пројекта, дословно се поштују без дискусије да ли је решење *добро* за дати простор.

Постављање разумности испред рационалности. Имајући у виду значај моралности одлука, за које је неопходно померање од чисте рационалности ка разумности, увиђа се значај овог критеријума за обезбеђење правде у процесу планирања. У првој фази се преиспитује рационалност донетих одлука, али и разумност јер се ради о једном од највреднијих простора у граду. У другој фази, рационалност се замењује рационализацијом и пројекат једне од најзначајнијих локација се третира као било који простор у граду који се трансформише под притиском неолиберализма. У трећој фази се врши још већа рационализација решења чиме се додатно урушава значај локације.

Издизање вредности и питања доброг изнад политичког. Посматрајући овај феномен у првој фази, могуће је увидети да се *политичко* налази у основи пројекта, односно да се пројекат користи за афирмацију владајуће странке јер се представља као средство за обезбеђење просперитета града и подизање атрактивности локације. У другој фази, смена власти продужава и судске процесе да би се у трећој фази пројекта, непосредно пред изборе, процес још више политизовао посредовањем политичара између различитих инвеститора, али и њиховим присуством у презентацији пројекта.

В2. Питање правде у продуктима планирања

Постојање просвећеног консензуса око интерсубјективних норми на основу којих се расуђује. Када се говори о правди у продуктима планирања, у првој фази је значај амбијенталне целине Београдске тврђаве потпуно занемарен, док се увидом у решење пројекта и увидом у просторне приказе, увиђа да су визуре једини елементи око којих се дебатује, који се истичу као вредни и који условљавају измене архитектонског обликовања, односно упуштања дела објекта. У другој фази не постоје елементи решења о којима се дискутује са аспекта правде јер није изнето довољно информација у јавност. У трећој фази, „променада“ и уситњавање структуре се користе као елементи за грађење консензуса, уз чињеницу да се ангажује архитекта који је претходно критиковао решење Захе Хадид.

Плурализам добра у основи расуђивања. Идеја о плурализму добра, налази се у основи савремене интерпретације правде у продуктима планирања, што је могуће сагледати делимично и у првој фази пројекта. Наиме, у првој фази се истиче чињеница да је инвеститор радио више идејних решења и да је изабрао биро из различитих земаља. Проблем у оваквој пракси се уочава у недовољном ангажовању струке, али и у изостављању презентације алтернатива развоја о којима би одлучивала шира стручна јавност, већ се развој препушта инвеститорима и њиховом етичком суду о ономе што се сматра *добрим* за одређену локацију. У другој и трећој фази у потпуности се избацују идеје о плурализму *добра* и пројекат се поверава одређеном бироу, без преиспитивања *доброг* и без интеграције више типова становања или врста пословања на датом простору.

Одбацивање утилитаризма у циљу остваривања бенефита за различите кориснике.

Разматрано кроз све три фазе, пројекат показује да се утилитаристички приступ не одбацује у потпуности, односно да се и даље више разматра о питањима да ли ће и колико пројекат донети *доброг* за град пре него да ли је одређена акција *добра*. Оваква пракса подразумева и употребу различитих алата и механизма за оправдање обезбеђивања профита и подизања атрактивности локације.

Г. Дијалог као основни аспект вредносног расуђивања

Г1. Агонистички приступ

Подстицање интензивне дебате око вредности и норми. Организовање дебата и трибина на Коларцу као водећој културној институцији, управо је настало као одговор на пројекат ауторске архитектуре, али и остале пројекте које се у датом тренутку реализују у граду. У другој и трећој фази се уочава постепено губљење дебате о вредностима, о чему сведочи и претходно спроведена анализа хронологије укључивања актера према којој се јасно уочава изостајање стручних удружења, али и појединаца и невладиног сектора из праксе развоја града (Дијаграм 47).

Фокус на акцији а не на оправдању акције. Овај феномен, издвојен је као значајан за агонистички приступ јер се не фокусира на процес оправдавања акције што га у многоме разликује од комуникативног приступа. Из тог разлога, у првој фази пројекта, град и приватни сектор у акцији виде проразвојне идеје у обезбеђивању просперитета града, док се идеје неистомишљеника, односно стручне јавности, посматрају кроз призму генералног противљења развоју. У другој и трећој фази, жеља за акцијом је израженија, док се оправдање акције у трећој фази врши посредством политичких субјеката.

Артикулисање жеља у циљеве. Разматрајући овај феномен, у првој фази, се јасно приказују жеље инвеститора које се манифестују кроз циљеве постизања атрактивности простора, омогућавања ексклузивности локације и привлачење нових инвестиција. Када се говори о неистомишљеницима, њихове жеље се односе на поштовање ДУП-а из 1969. године и спречавање изградње на датој локацији а не на покретање дебате о другачијем процесу развоја локације. У другој фази, жеље за изградњом су артикулисане у једноставнији и мање амбициозан пројекат, да би се у трећој фази регистровала жеља за максимизацијом профита инвеститора јасно исказана у циљевима и урбанистичким показатељима који достижу максимално дозвољене вредности.

Фокусирање на недостатке као основне аргументе за акцију. Значај овог феномена за развијање агонистичког приступа у процесу вођења дијалога, могуће је уочити кроз апострофирање недостатака врхунске архитектуре и типа објекта који интегришу становање, пословање и комерцијалне и услужне садржаје на једном месту не само на простору Србије, већ на простору читавог региона. Иако се у другој фази не наглашавају недостаци, у трећој фази се наглашава недостатак простора за специфичан начин живота, али и да простору недостаје безбедност и атрактивност, док градоначелник предметни простор назива „црном рупом Београда“.

Г2. Комуникативни приступ

Фокус на долажењу до принципа – праведан процес значи и праведан резултат. Овај критеријум у многоме одговара критеријуму којим се право поставља испред *добра*, те је важно нагласити значај фокусирања на долажење до принципа кроз дијалог у планском процесу. У складу са тим, све три фазе карактерише чињеница да су принципи утврђени планским и техничким документима и да се као такви не преиспитују. Поред тога, у трећој фази пројекта уочава се да већина планских докумената, али и предузећа и институција које се баве пословима урбанизма имају сервисну функцију.

Постојање аргументације којом се дефинише шта је добро. Овај феномен се у првој фази пројекта сагледава кроз употребу светски реномираног архитекте за аргументацију *доброт*. Поред тога, учестале објаве и објављени текстови омогућавају верификацију решења на светском нивоу и тиме пружају додатну аргументацију. Другу фазу карактерише непостојање било које врсте аргументације за приказано решење. У трећој фази уочава се намера инвеститора да обезбеди аргументацију ангажовањем архитекте који је пореклом из Београда и који има вишедеценијско искуство.

Искључивање питања вредности и доброг из моралних норми. Иако се у теоријским ставовима истиче значај искључивања питања вредности и *доброг* из моралних норми за развијање комуникације између актера и успостављање дијалога, пример показује да се ни у једној фази не поставља питање моралних норми, али ни да јавност није укључена у процес доношења одлука.

Укључивање јавности у процес планирања. Оправдавање одлука да су *добре* чињеницом да су донете консензусом, се налази у основи комуникативног приступа. У складу са тим, у првој фази јавност и грађани се укључују као део критичке јавности, док је релативно мали број становника обавештен и укључен у процедуру јавног увида. Разлоге овакве праксе можемо тражити у начину обавештавања становника и заинтересованих страна, али и месту и начину одвијања јавног увида. У другој и трећој фази примећено је недовољно укључивање становника од стране надлежних институција у процес планирања, али и недовољно интересовање појединаца и стручне јавности за исходе развоја на датом простору.

Д. Политика као основни аспект вредносног расуђивања

Д1. Идеологија

Употреба идеологије као средства за обликовање жеља. Овај феномен се у првој фази сагледава кроз изјаве инвеститора којима се врши поређење Београда са светским метрополама, али и у којима се наглашава потенцијални просперитет града у циљу стварања позитивне климе за реализацију не само пројекта на локацији фабрике Беко него и осталих пројеката у граду. У другој фази овај феномен није препознат. У трећој фази медијима се предметно подручје представља као црна тачка, напуштени део града, уз наглашавање да ће пројекат допринети ревитализацији тог дела Београда. Паралелно са тим процесом, користе се промотивне кампање и атрактивни слогани објављени пре добијања грађевинске дозволе за изградњу комплекса. Уз то, нестаје име Беко, док се у вестима и даље позива на пројекат Захе Хадид, и то кроз истицање критика које су тада исказивала стручна удружења.

Успостављање баланса између тренутне идеологије и утопијских замисли о добром. Иако се у медијима говори о идеалној слици будућности коју пројекат ствара, пројекат се посматра као резултат тренутне идеологије пре него резултат утопијске замисли о *добром*. Из тог разлога, на предметном подручју ни у једној од фаза овај феномен није изражен.

Д2. Глобализација

Искоришћавање потенцијала глобализације за развој, раст и модернизацију. Овај феномен најизраженији је у првој фази кроз праксу ангажовања реномираних светских архитеката, али и иностраних инвеститора који купују земљиште преко пословница које отварају у локалном контексту. У другој фази се уочава смањење потенцијала услед административних проблема, нестајања интересовања и мењања приоритета инвеститора. У трећој фази пројекат „глобалистичко-капиталистичке“ архитектуре постаје само један у низу сличних пројеката у Београду, без узимања у обзир значаја локације за град.

Повећање неједнакости – допринос економски моћнијима на рачун релативно беспомоћних. Имајући у виду анализу студије случаја, али и увид у потенцијалне проблеме глобализације, извесно је да би реализација пројекта Захе Хадид довела до центрификације,

повећања атрактивности подручја, али и веће неједнакости. Са друге стране, иако је кроз фазе смањиван проценат луксузног становања и услужних садржаја у односу на капацитете за становање, може се очекивати да ће пројекат изазвати сегрегацију, како због цене некретнина тако и због социјалне структуре становништва.

Д3. Неолиберализам

Тржиште као основни фактор за обликовање вредности. Када се говори о неолиберализму као етичко-политичком сегменту планирања, пример развоја простора некадашње фабрике Беко најбоље показује тенденције ГУП-а из 2003. године, односно веровања да тржиште треба да одреди шта је *добро* у одређеном простору. За прву фазу је значајно нагласити да тржиште није третирано као једини фактор за обликовање вредности, јер ангажовање иностраног архитектонског бироа има за циљ, између осталог, и уношење промена у оно што је вредно на постојећем тржишту. Занимљиво је како се иста инвестициона вредност пројекта најављује и када је реч о првом, пројекту Захе Хадид, и када се говори о пројекту Бориса Подреке, иако се та два пројекта потпуно разликују како у конструктивном смислу, технолошком обухвату, тако и у капацитету изградње. Имајући у виду разлику у капацитету изградње, јасно се закључује да је тржиште у трећој фази доминантни фактор који утиче на обликовање вредности.

Максимизација вредности земљишта кроз развој. Овај феномен неолибералног капитализма најчитљивији је у првој фази пројекта, и то доминантно кроз тежњу инвеститора за максимизацијом профита, али и повећањем атрактивности локације. У другој фази, примећена је тежња за повећањем економичности и ефикасности пројекта. У трећој фази поред максимизације профита инвеститора кроз драстично повећање броја квадрата на предметном подручју, уочава се и значај ревитализације ширег подручја уз локацију (Линијског парка) за који се у години изградње усваја и Одлука о изради плана детаљне регулације што би значајно утицало на повећање вредности земљишта на предметној локацији.

Б. Питање просторне димензије

Б1. Питање морфолошке димензије

Примена процесно – типолошког приступа у процесу дефинисања *доброг*. Теоријски ставови који говоре о приступу који поставља морфологију у средиште расуђивања о *добром* у развоју одређеног дела града, специфично кроз очување континуитета процеса и типова развијаних кроз време нису примењени приликом расуђивања о развоју простора некадашње фабрике Беко. Ни у једној од фаза није извршена анализа типологије објеката и парцела у непосредном окружењу, те правила грађења и уређења садрже само генерализоване препоруке док се изостављају специфичне регулације које би омогућиле наставак и реинтерпретацију типова затечених на локацији.

Примена историјско-географског приступа у процесу дефинисања *доброг*. Слично претходном критеријуму, наглашавање историје и отварање могућности за реинтерпретације историјских и вековима грађених просторних образаца није узето у обзир и поред значаја који овај приступ може имати за вредносно расуђивање. Супротно томе, у првој фази уводи се параметрицизам у пројектовању који генерално утиче на стварање нових просторних образаца. У трећој фази, и поред навођења да блок представља зачетак урбане морфологије који чине објекти фабрике Беко и Ваздухопловне академије, простор није третиран са великом пажњом јер ниједан од постојећих просторних образаца није уграђен у решење.

Примена контекстуализма у процесу дефинисања *доброг*. Овај феномен, оцењен као значајни елемент за расуђивање на основу просторне димензије, такође није довољно заступљен у првој фази, чак и поред навода представника бироа Захе Хадид да се пројекат

апсолутно уклапа у контекст. У другој фази се примећује уситњавање структуре, док се у трећој фази урбанистичким пројектом потврђују услови из ПДР-а на основу којих је прописано да „објекти структуром и садржајем треба да успоставе нове вредности и адекватан урбани карактер“, да „композиција треба да буде састављена од мањих појединачних волумена“, као јединим обрасцима који реферишу на контекст у којем пројекат настаје.

Употреба средстава и материјалних предмета за обликовање дијалога. У првој фази је уочено коришћење атрактивне визуелизације и анимације од иницијалне концепције пројекта у циљу стицања подршке различитих актера. Просторна решења се користе као темељ за развијање основних смерница за израду ПДР-а, али су и основ за дебатовање, јер су разумљива широј јавности. У другој фази, нова визуелизација, иако непознатог аутора, тумачи се као начин за одржавања континуитета, односно очувања идеје о озбиљности и намери за изградњу на датој локацији, чак и после седмогодишњег судског процеса. У последњој фази, визуелизације будућег стања су биле темељ за израду урбанистичког пројекта као и основ за продају станова, јер у датом моменту нису издате грађевинске дозволе.

3.2.2.4. Систематизација резултата евалуације примера

У циљу систематизације резултата евалуације, извршено је вредновање заступљености свих утврђених критеријума (Табела 5), али и њихова визуелна репрезентација (Дијаграм 48), које у садејству треба да обезбеде основу за разумевање аспеката који одређују вредносно расуђивање у развоју предметне локације. У циљу уочавања разлика, али и промена усвојених приступа и вредности које су усмеравале развој локације кроз време, евалуација је дата по фазама. Оцењиван је ниво заступљености сваког специфичног критеријума употребом ординарне скале, односно дефинисањем да ли је одређени феномен незаступљен (0), делимично заступљен (1) или изразито заступљен (2) на специфичном случају.

Табела 5 Анализа вредносног расуђивања на простору комплекса фабрике Беко

Подтема	Критеријум	Студија случаја Беко			оцена	
А1. Примена моћи кроз застрашивање	А1.1. Укључивање медија у праксу развоја простора	Ф1	Употреба медија за преносење позитивне конотације пројекта и за промовисање пројекта. У промоцију се укључују телевизије, дневне новине и светски признати портали у домену архитектуре и урбанизма.		2	
		Ф2	Објављена је само слика у локалним медијима.		0	
		Ф3	Мања улога медија него у првој фази пројекта. Прелази се на професионалне рекламне кампање и употребу рекламних слогана.		1	
	А1.2. Ангажовање експерата у циљу обезбеђења аргумената за оправдање одлука	Ф1	Експерти су укључени како за формулацију решења тако и у фази критике у улози независне стручне јавности. О пројекту на Београдској недељи дизајна и употреби параметрицизма говори Патрик Шумахер. Са друге стране, критика нарочито укључује ауторе претходног плана детаљне регулације али и Академију архитектуре Србије.		1	
		Ф2	Непознат аутор решења.		0	
		Ф3	Укључивање локално познатог архитекте за аргументацију. За аргументацију архитекте наводи три основна параметра као што су „public space“, „ехо простора“, „паспарту као архитектонски оквир те урбане куће које су дељене са просторима комуникације“.		1	
	ЗБИР		Ф1= 3	Ф2= 0	Ф3= 2	
А. МОЋ	А2.1 Дисторзија и прикривање информација	Ф1	Скривање информације о власничким односима приликом јавног надметања и продаје комплекса фабрике која није достављена уз документацију пре аукције. Након продаје, испоставило се да је једна од три парцеле припадала војсци а не фабрици „Беко“.		2	
		Ф2	Није познато зашто се одустало од претходног пројекта нити да ли је рађен нови урбанистички пројекат.		1	
		Ф3	Нестаје име „Беко“ из наслова, промена имена и представљање пројекта „К-Дистрикт“ како у даљем извештавању о пројекту тако и у техничким документима који се користе за добијање дозвола за изградњу.		2	
	А2.2. Обликовање јавног дискурса	Ф1	Медији обликују јавни дискурс кроз извештавање о учешћу светски познатих архитеката и прилици која се поставља пред Београд у случају реализације таквог пројекта.		2	
		Ф2	Не објављују се опширне изјаве.		0	
		Ф3	Присуство политичара владајуће странке на јавној презентацији урбанистичког пројекта, иако се ради о потпуно приватној инвестицији.		1	
	А2.3. Спровођење безначајних форми јавних консултација	Ф1	Неуважавање поднетих примедби на ПДР, ограничавање присуства јавној седници у Скупштини града. Јавни увид се спроводи искључиво у циљу легитимације процеса.		2	
		Ф2	Није постојала јавна презентација јер пројекат није дошао до фазе усвајања.		0	
		Ф3	Јавна презентација урбанистичког пројекта подразумева презентацију већ завршеног пројекта, при чему Комисија за планове искључиво потврђује да пројекат није у супротности са плановима вишег реда.		0	
	А2.4. Промена садржаја продуката планирања у складу са индивидуалним интересима	Ф1	Измена ПДР-а за сегмент локације како би се омогућила изградња на предметном подручју.		2	
		Ф2	Врши се промена изгледа и обликовања насеља, преоријентација на становање и напуштање „атрактивног обликовања“ као основног аргумента у претходној фази пројекта.		1	
		Ф3	Врши се промена обликовања и наставља се идеја о већим капацитетима за становање и већом изграђеношћу – од почетних 94.000 квадратних метара до 112.992 квадратна метра. Такође, становање заузима 54.2 % укупно изграђеног простора.		1	
	А2.5. Контролисање приступа комуникационој инфраструктури	Ф1	Није препознато контролисање приступа комуникационој инфраструктури.		0	
		Ф2	Није препознато контролисање приступа комуникационој инфраструктури.		0	
		Ф3	Није препознато контролисање приступа комуникационој инфраструктури.		0	
	ЗБИР		Ф1= 8	Ф2= 2	Ф3= 4	

A3. Примена моћи кроз убеђивање	A3.1. Упознавање са привлачним концептима	Ф1	Овај принцип се налази у основи ауторске архитектуре и ангажовања „стар“ архитекте у циљу бољег позиционирања градова у социо-економском смислу и ревитализацију напуштених делова града.	2	
		Ф2	Решење у другој фази не подразумева нити уводи нове концепте.	0	
		Ф3	Употреба привлачног имена, израда веб сајта и промотивног програма. Поред тога, фокус ставља на окружење пре неко на концепт самог решења што се чита у претходно наведеним рекламним слоганима.	1	
	A3.2. Договарање, преговарање и лобирање	Ф1	Преговарање и договарање са Заводом за заштиту споменика и архитектурним идејног решења. Поред тога, ови процеси омогућили су и парцијалну израду ПДР-а на почетку пројекта.	2	
		Ф2	Процес договарања око почетка изградње, и начина извршења одштете због судског процеса око власништва на делу парцеле.	1	
		Ф3	Договарање између претходних и нових власника, односно инвеститора. Укључивање градоначелника и градског архитекте у праксу развоја града. Започета продаја станова пре добијања грађевинске дозволе, промена власника, оснивање нових предузећа, убрзавање издавања дозвола.	2	
	A3.3. Информисање и едукација	Ф1	У новинама, али и у стручним часописима се објављују текстови у којима се о пројекту говори у позитивној конотацији, док са друге стране, независна стручна јавност организује трибине, округле столове, серије предавања о којима се не извештава у медијима. Такође, Патрик Шумахер као представник Архитектонског бироа Заха Хадид учествује на Београдској недељи дизајна.	2	
		Ф2	Врло мало информисања	0	
		Ф3	Информисање се врши путем веб сајта, употребе логоа и реклама за обезбеђење препознатљивости на тржишту. Веб сајт садржи информације о грађевинској дозволи, подацима о инвеститору и уграђеним материјалима. Изостаје критика стручне јавности (било позитивна или негативна).	1	
	ЗБИР		Ф1= 6	Ф2= 1	Ф3= 4
	A4. Примена моћи кроз ауторитативност	A4.1. Злоупотреба ауторитета од стране моћних група	Ф1	Употреба реномираног архитекте се користи за убеђивање градских власти да одобре развој на специфичној локацији, али и када инвеститор жели да осигура сопствену инвестицију и повећа вредност објекта.	2
			Ф2	Није познато ко је радио пројекат.	0
Ф3			Користи се локални архитекта са ауторитетом са нагласком да је радио у Бечу али да је рођен у Београду. Посебно се истичу његови актуелни пројекти у граду и чињеница да је дописни члан Академије наука и уметности Србије, Словеније, Хрватске и Италије.	2	
ЗБИР		Ф1= 2	Ф2= 0	Ф3= 2	

Б. ЈАВНИ ИНТЕРЕС	B1.1. Поштовање права (права својине, уставних права итд.)	Ф1	Непоштовање права својине.	1	
		Ф2	Нејасни власнички односи и наставаљање спора са војском око дела парцеле.	1	
		Ф3	Формално поштовање процедура. Одбијено издавање локацијских услова и дозволе првог пута.	1	
	B1.2. Постојање правичног процеса	Ф1	Формално испоштована права.	1	
		Ф2	Пројекат није ушао у процедуру усвајања.	0	
		Ф3	Формално поштовање процедура. Одбијено издавање локацијских услова и дозволе првог пута.	2	
	B1.3. Транспарентност процеса	Ф1	Непостојање увида у одлуке, немогућност присуствовања седници, нејасан начин избора предузећа за израду ПДР-а.	0	
		Ф2	Није познато име пројектаната.	0	
		Ф3	Део докумената је доступан на сајту пројекта, док се остали документи могу пронаћи на сајтовима градске управе и непрофитних организација које се баве мониторингом и анализом друштвених и политичких процеса.	1	
	B1.4. Спровођење процеса партиципације	Ф1	Јавни увид је формално спроведен након израде нацрта Плана детаљне регулације. На јавном увиду је било пет примедби.	1	
		Ф2	Пројекат није дошао до фазе израде урбанистичког пројекта.	0	
		Ф3	Закон о планирању и изградњи предвиђа искључиво јавну презентацију која је и одржана али која нема функцију партиципације становника.	0	
	B1.5. Подстицање дијалога између актера – јавни интерес као продукт демократског политичког процеса	Ф1	Не постоји усаглашеност између планских докумената која треба да утврде јавни интерес и мишљења групе стручњака која заступа јавни интерес града и државе.	0	
		Ф2	Не постоји дијалог.	0	
		Ф3	Не постоји дијалог нити борба за редефинисањем јавног интереса.	0	
	ЗБИР		Ф1= 3	Ф2= 1	Ф3= 4

Б. ЈАВНИ ИНТЕРЕС	Б2. Постојање садржајног јавног интереса	Б2.1. Максимизација испуњења интереса свих заинтересованих страна (агрегативни приступ)	Ф1	Доминантно изражена максимизација профита за инвеститора и град кроз успостављање нових стандарда квалитета живота, архитектуре, атрактивности локације али и повећања запослености.	2		
			Ф2	Доминантно изражена максимизација профита и рационализација за инвеститора са новим пројектом	1		
			Ф3	Доминантно изражена максимизација профита за инвеститора иако се представљају интереси града кроз отварање нових радних места, ревитализација дела града и привлачење туриста.	1		
		Б2.2. Утврђивање колективног јавног интереса (заштита културних добара, визура, идентитета итд. - унитарни приступ)	Ф1	Држава као ентитет је утврдила шта је јавни интерес, што је био основ за израду ПДР-а. Борба групе стручњака за очување колективног јавног интереса нарочито са аспекта заштите културних добара и очувања визура и идентитета.	1		
			Ф2	Настојање за уситњавањем физичке структуре, дословно поштовање услова из ПДР-а.	1		
			Ф3	Употреба псеудоаргументације у контексту колективног интереса – планиране променаде кроз центар насеља, иако је дозвољено ограђивање комплекса.	1		
		Б2.3. Расуђивање засновано на правили или норми у односу на етички садржај (деонтолошки приступ)	Ф1	Није препознато.	0		
			Ф2	Није препознато.	0		
			Ф3	Није препознато.	0		
		ЗБИР			Ф1= 3	Ф2= 2	Ф3= 2
		Б3. Питање поверења у процесу дефинисања јавног интереса	Б3.1. Развијено рационално/ калкулативно поверење	Ф1	Препознато поверење у односу на могуће benefite између инвеститора и градских институција. Остварене везе између локалних предузећа и иностране архитектонске фирме (Заха Хадид – ЦЕП). Становници и стручна јавност немају поверење у пројекат јер не виде сопствени интерес у пројекту.	2	
				Ф2	Врши се рационализација решења због претходног процеса и неискоришћавања ресурса.	0	
	Ф3			Препознато поверење у односу на могуће benefite између инвеститора и градских институција.	2		
	Б3.2. Развијено интерперсонално поверење засновано на личним односима		Ф1	Није препознато.	0		
			Ф2	Слабљење поверења – замена градоначелника, нерешавање власничких односа.	0		
Ф3			Користе се лични контакти приликом продаје/куповине локације али и приликом одабира архитектонског бироа.	2			
Б3.3. Развијено поверење у институције и апстрактне системе (експертиза као основни легитимизујући фактор)	Ф1		Експертиза Захе Хадид се узима као основни аргумент и легитимизујући фактор за стицање поверења.	1			
	Ф2		Експертиза се губи, ауторитети нестају, док поверење инвеститора у институције слаби због дужине трајања судског процеса.	0			
	Ф3		Враћање локалног ауторитета као главног пројектанта и позивање на његову експертизу.	1			
Б3.4. Развијено поверење у вредности и норме	Ф1		Није препознато.	0			
	Ф2		Није препознато.	0			
	Ф3		Није препознато.	0			
ЗБИР			Ф1= 3	Ф2= 0	Ф3= 5		

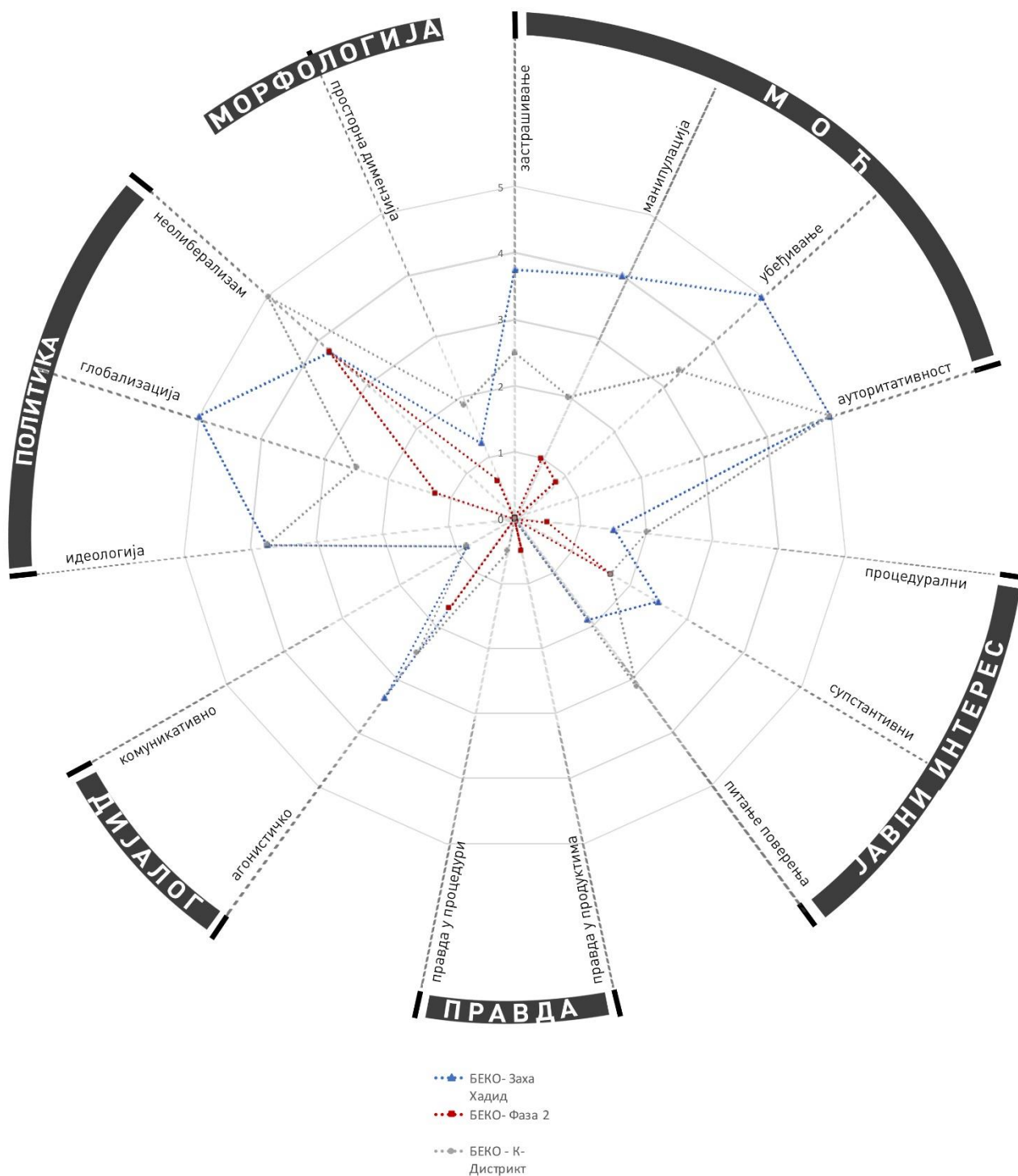
В. ПРАВДА	В1. Питање правде у процесу планирања	В1.1 Поштовање контекстуалне различитости и нормативних теоријских позиција у планирању	Ф1	Не поштује се контекстуална различитост, иако пројектанти говоре о пројекту који се уклапа у дато окружење. Различита мишљења која су заступала групе стручњака и непрофитне организације нису уважена.	0
			Ф2	Не разматра се питање друштвене и контекстуалне различитости.	0
			Ф3	И док је у првој фази постојало другачије мишљење, у трећој фази нестаје и критичко мишљење, али и потреба за дебатом о добром у граду и спремности стручњака да јавно говоре о различитим нормативним позицијама.	0
		В1.2 Постављање права испред добра – грађани верују да је нешто праведно уколико је резултат праведног процеса	Ф1	Права, конкретно у домену заштите споменика културе, подређују се изградњи решења. Грађани и стручњаци који су били претходни аутори или су чланови стручних удружења, нису укључени у процес те самим тим сматрају процес неправедним.	0
			Ф2	Својинска права се постављају изнад било каквог пројекта што онемогућава изградњу.	1
			Ф3	Права, у смислу поштовања услова из ПДР-а и процедуре у потврђивању урбанистичког пројекта се дословно поштују без дискусије да ли је решење добро за дати простор.	0
		В1.3. Постављање разумности испред рационалности	Ф1	Пројекат не карактерише ни рационалност, али ни та додатна морална компонента да би се говорило о разумности.	0
			Ф2	Рационалност замењује рационализација решења.	0
			Ф3	Врши се још већа рационализација.	0

V2. Питање правде у продуктима планирања	V1.4. Издизање вредности и питања доброг изнад политичког	Ф1	Политичко се налази у основи пројекта, пројекат се користи за добијање политичких поена	0
		Ф2	Губе се везе са политичким. Вредности остају нејасне.	0
		Ф3	Врши се још већа политизација пројекта, политичари су ти који врше презентацију пројекта, инвеститор одлази у други план	0
		ЗБИР	Ф1= 0	Ф2= 1
	V2.1. Постојање „просвећеног“ консензуса око интерсубјективних норми на основу којих се расуђује	Ф1	Визуре ка 25. мају као једини елемент око кога се дискутује и који је условио измену решења и упуштање дела објекта.	0
		Ф2	Не постоји.	0
		Ф3	„Променада“ и уситњавање структуре се користе као елементи за грађење консензуса.	0
	V2.2. Плурализам добра у основи расуђивања	Ф1	Чињеница да је у првој фази инвеститор радио више идејних решења и да је изабрао бирое из различитих земаља говори идеји плурализма доброг за предметно подручје.	1
		Ф2	Не постоји размишљање о плурализму добра.	0
		Ф3	Одбацује се идеја о плурализму добра у потпуности.	0
	V2.3. Одбацивање утилитаризма и остваривање бенефита за различите кориснике	Ф1	Не одбацује се у потпуности, врло су јасни бенефити свих актера који су укључени у пројекат.	1
		Ф2	Не одбацује се у потпуности.	1
		Ф3	Не одбацује се у потпуности, врло су јасни бенефити свих актера који су укључени у пројекат.	1
	ЗБИР	Ф1= 2	Ф2= 1	Ф3= 2

Г. ДИЈАЛОГ	Г1. Агонистички приступ	Г1.1. Подстицање интензивне дебате око вредности и норми	Ф1	Пројекат ауторске архитектуре производи дебату о вредностима и норми, и то на нивоу града и свих актуелних пројеката.	1
			Ф2	Не постоји дебата око вредности и норми.	0
			Ф3	Не постоји дебата око вредности и норми.	0
		Г1.2. Фокус на акцији а не на оправдању акције	Ф1	Жеља за трансформацијом се посматра као проразвојна, док се противници идеје посматрају као противници развоја уопште.	1
			Ф2	Жеља за акцијом да се локација на било какав начин искористи.	1
			Ф3	Жеља за акцијом, оправдавање се врши присуством политичких субјеката.	1
		Г1.3. Артикулисање жеља у циљеве	Ф1	Јасно се приказују жеље инвеститора које се манифестују кроз циљеве постизања атрактивности простора, омогућавање ексклузивности локације и привлачење нових инвестиција. Стручњаци се залажу за поштовање ДУП-а из 1969. године и спречавање изградње на датој локацији.	1
			Ф2	Жеље за изградњом су артикулисане у једноставнији и мање амбициозан пројекат.	1
			Ф3	Жеља за максимизацијом профита инвеститора је јасно исказана у циљевима али и у урбанистичким показатељима који достижу максимално дозвољене вредности.	1
		Г1.4. Фокусирање на недостатке као основне аргументе за акцију (недостатак безбедности, одрживости)	Ф1	Апострофире се недостајање тог типа на простору Србије већ и у региону као и интеграције становања, пословања и комерцијалних и услужних садржаја на једном месту.	1
	Ф2		Нису јасно препознати недостаци.	0	
	Ф3		Говори се о недостатку простора за специфичан начин живота, али и коме недостаје безбедност, атрактивност, „црној рупи Београда“	1	
	ЗБИР	Ф1= 4	Ф2= 2	Ф3= 3	
	Г2. Комуникативни приступ	Г2.1. Фокус на долажењу до принципа – праведан процес значи и праведан резултат	Ф1	Принципи су утврђени техничким документом и процедурама које су формално испоштоване и које се не преиспитују у процесу.	0
			Ф2	Принципи се утврђени техничким документом и процедурама које су формално испоштоване и који се не преиспитују у процесу.	0
			Ф3	Принципи су утврђени техничким документом и процедурама које су формално испоштоване и које се не преиспитују у процесу. Фирма која ради урбанистички пројекат има сервисну функцију.	0
		Г2.2. Постојање аргументације кроз коју се дефинише шта је добро	Ф1	Ауторитет светски реномираног архитекте се користи за аргументацију доброг за дати простор.	1
			Ф2	Не постоји аргументација решења.	0
			Ф3	Ауторитет локалног архитекте се користи за аргументацију.	1
		Г2.3. Искључивање питања вредности и доброг из моралних норми	Ф1	Не поставља се питање моралних норми.	0
Ф2			Не поставља се питање моралних норми.	0	
Ф3			Не поставља се питање моралних норми.	0	
Г2.4. Укључивање јавности у процес планирања (оправдавање одлука да су добре чињеницом да су донете консензусом)		Ф1	Јавност и грађани се укључују као део критичке јавности, док је мали број становника обавештен и укључен у процедуру јавног увида.	0	
	Ф2	Јавност није укључена.	0		
	Ф3	Јавност се не укључује у пројекат, јавна презентација урбанистичког пројекта не подразумева доношење одлука становника.	0		
ЗБИР	Ф1= 1	Ф2= 0	Ф3= 1		

Д. ПОЛИТИКА И ПЛАНИРАЊЕ	Д1. Идеологија	Д1.1. Употреба идеологије као средство за обликовање жеља	Ф1	Поређење Београда са светским метрополама има за циљ стварање позитивне климе за реализацију како датог пројекта тако и осталих пројеката у граду.	2	
			Ф2	Није изражено.	0	
			Ф3	Користе се промотивне кампање и атрактивни слогани пре објављивања пројекта и добијања грађевинске дозволе. Губљење имена Беко, у вестима се и даље реферише на пројекат Захе Хадид.	2	
		Д1.2. Успостављање баланса између тренутне идеологије и утопијских замисли о добром	Ф1	Није изражено.	1	
			Ф2	Није изражено.	0	
			Ф3	Није изражено.	1	
	ЗБИР			Ф1= 3	Ф2= 0	Ф3= 3
	Д2. Глобализација	Д2.1. Искоришћавање потенцијала глобализације за развој, раст и модернизацију	Ф1	Довођење светских архитеката, ауторска архитектура и инострани инвеститори.	2	
			Ф2	Смањење потенцијала услед административних проблема, губљење интересовања и промена приоритета инвеститора.	0	
			Ф3	Пројекат „глобалистичко-капиталистичке“ архитектуре, постаје један у низу сличних пројеката у Београду	1	
		Д2.2. Повећање неједнакости – допринос економски моћнијима на рачун релативно беспомоћних	Ф1	Високо ексклузивни садржаји на локацији који би произвели друштвену сегрегацију.	2	
			Ф2	Смањење процента луксузног становања.	1	
			Ф3	И поред смањења процента луксузног становања, очекује се да пројекат изазове сегрегацију, како због цене некретнина тако и због социјалне структуре становништва.	1	
	ЗБИР			Ф1= 4	Ф2= 1	Ф3= 2
	Д3. Неолиберализам као етичко-политички део планирања	Д3.1. Тржиште као основни фактор за обликовање вредности	Ф1	Тржиште није једини фактор за обликовање вредности, јер ангажовање иностраног архитектонског бироа има за циљ, између осталог, и уношење промена у оно што је вредно на постојећем тржишту	1	
Ф2			Тржиште као основ за обликовање вредности	2		
Ф3			Тржиште као доминантни основ за обликовање вредности	2		
Д3.2. Максимизација вредности земљишта кроз развој		Ф1	Максимизација профита инвеститора и повећање атрактивности локације	2		
		Ф2	Тежња за повећањем економичности и ефикасности пројекта	1		
		Ф3	Максимизација профита инвеститора	2		
ЗБИР			Ф1= 3	Ф2= 3	Ф3= 4	

Ђ. ПРОСТОР И МОРФОЛОГИЈА	Ђ1. Питање просторне димензије	Ђ1.1. Примена процесно-типолошког приступа у процесу дефинисања <i>доброг</i>	Ф1	Није извршена анализа типологије становања у непосредном окружењу. Објекат представља јединствен образац грађења.	0	
			Ф2	Није извршена анализа типологије становања у непосредном окружењу.	0	
			Ф3	Није извршена анализа типологије становања у непосредном окружењу.	0	
		Ђ1.2. Примена историјско-географског приступа у процесу дефинисања <i>доброг</i>	Ф1	Ниједан од вековима грађених просторних образаца није уграђен у решење.	0	
			Ф2	Ниједан од вековима грађених просторних образаца није уграђен у решење.	0	
			Ф3	Ниједан од вековима грађених просторних образаца није уграђен у решење, иако се у плану наводи да блок представља зачетак урбане морфологије који чине објекти фабрике Беко и Ваздухопловне академије.	0	
		Ђ1.3. Примена контекстуализма у процесу дефинисања <i>доброг</i>	Ф1	Иако представник бироа Захе Хадид говори о уклапању у контекст, пројекат је аконтекстуалан.	0	
			Ф2	Предложени пројекат дословније поштује правила грађења из плана што се потврђује и у трећој фази.	0	
			Ф3	ПДР и УП предвиђају идентичне услове којима се прописује да „објекти структуром и садржајем треба да успоставе нове вредности и адекватан урбани карактер“ док се прописује да „композиција треба да буде састављена од мањих појединачних волумена“.	1	
		Ђ1.4. Употреба простора и материјалних ствари за обликовање дијалога	Ф1	Атрактивне визуелизације и анимације су од почетка пројекта коришћене за успостављање дијалога између различитих актера.	2	
			Ф2	Визуелизација приказана у сврху одржавања тонуса односно очувања идеје о озбиљности и намери за изградњу на датој локацији.	1	
			Ф3	Визуелизације будућег стања су биле основ за израду урбанистичког пројекта као и основ за продају станова јер у датом моменту нису издате дозволе.	2	
	ЗБИР			Ф1= 2	Ф2= 1	Ф3= 3

Дијаграм 48 Евалуација три фазе развоја комплекса фабрике Беко

Дијаграм 48 приказује визуелну репрезентацију резултата вредновања у све три фазе пројекта. Уочава се да у првој фази доминира моћ, и то конкретно кроз ауторитативност и убеђивање, али и аспект политике кроз неолиберализам, глобализацију и идеологију. Оваква пракса је иницирала конфликти, па самим тим и постојање агонистичког приступа дијалогу. У другој фази доминира неолиберализам односно притисци тржишта који су утицали како на промену приступа развоја локације тако и на одустајање од пројекта реномираног архитектонског бироа. У трећој фази су много мање изражени аспекти моћи и политике, али су и даље израженији од аспеката дијалога, правде, јавног интереса и морфологије. У све три фазе, уочена је неравномерна заступљеност аспеката који усмеравају вредносно расуђивање.

3.2.3. Студија случаја насеља Степа Степановић у Београду

3.2.3.1. Контекст и хронологија догађаја

Комплекс касарне „4. јули – Степа Степановић“ изграђен је 1953. године када је држава, на основу Закона о експропријацији, донетог 1947. године, извршила експропријацију земљишта у приватном власништву за подизање војних грађевина (Авакумовић & Мучибабић, 2010). Комплекс касарне који се састојао од шездесет и пет објеката и простирао на површини од 55.850m² (Урбанистички завод Београда, 2010), био је у функцији до 2006. године, када је званично затворен.

Као почетак трансформације предметног подручја узима се 2009. година у којој је на националном нивоу донет сет регулаторних инструмената који су омогућили изградњу на подручју некадашње касарне. Пре свега, Скупштина РС је 2009. године усвојила измене и допуне Генералног урбанистичког плана Београда 2021 (ГУП) које су подразумевале унапређење коришћења војних локација кроз пренамену простора („Сл. лист града Београда”, бр. 27/03, 25/05, 34/07 и 63/09). Поред тога, као одговор на ефекте светске економске кризе из 2008. године која је утицала на опадање броја изграђених станова и слабљење грађевинске индустрије, усвојена је и *Уредба о мерама подршке грађевинској индустрији кроз субвенционисање камате по кредитима за финансирање стамбене изградње у 2010. години* у циљу покретања активности у грађевинском сектору, али и обезбеђивања повољнијих цена новоизграђених станова у односу на тржишне цене („Службени гласник РС”, бр. 04/10).

На основу ове уредбе, измена планских докумената, али и у односу на Закључке Владе Републике Србије (Влада РС) број 464-1162/2010 од 18. фебруара 2010. године у вези измена *Мастер плана располагања непокретностима на територији Републике Србије које нису неопходне за функционисање Војске Србије*, Влада РС је 2010. године закључила Уговор о заједничкој изградњи на локацији касарне „Војвода Степа Степановић“ у Београду. Поред тога, наведеним закључком, Влада РС је за потребе Министарства одбране, одлучила да прибави непокретности путем изградње објеката на локацији војног комплекса касарне „Степа Степановић“, као својину Републике Србије, корисника Министарства одбране, тако што је Републичка дирекција за имовину именована за послове заступања док је право извођења радова на изградњи уступљено Грађевинској дирекцији Србије д.о.о. Београд, као суинвеститору изградње који се обавезао да ће Министарству одбране уступити 21% бруто површине новоизграђеног простора (Државна ревизорска институција, 2015). Са једне стране, Грађевинској дирекцији Србије (ГДС) је тако омогућено да на тржишту некретнина постане конкурентан актер, док је, са друге стране, омогућена трансформација подручја некадашње касарне „4. јули – Степа Степановић“ у становање и стамбено ткиво. На овај начин, створене су предиспозиције да се реализује највећи пројекат државне станоградње у последње три деценије у Србији, што пројекат чини значајним за истраживање.

У циљу реализације пројекта стамбено-пословног комплекса са пратећим садржајима, у току 2010. године, Урбанистички завод града Београда израдио је Пројекат препарцелације на локацији касарне ”Степа Степановић” на Вождовцу, у Београду, у циљу изградње стамбено-пословног комплекса са пратећим садржајима (Урбанистички завод Београда, 2010) и Урбанистички пројекат на локацији касарне „Степа Степановић“ на Вождовцу у Београду (Урбанистички завод Београда, 2010) којим је обухваћена површина од 42.31ha планирана за око 11.000 становника. На локацији је планирана изградња 45 објеката са становањем као доминантном наменом и комерцијалним садржајима у приземљу. Секретаријат за урбанизам и грађевинске послове извршио је јавну презентацију Урбанистичког пројекта 13. јула 2010. године (Секретаријат за информисање, 2010) а пројекат је потврђен од стране Секретаријата за урбанизам и грађевинске послове 23. јула 2010. године.

У датом периоду, усвојен је и Закон о подстицању грађевинске индустрије Републике Србије у условима економске кризе („Службени гласник РС“, бр. 45/2010) који је омогућио да се ангажују грађевинска предузећа са седиштем на територији Републике Србије, али и да се

користи домаћи грађевински материјал и уграђена опрема, с обзиром да се пројекат финансира из буџета Републике Србије.

Наведени урбанистички пројекат, али и одредба Закона о планирању и изградњи („Службени гласник РС”, бр. 72/09 и 81/09–исправка) којом се прописује да министарство надлежно за послове грађевинарства, може издати локацијску, грађевинску и употребну дозволу у случају када је инвеститор Република Србија, омогућили су да, августа 2010. године, Министарство животне средине и просторног планирања, конкретно Сектор за урбанистичко, просторно планирање и становање, започне издавање локацијских дозвола за десет новооформљених грађевинских парцела. Важно је рећи да је седам парцела било предвиђено за становање, једна за основну школу и једна за пословно-комерцијални објекат.

Приликом рушења постојећих објеката и припремања терена за изградњу на основу добијених дозвола током августа 2010. године, претходни власници земљишта су организовали протест због почетка изградње стамбеног комплекса. Том приликом, бивши власници су изјавили да су 1998. године поднели захтев за поништење решења о експропријацији и враћање имовине (Авакумовић & Мучибабић, 2010б). У овом контексту, значајно је нагласити да је тада касарна била у функцији, али и да је Скупштина Републике Србије марта 2009. године усвојила закон о допунама и изменама закона о експропријацији, који је примењен на све земљиште које до тада није приведено намени што није био случај са простором некадашње касарне јер су измене и допуне ГУП-а усвојене у новембру 2009. године. Поред тога, значајно је нагласити да се поменути Закон о подстицању грађевинске индустрије Републике Србије у условима економске кризе („Службени гласник РС“, бр. 45/2010) дефинише и да се у поступку избора пројектанта, вршиоца техничке контроле, извођача радова, вршиоца стручног надзора и техничког прегледа, примењује преговарачки поступак без објављивања јавног позива у складу са законом о јавним набавкама.

Од октобра до децембра 2010. године Саобраћајни институт - ЦИП је израдио пројекат претходних (геодетских и геотехничких радова) и припремних радова за комплекс, док је део стамбено-пословних објеката израдио предузеће за инжењерско и техничко саветовање ЗАПП. ЦИП је такође радио и све пројекте саобраћајне и техничке инфраструктуре, партерног уређења и озелењавања слободних површина (Saobraćajni institut СР, 2010; СР, 2016). У складу са тим, уследиле су и критике представника стручне јавности, конкретно председника Друштва архитеката Београда, који је сматрао да пројекат представља корак назад у односу на претходне пројекте државне станоградње (Vuković, 2010). Додатне критике, којима се прикључује и бивши градски архитекта, заснивале су се на неорганизовању архитектонског конкурса, стручних дебата, савета, одбора и укључивања грађана, као што је то случај са пројектима сличних размера у свету (*исто*). На ове критике директор ГДС-а је одговорио да су ангазоване најреферентније институције и најеминентније пројектантске куће са више од 700 запослених, односно да би било који вид додатне стручне провере само непотребно продужио рок за шест месеци (*исто*). Са друге стране, директор Урбанистичког завода на критике одговара законском процедуром која не дефинише ниво укључивања стручне јавности, односно да јавни конкурси захтевају додатно време и новац и да су као такви једна од често наметнутих и мучних обавеза за инвеститора, без обзира да ли долазе из приватног или јавног сектора.

Упоредо са изградњом пројекта претходних радова и на основу истог закона, упућен је позив одабраним грађевинским компанијама које ће изводити радове и одабране су банке које ће издавати кредите по повлашћеним условима. Децембра 2010. године је на основу урбанистичког пројекта и добијених дозвола кренула резервација станова и склапање уговора са будућим станарима. У јануару 2011. године започети су радови на простору касарне. Документарна редакција Радио телевизије Србије (РТС) је децембра 2011. године покренула серијал тематских емисија посвећених архитектури под називом „Архитектура данас“ и посветила прву епизоду стамбено-пословном комплексу Степа Степановић. У епизоди су поред аутора и уредника серијала, о пројекту говорили министар животне средине и

просторног планирања, директор Урбанистичког завода, директори и одговорни пројектанти ЦИП-а и ЗАПП-а као и шеф градилишта једног од извођача.

Као што је већ речено, најинтензивнији период изградње био је током 2011. и 2012. године. И поред великог броја ангажованих предузећа и убрзаног поступка издавања дозвола, уследили су бројни проблеми који су утицали на кашњење радова, али и на квалитет изградње. Због кашњења радова, Влада РС је у оквиру буџета за 2012. годину, поред унутрашњег дуга према банци насталог услед опремања градског-грађевинског земљишта, издала и гаранције за изградњу стамбено-пословних објеката у насељу „ Степа Степановић“ двома банкама (Vlada RS, 2012). Маја 2012. године, усељени су први станари, да би се само пола године касније организовао први протест уз захтев за добијање тачних информација о становима и пратећим садржајима. У том периоду, конкретно 3. новембра 2012. године у АПР-у основано је Удружење станара насеља Степа Степановић у циљу остваривања права станара насеља, заштите интереса у односу према инвеститору, остваривања сарадње са органима градске власти, побољшања информисаности станара о њиховим правима, садржајнијег и квалитетнијег живота. ГДС је као одговор на протест најавио одштету због кашњења радова у случају шест зграда – 4 еура по квадратном метру месечно (Burlić, 2012).

Посматрајући период након усељења првих станара, значајно је истаћи средства ГДС која су уложена у рекламну кампању за продају станова Грађевинске дирекције Србије у циљу бољег позиционирања насеља Степа Степановић на тржишту некретнина са посебним акцентом на продају станова већих површина. У складу са тим, 2013. године је у те сврхе потрошено 15.177.511,00 динара (око 135.500 евра) (ГДС, 2013). Основне поруке које расписивач (ГДС) наводи у јавној набавци су: „насеље са квалитетним становима (однос цене и квалитета), енергетски ефикасне зграде, насеље са комплетном инфраструктуром (саобраћајнице, паркинг места, гараже), насеље са свим пратећим садржајима који обезбеђују комфоран живот (вртић, школа, игралишта, спортски терени, продавнице, пекаре, апотеке, козметички салони), насеље за породицу, младе парове и децу, могућност куповине стана путем субвенционисаног стамбеног кредита и право на повраћај ПДВ-а“. Као секундарне поруке наводе се: „позиционирање ГДС-а на тржишту некретнина као лидера, апсолутна правна сигурност у купопродаји, да је насеље комплетно завршено и изграђено и да представља највећи пројекат масовне станоградње у последњих 30 година“, док се комуникацијски циљеви односе на креирање слике насеља које је прави дом за породицу, у коме је све на једном месту и у коме живе добре комшије (*исто*). Крајем октобра 2012. године ГДС је поклонила пројекте вртића и школе граду, док је градоначелник у писменом саопштењу најавио да ће школу и вртић изградити на терет буџета до септембра 2014. године. Четвртог јуна 2013. године педесет родитеља је организовало „креативни час“ у циљу протеста због обећаних садржаја попут вртића и основне школе, када је и градски архитекта потврдио претходно обећање градоначелника.

Од првобитног Урбанистичког пројекта за читав комплекс одустало се 2013. године, када је израђен Урбанистички пројекат за изградњу комерцијалних садржаја у насељу „ Степа Степановић“ на Вождовцу којим је парцела намењена комерцијалним садржајима подељена на шест мањих парцела. Јавна презентација наведеног урбанистичког пројекта одржана је у периоду од 23. јуна до 30. јуна 2013. године. У складу са тим, у јуну 2013. године, у медијима се појављује информација о изградњи пумпе, односно да је ГДС-у одобрено место за изградњу станице за снабдевање моторних возила течним горивом, течним нафтним гасом и малопродајно место боца течног нафтног гаса. Секретаријат за урбанизам и грађевинске послове Града Београда, потврдио је урбанистички пројекат 02.09.2013. године, чиме се одступило од првобитног решења комерцијалних садржаја. У тој години је отворен и први депанданс вртића у приземљу једног од објеката, а самом отварању присуствовали су градски менаџер, директор ГДС-а и секретар за образовање и дечију заштиту (www.beograd.rs, 2013). У току наредних неколико месеци, због опадања интересовања и смањења продаје локала и станова, лоцираних углавном у приземљу и поткровљу, ГДС је одлучила да да бескаматне

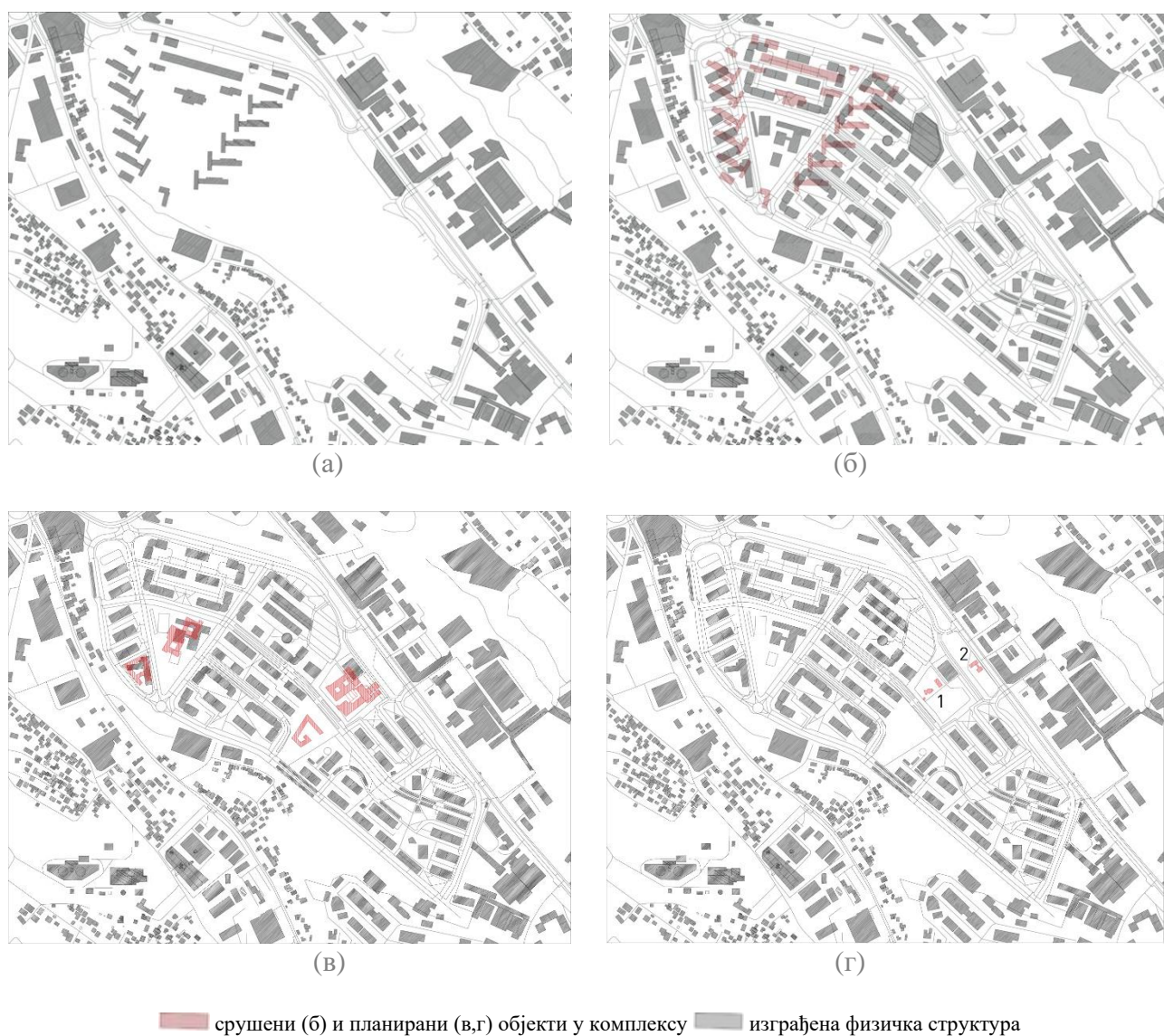
позајмице за станове на 10 година у износу од 20% од вредности стана и 50% од вредности локала.

У јануару 2014. године на једној од парцела намењених комерцијалним садржајима, постављен је горионик и крст, чиме су започети припремни радови на изградњи цркве који су изазвали негодовање и иницирали протесте станара. ГДС је у периоду 2014. године, због многобројних проблема у насељу била приморана да распише велики број јавних набавки, и то конкретно за отклањање проблема изливања уличне и фекалне канализације, набавке и уградње недостајуће опреме на више објеката, отклањање недостатака на више објеката, санација косине у отвореном јавном простору, продају супермаркета, уступање радова на спречавању уласка воде у гараже али и за израду рекламне кампање за све станове чији је инвеститор била ГДС (ГДС, 2014). У току године, изграђена је и отворена основна школа и уведена је прва аутобуска линија у насељу. Секретаријат за урбанизам и грађевинске послове Града Београда је 26.12.2014. године издао решење о локацијској дозволи бензинске станице за снабдевање горивом (ГДС, 2015). ГДС је потом, маја 2015. године, расписала јавну набавку за пројектовање и грађење свих садржаја комплетне Бензинске пумпе на КП 7764/44 КО Вождовац, на коју се пријавило једно предузеће са којим је закључен уговор 17. јуна 2015. године (ГДС, 2015). Као одговор на изградњу наведеног садржаја, становници насеља су организовали онлајн петицију за спречавање изградње пумпе за шта су добили и подршку Градске општине Вождовац и Скупштине градске Општине Вождовац (Peticije.online, 2015). У току 2015. године изграђен вртић, као и супермаркет, док је за рекламну кампању целокупног стамбено-пословног простора на нивоу државе ГДС уложила 25.000.000,00 динара (ГДС, 2015). Током 2016. године отворена је здравствена станица, лоцирана у приземљу једног од објеката, настала спајањем неколико локала.

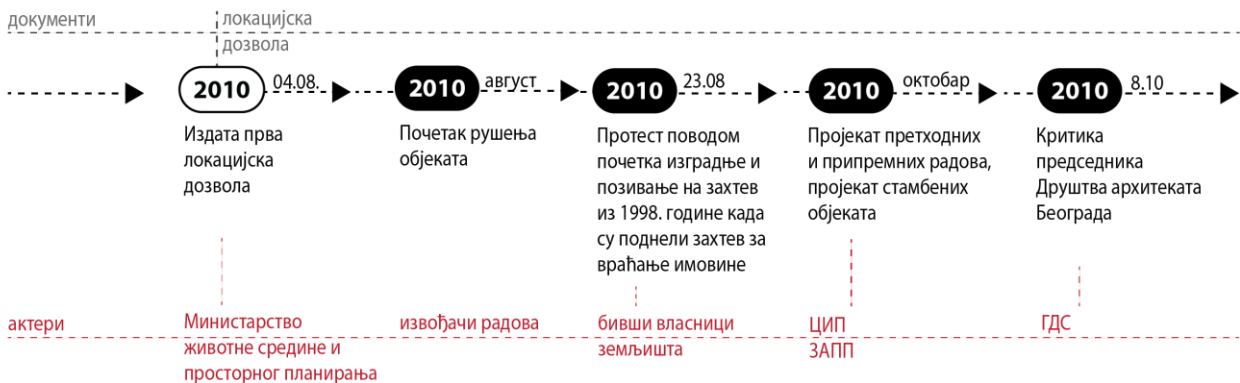
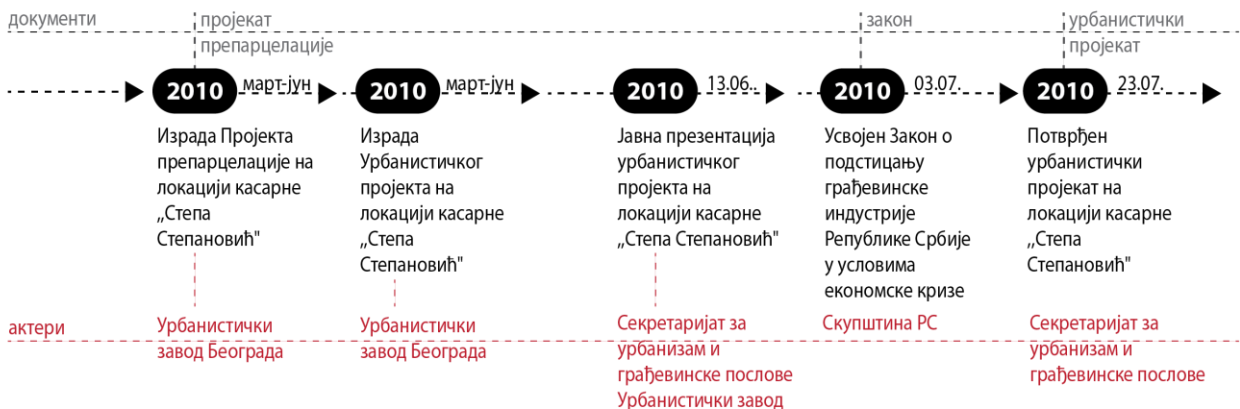
Годину 2017. обележили су нови протести против изградње бензинске станице и цркве. Наиме, крајем марта 2017. године, организован је још један протест станара насеља испред Владе РС, након чега је ГДС одустала од изградње бензинске станице у насељу Степа Степановић уз сагласност свог оснивача – Владе РС. Када је реч о цркви, од 8. до 15. маја 2017. године, одржана је јавна презентација Урбанистичког пројекта за изградњу православног храма Преподобне мати Ангелине (Градска управа града Београда, 2017б; Градска управа града Београда, 2017), који је израдила ГДС. Секретаријат за урбанизам и грађевинске послове, потврдио је 2. јуна 2017. године да наведени урбанистички пројекат није у супротности са Планом генералне регулације грађевинског подручја седишта јединице локалне самоуправе – Град Београд целине I-XIX („Сл. лист града Београда”, бр. 20/16). Крајем јуна, одржан је нови протест становника насеља испред парцеле на којој је планирана изградња цркве. Почетком 2018. године одржана је и трибина о проблемима насеља Степа Степановић и начинима решавања истих, на којој је обећана изградња новог вртића и излаза на улицу Војводе Степе до 2019. године. Значајно је истаћи да су трибини присуствовали удружење грађана, министар одбране, директор Републичке агенције за имовину, члан Градског већа, секретар за саобраћај, председник ГО Вождовац, председник СО Вождовац, директор урбанистичког завода и представници Београдског водовода и канализације и Градске чистоће и зеленила (ГО Вождовац, 2018). У овом периоду, Фондација Новак Ђоковић најавила је да ће финансирати пројекат вртића и тиме допринети решењу недостатка места у овом насељу. У току 2018. године ескалирали су проблеми око изградње цркве. Грађевинска дозвола за изградњу православног храма чији је инвеститор Патријаршија Српске православне цркве издата је 13. априла, на основу које је планирано да изградња почне 7. маја 2018. године и да се заврши за годину дана. Као реакција на издавање дозволе и постављање табле за обележавање градилишта на локацији, станари насеља су 14. јула 2018. године организовали протест на кружном току Славија ради изражавања незадовољства поводом неизградње пратећих садржаја у насељу Степа Степановић и наметања садржаја који нису били предвиђени првобитним пројектом. Анализом планираног и реализованог, могуће је закључити да до тада реализовани пратећи садржаји делимично задовољавају капацитете предвиђене првобитним

урбанистичким пројектом (у оквиру дечије установе обезбеђено је 363 од потребних 620 места, док је у основној школи обезбеђено 720 од 1330 места, колико је за ово насеље предвиђено). У оквиру пословања, осим канцеларијског пословања и самосталних трговинских радњи у приземљима стамбених објеката, остатак садржаја обухваћених пословањем (пијаца, тржни центар, култура, угоститељски садржаји, трг), није реализован. Додатно незадовољство станара потиче и од процеса извршења реституције односно враћања земљишта цркви које према речима удружења станара никада није било у власништву цркве што је довело до ситуације у којој су бивши власници земљишта покренули сопствене судске поступке и блокирали било какав развој на локацији, па чак и изградњу вртића коју је најавила Фондација Новак Ђоковић 2018. године. Увидом у катастар, могуће је видети да све остале парцеле, осим оних намењених комерцијалним садржајима, налазе у поступку реституције. Крајем 2019. године, покренут је чак и судски поступак против станара због ометања поседа.

На слици 3 приказано је стање из 2009. године (а) однос срушених и новоизграђених објеката у 2019. години (б). Трећа илустрација на слици приказује однос планираног и реализованог (в), док четврта илустрација показује позицију пројеката цркве и бензинске станице (г).

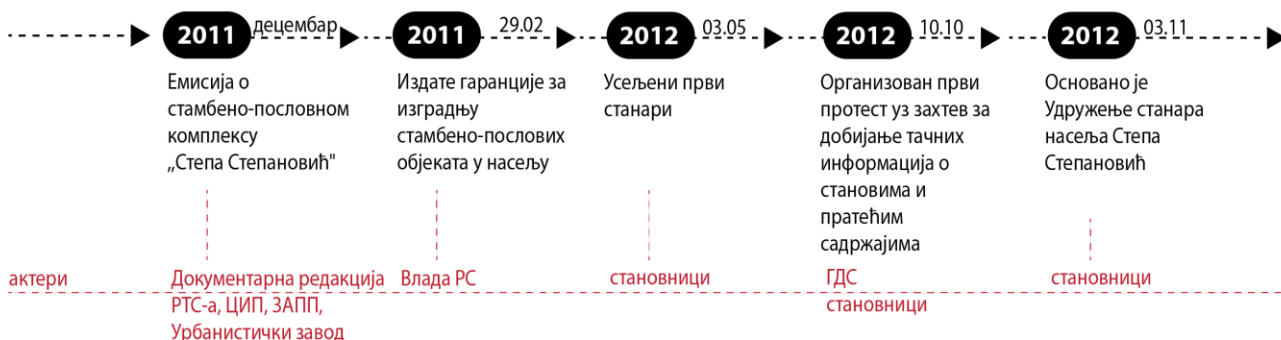

Слика 4 Приказ морфогенезе касарне 4 јули – Степа Степановић (а) Стање локације у 2009. години, (б) Приказ изведеног стања у 2019. години, (в) однос реализованог и планираног и (г) планирана позиција 1-цркве и 2-бензинске станице

Дијаграм 49 Хронолошки приказ праксе развоја насеља Степа Степановић – део 1

документи

документи

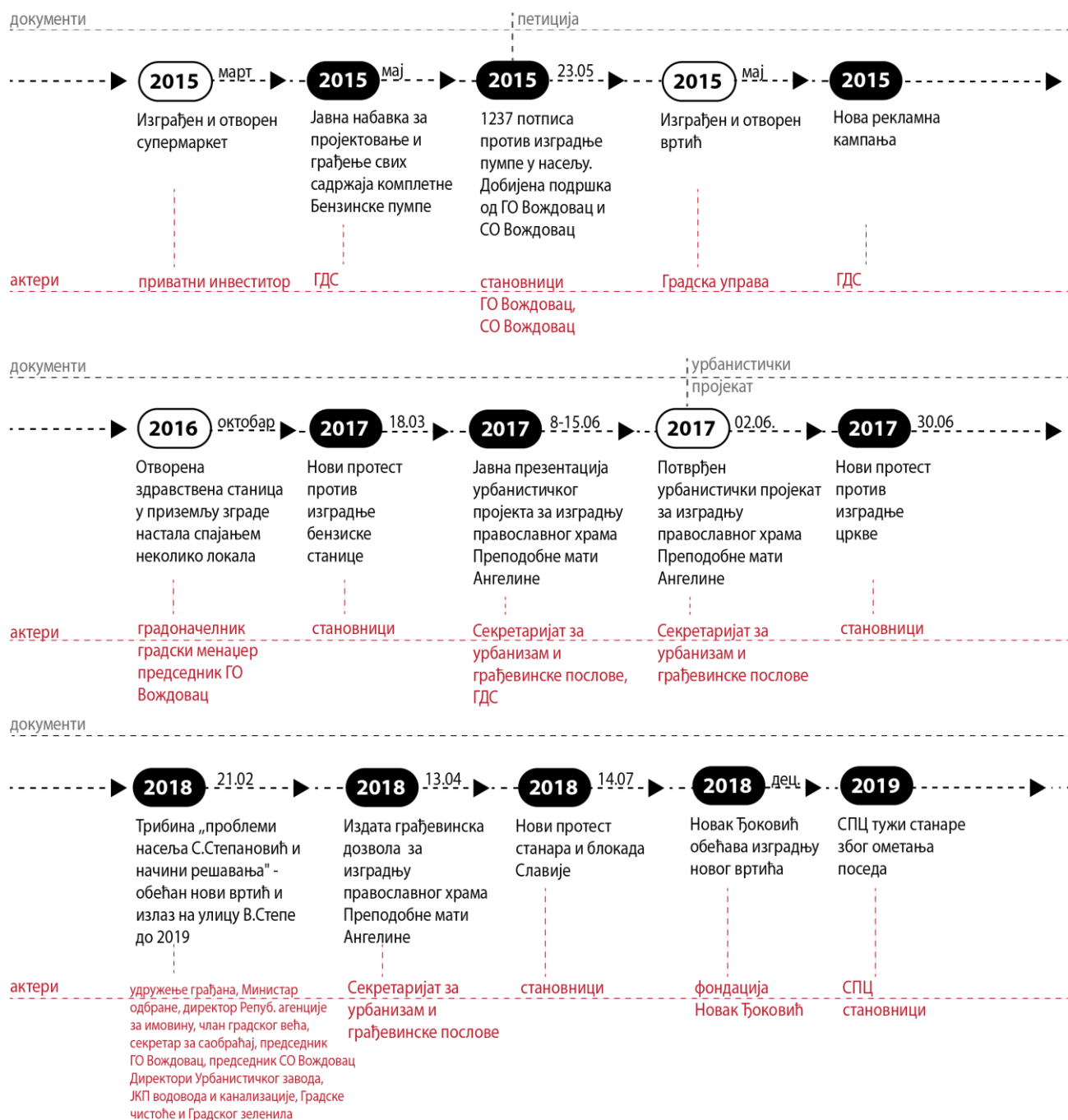
документи

документи

Дијаграм 50 Хронолошки приказ праксе развоја насеља Степа Степановић – део 2

Дијаграм 51 Хронолошки приказ праксе развоја насеља Степа Степановић – део 3

Као и у претходном случају, након разумевања хронологије догађаја развоја локације насеља Степа Степановић, у наставку текста биће извршена анализа хронологије укључивања актера који у збирној анализи треба да обезбеде разумевање комплексности случаја и да пруже основу за евалуацију, односно идентификацију аспеката који су усмеравали вредносно расуђивање у процесу развоја предметне локације.

3.2.3.2. Анализа актера и хронологије укључивања актера

У циљу анализирања начина на који појединачни актери утичу на исходе пројекта и процес одлучивања о *добром* у граду, мапиране су улоге појединачних актера, ниво утицаја актера на пројекат, али и утицај реализације пројекта на актера. У односу на улогу у пројекту, за сваког идентификованог актера је одређен ниво утицаја и интереса и окарактерисан као висок, средњи или низак.

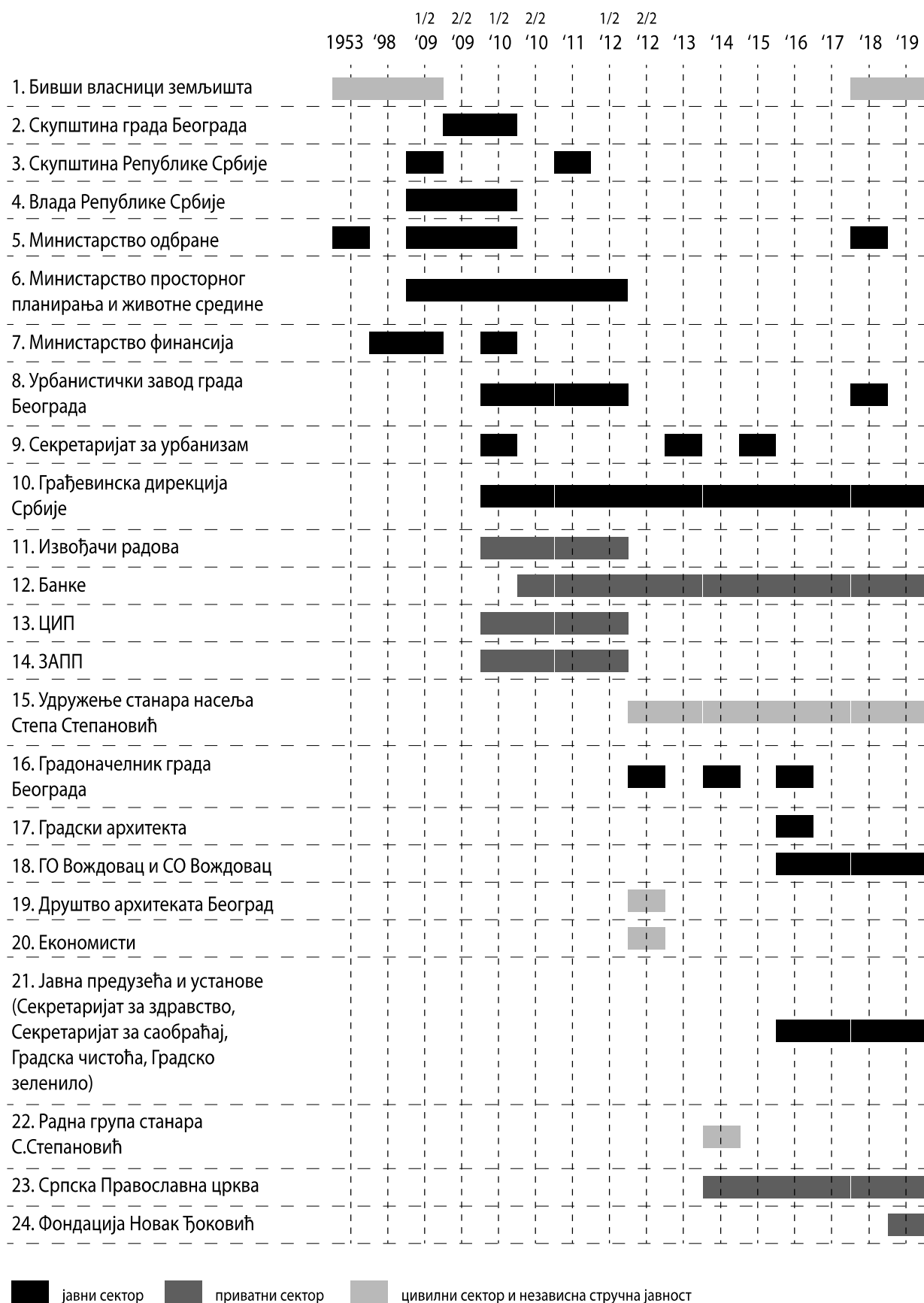
Табела 6 Анализа актера укључених у праксу развоја насеља Степа Степановић

Анализа актера			Утицај / колико актер утиче на пројекат			Интерес / колико реализација пројекта утиче на актера		
бр	Актер	Улоге у пројекту	висок	средњи	низак	висок	средњи	низак
1	Бивши власници земљишта пре национализације	Власници права својине над земљиштем			+	+		
2	Скупштина града Београда	Доношење одлука на нивоу града		+			+	
3	Скупштина Републике Србије	Доношење одлука на националном нивоу		+			+	
4	Влада Републике Србије	Предлагање одлука на националном нивоу	+				+	
5	Министарство одбране	Власници касарне „4. јули“			+		+	
6	Министарство просторног планирања и животне средине	Уређење и коришћење простора Републике Србије, подношење предлога и иницијатива и издавање дозвола	+			+		
7	Министарство финансија	Предлог републичког буџета, систем пореза, јавна набавка, закон о реституцији		+			+	
8	Урбанистички завод града Београда	Израда урбанистичких планова и пројеката		+			+	
9	Секретаријат за урбанизам	Потврђивање урбанистичких пројеката		+			+	
10	Грађевинска дирекција Србије	Инвеститор пројекта и подносилац иницијативе за промену ГУП-а	+			+		
11	Извођачи радова	Извођење радова			+	+		
12	Банке	Кредитирање (ГДС-а и нових станара)			+	+		
13	ЦИП	Израда главног пројекта, саобраћајног пројекта и пројекта припремних и претходних радова		+			+	
14	ЗАПП	Израда дела главног пројекта, тј. пословно-стамбених објеката		+			+	
15	Удружење станара Насеља Степа Степановић	Корисници простора и власници станова			+	+		
16	Градоначелник	Представљање града, извршавање одлука и других аката Скупштине града, предлагање ребаланса буџета		+		+		

17	Градски архитекта	Покретање иницијативе, предлагање пројеката и сачињавање мишљења у вези са питањима која су од значаја за развој града			+		+	
18	Градска општина Вождовац и Скупштина Градске општине Вождовац	Даје мишљење на урбанистичке планове који се доносе за њено подручје и на регионални просторни план Града			+		+	
19	Друштво архитеката Београд	Независна стручна јавност, критика архитектонског решења			+		+	
20	Економисти	Независна стручна јавност			+		+	
21	Градски секретаријат за јавно здравље	Друштвена брига за јавно здравље, оснивачка права над здравственим установама, обезбеђивање средстава у буџету			+			+
22	Радна група станара Насеља С. Степановић	Решавање проблема у насељу (или смиривање тензије пред изборе)			+		+	
23	Српска православна црква	Инвеститор пројекта Храма преподобне мати Ангелине		+			+	
24	Фондација Новак Ђоковић	Донатор вртића на предметном подручју		+				+

Анализа показује да висок утицај на пројекат имају само 3 од 24 идентификована актера (17%), средњи 9 актера (38%), док преосталих 11 актера има низак утицај на пројекат (45%). Управо та три актера, Влада Републике Србије, Министарство просторног планирања и животне средине и Грађевинска дирекција Србије омогућила су и контролисала све фазе у пракси развоја насеља. Са друге стране, када се анализира ниво утицаја пројекта на појединачног актера, ситуација је потпуно другачија. Реализација пројекта има висок утицај на 7 актера (29%), средњи на 15 (63%) актера и низак на само 2 актера (8%). Ова анализа нам говори о значају пројекта за велики број актера, али и доминантној позицији јавног сектора и институција са националног нивоа које делују на градском нивоу.

Као што је претходно објашњено, читање Дијаграма 51 нам омогућава сагледавање временског периода у којем су појединачни актери били укључени у пројекат, али и присуства, односно одсуства одређених сектора у развоју насеља Степа Степановић. Умрежавањем ових података, можемо закључити да је у почетној фази пројекта доминантно заступљен јавни сектор националног нивоа (Влада РС, Министарство одбране, Министарство животне средине и просторног планирања, ГДС). У каснијим фазама пројекта, подједнако су заступљени приватни (извођачи радова, банке, биро ЦЕП, биро ЗАПП) и јавни сектор (ГДС, Министарство одбране). Након изградње стамбених објеката, у процесу развоја локације најзначајнију улогу задржава ГДС и Секретаријат за урбанизам и грађевинске послове, који у преговорима са приватним инвеститорима иницирају промену техничке документације на локацији. Поред њихове улоге, значајна је и улога цивилног сектора, конкретно Удружења станара Насеља Степа Степановић и јавног сектора на нивоу општине Вождовац (Градска општина Вождовац и Скупштина Градске општине Вождовац).

Дијаграм 52 Приказ укључивања актера у праксу развоја насеља Степа Степановић

3.2.3.3. Евалуација примера на основу утврђених аспеката

Анализа вредносног расуђивања у развоју локације Степа Степановић урађена је према претходно утврђеним аспектима (А. Моћ, Б. Јавни интерес, В. Правда, Г. Дијалог, Д. Политика и Ђ. Морфолошка димензија) и дефинисаним критеријумима.

А. Моћ као основ за вредносно расуђивање

А1. Примена моћи кроз застрашивање

Укључивање медија у праксу развоја простора. Овај феномен можемо сагледати пре свега кроз активности медија у учесталом извештавању о пројекту, али и покретање специјализоване емисије посвећене архитектури на РТС-у, чија је прва епизода управо била посвећена стамбено-пословном комплексу Степа Степановић. Пројекат је у емисији представљен као највеће градилиште у Србији и као пројекат настао према идеји Владе РС да помогне грађевинској индустрији. У емисији, саговорници потврђују детаље из урбанистичког пројекта у вези са пратећим садржајима, односно да ће насеље имати две школе, два вртића, дом здравља (док представник ГДС-а за односе са јавношћу већ у том тренутку уместо дома здравља говори о амбуланти), комерцијални шопинг центар и велики број зелених површина.

Ангажовање експерата у циљу обезбеђења аргумената за оправдање одлука. У претходно поменутој емисији, поред аутора и уредника серијала, о пројекту су говорили министар животне средине и просторног планирања, директор Урбанистичког завода, директори и одговорни пројектанти предузећа ЦИП и ЗАПП као и шеф градилишта једног од извођача. Директор Урбанистичког завода је посебно нагласио чињеницу да је овај пројекат прилика да неке колеге у Заводу први пут након изградње Новог Београда, учествују у тако великом пројекту. Са друге стране, представник инвеститора је нагласио чињеницу ангажовања најеминентнијих и најреферентнијих предузећа.

А2. Примена моћи кроз манипулацију

Дисторзија и прикривање информација. Када се говори о овом феномену, он се најбоље сагледава у начину презентације урбанистичког пројекта, јер је купцима станова, односно будућим становницима, презентовано да куповином стана добијају и пратеће садржаје. Из тог разлога се на великом броју транспарената у протесним шетњама могу видети слогани да су становници куповином станова, „платили“ и пратеће садржаје. У односу на правни и плански основ, сваким новим урбанистичким пројектом, се омогућава измена презентованих садржаја док се ни уговором не дефинише наведено. Друга значајна ситуација у којој се дати феномен сагледава јесте прикривање информација о власништву парцела и поступку враћања имовине, када су направљени договори између инвеститора и СПЦ. Трећи важан аспект представљају рекламне кампање за продају станова Грађевинске дирекције Србије у циљу бољег позиционирања насеља Степа Степановић на тржишту некретнина са посебним акцентом на продају станова већих површина. Значајно је истаћи да је само 2013. године на рекламну кампању потрошено око 15.177.511,00 динара, односно 2014. и 2015. године у склопу рекламних кампања за све станове чији је инвеститор била ГДС, 42.662.851,00 динара. Имајући у виду хронолошку анализу и увид у даљу тендерску документацију, можемо видети пре свега нетачност кампање, јер се тежи приказивању насеља као потпуно завршеног и изграђеног, док се исте године (2013) расписују јавне набавке за наставак грађења четири објекта, отклањање недостатака на једном објекту, изградња супермаркета, изградња улице и комерцијалног објекта, уступају се радови на депандансу и изградњи подземних контејнера. Такође, пошто је надлежност изградње образовних установа пренета на град, важно је истаћи да ни ови објекти нису били изграђени све до 2014. године (школа), 2015. године (вртић), 2016. године (здравствена станица). Имајући у виду да се ради о државној инвестицији и ширењу нетачних информација, овај аспект оцењен је као кључни у грађењу слике о *добром* насељу.

Обликовање јавног дискурса. Анализа пројекта јасно указује и на обликовање јавног дискурса, нарочито кроз присуство политичара владајуће странке на презентацијама пројекта, али и у јавном обраћању. Такође, имајући у виду дужину трајања процеса развоја насеља, могуће је уочити и учешће опозиције у критиковању пројекта и неиспуњених обећања политичара. Поред тога, примећено је и да се обликовање јавног дискурса врши кроз одабир имена насеља, али и специфичан начин извештавања о пројекту у којем се глорификује пројекат и изједначава са малим градом.

Спровођење безначајних форми јавних консултација. Трећи ниво манипулације, сагледив кроз овај феномен, није уочен у већем делу процеса изградње насеља. Наиме, чињеницом да је урбанистички пројекат одабран као инструмент спровођења ГУП-а, инвеститор није имао обавезу организовања јавног увида, те се у томе може тражити разлог учесталих протеста грађана. Осам година након почетка трансформације овог подручја, овај начин спровођења манипулације, па самим тим и моћи, постаје уочљив кроз организовање јавних дебата са станарима у циљу решавања проблема који ни две године након тога нису решени.

Промене садржаја продуката планирања у складу са индивидуалним интересима. Овај феномен је изразито заступљен у процесу развоја ове локацији, с обзиром на број и праксу израде нових техничких докумената у зависности од интереса појединачних актера. Индивидуални интереси нису само променили парцелацију постојећег простора, већ и намену парцела јер је у ГУП-у читава локација дефинисана као становање са пратећим садржајима без плански одређених простора за едукацију, здравство, спортске и комерцијалне делатности. Усвајањем ППР-а утврђене су локације за садржаје друштвене инфраструктуре и комерцијалне садржаје. Потврђивањем нових урбанистичких пројеката и доношењем сета уредби, формално је омогућена трансформација простора, иако за процес и начин реализације није постајала подршка струке, а сам резултат је изазвао многобројне протесте и примедбе заједнице.

Контролисање приступа комуникационој инфраструктури. Имајући у виду да се овај феномен односи на ограничавање приступа информацијама и ограничавање комуникације између актера, из анализе можемо закључити да на предметној локацији није препознат овај феномен. На локацији је уочено ограничавање приступа сервисима друштвене инфраструктуре као и одређеним парцелама и улицама услед нерешених власничких односа и техничких проблема.

А3. Примена моћи кроз убеђивање

Коришћење привлачних концепата у циљу убеђивања. „Социјално становање“, „приступачно становање“ и „становање за младе брачне парове“, само су неки од термина који су коришћени у презентацији пројекта. Поред тога, у првобитном урбанистичком пројекту се наводи да је „предложено решење репрезент савремених трендова у јавном становању“, иако се не уочава позивање на примере или искуства других земаља у овој области. Увидом у распис јавне набавке за рекламну кампању, могуће је увидети да су енергетска ефикасност и увођење енергетских пасоша, као и стандарди приступачности, коришћени као основни елементи квалитета становања на локацији и квалитета изграђених објеката. Поменуто увођење енергетских пасоша и очување високог процента зеленила у насељу Степа Степановић су коришћени као део политичке коректности, док Удружење станара насеља константно указује на проблеме квалитета и начина на који је уграђена столарија, прокишњавања кровних површина, бројних поплава и изливања канализационе мреже у гаражама и подрумима објеката (УСНСС, 2019). Поред тога, значајно је нагласити да је 39% површине читаве локације покривено саобраћајницама, односно 27% улицама и 12% паркингом, што је нерационално у односу на укупну површину.

Договарање, преговарање и лобирање. Закон о подстицању грађевинске индустрије Републике Србије у условима економске кризе је омогућио примену преговарачког поступка у избору пројектанта, вршиоца техничке контроле, извођача радова, вршиоца стручног надзора и техничког прегледа. Из тог разлога, не постоји обавеза објављивања јавног позива у складу са законом о јавним набавкама, чиме је формализовано преговарање као поступак у пракси развоја града. Приметно је и убрзавање процеса издавања дозвола применом Закона о планирању и изградњи и преносом овлашћења на ниво министарства. Како је ГДС имала улогу инвеститора и руководиоца пројекта, све одлуке и дозволе су доношене на националном нивоу, што је омогућило бржу и сигурнију имплементацију пројекта. Иако омогућене интервенције у регулаторном оквиру могу утицати на брзину изградње и подстицај грађевинске индустрије, оне могу представљати и механизам за легалну шпекулацију, јер постоји законско оправдање, односно псеудо аргумент за сваки поступак.

Информисање и едукација. Када се говори о информисању и едукацији, значајно је истаћи да је снимљен документарни програм о концепцији и реализацији пројекта на националној телевизији. У читавом процесу развоја локације, значајну улогу у информисању има и првобитни форум Удружења станара Насеља Степа Степановић, а касније и вебсајт и друштвене мреже Удружења.

А4. Примена моћи кроз ауторитативност

Злоупотреба ауторитета од стране моћних група. Злоупотреба ауторитета је такође препозната, јер је ангажовање реномираних институција постављено као основни легитимишући фактор квалитета и оправдање за недовољно укључивање шире стручне јавности, што је видљиво у начину оглашавања и давања исказа инвеститора. Коришћење дискреционих права различитих група (доношење процедуралних или супстантивних избора у пракси развоја града) такође је елемент који је у претходних десет година био присутан на локацији.

Б. Јавни интерес као основ за вредносно расуђивање

Б1. Постојање процедуралног јавног интереса

Поштовање права. Анализирајући процедурални јавни интерес на локацији, као основни проблем издваја се оспоравање права својине претходним власницима, у чијем је власништву локација била пре изградње касарне. Када се говори о тренутним становницима, спорно је поштовање уговорних обавеза ГДС-а према становницима и правично поступање. Како би се испитало евентуално кршење уговорних обавеза ГДС-а, анализиран је Закон о планирању и изградњи, као и Уговор о купопродаји непокретности – стана једног од становника насеља Степа Степановић. Анализом уговора о купопродаји, закључено је да се ни у једном члану инвеститор не обавезује на било који садржај ван стана који је предмет купопродајног уговора, као ни да ће део плаћене цене бити уложен у изградњу пратећих садржаја у насељу. Важно је нагласити да се у саопштењима станара наводи да су им пратећи садржаји „обећани“ и да су они на основу УП куповали свој стан. Како Закон дефинише, урбанистички пројекат је део урбанистичко-техничких докумената који се ради за промену и прецизно дефинисање планираних намена у оквиру планом дефинисаних компатибилности (Влада РС, 2009). Такође, законом је дефинисано да након доношења новог УП-а, комисија за планове утврђује да ли је УП у супротности са планом ширег подручја, а не УП-ом ширег подручја. Ова законска одредба за последицу има усвајање различитих урбанистичких пројеката за исту локацију или делове локације, јер се усвајањем новог УП-а, претходни ставља ван снаге.

Постојање правичног процеса. Када се говори о овом феномену, важно је нагласити да је на седници Владе Републике Србије донета одлука да Министарство одбране уступи земљиште некадашње касарне држави за градњу станова уз компензацију за 21% нето изграђене површине простора. У том периоду, тачније почетком 2010. године усвојен је закон о подстицају грађевинске индустрије (РТС, 2010), на основу кога је Грађевинска дирекција Србије (ГДС) имала право одабира фирми које ће радити пројекат, односно грађевинских компанија које ће учествовати у изградњи. У овој ситуацији, могуће је критиковати неправично поступање на тржишту јер нису обезбеђени подједнаки услови и изгледи/шансе за различите учеснике на тржишту. Додатна критика неправичности процеса полази и од чињенице да је ГДС, и поред тога што није прекршила обавезе из купопродајног уговора, неправично поступила јер је као основу рекламних кампања наводила пратеће садржаје док су са друге стране они били предмет непрестаних измена и договарања.

Транспарентност. Као резултат претходно поменутог формализованог преговарачког поступка у избору пројектанта, вршиоца техничке контроле, извођача радова, стручног надзора и техничког прегледа, почетну фазу пројекта карактерише нетранспарентна процедура одабира компанија, али и банака задужених за издавање кредита ГДС-у и потенцијалним купцима станова. Непостојање законске обавезе објављивања урбанистичког пројекта у почетној фази пројекта, знатно је утицало на смањење транспарентности, нарочито у борби удружења становника за пратеће садржаје. Након изградње стамбених објеката, на сајту инвеститора се објављују све информације у вези текућих јавних набавки, чиме је повећана транспарентност и омогућена реакција удружења станара насеља.

Спровођење партиципације. Иако је претходно наглашен значај овог критеријума за јачање процедуралног јавног интереса, процес изградње насеља је реализован без укључивања грађана и шире стручне јавности. Дата ситуација је у највећој мери последица одабира урбанистичког пројекта као инструмента за спровођење плана, јер се тиме убрзава процес трансформације простора, али и избегава формална обавеза укључивања јавности, док се сва интеракција са широм јавношћу своди на информисање кроз јавну презентацију урбанистичког пројекта. Као позитиван корак ка спровођењу партиципације, уочава се напор општинских власти да одрже састанак и трибину са представницима насеља Степа Степановић, представницима републичких и локалних власти, стручним институцијама, и јавно комуналним предузећима у циљу решавања проблема насеља. Расписивање референдума у оквиру насеља о важним питањима, као што је било питање изградње цркве, било је обећано као начин за решавање проблема, али тај референдум није одржан до данас.

Б2. Постојање супстантивног јавног интереса

Максимизација испуњења интереса свих заинтересованих страна – агрегативни приступ). Анализирајући дати пример, можемо видети да да је у почетној фази изражен агрегативни приступ приликом расуђивања о супстантивном јавном интересу. У складу са тим, агрегативни приступ се сагледава у намери да се ојача грађевинска индустрија, да се реши стамбено питање припадника Војске Србије, али и да се изграде социјални станови. Када се говори о социјалном становању, агрегативни приступ се сагледава у намери за решавањем стамбеног питања одређене групе људи, омогућавању повољнијих кредита становницима који немају некретнину у власништву и омогућавању куповине стана по цени мањој од тржишне.

Утврђивање колективног јавног интереса – унитарни приступ. Иако се у свету социјално становање може сматрати колективним јавним интересом, у случају насеља Степа Степановић се заправо говори о приступачном становању јер станови не остају у власништву јавног сектора, те се из тог разлога овај вид становања посматра кроз перспективу претходно поменутог агрегативног приступа дефинисању јавног интереса. Са друге стране, унитарни приступ је у одређеној мери заступљен у процесу обезбеђења пратећих садржаја у насељу, и то специфично у борби за обезбеђење вртића и основне школе, али и спречавање изградње

пумпе услед могућих штета у погледу еколошког нарушавања околине, што се може сматрати колективним јавним интересом.

Расуђивање засновано на правилу или норми у односу на етички садржај – деонтолошки приступ. У оквиру овог приступа, значајно је нагласити да је пратеће садржаје у домену друштвене инфраструктуре поставио Урбанистички завод према утврђеним стандардима и нормативима у односу на укупан број становника и прогнозе старосне структуре становништва. Проблем је уочен кроз недовољно ангажовање и непостојање формалне одговорности инвеститора да изгради пратеће садржаје.

Б3. Питање поверења у процесу дефинисања јавног интереса

Рационално-калкулативно поверење. Анализирајући питање поверења на локацији, могуће је уочити постојање рационално-калкулативног поверења између приватних предузећа која се баве изградњом, банки и ГДС-а. Банке свој интерес виде у чињеници да издају кредите и ГДС-у и будућим становницима док грађевинска предузећа свој интерес виде у сигурности инвестиције имајући у виду да се пројекат финансира из буџета РС. Такође, анализа студије случаја омогућава уочавање начина којима је јавни сектор градио поверење код становника, а који се посматрају кроз учестале јавне изјаве, истицање апсолутне правне сигурности у купопродаји непокретности у рекламним кампањама, али и јасно истицање бенефита живота у оваквом насељу.

Интерперсонално поверења засновано на личним односима. Овај пример показује да је овај тип поверења много мање присутан у односу на све друге типове поверења. Разлог овакве ситуације можемо тражити у чињеници да је главни инвеститор ГДС коју је основала Влада РС, али и да су у почетној фази уговори склапани на основу преговарачког поступка. Након 2013. године сви пројекти чији је инвеститор ГДС рађени су кроз поступак јавних набавки.

Поверење у институције и апстрактне системе (експертиза као основни легитимишући фактор). Посматрајући контакте између јавног сектора, конкретно ГДС-а и приватних извођача и становника, могуће је поред рационалног поверења препознати и развијено поверење у институције, конкретно у домену финансирања изградње. Јавне изјаве представника институција су додатно допринеле да се у првој фази пројекта повећа то поверење ка државној станоградњи, док је експертиза била представљена као основни легитимишући фактор који се, осим када је реч о стручној јавности, није доводио у питање. Када се разматра постепено губљење поверења, без сумње највећи проблем становницима насеља представља одступање од првобитног, односно презентованог урбанистичког пројекта из 2010. године на основу којег су становници купили станове, углавном уз подизање кредита који ће отплаћивати наредних 25 година. (Peticije.online, 2015). Потврђивањем Урбанистичког пројекта за изградњу комерцијалних садржаја у насељу „ Степа Степановић“ на Вождовцу, одступило се од првобитног решења комерцијалних садржаја. Грађани су имали поверење у институције попут ГДС-а и пре свега у државну станоградњу, у сигурност инвестиције, али и у домену изградње пратећих садржаја и квалитета изградње. Говоримо о поверењу, јер се претходно образложеном анализом купопродајног уговора, нерегулисаног односа између два урбанистичка пројекта, али и ставовима грађана у медијима, види да су се становници ослањали на поверење инвеститора, односно ГДС-а. Као резултат ових активности у пракси развоја града, јавља се дугорочно губљење поверења становника у институције, што је произвело многобројне протесте у насељу.

Поверење у вредности и норме. Имајући у изложеност праксе развоја овог дела града притисцима тржишта и последицама економске кризе које се у многome читају кроз неизвесност и непредвидивост околности у будућности, не може се говорити о поверењу у вредности и норме у датом случају.

V. Правда као основни аспект вредносног расуђивања

V1. Питање правде у процесу планирања

Поштовање контекстуалне различитости и различитих нормативних теоријских позиција у планирању. У датом случају, усвојен је модел који је различитим друштвеним категоријама понудио јединствени просторни образац и готово монофункционално стамбено окружење за 11.000 људи. У почетној фази пројекта нису рађена алтернативна решења која би омогућила изражавање различитих погледа на просторно програмску концепцију насеља.

Постављање права испред добра. Верујући да је нешто праведно уколико је резултат праведног процеса, становници насеља су оснивањем удружења и организовањем протеста настојали да заштите своја права. Овај феномен је најбоље пратити кроз процес борбе за изградњу пратећих садржаја, и протест због изградње садржаја који су у супротности са првобитним урбанистичким пројектом, попут цркве и бензинске станице. У оба случаја се становници противе одступању од изградње обећаних садржаја, као што су дом здравља, шопинг центар и пијаца, док у случају цркве, удружење станара додатно истиче да нису против изградње цркве, већ захтевају да се станари насеља изјасне на референдуму у случају било какве промене планских и техничких докумената.

Постављање разумности испред рационалности. Када се говори о односу између разумности и рационалности, јасно се уочава да рационалност доминира – од избора извођача и пројектаната, односно одлуке да се за дати простор не изради план детаљне регулације, али и да се не организује јавни или позивни урбанистичко архитектонски конкурс, преко мултипликације идентичних објеката што је рационализовало цену пројектовања и изградње, до примењених материјала у изградњи и завршној обради. Резултат рационализације су и многобројни проблеми у насељу, односно потребе да се након пола године од изградње отклањају проблеми настали у току експлоатације објекта.

Издизање вредности и питања доброг изнад политичког. Посматрајући овај феномен у процесу изградње, посебно се издваја проблем изградње објеката друштвене инфраструктуре, када се *добро* уздиже изнад политичког. Ово се сагледава у поступцима преузимања обавеза инвеститора на терет града, али и у укључивању фондација у обезбеђивању средстава за изградњу наведених садржаја.

V2. Питање правде у продуктима планирања

Постојање просвећеног консензуса око интересубјективних норми на основу којих се расуђује. Имајући у виду да не постоје елементи решења око којих се дебатује са аспекта правде, у почетној фази изостаје овај феномен. У последњим годинама, иако се организују трибине и састанци са станарима насеља, не постоје заједничке норме које би обликовале дијалог. Као пример, могуће је навести чињеницу да станари насеља не протестују против изградње цркве, већ против одступања од пратећих садржаја који су им презентовани првобитним урбанистичким пројектом, што апсолутно утиче на питање правде у продуктима планирања, те ниједан консензус између цркве и станара насеља не само да није могућ него и не доводи до *доброг* решења.

Плурализам добра у основи расуђивања. Када се разматра правда у продуктима планирања, анализа студије случаја насеља Степа Степановић, иако намењеног социјалном становању, негира значај друштвене различитости и плурализма у *добром* начину живота. Осим изградње станова различитих димензија и остваривања стандарда физичке приступачности особама са инвалидитетом, пројекат није у решење инкорпорирао контекстуалну друштвену различитост. Објекти су идентични као и услови под којима су се објекти куповали, осим у случају војних лица која су добила станове.

Одбацивање утилитаризма у циљу остваривања бенефита за различите кориснике. Пратећи настојања за праведним резултатима и веровањем да се они могу постићи кроз одбацивање утилитаризма и остваривање бенефита за различите кориснике, анализа датог насеља показује управо супротно. У свакој фази се јасно сагледава утилитаристички приступ, јер су за достизање циљева прекршена права својине, измењени су плански документи, донете су различите уредбе и замењени су технички документи. Поред тога, како би се испоштовали рокови, смањили трошкови изградње и смањено губитак о обавези компензације због кашњења радова, извршена је рационализација решења. Према сведочењу станара, насеље садржи многобројне проблеме: од недовољних капацитета садржаја друштвене инфраструктуре, до лоше комуналне и техничке инфраструктуре, проблема квалитета уграђених материјала и непоштовања гарантних рокова од стране извођача, лоше изведених столарских радова и лошег одржавања и завршне обраде јавних отворених простора. Као резултат, јављају се протести и удруживање становника насеља у борби за изградњу пратећих садржаја из првобитног урбанистичког пројекта.

Г. Дијалог као основни аспект вредносног расуђивања

Г1. Агонистички приступ

Подстицање интензивне дебате око вредности и норми. Детаљна анализа развоја насеља у десетогодишњем процесу показује да се различити актери укључују тек у последњој фази пројекта, те се свака дебата или дијалог односи на санирање проблема и јавља се тек након изградње насеља. Као проблематичан аспект, уочава се и недостатак стручних удружења али и појединаца који би стали у заштиту становника насеља и иницирали подизање дебате на стручни ниво.

Фокус на акцији а не на оправдању акције. Феномен фокусирања на акцију, издвојен је као значајан за подстицање агонистичког приступа, и као такав је препознат као саставни елемент у процесу развоја насеља „Степа Степановић“, јер су за оправдање пројекта од саме иницијативе коришћени политички субјекти а читав процес издигнут на национални ниво што је омогућило убрзавање спровођења.

Артикулисање жеља у циљеве. У почетној фази пројекта, превођење жеља у циљеве се најбоље уочава у изводу из првобитног урбанистичког пројекта у коме се наводи да се „организација стамбених јединица заснива на тренду у потражњи станова у последњих неколико година и флексибилним могућностима тако да испуни актуелне захтеве тржишта; док са друге стране одговара на савремене трендове у јавном становању.“ У последњих неколико година, становници насеља јасно исказују своје жеље и потребе кроз опште циљеве који подразумевају очување идентитета насеља, очување интереса становника, организовање локалног тела које ће у сарадњи са локалним и градским властима имати специфичне надлежности и располагати одређеним буџетом. На сајту удружења се дефинишу и специфични циљеви попут промене урбанистичког пројекта и спречавања нелегалне градње, решавање проблема неодговарајућег квалитета градње објеката и уграђене опреме, решавање проблема у вези са изградњом школа и вртића у насељу, отклањање недостатака на партерном уређењу насеља, али и решавање лоше повезаности насеља са околним саобраћајницама.

Фокусирање на недостатке као основне аргументе за акцију. Овај феномен лежи у основи иницирања датог пројекта, с обзиром да су недостаци социјалног становања, приступачног становања, станова за војна лица, посла и пројекта за грађевинске фирме, коришћени као основни аргументи за оправдање измене планских докумената, потврђивања урбанистичких пројекта, и доношења уредби и закона.

Г2. Комуникативни приступ

Фокус на долажењу до принципа – праведан процес значи и праведан резултат. Као што смо већ поменули, дати феномен у многоме одговара критеријуму којим се право поставља испред *доброг*, те је важно нагласити значај фокусирања на долажење до принципа кроз дијалог у планском процесу. У складу са тим, пројекат карактерише чињеница да се сваким урбанистичким пројектом дефинишу нови принципи, те се процес долажења до принципа у потпуности негира, што као резултат има протесте станара за сваки нови урбанистички пројекат, што је могуће сагледати у периоду од 2013. до 2019. године.

Постојање аргументације којом се дефинише шта је добро. Пројекат карактерише недостатак јасне аргументације на свим нивоима, од избора урбанистичког пројекта као документа спровођења, преко првобитних тенденција праћења „савремених трендова у јавном становању“ и усвојене просторно програмске концепције насеља, до измена и потврђених нових урбанистичких пројеката који су настали у претходних шест година. Важно је нагласити да је за површину од око 42 хектара рађен урбанистички пројекат, док је за делове града истих димензија на другом месту рађен План подручја посебне намене (Београд на води). Урбанистички пројекат се знатно брже усваја и не пролази процедуру јавног увида, већ јавне презентације након израде УП-а.

Искључивање питања вредности и доброг из моралних норми. Иако је значај искључивања питања вредности и *доброг* из моралних норми за развијање комуникације између актера и успостављање дијалога наглашен у теоријском делу рада, студија случаја показује да се не поставља питање моралних норми.

Укључивање јавности у процес планирања. Изостављање укључивања становника у почетној фази условило је и разна неслагања и покретања петиција за изградњу школе, вртића, односно против изградње бензинске станице и цркве. Укључивање јавности у процес планирања, али и коришћење потенцијала да се одлуке могу оправдати чињеницом да су донете консензусом, Такође, примећено је недовољно укључивање и интересовање појединаца и стручне јавности за исходе развоја на датом простору, иако представља највећи пројекат државне станоградње у претходних тридесет година.

Д. Политика као основни аспект вредносног расуђивања

Д1. Идеологија

Употреба идеологије као средства за обликовање жеља. Овај феномен је у многоме повезан са обликовањем јавног дискурса, јер сталне изјаве политичара пре и у току изградње насеља настоје да формирају идеолошку слику о *добром* насељу. Чињеница је да је кроз три године у оквиру рекламне кампање за насеље јасно приказано која група корисника настоји да се привуче, као и шта је оно што треба породицама и младим брачним паровима. Поред тога, симптоматични су и прикази и промоције жена предузетница, при чему се јасно уочава настојање ГДС-а да утиче на обликовање жеља.

Успостављање баланса између тренутне идеологије и утопијских замисли о добром. Значајно је да се у више пута поменутој документарној серији о насељу „ Степа Степановић“ говори са призвучком утопијских замисли. Међутим, замисао о *добром* се представља искључиво кроз представљање пројекта као идеалне слике будућности, иако не постоји релација са утопијским замислима нити се тежи ка њима.

Д2. Глобализација

Искоришћавање потенцијала глобализације за развој, раст и модернизацију. Када се анализира потенцијал глобализације у домену угледања на примере из иностранства, он није препознат нити искоришћен. Иако се у урбанистичком пројекту наводи да је „предложено

решење репрезент савремених трендова у јавном становању“ (Урбанистички завод Београда, 2010), те тенденције се не могу препознати у програмском и просторном решењу стамбеног насеља.

Повећање неједнакости – допринос економски моћнијима на рачун релативно беспомоћних. Као други важан аспект издваја се повећање неједнакости кроз саму идеју изградње јавног (социјалног) становања за 11.000 становника. Основни проблем огледа се у томе да нису изграђени пратећи садржаји попут основних школа и вртића, јер људи са том платежном моћи не могу да приуште себи приватно васпитање и образовање, док је ова ситуација направила додатне притиске и на нивоу читаве општине Вождовац. Поред тога, овим пројектом, иако се није директно допринело економски најмоћнијима, није решен ни проблем економски немоћних грађана, којима би се, да су праћени савремени трендови, али и савремене мисли, били издавани станови у периоду од пет до десет година, као што је то случај код социјалног становања у западно европским земљама.

Д3. Неолиберализам

Тржиште као основни фактор за обликовање вредности. Анализирани пример у сваком аспекту показује да је тржиште основни фактор за обликовање вредности, чак и у пројекту државне станоградње, полазећи од чињенице да се тржиште наводи као један од основних елемената за концепцију решења, до продаје претходно национализованог земљишта, али и квалитета изведених радова, чак и поред убрзавања процедура. Напослетку, увидом у тендерску документацију, у већини случајева, најнижа цена је узета као основни фактор за одлучивање о додељивању уговора јавних набавки, док су све фазе планирања и пројектовања завршаване у рекордним роковима, како би се смањили трошкови и како би се што пре започела изградња.

Максимизација вредности земљишта кроз развој. За разлику од појединачних парцела на којима се гради у околини, где инвеститори профитирају од сваког изграђеног квадрата и теже максималним индексима изграђености, овде је тај однос релативно избалансиран, јер заузетост не прелази 20%. У случају насеља Степа Степановић, профит је остварен кроз почетну јефтинију изградњу квадратног метра због примене мање квалитетних материјала, типске продукције елемената и пројектата као и кроз продају осталих парцела на локацији.

Б. Питање просторне димензије

Б1. Питање морфолошке димензије

Примена процесно – типолошког приступа у процесу дефинисања доброг. Процедuru израде урбанистичког пројекта пратила је дебата између израђивача плана – Урбанистичког завода Београда и Друштва архитеката Београда, због непостојања јавног конкурса, али и квалитета решења у целини. ГДС је имала право одабира архитектонског бироа, као и предузећа задужених за извођење, и то без расписивања конкурса, што је произвело мултипликацију истих стамбених објеката, као и кашњење у извођењу. Пре пројектовања није извршена анализа типологије становања у непосредном окружењу. Поред тога, урбанистичко решење на 42 хектара у типолошком смислу садржи само три типа објеката, који по обликовању стварају идентични визуелни утисак, док се једине разлике свode на различит облик основе и другачију архитектонску пластику, али не и материјализацију. Важно је истаћи да је читав процес планирања, пројектовања и почетка изградње трајао мање од годину дана.

Примена историјско-географског приступа у процесу дефинисања доброг. Када се разматра примена историјско-географског приступа у процесу дефинисања доброг, у емисији РТС-а се наводи постојање везе места и историје као хумане историје места у односу на коју су аутори конципирали своје решење. Упоредном анализом морфогенезе датог простора

приказаном на Слици 3, могуће је уочити да претходна диспозиција објеката није поштована, као и да не постоји диверзитет урбане форме.

Примена контекстуализма у процесу дефинисања доброг. Пројектанти предузећа ЗАПП су описујући пројекат изјавили „да су се трудили да насеље не личи ни на један блок, да објекти нису исти јер је учествовао велики број архитеката“, док сами архитекти говоре о „разигравању објеката кроз наглашавање улаза и кровних венаца, као и пластику на фасадама“. У пројекту није примењен ни један елемент који приказује однос архитекте према локално специфичном контексту. У складу са тим, став представника стручне јавности, конкретно председника Друштва архитеката Београда, је да пројекат представља корак назад у односу на претходне пројекте државне станоградње, као и да се олако понављају идентични елементи урбане структуре, да није остварена веза са локалним контекстом, да постоји неуређеност међупростора и недовољно промишљање простора попут тргова, улица, паркова те недостаје и хуманост простора (Vuković, 2010).

Употреба средстава и материјалних предмета за обликовање дијалога. Када се анализира употреба простора и материјалних ствари за обликовање дијалога, овај критеријум је био нарочито изражен у предметном подручју. Поред документарног програма и интензивне рекламне кампање, значајно је истаћи да су тродимензионалне визуелизације коришћене приликом куповине станова, те да су у многоме утицале на стварање слике будућности насеља.

3.2.3.4. Систематизација резултата евалуације примера

У циљу систематизације резултата евалуације, извршено је вредновање заступљености свих утврђених критеријума (Табела 7), али и њихова визуелна репрезентација (Дијаграм 52), које у садејству треба да обезбеде основу за разумевање аспеката који одређују вредносно расуђивање у развоју локације „ Степа Степановић“. Као и у претходној студији случаја, за сваки дефинисан критеријум, оцењиван је ниво заступљености употребом ординарне скале, односно дефинисањем да ли је одређени феномен незаступљен (0), делимично заступљен (1) или изразито заступљен (2) на специфичном случају.

Табела 7 Анализа вредносног расуђивања на простору насеља Степа Степановић

Критеријум	Индикатор	Студија случаја С. Степановић	оцена
А1. Примена моћи кроз застрашивање	A1.1. Укључивање медија у праксу развоја простора	Децембра 2011. године, на РТС-у је покренут серијал тематских емисија Документарне редакције РТС-а посвећених архитектури. Прва емисија је била посвећена стамбено пословном комплексу Степа Степановић у којој су поред аутора и уредника серијала, о пројекту говорили министар животне средине и просторног планирања, директор Урбанистичког завода, директори и одговорни пројектанти ЦИП-а и ЗАПП-а.	2
	A1.2. Ангажовање експерата у циљу обезбеђења аргумената за оправдање одлука	Представник инвеститора је истакао чињеницу ангажовања најеминентнијих и најреферентнијих предузећа.	1
	ЗБИР		3
А2. Примена моћи кроз манипулацију	A2.1. Дисторзија и прикривање информација	Дисторзија информација о садржају урбанистичког пројекта, јер купцима станова, односно будућим становницима није било јасно да куповином стана не добијају и пратеће садржаје. Дисторзија информација се врши и кроз рекламне кампање. Прикривање информација о власништву парцела, поступку реституцији, договору са СПЦ.	2
	A2.2. Обликовање јавног дискурса	Присуство политичара владајуће странке у презентацији пројекта и опозиције у критиковању пројекта или неиспуњених обећања политичара. Поред тога, примећен је специфичан начин извештавања о пројекту у коме се глорификује пројекат, локација, као и одабрано име насеља.	1
	A2.3. Спровођење безначајних форми јавних консултација	УП не подразумева процес јавног увида, те се у томе може тражити разлог учесталости протеста становника. 2018. године је организована јавна дебата са станарима у циљу решавања проблема који ни две године касније нису решени.	1
	A2.4. Промена садржаја продуката планирања у складу са индивидуалним интересима	Уочена је пракса израде нових техничких докумената у зависности од интереса појединачних актера, који су променили не само парцелацију постојећег простора већ и намену парцела јер је у генералном урбанистичком плану читава локација дефинисана као становање са пратећим садржајима без плански одређених простора намењених едукацији, здравству, спортским и комерцијалним делатностима.	2
	A2.5. Контролисање приступа комуникационој инфраструктури	На локацији је уочено ограничавање приступа сервисима друштвене инфраструктуре као и одређеним парцелама и улицама услед нерешених власничких односа и техничких проблема.	1
		ЗБИР	
А3. Примена моћи кроз убеђивање	A3.1. Упознавање са привлачним концептима	Употреба енергетске ефикасности и енергетских пасоша као и стандарда приступачности као основног фактора квалитета. Поред тога, социјално становање, приступачно становање, становање за младе брачне парове само су неки од термина којима се говори о привлачним концептима.	1
	A3.2. Договарање, преговарање и лобирање	Убрзавање процеса издавања дозвола усвајањем појединачних уредби или постизањем договора на националном нивоу за градско подручје. Договарање са војском непосредно пре усвајања пројекта. Остваривање договора са банкама и приватним предузећима. Договарање са приватним инвеститорима око намена и изградње на одређеним парцелама. Закон о подстицању грађевинске индустрије је формализовао преговарачки поступак.	2
	A3.3. Информисање и едукација	Организовање јавних презентација пројекта као и документарног програма на националној телевизији. Форум Удружења станара насеља Степа Степановић а касније вебсајт и друштвене мреже коришћени су као платформе за комуникацију, информисање, али и едукацију.	1
	ЗБИР		4
А4. Примена моћи кроз ауторитативност	A4.1. Злоупотреба ауторитета од стране моћних група	Ангажовање реномираних институција као основног легитимишућег фактора квалитета, што је видљиво у начину оглашавања и давања исказа од стране главног инвеститора. Коришћење дискреционих права различитих група (доношење процедуралних или супстантивних избора у пракси развоја града).	1
	ЗБИР		1

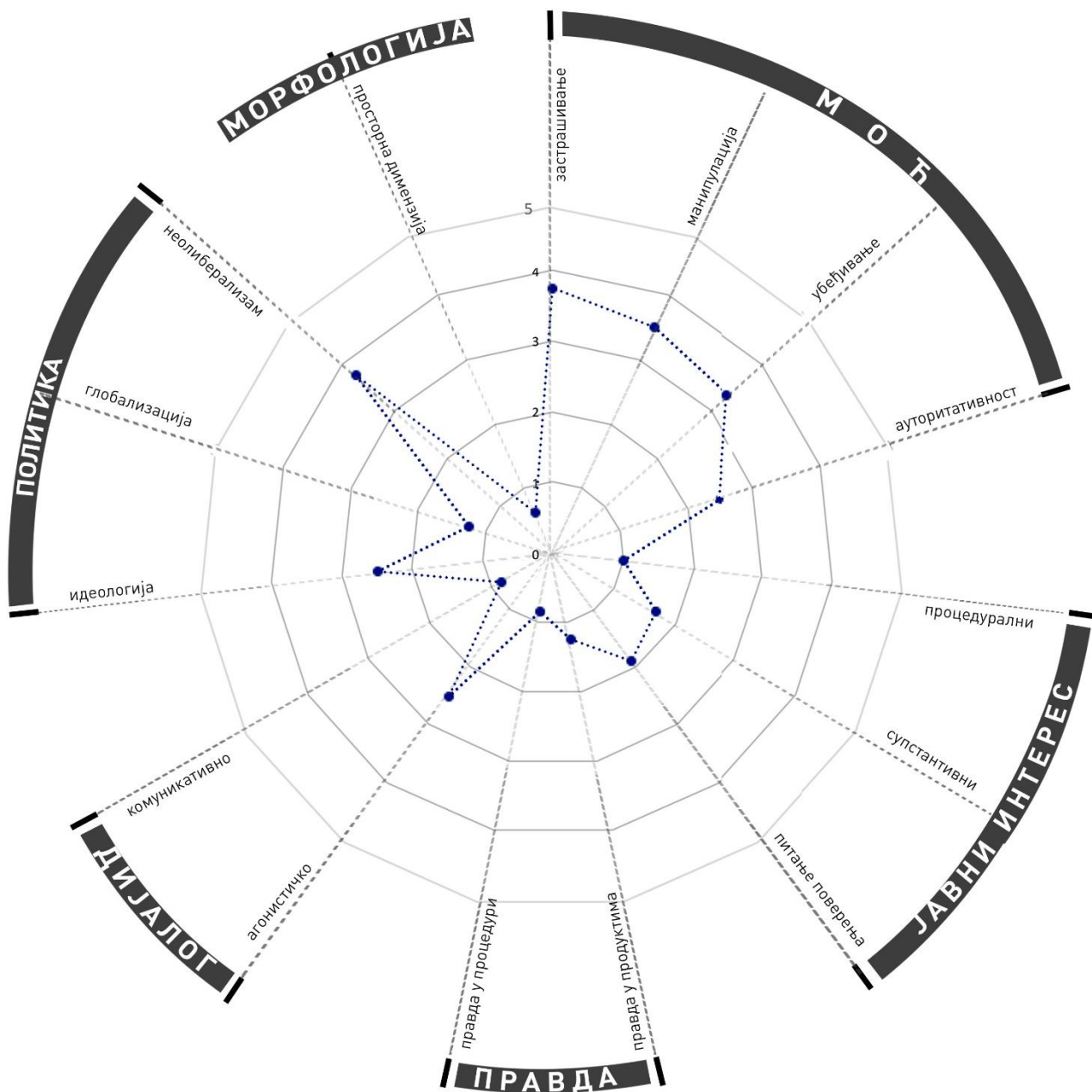
ЈАВНИ ИНТЕРЕС	Б1. Постојање процедуралног јавног интереса	Б1.1. Поштовање права (права својине, уставних права итд.)	Непоштовање права својине бивших власника парцела пре извршене експропријације и изградње касарне. Враћање земљишта СПЦ (објашњено кроз компензацију) које никада није било у њеном власништву.	0	
		Б1.2. Постојање правичног процеса	Када се говори о правичном процесу уочени су неједнаки изгледи/шансе за различите учеснике на тржишту када се бирао извођач и банка која ће издавати кредите. Такође, препознато је некоректно поступање инвеститора и јавног сектора према будућим становницима и осталим актерима кроз кршење обећања на основу којих су становници купили станове.	0	
		Б1.3. Транспарентност процеса	Није постојао јасан начин избора архитекте, предузећа за израду планске и техничке документације. Поред тога, уочено је да документација није била у потпуности транспарентна с обзиром да су се у различитим медијима појављивале различита урбанистичка решења, док су планиране активности у насељу такође остале нетранспарентне.	1	
		Б1.4. Спровођење процеса партиципације	Иако у почетној фази није било партиципативног процеса, након изградње стамбених објеката станарима организоване су трибине и радни столови на којима је у неколико наврата обећано да ће одлуке о пратећим садржајима доносити референдумом, што се није остварило.	0	
		Б1.5. Подстицање дијалога између актера – јавни интерес као продукт демократског политичког процеса	Године 2014. оформљена је радна група станара насеља и представника националних и градских власти која је требало да реши проблеме у насељу. Такође, 2018. године организована је и дебата са свим заинтересованим странама у циљу решавања проблема. Ниједан од приоритетних проблема и даље није решен.	1	
	ЗБИР				2
	Б2. Постојање садржајног јавног интереса	Б2.1. Максимизација испуњења интереса свих заинтересованих страна – агрегативни приступ	Пројектом се решава стамбено питање одређене групе људи (војних лица), омогућавају се повлашћени кредити и куповина стана по цени мањој од тржишне. Грађевинске фирме профитирају учествовањем на државном пројекту који је сматран сигурном инвестицијом док Урбанистички завод добија прилику да учествује на великом пројекту станоградње након више од 30 година, Банке профитирају од кредита, док се подстиче развој грађевинске индустрије.	1	
		Б2.2. Утврђивање колективног јавног интереса (заштита културних добара, визура, идентитета итд.) – унитарни приступ	У фази експлоатације пројекта, препознат је унитарни јавни интерес, и то специфично у борби за обезбеђење вртића и основне школе, али и спречавање изградње пумпе услед могућих штета у погледу еколошког нарушавања околине, што се може сматрати колективним јавним интересом.	1	
		Б2.3. Расуђивање засновано на правилу или норми у односу на етички садржај – деонтолошки приступ	Пратеће садржаје у домену друштвене инфраструктуре поставио је Урбанистички завод према стандардима и нормативима у односу на укупан број становника и прогнозе старосне структуре становништва. Од ових норми се веома брзо одступило, да би се максимизација профита индивидуалних актера поставила као примат.	0	
	ЗБИР				2
	Б3. Питање поверења у процесу дефинисања јавног интереса	Б3.1. Развијено рационално/ калкулативно поверење	Препознато између приватних предузећа која се баве изградњом, банки и ГДС-а. Банке свој интерес виде у чињеници да издају кредите и ГДС-у и будућим становницима док грађевинска предузећа свој интерес виде у сигурности инвестиције. Препознате стратегије грађења поверења кроз учестале јавне изјаве, истицање апсолутне правне сигурности у купопродаји непокретности у рекламним кампањама, али и јасно истицање бенефита живота у оваквом насељу.	1	
		Б3.2. Развијено интерперсонално поверење засновано на личним односима	Овај пример показује да је овај тип поверења много мање присутан у односу на све друге типове поверења. Разлог овакве ситуације можемо тражити у чињеници да је главни инвеститор ГДС коју је основала Влада РС, али и да су у почетној фази уговори склапани на основу преговарачког поступка.	0	
		Б3.3. Развијено поверење у институције и апстрактне системе (експертиза као основни легитимизишући фактор)	Развијено поверење у институције у почетној фази пројекта, конкретно у домену финансирања изградње. Јавне изјаве представника институција су додатно допринеле да се у овој фази пројекта повећа то поверење ка државној станоградњи, док је експертиза била представљена као основни легитимизишући фактор који се, осим од стране стручне јавности, није доводио у питање.	2	
		Б3.4. Развијено поверење у вредности и норме	Није препознато	0	
	ЗБИР				3

ПРАВДА	V1. Питање правде у процесу планирања	V1.1 Поштовање контекстуалне различитости и нормативних теоријских позиција у планирању	У процес израде плана и пројекта није укључено ниједно различито гледиште.	0
		V1.2 Постављање права испред добра – грађани верују да је нешто праведно уколико је резултат праведног процеса	Становници се противе због одступања од изградње обећаних садржаја као што су дом здравља, шопинг центар и пијаца, док у случају цркве удружење станара додатно истиче да нису против изградње цркве већ захтевају да се станари насеља изјасне на референдуму у случају било какве промене планских и техничких докумената.	1
		V1.3. Постављање разумности испред рационалности	Када се говори о односу између разумности и рационалности, јасно се уочава да рационалност доминира – од избора извођача, пројектаната, до примењених материјала у изградњи и изгледа објеката.	0
		V1.4. Издизање вредности и питања доброг изнад политичког	У изградњи садржаја као што су школа и вртић, јасно се уочава издизање доброг изнад политичког, како у преузимању обавеза инвеститора на терет града тако и у укључивању фондација у обезбеђивање финансија за изградњу наведених садржаја.	1
		ЗБИР		2
ПРАВДА	V2. Питање правде у продуктивним планирањем	V2.1. Постојање „просвећеног“ консензуса око интересубјективних норми на основу којих се расуђује	Није препознато.	0
		V2.2. Плурализам добра у основи расуђивања	Негирање значаја друштвене различитости и плурализма о добром начину живота. Осим изградње станова различитих димензија и остваривања стандарда физичке приступачности особама са инвалидитетом, пројекат није у решење инкорпорирао контекстуалну друштвену различитост.	1
		V2.3. Одбацивање утилитаризма и остваривање бенефита за различите кориснике	У свакој фази се јасно сагледава утилитаристички приступ јер су се за достизање циљева прекршила права својине, измењени су плански документи, донете су различите уредбе и замењени су технички документи.	0
		ЗБИР		1

ДИЈАЛОГ	Г1. Агонистички приступ	G1.1. Подстицање интензивне дебате око вредности и норми	Детаљна анализа процеса развоја насеља у десетогодишњем процесу показује да се различити актери укључују тек у последњој фази пројекта те се свака дебата или дијалог односи на санирање проблема и јавља се тек након изградње насеља.	0
		G1.2. Фокус на акцији а не на оправдању акције	Жеља за акцијом, оправдавање се врши присуством политичких субјеката.	1
		G1.3. Артикулисање жеља у циљеве	Становници насеља јасно своје жеље и потребе исказују кроз циљеве и визију које настоје да достигну индивидуалним напорима и колективним борбама удружења за остварење и изградњу обећаних садржаја али и унапређења животне околине.	2
		G1.4. Фокусирање на недостатке као основне аргументе за акцију	Наведени аргументи су препознати као основа за иницирање пројекта (недостатак посла за грађевинску индустрију, недостатак јефтних станова), али и као основа за многобројне протесте становника (недостатак вртића, недостатак дома здравља итд.).	1
		ЗБИР		4
	Г2. Комуникативни приступ	G2.1. Фокус на долажењу до принципа – праведан процес значи и праведан резултат	Принципи су утврђени техничким документом и процедурама које су формално испоштоване и које се не преиспитују у процесу.	0
		G2.2. Постојање аргументације кроз коју се дефинише шта је добро	Не постоји јасна аргументација. У урбанистичком пројекту коришћени су термини „праћења савремених трендова јавног становања“, што није могуће препознати на локацији.	0
		G2.3. Искључивање питања вредности и доброг из моралних норми	Не поставља се питање моралних норми.	0
G2.4. Укључивање јавности у процес планирања (оправдавање одлука да су добре чињеницом да су донете консензусом)		Јавност и грађани се укључују тек након изградње насеља и у процесу идентификације проблема и приоритизације решавања истих.	1	
ЗБИР		1		

Д. ПОЛИТИКА И ПЛАНИРАЊЕ	Д1. Идеологија	Д1.1. Употреба идеологије као средство за обликовање жеља	Чињеница да је кроз три године у рекламну кампању насеља у презентацији шта је оно што треба породицама и младим брачним паровима, као и промоцијом жена-предузетница јасно се уочава настојање ГДС-а да утиче на обликовање жеља.	2
		Д1.2. Успостављање баланса између тренутне идеологије и утопијских замисли о добром	Замисао о добром се представља искључиво кроз представљање пројекта, не постоји релација са утопијским замислима нити им се тежи.	0
	ЗБИР			2
	Д2. Глобализација	Д2.1. Искоришћавање потенцијала глобализације за развој, раст и модернизацију	Потенцијал глобализације у домену угледања на примере из иностранства није препознат нити искоришћен.	0
		Д2.2. Повећање неједнакости – допринос економски моћнијима на рачун релативно беспомоћних	Повећање неједнакости се огледа кроз саму идеју изградње јавног (социјалног) становања за 11.000 становника. Основни проблем огледа се у не изградњи пратећих садржаја као што су школе и вртићи, јер људи са том платежном моћи не могу да приуште себи приватно васпитање и образовање.	1
	ЗБИР			1
	Д3. Неолиберализам као етичко-политички део планирања	Д3.1. Тржиште као основни фактор за обликовање вредности	Анализирани пример у сваком аспекту показује да је тржиште основни фактор за обликовање вредности. Од чињенице да се наводи као један од основних елемената за концепцију решења, до продаје претходно национализованог земљишта и квалитета изведених радова, чак и поред убрзавања процедура. Напослетку, у већини случајева, минимална цена је узета као основни фактор за одлучивање о додељивању уговора јавних набавки.	2
		Д3.2. Максимизација вредности земљишта кроз развој	За разлику од појединачних парцела на којима се гради у околини где инвеститори профитирају од сваког изграђеног квадрата и теже максималним индексима изграђености, овде је тај однос релативно избалансиран.	1
	ЗБИР			3

ПРОСТОР И МОРФОЛОГИЈА	Б1. Питање просторне димензије	Б1.1. Примена процесно-типолошког приступа у процесу дефинисања <i>доброг</i>	Пре пројектовања није извршена анализа типологије становања у непосредном окружењу. Поред тога, урбанистичко решење на 42 хектара у типолошком смислу садржи само три типа објеката, који по обликовању имају идентични визуелни утисак.	0
		Б1.2. Примена историјско-географског приступа у процесу дефинисања <i>доброг</i>	У емисији РТС-а се наводи постојање везе места и историје као хумане историје места у односу на коју су аутори конципирали своје решење, што није могуће уочити у анализи морфогенезе датог простора.	0
		Б1.3. Примена контекстуализма у процесу дефинисања <i>доброг</i>	У пројекту нису примењени никакви елементи који приказују однос архитекте према локално специфичном контексту.	0
		Б1.4. Употреба простора и материјалних ствари за обликовање дијалога	Овај аспект је нарочито изражен на локацији. Поред документарног програма и интензивне рекламне кампање, значајно је истаћи да су тродимензионалне визуелизације коришћене приликом куповине станова, те да су у многоме утицале на стварање слике будућности насеља.	2
	ЗБИР			2

Дијаграм 53 Евалуација аспеката који усмеравају вредносно расуђивање у развоју насеља Степа Степановић

Визуелном репрезентацијом евалуације (Дијаграм 53) уочава се да је моћ, односно начини примене моћи сагледиви у застрашивању, манипулацији и убеђивању, уз неолиберализам представљају доминантне аспекте који одређује вредносни систем и усмеравају вредносно расуђивање у пракси развоја града. Агонистички приступ дијалогу је аспект који се на примеру показао као знатно изражен услед јаког цивилног сектора и њихове борбе за пратеће садржаје у насељу. Евалуација приказује да остали аспекти попут правде, јавног интереса и морфологије нису довољно изражени у пракси развоја града.

3.3. Дискусија резултата примене модела

У следећем делу текста даје се дискусија резултата евалуације према дефинисаним аспектима у односу на фазе планирања, односно на специфичне процедуре усвајања планских и техничких докумената који су коришћени као основни инструменти у развоју града. Фокус је на утврђивању специфичних места у процесу планирања у којима одређени аспекти имају доминанту улогу у усмеравању вредносног расуђивања. Поред тога, наглашавају се локално специфични услови који могу утицати на расуђивање, али и позитивни и негативни ефекти препознатог начина расуђивања на развој града. Дискусија прати петнаест подтема модела вредносног расуђивања.

Моћ као основни аспект вредносног расуђивања

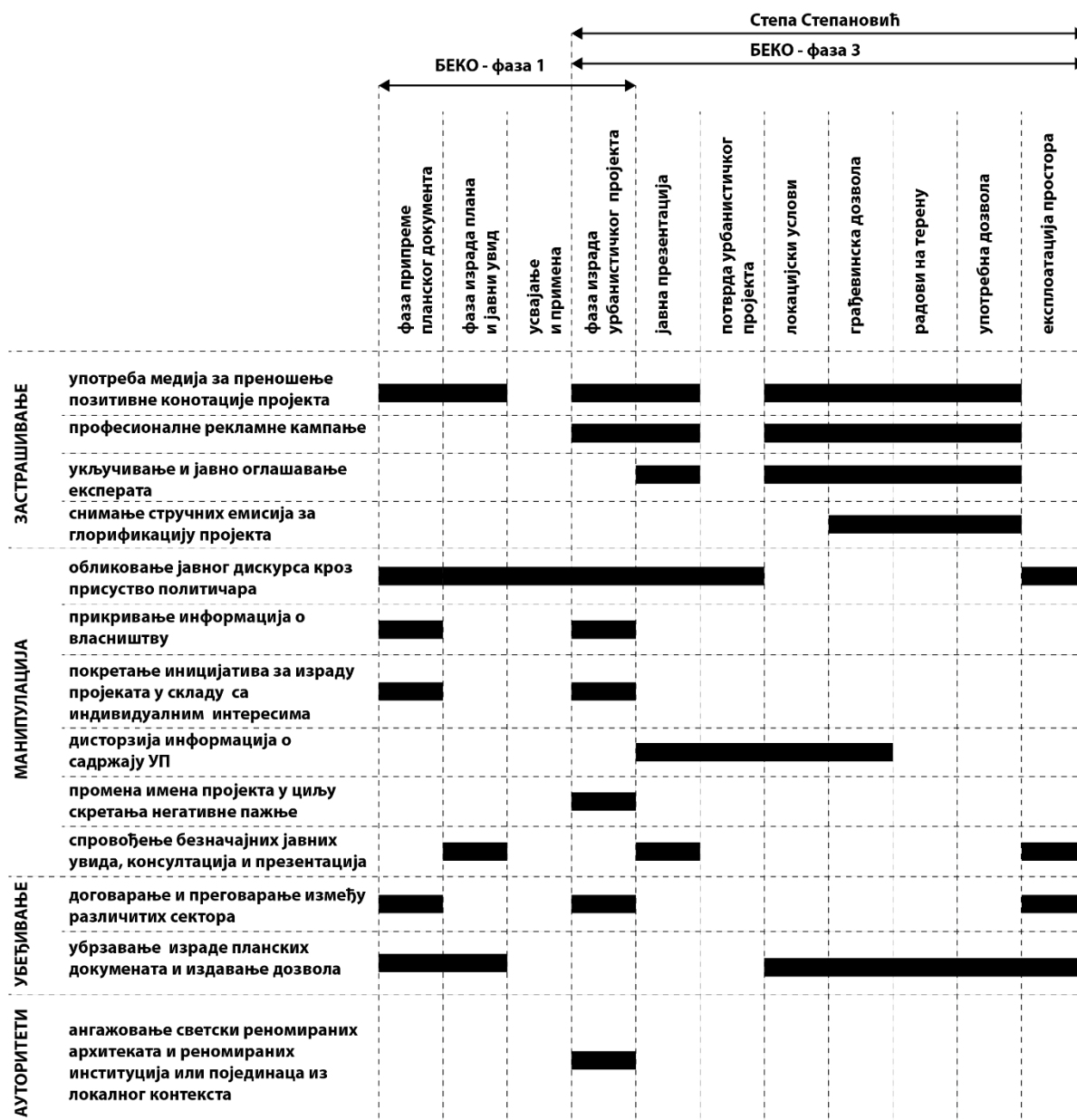
Застрашивање. Када се говори о застрашивању, из анализираних студија случајева се јасно уочава да се оно спроводи у фазама припреме планских и техничких докумената, али и у фази након добијања локацијских услова, и то специфично кроз употребу медија за преношење позитивне конотације и глорификације пројекта, израду професионалних рекламних кампања и продукцију специјализованих емисија. Такође, јавно обраћање експерата у процесу јавне презентације урбанистичких пројеката показује да може знатно утицати на креирање слике о *добром*. Разлог за препознату заступљеност ових активности инвеститора и јавне управе се може тражити у тежњи за добијањем подршке шире јавности пре јавног увида, односно јавне презентације, али и осигурања продаје изграђеног простора.

Манипулација. Спровођење моћи кроз манипулацију се у локалном контексту манифестује кроз дисторзију и прикривање информација, пре свега у фази припреме планских докумената и почетне фазе израде урбанистичких пројеката, што се сагледава у прикривању информација о власништву над земљиштем, садржаја урбанистичког пројекта, непотпуних и неистинитих рекламних кампања, нејасних надлежности и обавеза инвеститора. У складу са тим проблемима, присуство политичких субјеката је готово континуално, те се њихово ангажовање уочава од фазе припреме планског документа до фазе издавања локацијских услова. Њихово присуство такође значајно утиче и на обликовање јавног дискурса, без обзира да ли се ради о инвестицији јавног или приватног сектора. Поред тога, постојеће процедуре омогућавају манипулацију у процесу формалног учешћа јавности, како у фази јавног увида планских докумената, тако и у фази јавне презентације урбанистичких пројеката. Иако се у последње време имена насеља све чешће користе у маркетиншке сврхе, односно за наглашавање ексклузивности или специфичности насеља, додатна карактеристика локалног контекста огледа се у употреби имена за скретање негативне пажње, јер се имена мењају у фази израде урбанистичког пројекта.

Убеђивање. Убеђивање се у пракси развоја града у локалном контексту, одвија пре свега у фази припреме планских и техничких докумената, и то пре свега или кроз формални преговарачки поступак или неформално преговарање, договарање и лобирање између различитих актера из јавног и приватног сектора. Резултати преговарања се сагледавају у оствареним компензацијама земљишта, иницираним планским документима и убрзавању процедура у фазама израде докумената и издавања дозвола. Као подршка овом процесу, користе се и привлачни концепти као што су одрживост, енергетска ефикасност, социјално становање, али се и ангажују светски реномиране или локално познате архитекте и институције који треба да усмере вредносно расуђивање.

Ауторитативност. Овај елемент је недавно поново добио на значају, јер се све чешће у фази припреме идејних решења за техничке документе ангажују реномиране институције и појединци. Проблематично је што се последњих година планска решења и урбанистички пројекти остављају предузећима са недовољним искуством, те се њихова улога посматра кроз

сервисну функцију. Релација између аспекта моћи и процедура планирања дата је на дијаграму 54.

Дијаграм 54 Дијаграм релације аспекта моћи и процедура у пракси развоја града

Јавни интерес као основ за вредносно расуђивање

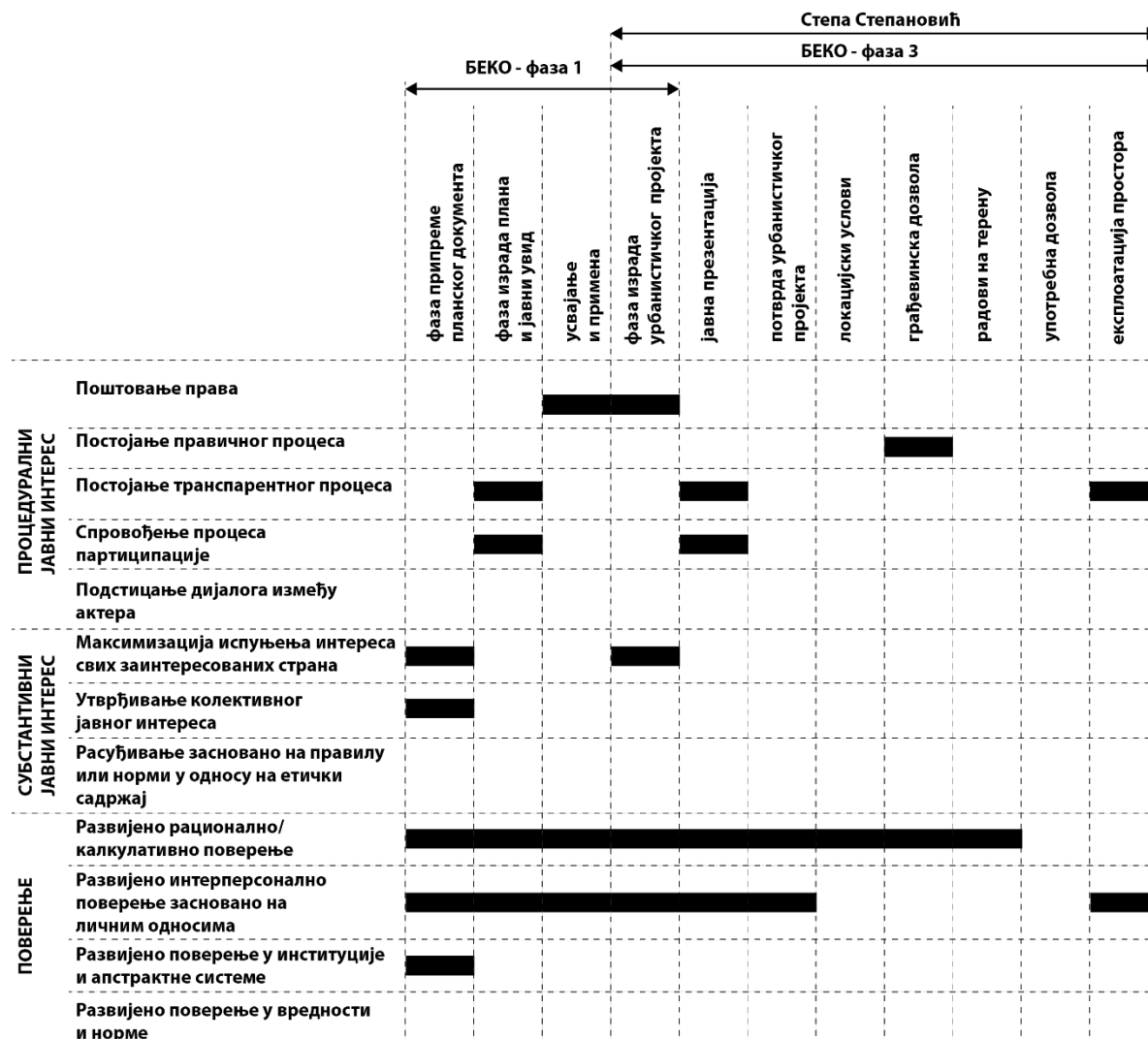
Процедурални јавни интерес. Када се посматра процедурални јавни интерес, на Дијаграму 55 можемо видети ниво заступљености овог типа јавног интереса у пракси развоја града. Могуће је уочити да се права поштују у фази усвајања и примене планских докумената, али и у фази израде урбанистичког пројекта. Када се посматра остатак процеса, значајно је нагласити да је постојећи регулаторни оквир међан тако да омогући поштовање права, али и да је исти регулаторни оквир омогућавао доста простора за индивидуалну интерпретацију. Непоштовање права својине издвојено је као највећи проблем, што у пракси развоја града утиче на одлагање почетка градње, подношење тужби и индивидуалних захтева за повраћај имовине, али и организовање протеста. Анализа је такође показала да праксу развоја у Србији

карактерише правичан процес само у фази издавања грађевинских дозвола, који је законски регулисан и који прописује једнаке услове и временске рокове за све подносиоце захтева. Остатак процеса планирања карактерише неправедно интервенисање јавног сектора на тржишту некретнина кроз стварање неједнаких изгледа за различите учеснике на тржишту, али и некоректно поступање јавног и приватног сектора према будућим становницима и корисницима простора у фази експлоатације пројекта. Посматрајући процес планирања, транспарентност и партиципација су омогућени само у фазама јавног увида у плански документ и јавне презентације урбанистичког пројекта. Значајно је нагласити да све остале фазе у процесу планирања, попут припреме планског документа, припреме и израде урбанистичког пројекта и издавање локацијске дозволе карактерише нетранспарентност. Поред тога, уочена је недовољна информисаност заинтересованих страна јер законски није дефинисана процедура обавештавања власника и корисника локације суседних парцела осим у случајевима када се урбанистичким пројектом дефинише јавни интерес. Такође, јавне седнице и јавни увид показују да имају ограничену примену услед недовољног уважавања примедби, али и чињенице да се оне подnose за већ завршене пројекте. Са друге стране, јавне дискусије, односно дебате у периоду експлоатације пројекта, показале су да се исходи договарања и јавних консултација не спроводе у дело, односно да се договорене акције које би утицале на дефинисање јавног интереса не поштују.

Супстантивни јавни интерес. Анализом овог типа јавног интереса у одабраним студијама случаја, уочава се да се у фази израде планских и техничких докумената недовољно води рачуна о јавном интересу, и то пре свега кроз превелику генерализацију, општост и недовољну прескриптивност у дефинисању намене и правила грађења и уређења. Поред тога, стратешку процену утицаја као једног од главних елемената који служи за проверу и заштиту јавног интереса, израђује исто предузеће које је именовано као обрађивач плана, што представља проблематично законско решење у Србији. Имајући у виду типове супстантивног јавног интереса, јасно се уочава агрегативни приступ јавном интересу који подразумева скуп индивидуалних интереса у фази припреме планских докумената и израде техничких докумената. Са друге стране, у фази припреме планских докумената и иницирања пројекта приметна је пракса у којој политички субјекти дају јавне изјаве у корист колективног јавног интереса као што су решавање последица економске кризе или решавање стамбеног питања угрожених група становника, које често имају функцију псеудоаргумента за оправдање донетих одлука. Заштита колективног јавног интереса је такође оцењена као предуслов за постојање подршке шире стручне јавности (заштита културних добара, очување визура, идентитета, итд.), али и повод за удруживање становника и организовање протеста (заштита околине, обезбеђење предшколског и основног образовања итд.). Говорећи о расуђивању заснованом на правилима и нормама у односу на етички садржај, значајно је нагласити да оно није препознато ни у једној фази процеса планирања, док се разлог томе тражи у непостојању етичког кодекса понашања планера, али и недовољној професионалној одговорности стручних организација. Иако се у планским и техничким документима поштују одређени стандарди и норме у конципирању потребних садржаја и капацитета, пракса показује да се од норми врло брзо одступа, како би се остварила максимизација профита.

Питање поверења. Разматрајући значај поверења за заштиту јавног интереса, јасно се уочава да у процесу доминирају рационално-калкулативно поверење и интерперсонално поверење. Оба типа поверења су заступљена у читавом процесу планирања. Значајно је нагласити да се калкулативно поверење гради кроз процес доношења уредби и закона, односно посебних уступака, уговора и гаранција у фази припреме планских и техничких докумената, али и кроз континуирано јавно оглашавање. Са друге стране, интерперсонално поверење које се заснива на личним односима је често прикривено процесом јавних набавки, али је могуће уочити везу између представника институција и приватног сектора, као и доминацију одређених фирми на тржишту у случају када јавни сектор има улогу инвеститора. Анализа показује и постојање високог иницијалног поверења у институције и државне инвестиције,

нарочито у домену станоградње, које датира из времена социјалистичког управљања. Поверење у вредности и норме није препознато ни у једној фази процеса планирања.

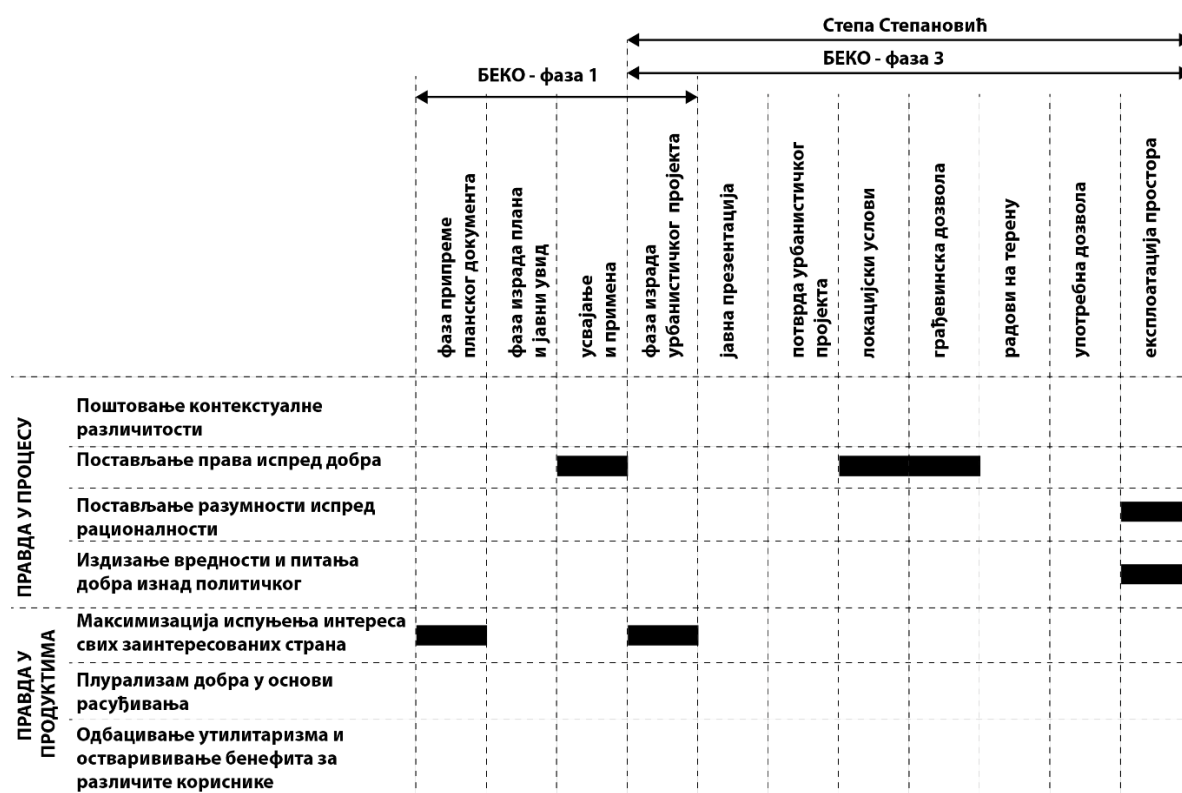
Дијаграм 55 Дијаграм релације аспекта јавног интереса и процедура у пракси развоја града

Правда као основни аспект вредносног расуђивања

Правда у процесу планирања. Увидом у анализу студија случаја и Дијаграм 56, евидентно је да се у тренутној пракси развоја града придаје премало пажње контекстуалној различитости, односно различитим нормативним основама које чине темељ за дефинисање *доброг*. Праведност процеса се у фази усвајања и примене плана, али и издавања дозвола, посматра кроз доследност у поштовању процедура. Имајући у виду учесталост ситуација у којима су фазе припреме планског и техничког документа праћене протестима грађана, важно је нагласити да се тиме трајно нарушава посматрање решења као *доброг*, јер није настало као резултат праведног процеса. Праведност у процесу планирања се такође обезбеђује и постављањем разумности изнад рационалности када се расуђује о *добром*. Имајући у виду доминацију инвеститора у пракси развоја града, ограниченост улоге планера у односу на постојећу регулативу и недовољну етичку одговорност, примећује се да је рационалност или пак рационализација далеко присутнија од разумности у свим фазама планирања. Такође, присуство политичара и зависност успешности и реализације пројекта од владајуће

политичке партије, онемогућава измештање и издизање *доброг* изнад политичког. Значајну улогу за измештање из политичког у фази експлоатације пројекта могу имати удружења, институције на нивоу општине и фондације које се укључују у процес решавања конкретних проблема.

Правда у продуктима планирања. Посматрајући питање правде у контексту продуката планирања, јасно се уочава да у локалној пракси развоја града не постоји просвећени консензус, односно да нису јасно дефинисане вредности и норме које би представљале основу за расуђивање. Тако, исти план омогућава изградњу потпуно различитих структура (фаза 1, 2 и 3 пројекта Беко), односно регулације су тако широко постављене да вредности остају нејасне, а планирање се своди на сервисну активност. Са друге стране, иако планови омогућавају различите продукте, разноврсност не значи нужно и плурализам *доброг*. Оспоравани утилитаризам се и даље доминантно појављује као основ за дефинисање праведних резултата, док се присуством политичара оправдавају средства примењена у сврху постизања одређених резултата, иако су она неправедна у својој основи (специфичне уредбе, измене и допуне, уступци итд.).

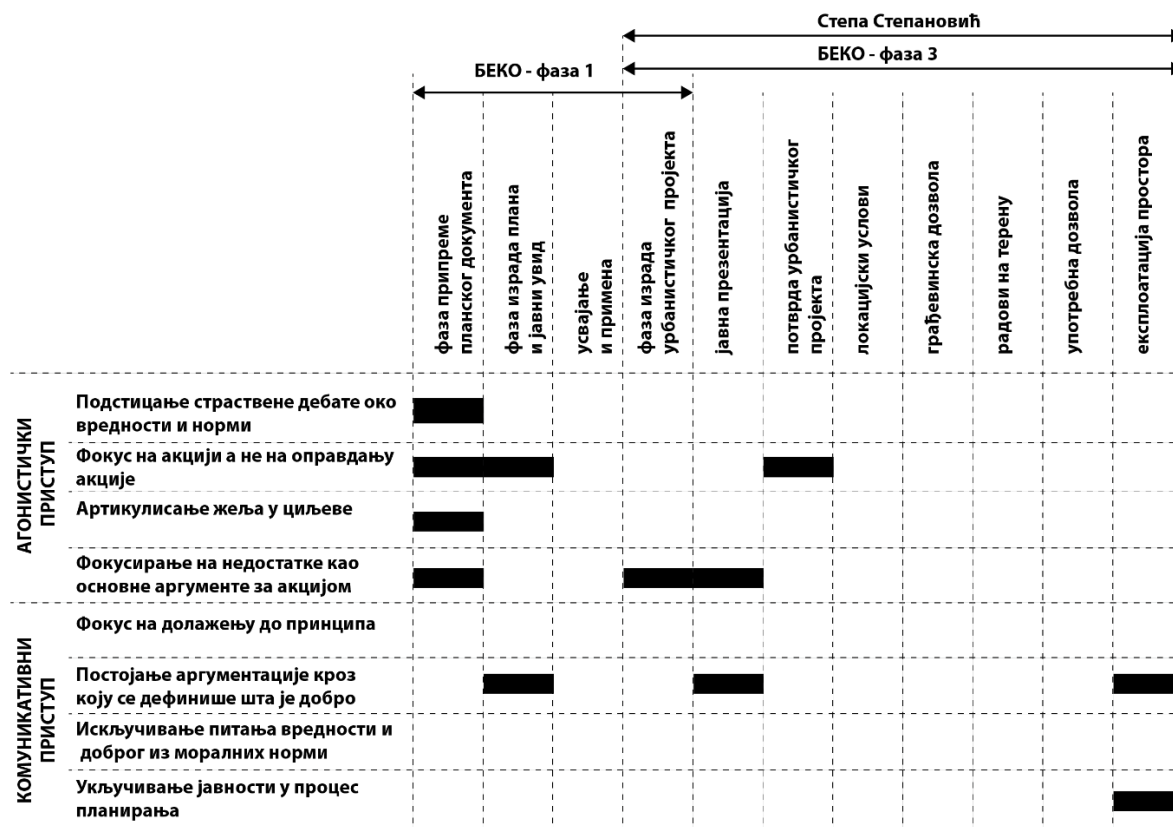
Дијаграм 56 Дијаграм релације аспекта правде и процедура у пракси развоја града

Дијалог као основни аспект вредносног расуђивања

Агонистички приступ. Имајући у виду чињеницу да не постоје унапред утврђене норме и вредности, али и да су циљеви развоја утврђени пре јавног увида у плански документ, односно јавне презентације у случају урбанистичког пројекта, онемогућено је и иницирање дебате око вредности. Такође је примећено да већа медијска експонираност и заступљеност пројекта у медијима, иницира и већу ангажованост стручне јавности и локалне заједнице, али се ангажман не манифестује кроз развијање дијалога са инвеститорима, већ кроз протесте и пружање отпора. Поред тога, дебата се иницира и у фази експлоатације пројекта кроз удруживање грађана, при чему је приметна и њихова способност да жеље јасно артикулишу у

циљеве. Фокусирање на недостатке се нарочито учоава у фази припремања одлуке о изради планског документа или када се припремају урбанистички пројекти. У овој фази актери који учествују у пракси производње простора фокусирају се на акцију, а не на оправдање те акције, и то посредством политичара.

Комуникативни приступ. Иако постоји велики број теоретичара и чланова академске заједнице у контексту Србије који заступају ставове комуникативно колаборативне парадигме и иако су одређени елементи који омогућавају одвијање овог процеса уграђени у регулативу, пракса развоја града показује проблеме на које су често указивали и светски теоретичари. Тако, анализирани случајеви показују да укључивање јавности постоји само на формалном нивоу, у циљу поштовања процедуре, а не у циљу колаборације у процесу дефинисања *доброг*. Поред тога, јавни увид као једини вид партиципације није довољан, нарочито имајући у виду да нису дефинисани елементи, односно садржај око којег се врши делиберација, као и чињенице да је организација препуштена обрађивачу плана. Уколико се посматра комуникативни приступ, фокус није на долажењу до принципа јер су они већ утврђени у договору инвеститора, града и обрађивача плана или пројекта, док се аргументација остварује или кроз бенефите који су саставни део јавног интереса или кроз ауторитет појединца или институције. Студија случаја показује и да се становници укључују тек у фази експлоатације пројекта. Чињеница да се не преиспитују моралне норме утиче и на недостатак укључивања јавности у процес планирања, и поред законски утврђеног јавног увида.

Дијаграм 57 Дијаграм релације аспекта дијалога и процедура у пракси развоја града

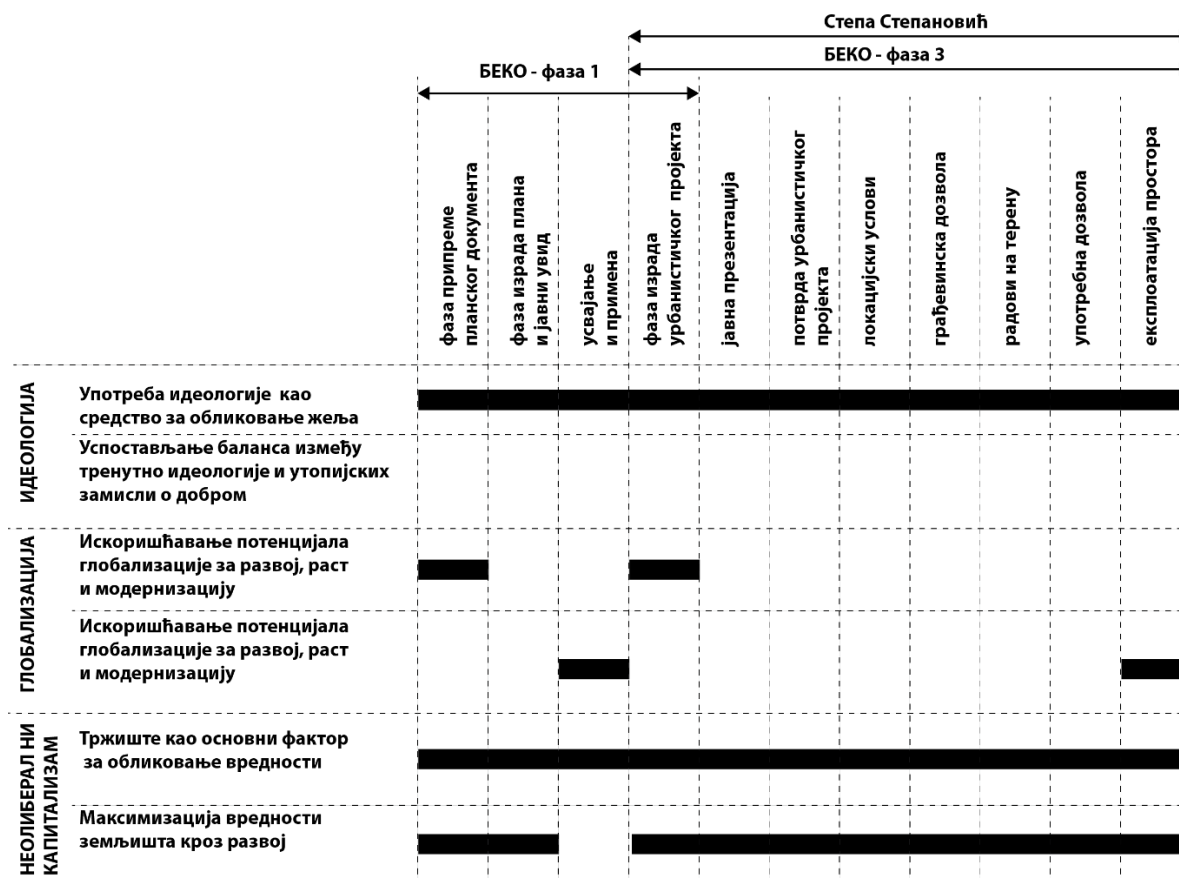
Политика као основни аспект вредносног расуђивања

Идеологија. Анализа показује да се идеологија често користи за обликовање жеља, нарочито кроз формирање јавног дискурса, израду промотивних кампања, слогана, употребе атрактивних имена у читавом процесу планирања. Са друге стране, не постоји баланс између

тренутне идеологије и утопијских замисли о томе шта је *добар* град, односно тежње да се унапреди постојећа ситуација. Имајући у виду да идеологија обликује жеље појединаца и друштва, односно истиче оно што се у датом тренутку сматра важним, уочава се прихватање постојеће идеологије тржишних сила које се не доводе у питање кроз читав процес планирања.

Глобализација. Имајући у виду да се у локалном контексту још увек не користе довољно позитивне стране глобализације за раст, развој и модернизацију градова кроз пројекте урбане регенерације и ангажовање светски реномираних архитеката за израду идејних решења као основе за израду планова и урбанистичких пројеката, много су израженије њене негативне стране. Оне се у локалном контексту огледају у друштвеној поларизацији, индивидуалном профитирању од развоја и губљењу локалног идентитета нарочито у фази усвајања и примене планова, односно у експлоатацији пројекта.

Неолиберални капитализам. Анализа показује да је тржиште основни фактор који усмерава расуђивање, што се потврђује у свим фазама процеса планирања. Имајући то у виду, идеологија неолиберализма регулише готово сваки аспект планског процеса. У свакој фази је приметна максимизација профита инвеститора, али и максимизација вредности земљишта кроз развој, док процес прате нејасни принципи земљишне политике, нетранспарентне процедуре избора обрађивача плана и пројекта, али и извођача.

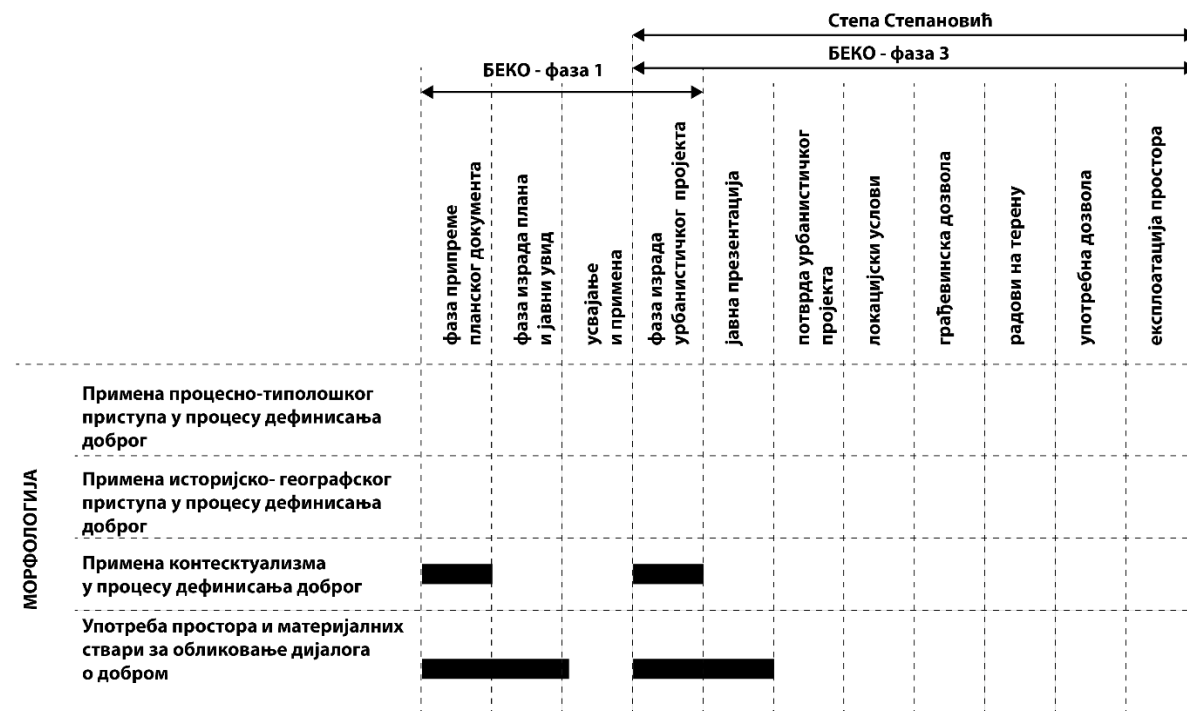

Дијаграм 58 Дијаграм релације аспекта политике и процедура у пракси развоја града

Простор као основни аспект вредносног расуђивања

Морфологија. Из спроведене евалуације јасно је да расуђивању о простору не претходи ниједна студиозна анализа како историјски ствараних образаца грађења и типова, тако ни савремених трендова у архитектури и урбанизму (Дијаграм 59). У оба случаја се ради о

изузетно важним локацијама. Пројекти такође не одговарају контексту у којем настају, делимично због претходног аспекта, а делимично и због генерализованих и нејасно дефинисаних правила грађења у ПДР-у. Оваквом праксом, продукт планирања се огледа кроз мултипликацију истих објеката, недовољног промишљања јавних простора, али и одсуство идентификације са објектима. Јасно је и да се пре формалног усвајања плана и урбанистичког пројекта све учесталије користе атрактивне визуелизације за афирмацију пројекта, осигурање инвестиције, подизање вредности некретнина, али и да, као такве, представљају почетни корак у продаји станова и пословног простора.

Дијаграм 59 Дијаграм релације просторног аспекта и процедура планирања

4. КА ДОБРОЈ ПРАКСИ РАЗВОЈА ГРАДА

У наредном сегменту рада биће дефинисане основне препоруке унапређења праксе развоја града. Настоји се да се препорукама пружи одговор на неуједначену заступљеност појединих аспеката, сагледиву на дијаграмима евалуације аспеката који усмеравају вредносно расуђивање о *добром* на два конкретна случаја (Дијаграми 48 и 53). У раду се износи уверење да није могуће елиминисати одређене аспекте попут моћи и политике, али и да је неопходно успостављање баланса између аспеката који усмеравају вредносно расуђивање уколико тежимо *добром* граду. Сагледавањем различитих аспеката и ефеката, могуће је дефинисати низ препорука које могу утицати на јачање одређених аспеката или смањење деловања оних који су превише изражени. Препоруке ће бити дефинисане у складу са моделом вредносног расуђивања и препознатим доменима примене теоријских закључака у специфичним пољима истраживања у области урбанизма, као што су питање легитимитета и регулаторног оквира, евалуације планова и планских одлука и етике у истраживању, претходно приказаних на Дијаграму 40.

4.1. Значај модела за обезбеђење легитимности планирања и дефинисање регулаторног оквира

Уколико се легитимност планирања посматра као право да се расуђује у име других, односно као поверење и обавеза да се размишља о позитивним и негативним ефектима које ће одлуке имати на све актере у пракси развоја града, јасна је и одговорност планера као учесника у том процесу. На основу преиспитивања позиције планера као једног од актера који на основу одређеног система вредности (сопственог, политичког, идеолошког) поставља регулације, односно некога ко регулаторним инструментима планирања добија и право да одлучује о *добром* граду, неопходно је развити сет препорука заснованих на теоријском оквиру и анализи праксе развоја града у Србији како би се обезбедила легитимност планирања.

У складу са тим, препоруке се дефинишу у контексту утврђивања процедура за израву, измену и усвајање планских и техничких докумената, обезбеђивања веће ангажованости, информисаности и едукованости заинтересованих страна и повећања одговорности актера у процесу праксе развоја града.

4.1.1. Утврђивање процедура за израву, измену и усвајање планских и техничких докумената

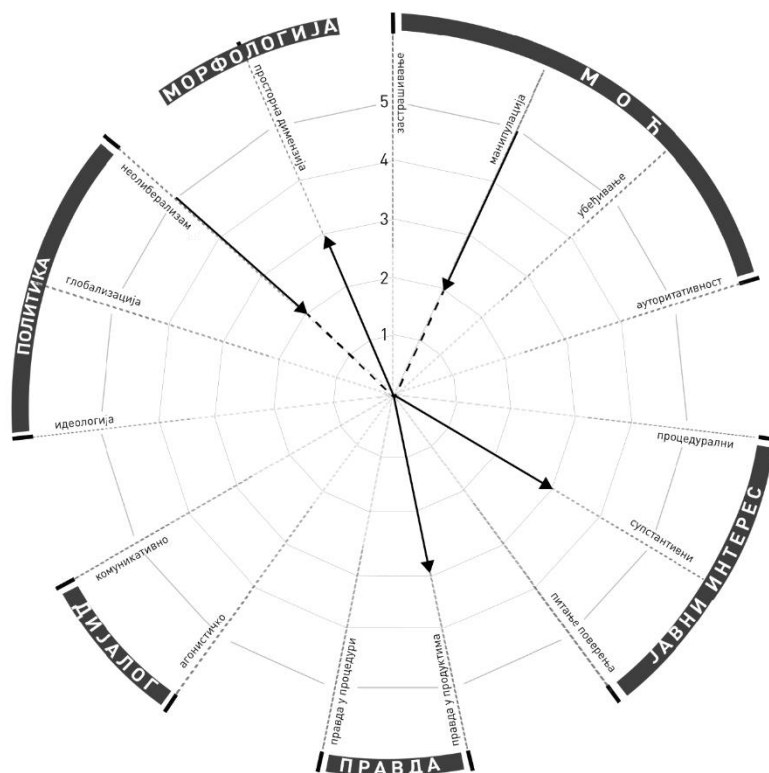
a) Утврђивање услова за измену планских и техничких докумената

Разматрајући анализиране случајеве развоја простора, уочава се пракса селективног третирања локација и нерегулисаних начина дефинисања просторног обухвата приликом доношења Одлуке о изменама и допунама планског документа. На овај начин деградира се целовито сагледавање простора и тиме омогућава парцијално третирање простора у граду кроз учесталу израву техничких докумената за делове локације у односу на индивидуалне интересе. Не би ли се одговорило на наведене проблеме, неопходно је дефинисати услове под којима је могуће радити измену одређене врсте планова, односно специфицирати околности под којима се ради измена планских и техничких докумената.

Тренутна пракса указује да се за исту локацију може радити више урбанистичких пројеката. Иако ова ситуација није проблематична по себи, проблем се увиђа у чињеници да се урбанистички пројекти могу радити и за део простора за који је претходно рађен урбанистички пројекат а да се при томе може извршити промена и прецизно дефинисање намена у оквиру планом дефинисаних компатибилности. Наведене законске одредбе и тренутна пракса нарушавају хијерархију планских и техничких докумената услед препознате контрадикторности у одабиру планских и техничких докумената у односу на величину локације, али и смањене контроле над исходима планирања. Из тог разлога, уочава се потреба

за регулисањем релације између урбанистичких пројеката у случајевима када се они раде за сегменте локације, али и ограничења девијације од првобитних намена.

Наведеним начинима смањује се могућност манипулације и притиска тржишта, али што је још значајније, омогућава се заштита супстантивног јавног интереса дефинисаног на ширим просторним нивоима, чиме се утиче и на осигуравање праведних резултата (Дијаграм 60). Још један значајан елемент односи се на морфолошку димензију, с обзиром да би регулисање овог дела процедуре планирања спречило парцијално третирање простора.

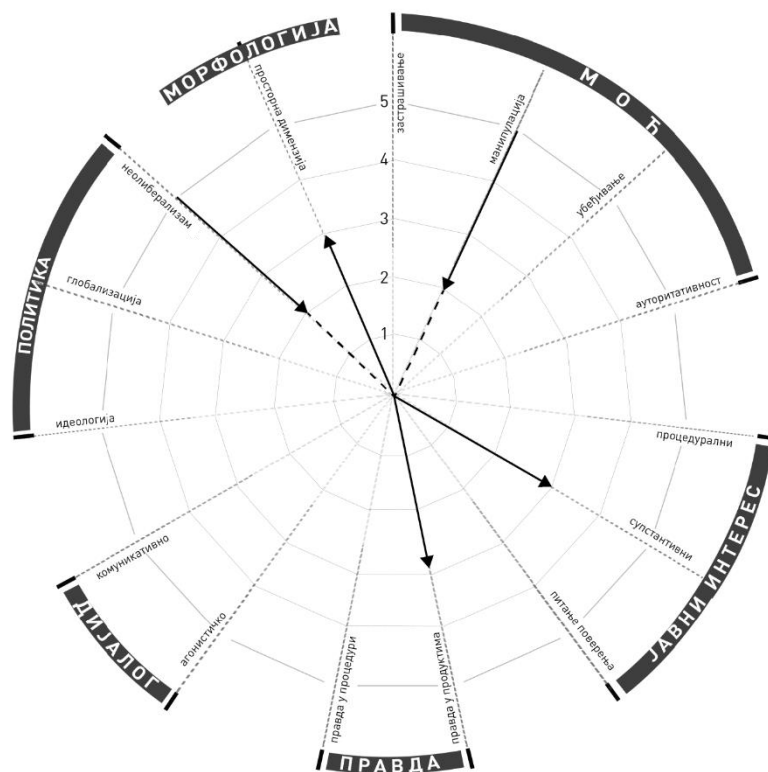

Дијаграм 60 Ефекти утврђивања услова за измену планских и техничких докумената

б) Утврђивање сета критеријума и услова за израду планског или техничког документа

На основу приказане манипулације у избору одређене врсте планског или техничког документа за специфичан простор, односно чињенице да се у једном случају ради план детаљне регулације (комплекс фабрике Беко), док се на другом, пет пута већем подручју, ради урбанистички пројекат (насеље Степа Степановић). У складу са тим неопходно је дефинисати сет критеријума на основу којих се ради одређени плански или технички документ (значај локације, површина простора, број актера на које утиче реализација пројекта), јер се израда урбанистичког пројекта уместо плана детаљне регулације често користи за убрзавање процедура, али и за избегавање јавног увида у почетној фази пројекта и неопходности поштовања услова из планског документа.

Као и у оквиру претходне препоруке, регулисање овог сегмента процедуре планирања, може допринети смањењу манипулације као једног од начина за спровођење моћи, али и умањити притиске тржишта. Такође, регулисање сета критеријума који одређују обавезност израде планског или техничког документа, омогућава заштиту супстантивног јавног интереса и обезбеђује основу за праведније резултате. Поред тога, имајући у виду да се планским документима детаљније дефинишу намена и правила грађења, може се допринети и морфолошкој димензији.

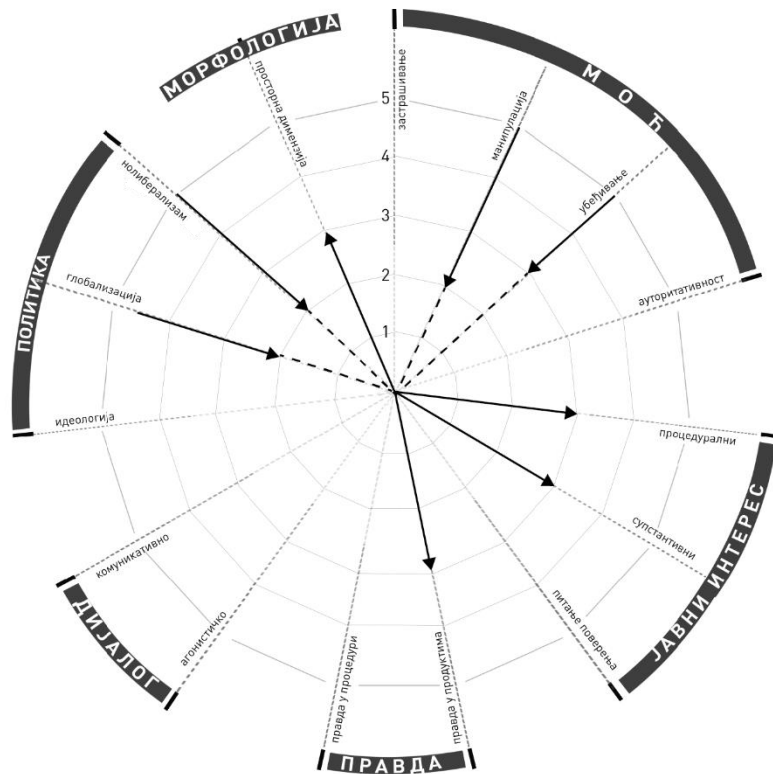

Дијаграм 61 Ефекти утврђивања сета критеријума и услова за израду планског или техничког документа

в) Неопходност утврђивања обавезе израде јавног конкурса или студије за локације од јавног интереса

Закон о планирању и изградњи дефинише урбанистичко-архитектонски конкурс као скуп активности на прикупљању и оцењивању ауторских решења за локације које су од значаја за јединицу локалне самоуправе. Иако се ове локације утврђују планским документом, неопходно је ближе одредити шта су локације од значаја за јединицу локалне самоуправе, односно увести обавезу да се конкурси или посебне студије морају радити за амбијенталне целине, целине уз споменике културе, социјално становање, јавне објекте итд. Тренутна пракса доношења закона о утврђивању јавног интереса и посебним поступцима ради реализације одређених пројеката оставља простора за шпекулацију, а не производи боље резултате.

Конкурси, као инструмент пре свега пружају могућност учествовања великог броја бироа и појединаца, али и омогућавају детаљније промишљање локација које су од јавног интереса. Аутономија у процесу израде конкурсног решења, али и јавно презентовање различитих решења за предметно подручје смањују манипулацију, убеђивање и ауторитет појединаца и већих институција јер о резултатима одлучује тим стручњака. Такође, јавна презентација на изложбама и медијска експонираност може обезбедити веће ангажовање и учешће становника. И поред тога што њихова примена можда продужава процес планирања, конкурси нуде могућност добијања јединствених решења, омогућавају платформу за презентацију нових идеја, али и нових погледа на *добро*, што може допринети смањењу притисака глобализације и неолиберализма, односно мултипликације идентичних образаца грађења који одговарају на трендове тржишта.

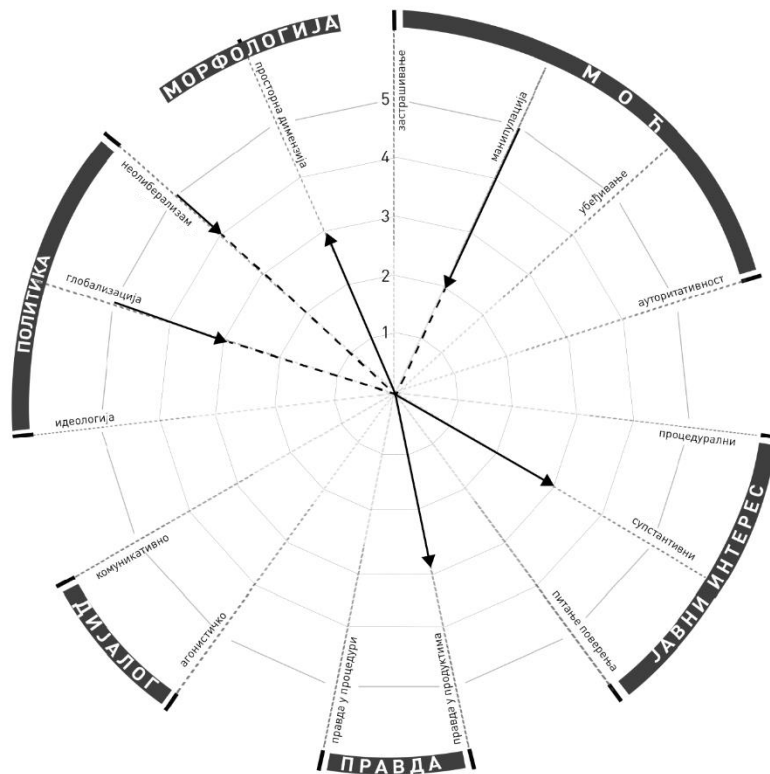
Дијаграм 62 Ефекти утврђивања обавезе израде јавног конкурса или студије за локације од јавног интереса

г) Достизање стандарда добре урбане форме

Анализа студија случајева указује на потребу веће примене могућности за регулисање просторних исхода кроз план детаљне регулације у сегменту правила грађења. Тренутна пракса, која подразумева генерална правила, омогућава индивидуалне интерпретације правила, слободу избора урбанистичких параметара и недовољно разматрање и поштовање локалног контекста, чиме се производе негативне последице на урбано окружење и град у целини.

У циљу очувања идентитета места, обезбеђивања диверзитета урбане форме, али и смањења утицаја неолиберализма и глобализације, неопходно је обезбедити детаљније формалне и неформалне смернице за изградњу у одређеним деловима: величина градског блока, величина парцела, ширина парцела, карактеристике уличног фронта, специфични захтеви материјализације, специфичне типологије и остали елементи вредни разматрања који су део историјског контекста и идентитета града.

Детаљније и локално специфично дефинисање правила грађења и намена, не само што може утицати на јачање морфолошке димензије у расуђивању о *добром*, већ може утицати на јачање поверења између инвеститора и стручњака, јер се стандарди квалитета могу сматрати и чиниоцима повећања вредности некретнине. Поред тога, јаснија и прескриптивнија правила грађења доприносе и заштити супстантивног јавног интереса јер спречавају индивидуалну интерпретацију.

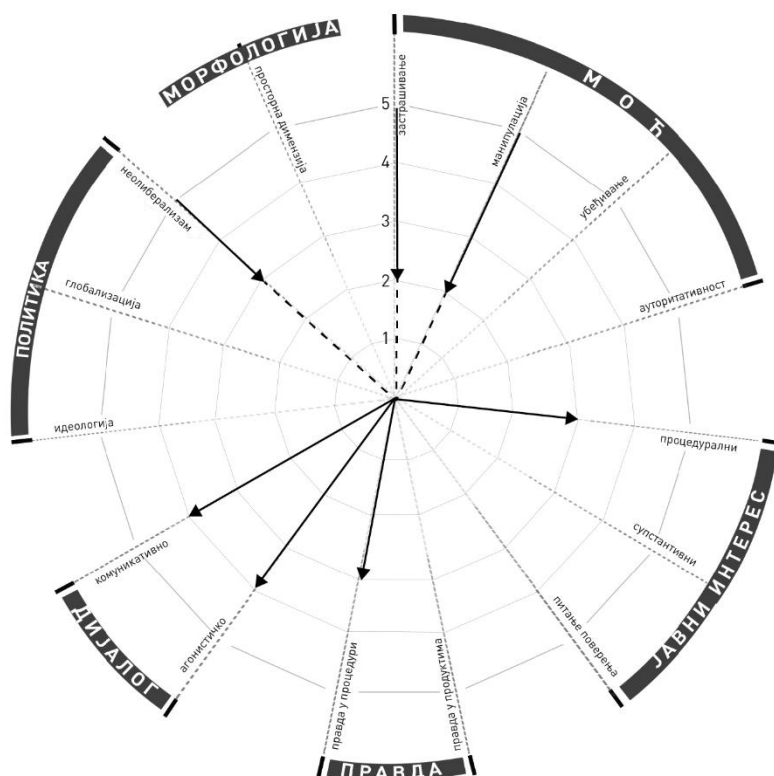
Дијаграм 63 Ефекти достизања стандарда добре урбане форме

4.1.2. Већа ангажованост, информисаност и едукованост заинтересованих страна у пракси развоја града

a) Омогућавање права референдума за измене након усвојеног планског документа

Анализирани случајеви показују да се локална заједница организује око тема које чине колективни јавни интерес, односно да се стручна јавност ангажује и активира када се потенцијално нарушава квалитет историјски значајног простора или централног градског језгра. Имајући у виду учесталост протеста у насељу Степа Степановић, као и чињеницу да се овакви протести понављају и у другим деловима града, уочава се потреба за увођењем референдума као значајног елемента за достизање поверења грађана, али и омогућавање праведнијих исхода.

Увођење референдума има двојаку функцију. Са једне стране, спровођење референдума омогућава расуђивање кроз дијалог, био он агонистички и инициран неслагањем са одређеним одлукама или инициран кроз комуникативну дебату о проблемима на одређеном простору. Са друге стране, инструмент референдума може имати утицаја и на смањење спровођења моћи, првенствено кроз застрашивање и манипулацију. Гледано са аспекта процеса планирања, референдум као инструмент омогућава заштиту процедуралног јавног интереса јер омогућава да становници расуђују о ономе што сматрају *добрим*. На овај начин, утицало би се и на смањење неолибералних притисака, под којима се велики број локација у власништву града продаје без разматрања мишљења становника заједнице, али и без сагледавања последица индивидуалних акција на урбану структуру ширег подручја.

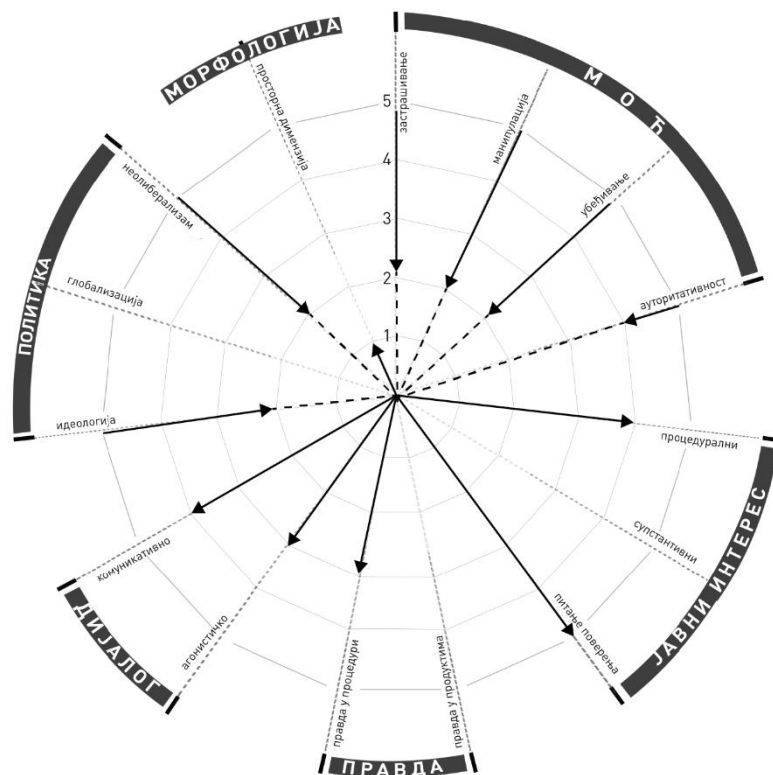
Дијаграм 64 Ефекти омогућавања права референдума у фази након усвојеног планског или техничког документа

б) *Повећање нивоа и квалитета информисаности становника у насељу*

Важан аспект за достизање *доброг* града, представља и већа ангажованост заједнице, наглашенија брига о различитости и различитим поимањима *доброг*, али и о различитим интересима. Како би се повећао ниво и квалитет информисаности становника у насељу, потребно је донети регулације о неопходности оглашавања намера за промену у одређеном простору (када се аплицира за дозволе или иницира измена планског документа). Овај принцип, који већ постоји у развијеним земљама, у Србији се примењује само у случају када се урбанистичким пројектом утврђује јавни интерес, чиме све заинтересоване стране немају увид у намере за одређене промене, а самим тим ни довољно информација и времена да поднесу примедбе.

Други проблем у оквиру овог аспекта представља и тренутна пракса обављања јавног увида која се спроводи због формалног поштовања процедура, без супстантивног садржаја и настојања за откривањем жеља појединаца или група, али без видљивих намера да се кроз дијалог, био он комуникативно колаборативни или агонистички, дефинишу циљеви и будући правци развоја. Из тог разлога, уочава се потреба за дефинисањем структуре и исхода јавног увида, односно техника које ће се примењивати у процесу. Последњи аспект се тиче начина обављања јавног увида, односно питања простора на ком се одвија јавни увид, начина на који су планови изложени, али и врсте излагања које није адекватно нити разумљиво већем броју заинтересованих страна. Из свега наведеног намеће се потреба за израдом просторних модела (тродимензионалних приказа, али и макета) који би били изложени у општинама на чијој територији се налази пројекат. На овај начин, омогућило би се разумевање значаја морфолошке димензије за расуђивање, проширио би се ниво разумевања и тумачења планова и пројеката од стране шире заједнице, чиме би се повећала транспарентност, али и ангажованост локалне заједнице за бригу и промене у простору.

Већа укљученост заједнице и транспарентност исхода планирања могу утицати на смањење утицаја моћи на расуђивање (заstraшивање, манипулацију, убеђивање и ауторитет појединаца), утицај неолибералних притисака и идеолошких конструката, али и заштите процедуралног јавног интереса. Дугорочно посматрано, повећање информисаности утиче на развој капацитета заједнице да иницира и учествује у дијалогу (агонистичком и колаборативном), омогућава већи легитимитет планирању као дисциплини, док у исто време креира простор за развијање већег поверења између јавног сектора, експерата у планирању и становника.

Дијаграм 65 Ефекти повећања нивоа и квалитета информисаности становника у насељу

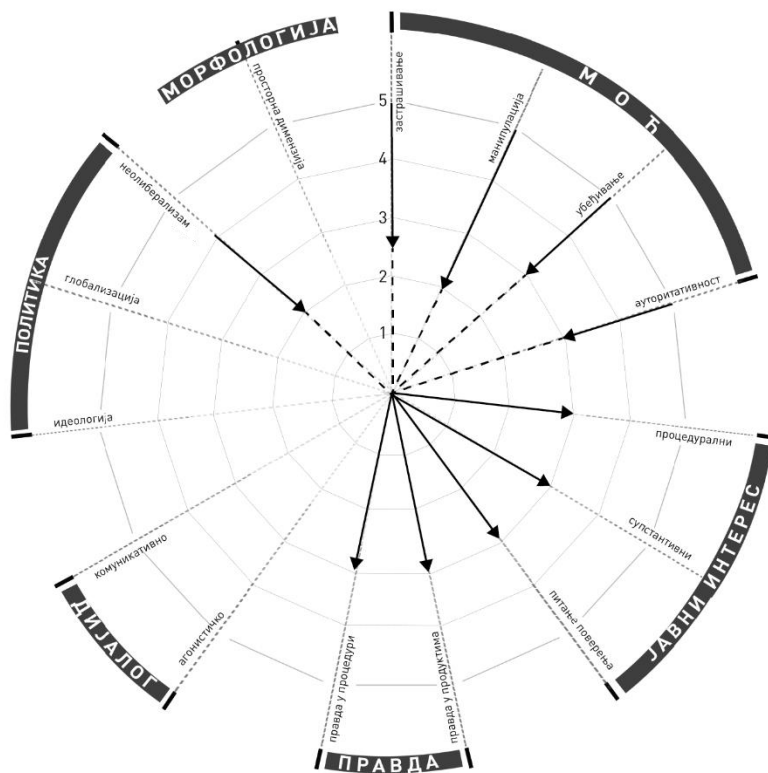
4.1.3. Одговорност актера у процесу праксе развоја града

а) Редеофинисање права и обавеза појединачних актера у пракси развоја града.

Студије случајева и њихово вредновање указују на специфичне проблеме, настале као резултат нерегулисаних односа између актера у процесу планирања. Пре свега, једна од основних потреба која се уочава јесте дефинисање обрађивача стратешке процене утицаја плана. Обрађивач плана не би требало да буде исто предузеће које ради и сам план, јер се тиме губи објективност, повећава могућност манипулације и шпекулације. Такође, неопходно је и редеофинисање Правилника о садржини, начину и поступку израде докумената просторног и урбанистичког планирања („Службени гласник РС”, бр. 32/2019, р. Члан 46) који одређује процедуру издавања услова од стране стручних организација као што је Завод за заштиту споменика, односно потребе да се дефинише неопходност издавања услова, али и садржај услова и аргументација на основу које се издају (стручне студије, извод из архивских докумената итд.). Други додатни аспект односи се на неопходност издавања услова које обезбеђују органи, посебне организације, односно имаоци јавних овлашћења јер тренутна пракса подразумева да уколико наведени органи не доставе услове у року од 15 дана (у

посебним условима у року од 30 дана), сматраће ће се да су се изјаснили да нема посебних услова за планирање и уређење простора. Поред тога, студије случајева су показале и да не постоји адекватно поступање инвеститора, без обзира да ли се ради о приватном или јавном сектору, према купцима некретнина. Из тог разлога, неопходно је купопродајним уговором дефинисати одговорности инвеститора.

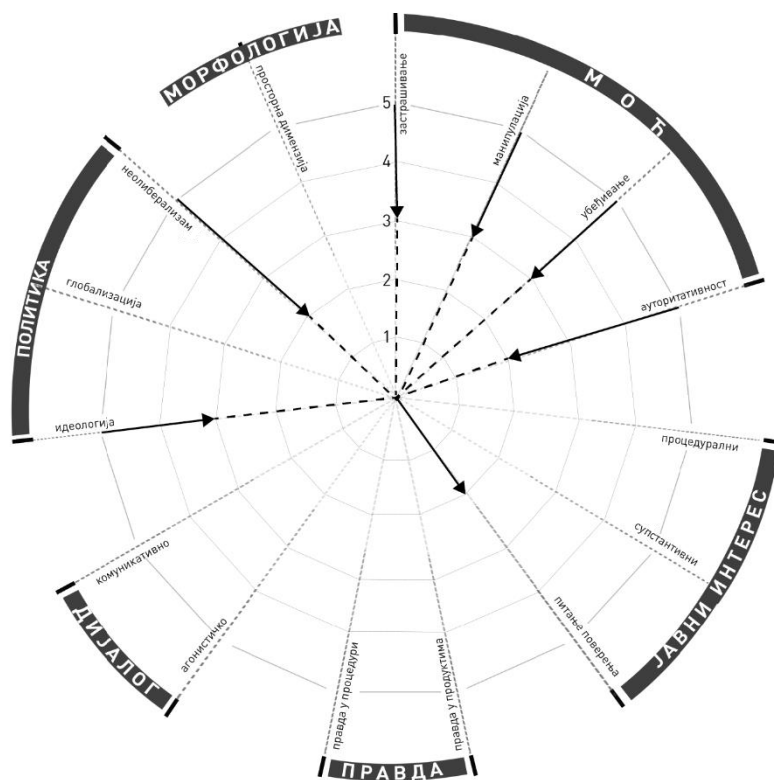
Регулисање права и обавеза може имати многобројне ефекте на расуђивање у пракси развоја града. Пре свега, јасне одговорности и надлежности омогућавају доношење одлука у складу са овлашћењима и тиме утичу на смањење моћи сагледиве кроз процес застрашивања, манипулације, убеђивања и ауторитативности, али и јачање јавног интереса, правде и поверења према онима којима је дато право да расуђују у име других.

Дијаграм 66 Ефекти редефинисања права и обавеза појединачних актера у пракси развоја града

б) Регулисање закона о оглашавању у домену планирања и изградње

Ова препорука се надовезује на претходну, јер анализирани случајеви јасно указују на праксу израде промотивних кампања, слогана и атрактивних имена, али и да се очекивања купаца директно ослањају на промотивне кампање. Поред тога, циљеви и садржај рекламних кампања које дефинише инвеститор, представљају проблематичне елементе којима се обмањује јавност и који садрже идеолошке конструкте који утичу на формирање идеалне представе о насељу које је предмет уговора. Имајући у виду правила Закона о оглашавању („Службени гласник РС”, бр. 6/2016 и 52/2019 - др. закон)), уочава се потреба да се регулише оглашавање у домену изградње, али и да се регулишу јавне изјаве политичара, како би се смањило спровођење моћи у пракси развоја града (застрашивање, манипулација, убеђивање, ауторитативност) и утицај неолиберализма и идеологије, односно повећало поверење између актера у процесу планирања.

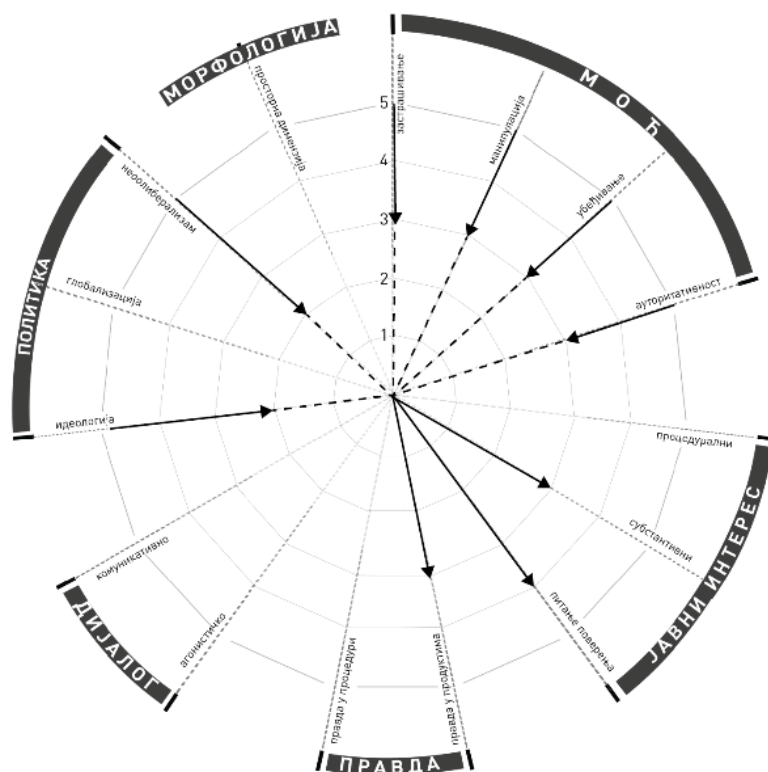

Дијаграм 67 Ефекти регулисања закона о оглашавању у домену планирања и изградње

в) Јачање позиције експерата у пракси развоја града

Важан сегмент за достизање *добре* праксе града представља и тежња за проналажењем начина да се теорија планирања учини сврсисходнијом за планере који делују у пракси и који се свакодневно суочавају са конфликтним ситуацијама и интересима. Као један од могућих начина за деловање у датом правцу, издваја се потреба за развијање етичког кодекса и водича, али и наглашавање значаја увођења тема етике и планирања у образовање у домену планирања. Међу етичким кодексима у развијеним земљама посебно се издвајају Етички кодекс Уједињеног Краљевства који је прокламовао Краљевски институт за планирање (RTPI, 2016), затим Етички кодекс Канаде који је издао Канадски институт за планирање (CIP, 2016) и амерички, који је издала Америчка планерска асоцијација (AICP, 2016). Друштва планера у овим земљама од 1980. године унапређују своје етичке кодексе. Значајно је да сви наведени документи праве разлику између принципа и идеала које заступају планери, али и правила понашања која су кажњива и због чега се губи лиценца и чланство у удружењу. Сви кодекси дефинишу одговорности планера у односу на јавни, али и приватни интерес, на професију, али и вредности које планери треба да заступају у пракси развоја града.

Дефинисањем вредности, одговорности, али и последица кршења кодекса, утиче се на јачање позиције експерата у процесу одлучивања. У складу са тим, очекивани ефекти на расуђивање се могу посматрати кроз смањење утицаја застрашивања, манипулације, убеђивања и ауторитативности појединаца и институција насталих као последица неолиберализма или жеље за одржавањем владајуће идеологије. Са друге стране, заштита експертске позиције може допринети очувању супстантивног јавног интереса и осигурању праведности у резултатима, а самим тим, допринети и поверењу у професију планирања.

Дијаграм 68 Ефекти јачања позиције експерата у пракси развоја града

4.2. Значај модела за евалуацију планова и планских одлука

Нормативност планирања, која је сагледива кроз бригу о резултатима и последицама доношења избора који посматрајући све учеснике у процесу планирања неке обезбеђују корист а неке не, јасно указује на важност постојања евалуације.

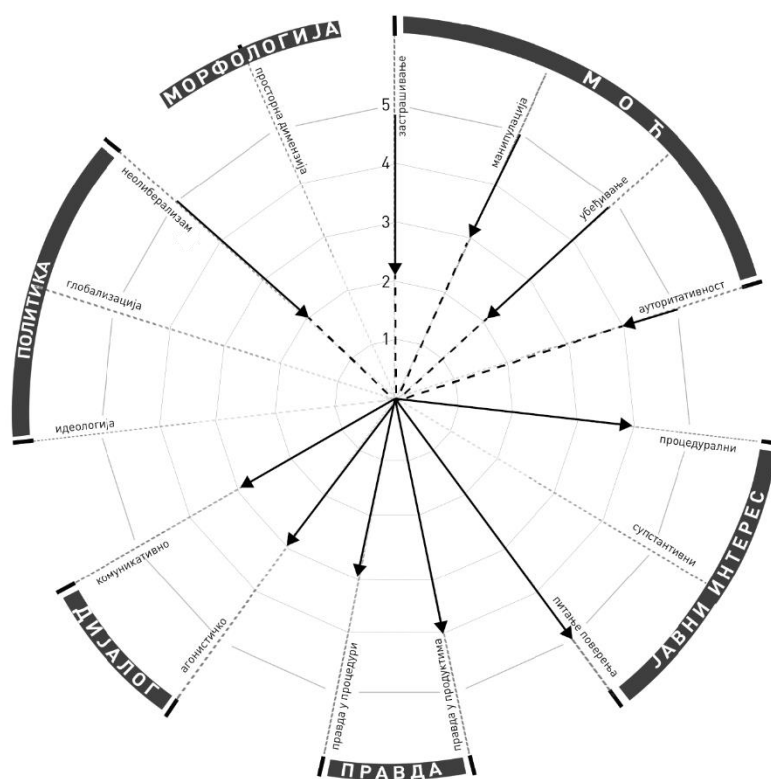
Имајући у виду плурализам *доброг* и уверење да успостављање баланса између различитих аспеката вредносног расуђивања води бољој пракси развоја града, примена модела и узимање у обзир свих аспеката приликом доношења одлука може допринети увођењу етичке димензије у процес планирања. Одсуство евалуације, са друге стране, утиче на губљење и недовољно искоришћавање потенцијала учења из претходних пракси, али и могућности да се постојећа пракса учини бољом. Иако ограничења евалуације леже у комплексности докумената, интерсубјективности и неизвесности процеса и продуката (Alexander, 2002б), неопходно је одвојити добре од лоших пракси развоја града како би се утицало на будући развој.

Имајући у виду улогу планских докумената и урбанистичких пројеката, као основних инструмената спровођења планова, издваја се значај дефинисања препорука које могу побољшати тренутну праксу развоја града у локалном контексту.

4.2.1. Унапређење процеса стручне контроле планских и техничких докумената

Како већ постоји институција Комисије за планове, неопходно је редефинисати њене надлежности, обезбедити јој већу независност, али јој дати и већи легитимитет. Поред обавеза дефинисаних у Члану 16.6 Закона о планирању и изградњи, који прописује надлежности обављања стручних послова у поступку израде и спровођења планских докумената, стручне провере усклађености урбанистичких пројеката са планским документима и законом, као и давања стручног мишљења по захтеву надлежног органа управе („Службени гласник РС”, бр. 72/2009, 81/2009 - испр., 64/2010 - одлука УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 - одлука УС., 50/2013

- одлука УС, 98/2013 - одлука УС, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019 и 37/2019 - др.закон)), Комисија за планове треба да добије значајнију улогу у успостављању и грађењу поверења заједнице када се ради о већим просторним целинама, да утврди који пројекти су од значаја за ширу заједницу, али и да добије значајнију улогу у праћењу и контроли спровођења јавног увида односно постизања идеала комуникативног или агонистичког приступа као основе расуђивање кроз дијалог. Из тог разлога, неопходно је редефинисати процедуру избора чланова, али и условити структуру чланова у контексту експертизе. Поред тога, веома је важно дефинисати обавезујући однос Комисије за планове према примедбама или пријављеним протестима на основу којих би се извршило преиспитивање доношења одлука или усвајање докумената, нарочито из разлога што су конфликти и неслагања препознати као подједнако важни елементи за иницирање расуђивања кроз дијалог. Основне вредности које Комисија за планове треба да заступа јесу *независност* (како би се утицало на смањење облика спровођења моћи (застрашивање, манипулацију, убеђивање и ауторитативност), изградило поверење, заштитио јавни интерес и повећала праведност процеса и продуката планирања), *експертиза* (заснована на фронеизису као практичној мудрости) и *друштвена одговорност* (подстицање дијалога између различитих група корисника у циљу достизања правде у процесу и резултатима, али и смањењу неолибералних притисака). Ефекти унапређења процеса стручне контроле планских и техничких докумената дати су на Дијаграму 69.

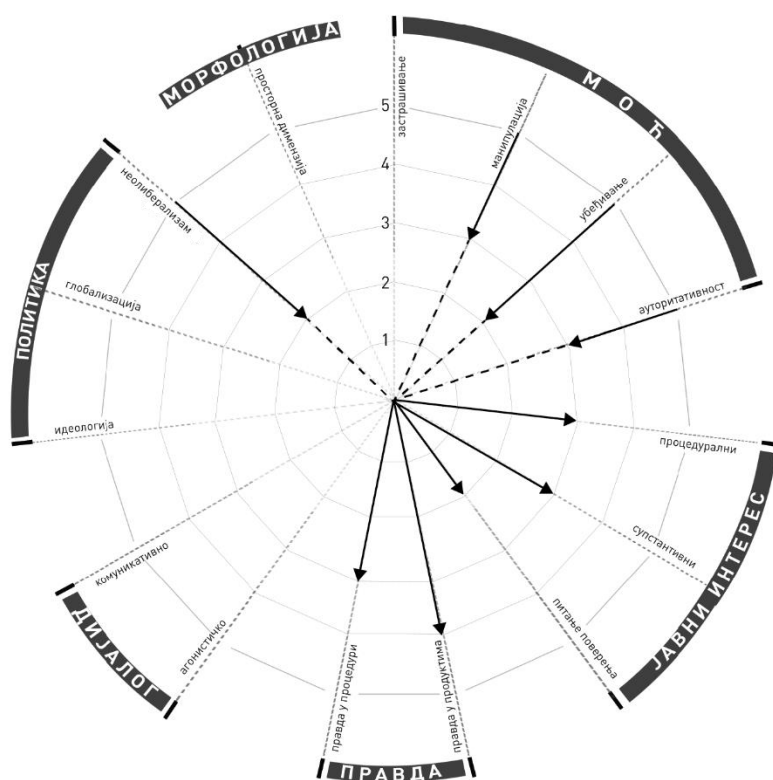
Дијаграм 69 Ефекти унапређења процеса стручне контроле планских и техничких докумената

4.2.2. Евалуација процеса и продуката планирања

Основни изазови за успешну евалуацију у локалном контексту се првенствено односе на проблеме комплексности, политичке и економске неизвесности, специфичности ситуација и разноврсности планских обухвата. Из тих разлога значајна је континуирана евалуација и мониторинг, како процеса тако и продуката планирања. Када се говори о евалуацији, значајан

аспект односи се на чињеницу да ли се евалуација ради у почетној фази (*ex ante*) или након имплементације (*ex post*). Евалуација процеса у раној фази омогућава преиспитивање процедуралног и супстантивног јавног интереса и правде у процесу планирања што омогућава корекције и спречава негативне последице доминације аспеката моћи (манипулације, убеђивања и ауторитативности) и политике (неолибералних притисака).

Из тог разлога, поред имплементације која треба да буде саставни део урбанистичких планова и техничких докумената, иако се тренутно према *Правилнику о садржини и начину и поступку израде планских докумената просторног и урбанистичког планирања* ради само у области просторних планова и програма имплементације („Службени гласник РС”, бр. 32/2019), треба уврстити и евалуацију. Поред тога, значајно је усвојити критеријуме евалуације, који се могу ослањати на креирани модел вредносног расуђивања у пракси развоја града који не разматра план и планске документе као једине продукте планирања, већ посматра праксу развоја града у целини. Континуираном евалуацијом, корекцијом и унапређењем праксе се дугорочно може допринети повећању поверења у планирање и ширем друштвеном разумевању. Претходно препознати ефекти увођења евалуације процеса и продуката планирања на вредносно расуђивање, и њихова међусобна релација се може сагледати на Дијаграму 70.

Дијаграм 70 Ефекти увођења евалуације процеса и продуката планирања

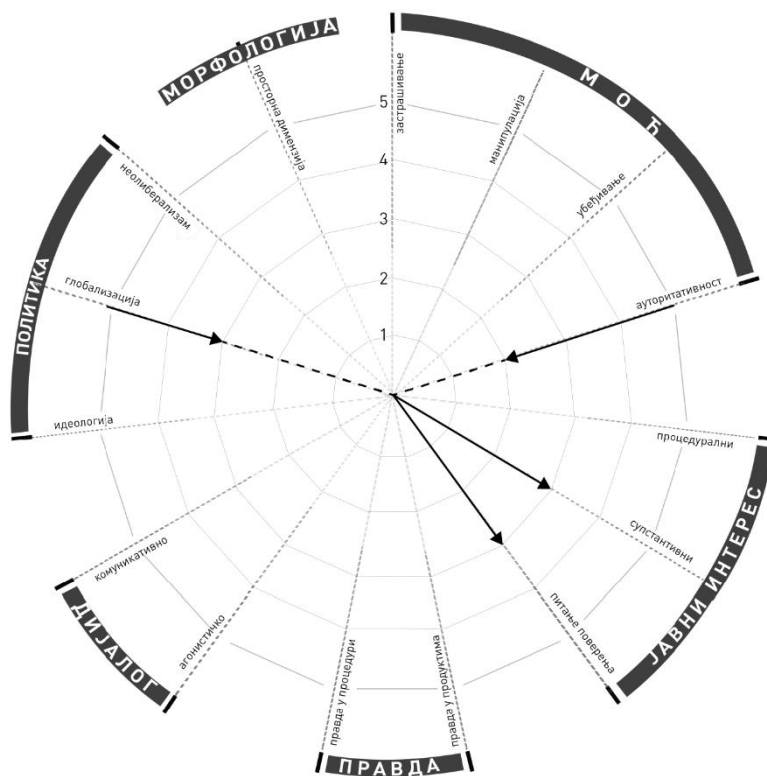
4.3. Значај модела у домену етике у истраживању

Иако се значај етике у истраживању посматра кроз много шире ефекте као што је осетљивост и специфичност локалног контекста, моралне перцепције и понашања, дељења искустава која се сматрају *добрим* између истраживача, успостављање релација истраживача и оних који финансирају истраживање, „живот“ резултата након објављивања у смислу негативне експлоатације и употребе резултата за оправдање одређених неправедних или

експлоатационих политика, али и улоге истраживања у ширем политичком контексту (Lo Piccolo & Thomas, Introduction, 2016), креирани модел пре свега може утицати на стварање и грађење моралне перцепције за вредносно расуђивање код истраживача.

Када се говори о истраживачком поступку, не посматра се само научно, односно академско истраживање већ и истраживање које представља саставни део праксе планирања – од припремног истраживања у току раног јавног увида, до истраживања у фази израде планова, али и разумевања локалног тржишта, идентитета и образаца грађења чиме се регулишу негативни ефекти глобализације. Поред тога, значајно је истраживање у поступку евалуације, односно истраживање праксе планирања како би се она учинила бољом а планирање друштвено кориснијим. На крају, модел учесницима процеса планирања нуди методолошки алат за посматрање последица одлука које су донете у пракси развоја града, али и сагледавање позитивних и негативних ефеката што дугорочно може допринети јачању поверења и бољој позицији планирања у друштву (Дијаграм 71).

Из тог разлога, пракса је кључан елемент уколико се посматра као уобичајени сет писаних и неписаних правила, али и њихово понављање кроз време. Како би пракса као комплексна друштвена активност омогућила *добре* процесе и *добре* резултате, неопходно је подстицати истраживања која се баве како појединачним аспектима тако и њиховом интеграцијом и сучељавањем. Враћање *добром* представља најосновније етичко питање за активност планирања, док је у исто време и део фундаменталних истраживања у друштву. У складу са тим, овај вид истраживања је у одређеној мери мање атрактиван за улагање и инвестирање. Из тог разлога, неопходно је радити на јачању разумевања важности бављења датим темама, али и значаја њиховог константног продубљивања имајући у виду последице које неизбалансирана заступљеност одређених аспеката у процесу расуђивања може имати на град и друштво у целини.

Дијаграм 71 Ефекти јачања етичке димензије у истраживању

5. ЗАКЉУЧАК

Сврха истраживања била је формирање модела вредносног расуђивања у пракси развоја града. Приказано је како различити аспекти усмеравају вредносно расуђивање, али и указано на неопходност успостављања равнотеже између тих аспеката у сврху достизања *доброг* у планирању. Систематични преглед литературе је умногоме одредио поставку модела, док је његова провера, на примеру двеју студија случаја у Београду, омогућила праћење вредносног расуђивања у пракси развоја града у контексту Србије. Имајући то у виду, показало се да је модел генерално примењив у различитим контекстима, док се локализација и контекстуализација модела врше посматрањем специфичних услова, али и регулаторних ограничења из локалног контекста.

Уколико посматрамо прву хипотезу рада, можемо закључити да савремене теорије и критички ставови теоретичара планирања који повезују етику и планирање у 21. веку пружају довољно знања и теоријских гледишта о томе како се расуђује о *добром* у планирању. Иако можда број радова објављених од почетка 21. века не сугерише да се питање *доброг* налази у сржи теоријских дебата о суштини и улози савремене планске праксе, преко осамдесет текстова објављених у водећим научним часописима и идентификована научна сазнања и теоријски ставови савремених теоретичара планирања који се интензивно и дугорочно баве датом темом, омогућавају стварање критичке платформе која повезује етику и планирање.

Имајући у виду да је планирање нормативна активност, могуће је издвојити сет вредности које треба да поседује планер као део стручне јавности, вредности које треба применити у процесу, али и вредности које су значајне за резултате планирања. Када се говори о планеру као актеру у процесу планирања, систематични преглед литературе и анализе студија случаја указали су да је неопходно развити способност практичног расуђивања у појединачним ситуацијама – *фронезис* (Flyvbjerg, 2004) и способност одабира примене одређене акције за постизање жељених ефеката (Gunder 2003). За примену ових вредности наглашен је значај поседовања знања, разумевања и искуства (Campbell, 2006). Такође је јасно да не постоји јединствена концепција *доброг*, те је неопходно учити правила која се могу применити у различитим ситуацијама имајући у виду ефекте које одређене одлуке производе у простору и ширем друштвеном контексту. Имајући у виду комплексност услова неолибералистичког система вредности, глобализације и фактора моћи који утичу на процес доношења одлука, значајно је да планер прикаже вредност разумности, посматрану као склоп рационалности и моралности (Stein and Harper, 2003, 2005). Са друге стране, полазећи од чињенице да се планер и даље у друштву посматра као заштитник јавног интереса неопходно је да јавни интерес добије снажнију супстантивну димензију како би се професионалној одговорности планера дало практично значење (Alexander, 2002). Управо та супстантивна димензија треба да буде основни елемент на основу ког се постављају регулације и који обезбеђује легитимитет планеру да се суочи са прескриптивним одлучивањем у пракси развоја града (Watson, 2006). Теорија добре форме и морфолошка димензија у целини, свакако имају значајну улогу за дефинисање датих прескриптивних елемената.

Разматрајући процес планирања, теоретичари планирања позивају чланове друштва да дебатују о вредностима, а планере да користе аналитичке технике да открију скривене жеље (Gunder 2003) и да омогуће инклузивнији и праведнији процес планирања (Watson, 2006). Како би се осигурало *добро* у планирању потребно је активно учешће друштва, правичност, транспарентност и праведност процеса (Campbell & Marshall 2002), односно успостављање заједничких либералних вредности (Stein and Harper 2003), али и вредности које треба да постану основ за дебатоване о *добром* у планирању. Како би се створили услови за покретање дебате о вредностима у процесу планирања, предлаже се да планери заузму перспективу покореног (Watson, 2003), да дискусију развијају подједнако кроз дијалог колико и кроз конфликт и интензивне дебате о вредностима јер се верује да такве праксе дугорочно доприносе стварању значајних веза и успостављању поверења између актера.

Брига о резултатима, као нормативни аспект планирања подразумева примену вредности солидарности, односно разматрања резилентности простора, културне различитости у простору и једнаке бриге о свима, подржавање јавне културе која подстиче плурализам и неслагање, али и наглашавање инспиративности урбане средине и урбаног живота (Amin, 2006). Посебно се истиче плурализам различитог поимања *доброг* у граду (Campbell, 2006) и неопходност бављења контекстуалном и унутаргрупном различитошћу (Watson, 2006), разноврсношћу и мултикултурализмом (Sandercocock, 1998, 2000) приликом промишљања резултата планирања. Говорећи о планским документима као једном од продуката планирања, неопходно је да се обезбеди интерни квалитет у садржају и форми, али и екстерни, који се односи на релевантност сврхе израде планског документа или пројекта, као и рефлектовања вредности заинтересованих страна и локалне ситуације (Berke&Godschalk, 2009), јер се само тако може допринети бољем развоју у простору.

У складу са наведеним, потврђује се и друга хипотеза којом се претпоставља да систематизација теоријског знања у домену етике и планирања омогућава креирање нормативне основе за *боље* расуђивање у пракси развоја града.

Поред идентификације вредности које треба да допринесу успостављању *доброг* у планирању, систематизација теоријског знања и креирање критичке платформе омогућили су да се из диверзитета теоријских становишта идентификују различити аспекти који усмеравају вредносно расуђивање у пракси развоја града: моћ, јавни интерес, правда, дијалог, политика и морфологија. И не само то, идентификација аспеката је омогућила успостављање критичког оквира за развијање вредносно засноване филозофије за деловање у пракси, односно за шире сагледавање комплексности расуђивања у савременој пракси развоја града. Продубљивање аспеката кроз дефинисање критеријума који утичу на вредносно расуђивање о *добром* у пракси развоја града, омогућили су креирање концептуалног модела истраживања. Креирани модел и вредновање студија случаја пружили су одговоре на трећу хипотезу и тиме омогућили померање од вредности ка акцији, односно омогућили дефинисање сета препорука за унапређење легитимности планирања, дефинисање регулаторних инструмената и формирање методолошког алата за евалуацију пројекта и истраживање. У том контексту, креирани модел вредносног расуђивања у пракси развоја града омогућава разматрање *доброг* у планирању и доприноси унапређењу експертског расуђивања, што може допринети успостављању оквира за легитимност у доношењу одлука о развоју града.

Један од основних теоријских доприноса дисертације односи се на преиспитивање и поновно враћање *добром* и његовој конститутивној улози у планирању. Допринос истраживања такође се огледа у чињеници да систематизација теоријских ставова и позивање на њихово преиспитивање утичу на повећање свести будућих професионалаца о значају етичких проблема и професионалне одговорности, односно да елаборација студија случаја и модела утиче на развој критичке перспективе према постојећој пракси развоја града, али и развијању етичке рефлексije и сопствене моралне филозофије за деловање у пракси. Значајно је да модел не представља стриктно дефинисан нормативни апарат, односно не рефлектује директно вредности теоретичара или аутора рада, већ нуди платформу која повезује етику и планирање, и која омогућава креирање нормативне основе за расуђивање о *добром* као основном легитимношћу фактору планирања.

Практични допринос докторске дисертације сагледава се у развијеном методолошком апарату за идентификацију водећих аспеката вредносног расуђивања о *добром*, имајући у виду значај нормативних избора за дисциплину планирања. Практична примена креираног модела је двојака. Са једне стране, концептуални модел доприноси легитимности планирања, док његово тестирање на специфичним студијама случаја даје основ за унапређење регулаторног оквира и потребе за усвајањем етичког кодекса и увођењем етике у образовање планера. Са друге стране, модел доприноси развоју нових метода и приступа у евалуацији процеса и продуката планирања у контексту промењених друштвено-економских услова. Како је планирање етичка активност, практична примена модела огледа се и у подизању свести међу

планерима о значају враћања питању *доброг*, чиме се дугорочно доприноси бољој позицији планера у друштву.

Како је приликом тестирања модела у локалном контексту коришћена примена ординарне скале и квалитативног оцењивања, један од главних даљег праваца истраживања може бити усмерен ка вредновању већег броја случајева како би се дефинисао сет локално специфичних индикатора који би омогућили већу примењивост модела и повећала објективност и тачност процене аспеката који усмеравају вредносно расуђивање. Поред тога, значајно је тестирање модела на случајевима мањег просторног обухвата, али и на позитивним – *добрим* примерима, како би се проверила теза да избалансирани однос између аспеката доводи до *доброг* града.

У истраживању су приказани резултати теоријског оквира до 2017. године, те се истиче значај континуиране анализе и ажурирања дијаграма развоја теоријске мисли о *добрим*. Имајући у виду неопходност развијања начина да се теорија планирања учини сврсисходнијом за планере који делују у пракси и који се свакодневно суочавају са конфликтима, будући правци истраживања се могу фокусирати на спровођење интервјуа са планерима који делују у пракси.

6. ЛИТЕРАТУРА

- AICP. (2016). *AICP Code of Ethics and Professional Conduct*. American Planning Association. Преузето са <https://www.planning.org/ethics/ethicscode/>
- Albrechts, L. (2003). Planning and power: towards an emancipatory planning approach. *Environment and Planning C*, 21(6), 905–924.
- Alexander, E. (2002). The Public Interest in Planning: From Legitimation to Substantive Plan Evaluation. *Planning Theory*, 1(3), 226–249.
- Alexander, E. (20026). Planning Rights: Towards Normative Criteria for Evaluating Plans. *International Planning Studies*, 7(3), 191–212.
- Alexander, E. (2010). Planning, Policy and the Public Interest: Planning Regimes and Planners' Ethics and Practices. *International Planning Studies*, 15(2), 143–162.
- Alexander, E. (2013). Values in Planning and Design: A Process Perspective on Ethics in Forming the Built Environment. In C. Basta, & S. Moroni, *Ethics, Design and Planning of the Built Environment* (pp. 3–22). Dordrecht: Springer Science+Business Media.
- Alfasi, N. & Fenster, T. (2014). Between socio-spatial and urban justice: Rawls' principles of justice in the 2011 Israeli Protest Movement. *Planning Theory*, 13(4), 407–427.
- Amin, A. (2006). The Good City. *Urban Studies*, 43(5–6), 1009–1023.
- Ansaloni, F. & Tedeschi, M. (2016). Ethics and spatial justice: Unfolding non-linear possibilities for planning action. *Planning Theory*, 15(3), 316–332.
- ArchDaily. (2013, Januar 7). *Zaha Hadid to Regenerate Historic Site in Belgrade*. Преузето са <https://www.archdaily.com/315688/zaha-hadid-to-regenerate-historic-site-in-belgrade>
- Atnexusgroup. (2017, Novembar 29). *Announcement in relation to business development*. Преузето са www.helex.gr/: https://www.helex.gr/permalink/-/asset_publisher/contentdispl/content/announcement-in-relation-to-business-developm-12
- Basta, C. (2016). From justice in planning toward planning for justice: A capability approach. *Planning Theory*, 15(2), 190–212.
- Beauregard, R. A. (2012). Planning with Things. *Journal of Planning Education and Research*, 32(2), 182–190.
- Belančić, D. (2013, Januar 18). *Savremeni kompleks arhitektonskog studija Zaha Hadid uskoro u Beogradu*. Преузето са <https://www.gradjevinarstvo.rs/tekstovi/3272/820/savremeni-kompleks-arhitektonskog-studija-zaha-hadid-uskoro-u-beogradu>
- Berke, P. & Godschalk, D. (2009). Searching for the Good Plan: A Meta-Analysis of Plan Quality Studies. *Journal of Planning Literature*, 23(3), 227–240.
- BIRN. (2019, Jun 10). *Projekat K-Distrikt*. Преузето са <https://javno.rs/>: <https://javno.rs/istrazivanje/obnova-dorcola-programeri-u-novom-odelu>
- Burlić, D. (2012, Oktobar 11). *Kasne radovi na šest zgrada*. Преузето са <https://www.danas.rs/beograd/kasne-radovi-na-sest-zgrada/>
- Böhme, K., Richardson, T., Dabinett, G. & Jensen, O. (2004). Values in a Vacuum? Towards an Integrated Multi-level Analysis of the Governance of European Space. *European Planning Studies*, 12(8), 1175–1188.
- Campbell, H. (2002). Planning: An Idea of Value. *The Town Planning Review*, 73(3), 271–288.
- Campbell, H. (2006). Just Planning. The Art of Situated Ethical Judgment. *Journal of Planning Education and Research*, 26(1), 92–106.
- Campbell, H. (2012). 'Planning ethics' and rediscovering the idea of Planning. *Planning Theory*, 11(4), 379–399.
- Campbell, H. & Marshall, R. (2002). Utilitarianism's Bad Breath? A Re-Evaluation of the Public Interest Justification for Planning. *Planning Theory*, 1(2), 163–187.
- Campbell, H. & Marshall, R. (2005). Professionalism and Planning in Britain. *Town Planning Review*, 76(2), 191–214.

- Campbell, H. & Marshall, R. (2006). Towards Justice in Planning: A Reappraisal. *European Planning Studies*, 14(2), 239–252.
- Campbell, H., Tait, M. & Watkins, C. (2014). Is There Space for Better Planning in a Neoliberal World? Implications for Planning Practice and Theory. *Journal of Planning Education and Research*, 34(1), 45–59.
- Cardoso, R. & Vasquez, I. B. (2007). Social Justice as a Guide to Planning Theory and Practice: Analyzing the Portuguese Planning System. *International Journal of Urban and Regional Research*, 31(2), 384–400.
- CasaViva. (2012, септембар 19). *Osuđeni smo na slobodu*. Преузето са <https://www.nekretnine.rs/magazin/202/osudeni-smo-na-slobodu/>
- Christensen, K. (2015). Both Process and Outcome Are Essential to Planning. *Journal of Planning Education and Research*, 35(2), 188–198.
- CIP. (2010). *Ethical Standards for the Planning Profession in Canada: Final report and recommendation*. Canadian Institute of Planners.
- CIP. (2016). *CIP Code of Professional Conduct*. Canadian Institute of Planners. Преузето са <http://cip-icu.ca/Files/Provincial-Codes-of-Conduct/CIP-CODE-OF-PROFESSIONAL-CONDUCT.aspx>
- Clark, M. (2012, december 20). *he BEKO commercial-residential-business-exhibition complex in Belgrade: Zaha Hadid's maiden project in South East Europe*. Преузето са <https://www.archilovers.com/stories/1985/the-beko-commercial-residential-business-exhibition-complex-in-belgrade.html>
- Čolić, R. (2014). Evaluation of the capacity development of actors within participatory planning process. *Spatium*, 31, 45–50.
- Conić, I. (2012, april 4). *Novogradnja na Beogradskoj tvrđavi?* Преузето са <https://www.gradnja.rs/novogradnja-na-beogradskoj-tvrđavi/>
- Danas. (2018, Novembar 8). *Obnova Dorćola: Programeri u novom odelu*. Преузето Decembar 11, 2019 са www.danas.rs: <https://www.danas.rs/beograd/obnova-dorcola-programeri-u-novom-odelu/>
- dezeen. (2012, Decembar 5). *Beko Masterplan by Zaha Hadid Architects*. Преузето са www.dezeen.com: <https://www.dezeen.com/2012/12/05/beko-masterplan-by-zaha-hadid/>
- Djokić, V. (2009). Morphology and Typology as a Unique Discourse of Research. *Serbian Architectural Journal*, 1(2), 107–130.
- Dobrucká, L. (2016). Reframing planning theory in terms of five categories of questions. *Planning Theory*, 15(2), 145–161.
- Đokić, V., & Nikezić, Z. (2007). Political Circumstances as a Risk Factor in Urban Development of the City. *Spatium*, 15–16, 16–20.
- Droa, R.P. (2011). *Etika objašnjena svima*. Beograd: Geopoetika.
- Fischler, R. (2000). Communicative Planning Theory: A Foucauldian Assessment. *Journal of Planning Education and Research*, 19(4), 358–368.
- Flyvbjerg, B. (1998). *Rationality and Power: Democracy in Practice*. Chicago: University of Chicago press.
- Flyvbjerg, B. (2004). Phronetic planning research: theoretical and methodological reflections. *Planning Theory and Practice*, 5(3), 283–306.
- Friedmann, J. (2000). The good city: in defense of utopian thinking. *International Journal of Urban and Regional Research*, 24(2), 460–472.
- Friedmann, J. (2005). Globalization and the emerging culture of planning. *Progress in Planning*, 64(3), 183–234.
- Friedmann, J. (2008). The uses of Planning Theory. A Bibliographic Essay. *Journal of Planning Education and Research*, 28(2), 247–257.
- Friedmann, J. (2011). The Good City: In Defense of Utopian Thinking. In J. Friedmann, *Insurgencies Essays in Planning Theory* (pp. 144–163). London, New York: Routledge.

- Gradnja. (2016, mart 4). *Grci odustali od projekta hotela Zahe Hadid u Beogradu*. Преузето са <https://www.gradnja.rs/grci-odustali-od-projekta-hotela-zahe-hadid-u-beogradu/>
- Gunder, M. (2003). Passionate planning for the others' desire: an agonistic response to the dark side of planning. *Progress in Planning*, 60(3), 235–319.
- Gunder, M. (2010). Planning as the ideology of (neoliberal) space. *Planning Theory*, 9(4), 298–314.
- Gunder, M. (2010). Making planning theory matter: a Lacanian encounter with phronesis. *International Planning Studies*, 15(1), 37–51.
- Gunder, M. & Hillier, J. (2004). Conforming to the expectations of the profession: a Lacanian perspective on planning practice, norms and values. *Planning Theory and Practice*, 5(2), 217–235.
- Häikiö, L. (2007). Expertise, Representation and the Common Good - Grounds for Legitimacy in the Urban Governance Network. *Urban Studies*, 44(11), 2147–2162.
- Hendler, S. (1995). *Planning ethics. A Reader in Planning Theory, Practice and Education*. New Brunswick, New Jersey: Center for Urban Policy Research.
- Hillier, J. & Gunder, M. (2005). Not over your dead bodies! A Lacanian interpretation of urban planning discourse and practice. *Environment and Planning A*, 37(6), 1049–1066.
- Hoekveld, G. & Needham, B. (2013). Planning Practice between Ethics and the Power Game: Making and Applying an Ethical Code for Planning Agencies. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(5), 1638–1653.
- Humphreus, D. (2016). Integers, integrants and normative vectors: The limitations of environmental policy integration under neoliberalism. *Environment and Planning C*, 34(3), 433–447.
- Jesson, J. K., Matheson, L. & Lacey, F. M. (2011). *Doing Your Literature Review: Traditional and Systematic Techniques*. SAGE Publications.
- Johnson, R., Watkinson, A. & Mabe, M. (2018). *The STM Report - An overview of scientific and scholarly publishing*. The Hague, The Netherlands: International Association of Scientific, Technical and Medical Publishers.
- K-District. (2019, Septembar 12). <https://www.kdistrict.rs/>. Преузето са О projektu: <https://www.kdistrict.rs/>
- K-district. (2019, Новембар 23). *Investitor*. Преузето са <https://www.kdistrict.rs/> <https://www.kdistrict.rs>
- Klosterman, R. E. (1978). Foundations for Normative Planning. *Journal of the American Institute of Planners*, 44(1), 37–46.
- Lalović, K., Radosavljević, U., & Đukanović, Z. (2015). Reframing public interest in the implementation of large urban projects in Serbia: The case of Belgrade waterfront project. *Facta universitatis - series Architecture and Civil Engineering*, 13(1), 35–46.
- Lazarević Bajec, N. (2009). Rational or collaborative model of urban planning in Serbia - Institutional limitations. *Serbian Architectural Journal*, 1, 81-106.
- Lejano, R., Piazza, B. & Houston, D. (2002). Rationality as social justice and the spatial-distributional analysis of risk. *Environment and Planning C*, 20(6), 871–888.
- Lennon, M. (2015). Finding Purpose in Planning. *Journal of Planning Education and Research*, 35(1), 63–75.
- Lo Piccolo, F. & Thomas, H. (2008). Research Ethics in Planning: A Framework for Discussion. *Planning Theory*, 7(1), 7–23.
- Lo Piccolo, F. & Thomas, H. (2016). Introduction. У F. Lo Piccolo, & H. Thomas, *Ethics and planning research* (стр. 1–13). London and New York: Routledge.
- Maruna, M. (2019). Fostering conflict as a strategy for strengthening democratic decision-making. *Conference on Urban and housing*. Budapest: MRI-Metropolitan research institute.
- McClymont, K. (2011). Revitalising the political: Development Control and Agonism in Planning Practice. *Planning Theory*, 10(3), 239–256.
- McClymont, K. (2014). Stuck in the Process, Facilitating Nothing? Justice, Capabilities and Planning for Value-Led Outcomes. *Planning, Practice and Research*, 29(2), 187–201.

- McKay, S. (2010). Efficacy and Ethics: An Investigation into the Role of Ethics, Legitimacy and Power in Planning. *The Town Planning Review*, 81(4), 425–444.
- McKay, S. (2015). Attitudes and Ethics: Evaluating Knowledge and Regulatory Constructs in Planning Enforcement Practice. *European Planning Studies*, 23(3), 616–637.
- Milojković, D., Petrović, M., Maruna, M. & Đokić, V. (2015). Mayors as creators of the role of general urban plan. *Serbian Architectural Journal*, 3, 419-438.
- Milovanović Rodić, D. (2015). Local development strategies without strategic thinking: Lost in between politicians' games, administrations' rigidity and planners' depression. *Serbian Architectural Journal*, 3, 381–400.
- Mojenterijer. (2014). *Uskoro gradnja luksuznog kompleksa u Beogradu!* Преузето са <https://www.mojenterijer.rs/whats-new/uskoro-gradnja-luksuznog-kompleksa-u-beogradu/4>
- Moroni, S. (2013). Afterword: Ethical Problems of Contemporary Cities. In C. Basta, & S. Moroni, *Ethics, Design and Planning of the Built Environment* (pp. 197–212). Dordrecht: Springer Science+Business Media.
- Nedović-Budić, Z., Djordjević, D. & Dabović, T. (2011). The Mornings after...Serbian Spatial Planning Legislation in Context. *European Planning Studies*, 19(3), 429–455.
- Needham, B. & Hoekveld, G. (2014). The European Union as an Ethical Community and What this Means for Spatial Planning. *European Planning Studies*, 22(5), 1010–1026.
- Peticije.online. (2015, maj 23). *Реците НЕ пумпи у оквиру насеља Стена Степановић*. Преузето са https://www.peticije.online/naselje_bez_pumpe
- Peticije.online. (2015, maj 23). *Реците НЕ пумпи у оквиру насеља Стена Степановић*. Преузето са https://www.peticije.online/naselje_bez_pumpe
- Petovar, K. (2014, novembar 27). Beograd na vodi i njegovi podanici. (I. Milanović Hrašovec, Новинар)
- Petovar, K. & Jokić, V. (2011). The right of servitude between public interest and undisturbed use of private property. *Spatium*, 26, 7–13.
- Politika. (2012, Oktobar 8). *Заха Хадид претвара зграду „Бека” у луксузни хотел*. Преузето са [www.politika.rs: http://www.politika.rs/scc/clanak/235894/Zaha-Hadid-pretvara-zgradu-Beka-u-luksuzni-hotel](http://www.politika.rs/scc/clanak/235894/Zaha-Hadid-pretvara-zgradu-Beka-u-luksuzni-hotel)
- Ponzini, D. & Nastasi, M. (2011). *STARCHITECTURE: Scenes, Actors and Spectacles in Contemporary Cities*. Turin: Allemandi.
- Property development. (2019, Decembar 1). *Property development doo Beograd*. Преузето са <https://property-development.ls.rs/rs/>
- Raco, M. (2013). The New Contractualism, the Privatization of the Welfare State, and the Barriers to Open Source Planning. *Planning Practice and Research*, 28(1), 45–64.
- Rankin, K. N. (2010). Reflexivity and post-colonial critique: Toward an ethics of accountability in planning praxis. *Planning Theory*, 9(3), 181–199.
- Rawls, J. (1988). The Priority of Right and Ideas of the Good. *Philosophy and Public Affairs*, 17(4), 251–276.
- Roy, A. (2008). Post - Liberalism: On the Ethico-Politics of Planning. *Planning Theory*, 7(1), 92–102.
- RTPI. (2016). *Code of Professional conduct*. Roayl Town Planning Institute. Преузето са www.rtpi.org.uk: https://www.rtpi.org.uk/media/2684840/code_of_conduct_newcover2017.pdf
- Sager, T. (2007). Dialogical Values in Public Good Provision. *Journal of Planning Education and Research*, 26(4), 497–512.
- Salet, W. (2002). Evolving Institutions: An International Exploration into Planning and Law. *Journal of Planning Education and Research*, 22(1), 26–35.
- Samuels, I. (2012). Conzen's last bolt: reflections on Thinking about urban form. *Urban Morphology*, 9(2), 136–44.

- Sanyal, B. (2002). Globalization, Ethical Compromise and Planning Theory. *Planning Theory*, 1(2), 116–123.
- Saobraćajni institut CIP. (2010). *Glavni projekat stambeno-poslovnog kompleksa "Stepa Stepanović" u Beogradu.* Прейзето ca <http://www.sicip.co.rs/sr/delatnost/tehnickaDokumentacija/arhitektonskiProjekti/stambeniObjekti/story/623/Glavni+projekat+stambeno-poslovnog+kompleksa+%22Stepa+Stepanović%22+u+Beogradu.html>
- Schrijver, L. (2013). Architecture as an Object of Research: Incorporating Ethical Questions in Design Thinking. In C. Basta, & S. Moroni, *Ethics, Design and Planning of the Built Environment* (pp. 79–91). Dordrecht: Springer Science+Business Media.
- Schwitzer, L. (2016). Restorative planning ethics: The therapeutic imagination and planning in public institutions. *Planning Theory*, 15(2), 130–144.
- Seenews. (2017, januar 23). *Lamda Development to move forth with Belgrade residential complex project - govt.* Прейзето ca <https://seenews.com/news/lamda-development-to-move-forth-with-belgrade-residential-complex-project-govt-555317>
- Sekulić, D. (2013, jun 14). *Javni interes u magli kapitala. Hotelsko-poslovno-stambeni kompleks Kalemegdan.* Прейзето ca <https://www.kontrapress.com/clanak.php?rub=GRADovanje&url=Hotelsko-poslovno-stambeni-kompleks-Kalemegdan>
- Silva-Castañeda, L. (2016). In the shadow of benchmarks. Normative and ontological issues in the governance of land. *Environment and Planning A*, 48(4), 681–698.
- Somborski, M. (1951). Generalni urbanistički plan beograda 1950 - Uvod. *У Generalni urbanistički plan Beograda* (crp. 5-10). Beograd: Izvršni odbor N.O. Beograd.
- Stein, S. M. & Harper, T. L. (2003). Power, Trust and Planning. *Journal of Planning Education and Research*, 23(2), 125–139.
- Stein, S. M. & Harper, T. L. (2005). Rawl's Justice as Fairness: A Moral Basis for Contemporary Plannign Theory. *Planning Theory*, 9(2), 147–172.
- Studio B. (2018, Februar 12). *Mali: Projekat „K Distrikt” za novo ruho Dorćola.* Прейзето ca <https://studiob.rs: https://studiob.rs/rekonstrukcija-zgrade-beka-pocinje-na-jesen/>
- Stupar, A. (2013). Architecture After Globalization: Lost in Translation? *У R. Bogdanović (Ур.), International Symposium On Architecture, Conference* (crp. 437–444). Belgrade: Strand.
- Tait, M. (2011). Trust and the Public Interest in the Micropolitics of Planning Practice. *Journal of Planning Education and Research*, 31(2), 157-171.
- Tait, M. (2016). Planning and the Public Interest: Still a Relevant Concept for Planners? *Planning Theory*, 15(4), 335–343.
- Talen, E. & Ellis, C. (2002). Beyond Relativism: Reclaiming the Search for Good City Form. *Journal of Planning Education and Research*, 22(1), 36–39.
- Talen, E., Menozzi, S. & Schaefer, C. (2015). What is a “Great Neighborhood”? *Journal of the American Planning Association*, 81(2), 121–141.
- Thomas, H. (2012). Values and The Planning School. *Planning Theory*, 11(4), 400–417.
- Ugarte, M. (2014). Ethics, Discourse, or Rights? A Discussion about a Decolonizing Project in Planning. *Journal of Planning Literature*, 28(4), 403–414.
- Upton, R. (2012). On the genealogy of planning. *Planning Theory and Practice*, 13(2), 189–192.
- Urbanistički zavod. (1969). *"Kalemegdan" - Detaljni urbanistički plan.* Beograd: Urbanistički zavod.
- Van Dijk, T., Aarts, N. & De Wit, A. (2011). Frames to the Planning Game. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(5), 969–987.
- Vlada RS. (2012). *ZAKON O IZMENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O BUDŽETU REPUBLIKE SRBIJE ZA 2012. GODINU.* Прейзето ca www.parlament.rs: http://www.parlament.rs/upload/archive/files/lat/pdf/predlozi_zakona/2702-12Lat.pdf
- Vujošević, M. (2002). *Novije promene u teoriji i praksi planiranja na zapadu i njihove pouke za planiranje u Srbiji/Jugoslaviji.* Beograd: IAUS.

- Vujošević, M. (2003). *Planiranje u postsocijalističkoj političkoj i ekonomskoj tranziciji. Planning in the Post-socialist Political and Economic Transition*. Beograd: IAUS.
- Vujošević, M. (2004). *Racionalnost, legitimitet i implementacija planskih odluka. Novije teorijske interpretacije i pouke ya planiranje u tranziciji*. Belgrade: IAUS.
- Vujošević, M. (2004). The search for a new development planning/policy mode: problems of expertise in the transition period. *Spatium*, 12–18.
- Vujošević, M. (2004). The search for a new development planning/policy mode: problems of expertise in the transition period. *Spatium*, 10, 12-18.
- Vujošević, M. & Petovar, K. (2006). Javni interes aktera i strategije aktera u urbanističkom i prostornom planiranju. *Sociologija*, 48(4), 357–382.
- Vujović, S. & Petrović, M. (2007). Belgrade's post-socialist urban evolution: Reflection by actors in the development process. In K. Stanilov (Ed.), *The Post-Socialist City* (pp. 361–381). Dordrecht: Springer.
- Vuković, B. (2010, oktobar 8). *Arhitekta za mišljenje niko ne pita*. Преузето са <https://www.blic.rs/vesti/beograd/arhitekta-za-misljenje-niko-ne-pita/e7db1xs>
- Watson, V. (2002). The Usefulness of Normative Planning Theories in the Context of Sub Saharian Africa. *Planning Theory*, 1(1), 27-52.
- Watson, V. (2003). Conflicting Rationalities: Implication for Planning Theory and Ethics. *Planning Theory and Practice*, 4(4), 395–407.
- Watson, V. (2006). Deep Difference: Diversity, Planning and Ethics. *Planning Theory*, 5(1), 31–50.
- Webster, C. J. (2009). Are Some Planning Transactions Intrinsically Sovereign? *Journal of Planning Education and Research*, 28(4), 476–490.
- Winkler, T. & Duminy, J. (2016). Planning to Change the World? Questioning the Normative Ethics of Planning Theories. *Planning Theory*, 15(2), 111-129.
- www.beograd.rs. (2013, Новембар 15). *Отворен вртић „Лептирић” у насељу „Стена Степановић”*. Преузето са <http://www.beograd.rs/cir/otvoren-vertic-leptiric-u-naselju-stepa-stepanovic/>
- Yamamoto, A. D. (2016). Why agonistic planning? Questioning Chantal Mouffe's thesis of the ontological primacy of the political. *Planning Theory*, 16(4), 384–403.
- zaha-hadid.com. (2012). *Beko Masterplan*. Преузето са <https://www.zaha-hadid.com/masterplans/beko-masterplan/>
- Авакумовић, М. & Мучибабић, Д. (2010, новембар 19). *Ко је власник грађевинског земљишта*. Преузето са <http://www.politika.rs/scc/clanak/156896/Ко-је-vlasnik-gradevinskog-zemljista>
- Авакумовић, М. & Мучибабић, Д. (2010б, август 23). *Стари власници траже станове у „Дулвилу”*. Преузето са <http://www.politika.rs/scc/clanak/146993/Стари-vlasnici-traze-standove-u-Dulvilu>
- АЛСУ. (2020, Фебруар 4). *Активни стечајни поступци*. Преузето са Агенције за лиценцирање стечајних управника: http://www.alsu.gov.rs/bap/upload/documents/statistika/aktivni_stecajni_postupci_lat.pdf
- Бановић, А. (2012, Септембар). *Мегдан око Калемегдана*. Преузето Новембар 4, 2019 са <http://www.kogradigrad.org/wp/?p=86>: <http://www.kogradigrad.org/wp/?p=86>
- Бјеликов, В. (2011, Септембар 23). У прилог одбрани београдске тврђаве. *Политика*.
- Ваздухопловна академија Београд. (2020, Јануар 22). *Историјат*. Преузето са www.vakademija.edu.rs: <https://www.vakademija.edu.rs/shkola/istorijat/>
- Влада РС. (2009). Закон о планирању и изградњи. Службени гласник Републике Србије 72/2009, 24/2011, 121/2012, 132/2014 и 145/2014.
- ГДС. (2013, јун). *Конкурсна документација у поступку јавне набавке ВЈН бр. 02/13*. Преузето са http://www.gds.rs/docs/jpozivi/konkursna_dokumentacija_vjn_02-13.pdf
- ГДС. (2014). *Јавни позиви - 2014*. Преузето са <http://www.gds.rs/javni-pozivi-2014/>

- ГДС. (2015, мај 15). *Конкурсна документација у поступку јавне набавке БЈН бр.04/15*. Преузето са <http://www.gds.rs/javni-pozivi-2014/>
- ГО Вождовац. (2018, фебруар 21). *ТРИБИНА „ПРОБЛЕМИ НАСЕЉА СТЕПА СТЕПАНОВИЋ И НАЧИН РЕШАВАЊА“*. Преузето са <https://vozovac.rs/2018/02/21/tribina-problemi-naselja-stepa-stepanovic-i-nacin-resavanja/>
- Градска управа града Београда. (2017, јун 2). УП Храм Преподобне мати Ангелине на 7764/56 КО Вождовац (IX-06 350 13 - 45 2017). Преузето са Потврђени урбанистички пројекти: <http://www.beograd.rs/lat/gradska-vlast/1656643-potvrdjeni-urbanisticki-projekti/>
- Градска управа града Београда. (2017, мај 8). *Јавна презентација за изградњу православног храма преподобне мати Ангелине на 7764/56 КО Вождовац, у стамбено-пословном комплексу Степа Степановић у Београду*. Преузето са <http://www.beograd.rs/cir/gradski-oglasi-konkursi-i-tenderi/1734800-javna-prezentacija-za-izgradnju-pravoslavnog-hrama-prepodobne-mati-angeline-na-7764-56-ko-vozovac-u-stambeno-poslovnom-kompleksu-stepa-stepanovic-u-beogradu/>
- Градска управа града Београда. (2018, Април 26). *Јавна презентација урбанистичког пројекта за изградњу стамбено-пословног комплекса „К-ДИСТРИКТ“*. Преузето са <http://www.beograd.rs/deu/gradski-oglasi-konkursi-i-tenderi/1748127-javna-prezentacija-urbanistickog-projekta-za-izgradnju-stambeno-poslovnog-kompleksa-k-distrikt/>
- Градска управа града Београда. (2018, Мај 15). УП за изградњу стамбено-пословног комплекса „К-Distrikt” на КР 54/2 КО Стари Град (IX-11 350.13-23 2018). Преузето са Потврђени урбанистички пројекти: <http://www.beograd.rs/cir/gradska-vlast/1656643-potvrdjeni-urbanisticki-projekti/>
- Државна ревизорска институција. (2015, Децембар 15). *Извештај о ревизији финансијских извештаја и правилности пословања Грађевинске дирекције Србије д.о.о. за 2014. годину*. Преузето са Државна ревизорска институција: <https://www.dri.rs/ревизије/извештаји-о-ревизији/архива-2015.344.html>
- Кнежевић Керн, М. (2010, јул 7). *Александра Бановић Послушни су на цени, а струка у задњем плану*. Преузето са <http://www.pecat.co.rs/2010/07/aleksandra-banovic-poslusni-su-na-seni-a-struka-je-u-zadnjem-planu/>
- Ко гради град. (2012, април 9). *Megdan oko Kalemegdana*. Преузето са <http://www.kogradigrad.org/2012/04/09/megdan-oko-kalemegdana/>
- Милосављевић, М. (2011, Септембар 21). *Напад на Београдску тврђаву*. Преузето са <https://pistaljka.rs>: <https://pistaljka.rs/home/read/143>
- Мучибабић, Д. (2014, јул 20). *Луксузни хотел и станови уместо фабрике „Беко“*. Преузето са <http://www.politika.rs/scc/clanak/299739/Luksuzni-hotel-i-stanovi-umesto-fabriке-Beко>
- Никовић, А., Манић, Б., & Маруна, М. (2015). Савремена архитектонска пракса: институционални оквир и правила грађења [Contemporary architectural practice: Institutional framework and building rules]. *Архитектура и урбанизам*, 40, 66-71.
- Радосављевић, У. (2014). *Формирање модела урбаног менаџмента у реализацији стратешких пројеката. Докторска дисертација*. Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду.
- Секретаријат за информисање. (2010, јул 12). *Јавна презентација урбанистичког пројекта на локацији касарне „Степа Степановић” на Вождовцу*. Преузето са <http://www.beograd.rs/index.php?lang=cir&kat=beoinfo&sub=1401907%3F>
- Сл. лист града Београда. (бр. 09/2012). *План детаљне регулације блока између улица: Дунавске, Тадеуша Кошћушка и Булевара Војводе Бојовића, Градска општина Стари град*.
- Сл. лист града Београда. (бр. 20/16). *План генералне регулације грађевинског подручја седишта јединице локалне самоуправе - Град Београд, целине I-XIX*.
- Сл. лист града Београда. (бр. 27/03, 25/05, 34/07 и 63/09). *Генерални урбанистички план Београда 2021*.

- Сл. лист града Београда. (бр. 35/2010). *Решење о приступању стратешкој процени утицаја на животну средину Плана детаљне регулације блока између улица: Дунавске, Тадеуша Кошћушка и Булевара војводе Бојовића, Градска општина Стари град.*
- Службени гласник РС. (бр. 31/2010, 69/2010, 16/2011). *Правилник о садржини, начину и поступку израде планских докумената.*
- Службени гласник РС. (бр. 45/2010). *Закон о подстицању грађевинске индустрије Републике Србије у условима економске кризе.*
- Службени гласник РС. (бр. 1135/2004 и 88/2010). *Закон о стратешкој процени утицаја на животну средину.*
- Службени гласник РС. (бр. 32/2019). *Правилник о садржини, начину и поступку израде докумената просторног и урбанистичког планирања. Београд.*
- Службени гласник РС. (бр. 47/03). *Закон о планирању и изградњи.*
- Службени гласник РС. (бр. 6/2016 и 52/2019 - др. закон)). *Закон о оглашавању.*
- Службени гласник РС. (бр. 72/09 и 81/09–исправка). *Закон о планирању и изградњи.*
- Службени гласник РС. (бр. 72/2009, 81/2009 - испр., 64/2010 - одлука УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 - одлука УС, 50/2013 - одлука УС, 98/2013 - одлука УС, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019 и 37/2019 - др.закон)). *Закон о планирању и изградњи.*
- Службени гласник РС. (бр. 04/10). *Уредба о мерама подршке грађевинској индустрији кроз субвенционисање камате по кредитима за финансирање стамбене изградње у 2010. години.*
- Урбанистички завод Београда. (2010). *Пројекат препарцелације на локацији касарне "Степа Степановић"; на Вождовцу, у Београду, у циљу изградње стамбено-пословног комплекса са пратећим садржајима. Београд: Урбанистички завод Београда.*
- Урбанистички завод Београда. (2010). *Урбанистички пројекат на локацији касарне "Степа Степановић"; на Вождовцу, у Београду, у циљу изградње стамбено-пословног комплекса са пратећим садржајима. Београд: Урбанистички завод Београда.*
- Урбанистички завод Београда. (2019). *70 година Урбанистичког Завода Београда. Књига II: планови. Београд: Урбанистички завод Београда.*
- УСНСС. (2019). *Платформа будућег деловања Удружења станара насеља Степа Степановић.* Преузето са <https://usnss.rs/platforma-buduceg-delovanja-udruzenja-stanara-naselja-stepa-stepanovic/>

7. ПРИЛОЗИ И ИЛУСТРАЦИЈЕ

7.1. Документациона основа за одабир часописа

Област Planning and Development

ISSN	Наслов	Обухват и ограничења
0048-7333	Research Policy	текст на холандском језику
0306-6150	Journal of Peasant Studies	руралне политике
0305-9006	Progress in Planning	дужи текстови - преглед актуелних интернационалних истраживања у планирању
0024-6301	Long Range Planning	више оријентисано на бизнис и стратешки менаџмент
0305-750X	World Development	фокус на реформама и колективним напорима да се елиминишу болести, сиромаштво и неписменост
0040-1625	Technological Forecasting and Social Change	оријентисано на технолошка мапирања и предвиђања
0743-0167	Journal of Rural Studies	руралне политике
1471-0358	Journal of Agrarian Change	руралне политике
0197-3975	Habitat International	ограничења на тему становања, урбанизације и нелегалних насеља
0309-1317	International Journal of Urban and Regional Research	текстови о конфликтним интересима у урбаном и регионалном развоју, интервенције државе
0885-4122	Journal of Planning Literature	обезбеђује преглед литературе о урбанистичком и просторном планирању.
0968-0802	Sustainable Development	фокус на одрживом развоју, енвајронменталном менаџменту, сиромаштву
0257-3032	World Bank Research Observer	фокус на економији намењеној за не економисте
1473-0952	Planning Theory	форум за критичко истраживање теорије планирања
0194-4363	Journal of the American Planning Association	форум за планере - емпиријска истраживања и практична достигнућа
0016-3287	Futures	фокус на анализама и пројекцијама за будућност за бизнис, индустријско истраживање и развој, академско истраживање итд.
0898-5626	Entrepreneurship and Regional Development	фокус на предузетништву
0032-2687	Policy Sciences	текст на холандском језику
0022-4146	Journal of Regional Science	локациони и просторни приступи социо-економским феноменима. није било текстова о вредностима
0739-456X	Journal of Planning Education and Research	обухвата планерске проблеме, регионални развој и развој заједнице, конфликтни менаџмент и урбани дизајн
0302-3427	Science and Public Policy / SPP	како наука и технологија утичу на јавну политику
0894-1920	Society and Natural Resources	нуди знања о управљању природним ресурсима
0258-6770	World Bank Economic Review	истражује адекватност политика и операционалне аспекте економије
0012-155X	Development and Change	фокус на проблемима трећег света
0160-0176	International Regional Science Review	већи фокус на економији, географији и демографији са аналитичког аспекта
0965-4313	European Planning Studies	форум за размену идеја и информација о процесима просторног развоја и политика у Европи
1051-1482	Housing Policy Debate	ограничења на тему становања, хипотека и интернационалног аспекта финансија у становању
0361-3666	Disasters	фокус на природним катастрофама
0144-5596	Social Policy and Administration	фокус на социјалним проблемима: политике, искључивања, рада, класа, примања, незапослености итд.
0143-6597	Third World Quarterly	фокус на проблемима трећег света
0022-0388	Journal of Development Studies	већи фокус на развоју са економског, политичког и друштвеног аспекта
0957-8811	European Journal of Development Research	фокус на политичким, економским, друштвеним и антрополошким перспективама - мање планирања

1464-9934	Progress in Development Studies	фокус на географији, социологији антропологији, економији и међународним односима
1017-6772	African Development Review = Revue African de Development	ограничење на простор Африке
0039-3606	Studies in Comparative International Development	наглашава проблеме у политичким, друштвеним и економским променама на националним нивоима и у интернационалном контексту
1070-4965	Journal of Environment and Development	већи фокус на енвајронменталном аспекту и односу развоја и животне околине
0300-3930	Local Government Studies	фокус на политици и менаџменту локалних послова (Local affairs)
1748-7870	Journal of Economic Policy Reform	фокус на реформама у економији
0013-0079	Economic Development and Cultural Change	интеграција концепта друштвене промене са економским теоријама и посматра ефекте на културу
0271-2075	Public Administration and Development	фокусира се на административну праксу на локалном, регионалном и националном нивоу
0954-1748	Journal of International Development	већи фокус на економском, политичком и друштвеном развоју
1945-2829	Journal of Human Development and Capabilities	фокус на људским способностима и људском развоју
0225-5189	Canadian Journal of Development Studies = Revue Canadienne D'etudes Du Developpement	ограничење на подручје Канаде
0950-6764	Development Policy Review	ограничено на особе које се директно баве бизнисом, управљањем су део организација
0010-3802	Community Development Journal	фокус на развоју заједнице али у индустријским и земљама у развоју
0891-2424	Economic Development Quarterly	фокус на економији
1474-6743	International Development Planning Review	већи фокус на регионалном планирању и земље у развоју
0017-4815	Growth and Change	фокус на регионалном економском развоју
0265-5012	IDS Bulletin / Institute of Development Studies	већи фокус на регионални ниво и просторни развој
1943-9342	Journal of Development Effectiveness	фокус на обезбеђивању доказа за ефективност развоја
0012-1533	Developing Economies	фокус на економији
0376-835X	Development Southern Africa	ограничење на простор Африке
1363-6669	Review of Development Economics	фокус на економији
0251-3625	DISP	текст на енглеском, француском, немачком, италијанском
0973-1741	Journal of South Asian Development	ограничења на развој јужне Азије

Област Urban studies

ISSN	Наслов	Обухват и ограничења
0169-2046	Landscape and Urban Planning	концептуални, научни и дизајн приступ намени земљишта. Еколошки оријентисано
0264-2751	Cities	фокус на политикама и технологијама које утичу на урбано окружење
0042-0980	Urban Studies	Чланци о урбаном стању и интензивним променама у градовима и регионима широм света, било из емпиријске, теоријске или политичке перспективе
0197-3975	Habitat International	ограничења на тему становања, урбанизације и нелегалних насеља
0309-1317	International Journal of Urban and Regional Research	Часопис објављује текстове који дају оригиналан и критички допринос теоријске или емпиријске природе у оквиру урбанистичког и регионалног планирања
0885-4122	Journal of Planning Literature	Фокус на прегледним чланцима новије литературе о планирању и дизајну.
1618-8667	Urban Forestry and Urban Greening	фокус на пејзажној архитектури
0969-7764	European Urban and Regional Studies	истражује како простор утиче на економску, друштвену и политичку мапу Европе
0956-2478	Environment and Urbanization	фокус на урбанизацији
0194-4363	Journal of the American Planning Association	форум за планере - емпиријска истраживања и практична достигнућа
0094-1190	Journal of Urban Economics	фокус на економији
0739-456X	Journal of Planning Education and Research	обухвата планерске проблеме, регионални развој и развој заједнице, конфликтни менаџмент и урбани дизајн
1063-0732	Journal of Urban Technology	фокус на техничко технолошким достигнућима и примени ИКТ-а
0267-3037	Housing Studies	ограничења на тему становања,
0733-9488	Journal of Urban Planning and Development. ASCE / American Society of Civil Engineers	фокус на грађевинарство и његов утицај на планирање- транспорт, инфраструктура
0160-0176	International Regional Science Review	већи фокус на економији, географији и демографији за обезбеђивање аналитичке основе
0166-0462	Regional Science and Urban Economics	већи фокус на економији
0965-4313	European Planning Studies	форум за размену идеја и информација о процесима просторног развоја и политика у Европи
0891-2416	Journal of Contemporary Ethnography	фокус на етнографији
1078-0874	Urban Affairs Review	обухвата политичке, друштвене, економске и историјске теме урбаних студија
1051-1482	Housing Policy Debate	ограничења на тему становања,
0811-1146	Urban Policy and Research	фокус на простор Новог Зеланда, Аустралије и Азијско Пацифичког региона
0042-0859	Urban Education	тиче се проблема едукације у урбаним срединама
1566-4910	Journal of Housing and the Built Environment	ограничења на тему становања,
0272-3638	Urban Geography	већи фокус на географији и просторном планирању
0735-2166	Journal of Urban Affairs	фокус на политикама и програмима имплементације и развоја као и критичкој евалуацији тренутних и историјских трендовима у јавним пословима
1051-1377	Journal of Housing Economics	ограничења на тему становања
1403-6096	Housing, Theory and Society	ограничења на тему становања

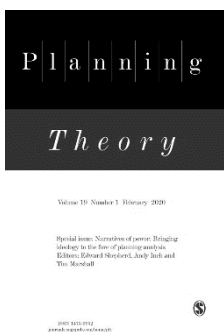
0895-5638	Journal of Real Estate Finance and Economics	фокус на некретнинама и финансијским аспектима становања
1080-8620	Real Estate Economics	фокус на некретнинама и финансијским аспектима становања
0891-2424	Economic Development Quarterly	фокус на економском развоју
1535-6841	City and Community	фокус на социолошке проблеме
0250-7161	EURE - Revista Latinoamericana de Estudios Urbano Regionales	текст на шпанском
0013-1245	Education and Urban Society	тиче се проблема едукације у урбаним срединама
1357-5317	Urban Design International	теме са већим фокусом на урбани дизајн
0738-0895	Journal of Architectural and Planning Research	теме више оријентисане као архитектонским технологијама, методама дизајна, програмирању, компјутерским апликацијама, предвиђањима, укључивању корисника
0096-1442	Journal of Urban History	ограничења на историјски развој
0168-2601	Open House International	ограничења на тему становања

Област Environmental studies

ISSN	Наслов	Обухват и ограничења
1758-678X	Nature Climate Change	Фокус на климатским променама. Недоступан преко КОБСОН сервиса.
0959-3780	Global Environmental Change: Human and Policy Dimensions	Фокус на друштвеним последицама енвајронменталних промена, пре свега у домену биодиверзитета, екосистема, климе, обала, хране, земљишта, океана, урбаних простора и ресурса.
1543-5938	Annual Review of Environment and Resources	Фокус на екологији и очувању водних и енергетских ресурса, климатским променама, пољопривреди и животним ресурсима и људским димензијама коришћења ресурса. Недоступан преко КОБСОН сервиса.
1086-0266	Organization and Environment	Фокус на организационом менаџменту у релацији са одрживим развојем
2210-4224	Environmental Innovation and Societal Transitions	Фокус на технолошке, организационе, економске, институционалне и политичке иновације у домену коришћења фосилне енергије и климатских промена
1757-7780	Wiley Interdisciplinary Reviews-Climate Change	Фокус на климатским променама. Недоступан преко КОБСОН сервиса.
1750-6816	Review of Environmental Economics and Policy	Фокус на економском аспекту.
0964-4733	Business Strategy and The Environment	Усмерено на разумевање пословних реакција на побољшање животне средине.
0261-5177	Tourism Management	Фокус на туризму.
2212-0416	Ecosystem Services	Фокус на сервисима екосистема у релацији са политикама.
1535-3958	Corporate Social Responsibility and Environmental Management	Усмерено на развијању и презентацији алата организација са израженом друштвеном и енвајронменталном одговорношћу.
0169-2046	Landscape and Urban Planning	Концептуални, научни и дизајн приступ намени земљишта. Еколошки оријентисано
0301-4215	Energy Policy	Фокусирано на имплементацију политика снабдевања енергијом
1469-3062	Climate Policy	Фокус на климатским променама. Недоступан преко КОБСОН сервиса.
0921-8009	Ecological Economics	Фокус на економском аспекту
0095-0696	Journal of Environmental Economics and Management	Фокус на природним ресурсима и енвајронменталним проблемима
0166-0462	Regional Science and Urban Economics	Фокус на економском аспекту
1708-3087	Ecology and Society	Истражују се релације друштва и екосистема, односно зависности човековог благостања од стања екосистема.
0013-9165	Environment and Behavior	Фокус на релацији понашања и изграђене и природне средине. Односи се на идентитет, повезаност за окружењем, енвајронменталну свест и спознају
1361-9209	Transportation Research. Part D: Transport and Environment	Фокус на еколошким аспектима транспорта
0305-9006	Progress in Planning	Комплекснији текстови - преглед актуелних интернационалних истраживања у планирању
0197-3975	Habitat International	ограничења на тему становања, урбанизације и нелегалних насеља
0964-4016	Environmental Politics	Фокусира се на релацију невладиних организација, друштвених покрета и политике заштите животне средине
0195-9255	Environmental Impact Assessment Review	Ограничено на теме стратешке процене утицаја
0272-3638	Journal of Environmental Psychology	Фокусирано на енвајронменталну психологију
0264-8377	Land Use Policy	Испитује проблеме из географије, пољопривреде, шумарства, наводњавања, очувања животне средине, становања, урбаног развоја и саобраћаја.
1526-3800	Global Environmental Politics	Фокус на испитивању промена животне средине и управљање заштитом животне средине у односу на светску политику
0198-9715	Computers, Environment and Urban Systems	Фокусирано на информационе технологије и њихову примену у домену екологије

0042-0980	Urban Studies	Чланци о урбаном стању и интензивним променама у градовима и регионима широм света, било из емпиријске, теоријске или политичке перспективе
0301-4207	Resources Policy	посвећени питањима економије и политике која се односе на експлоатацију, производњу и употребу минералних и фосилних горива.
0013-9157	Environment	Фокус на екологији и политикама одрживог урбаног развоја
1070-4965	Journal of Environment and Development	Фокус на енвајронменталним политикама, емисији гасова, заштити биодиверзитета, развоју приобаља, заштити водних ресурса
1436-3798	Regional Environmental Change	Фокус на релацији људи за природним системима на регионалном нивоу
2053-0196	Anthropocene Review	Истражује се широк спектар тема са фокусом на узроке, историје, природе и импликације света у коме су људске активности саставни део функционисања система.
1389-9341	Forest Policy and Economics	Фокус на економији и заштити шумских ресурса
0034-3404	Regional Studies	Фокус на промене и политике регионалног нивоа.
1618-8667	Urban Forestry and Urban Greening	Фокус на заштити шумских ресурса
0956-2478	Environment and Urbanization	Фокус на ефектима урбанизације
1941-1340	Annual Review of Resource Economics	Фокус на економском аспекту управљањем ресурсима. Није доступан преко КОБСОН сервиса.
0308-597X	Marine Policy	Фокус на политикама управљања ресурсима мора и океана
2399-8083	Environment and Planning B- Urban Analytics and City Science	Фокус на истраживањима која подразумевају унапређење аналитичких метода у домену планирања и урбаног дизајна
0738-1360	Marine Resource Economics	Фокус на политикама управљања ресурсима мора и океана
0263-7758	Environment and Planning. D: Society and Space	Фокус на друштвеним борбама око приступа и контроли простора, места, територије, региона и ресурса
2071-1050	Sustainability	Основан 2009. године.
1556-8318	International Journal of Sustainable Transportation	Фокус на еколошким аспектима транспорта
1756-5529	Climate and Development	Фокус на климатским променама
1752-4032	Environmental Communication - A Journal of Nature and Culture	Истраживања подразумевају питања комуникације, медија, друштва и заштите животне средине.
0308-518X	Environment and Planning. A	Подразумева истраживања градског и регионалног реструктурирања, глобализације, неједнакости и неравномерног развоја.
0195-6574	Energy Journal	Већи фокус на темама инжењеринга у домену енергетике
0957-1787	Utilities Policy	Фокус на инсталацијама и инфраструктурним елементима
2399-6544	Environment and Planning C- Politics and Space	Подразумева релације између политике и политизације просторних односа
0969-7764	European Urban and Regional Studies	Истражује се како простор утиче на економску, друштвену и политичку мапу Европе
0928-7655	Resource and Energy Economics	Фокусирано на политикама снабдевања енергијом
0952-8873	Journal of Environmental Law	Фокус на регулативном аспекту и законима у домену екологије
1567-9764	International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics	Фокус на регулативном и економском аспекту и законима у домену екологије
1874-463X	Applied Spatial Analysis and Policy	Фокус на примени просторних истраживања и мапирања
1350-4622	Environmental Education Research	Фокус на едукацији у домену екологије
0924-6460	Environmental and Resource Economics	Примарни фокус је стављен на примену економске теорије и метода на еколошка питања и проблеме
2050-0386	Review of European Comparative and International Environmental Law	Фокус на регулативном оквиру у домену политика заштите животне средине.
0965-4313	European Planning Studies	Форум за размену идеја и информација о процесима просторног развоја и политика у Европи

7.2. Документациона основа за систематичан преглед литературе

Часопис

Planning Theory

Journal of Planning Education and Research

3.41

Импакт фактор

2.32

Процент објављених текстова који се баве питањем добра и свих осталих текстова у часопису

8.2

%

2.4

Укупан број текстова од 2002. до 2017.

291

463

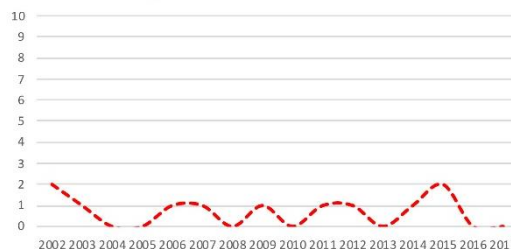
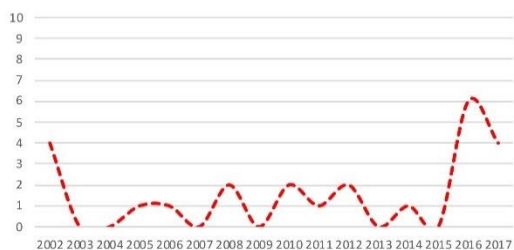
Текстови који се баве питањем добра у планирању

24

11

Хронолошки приказ објављених текстова који се баве питањем *доброг* у планирању

Environment and Planning A

Часопис

Environment and Planning B

2.45

Импакт фактор

2.82

Процент објављених текстова који се баве питањем *доброг* и свих осталих текстова у часопису

0.2

%

0.1

Укупан број текстова од 2002. до 2017.

2239

828

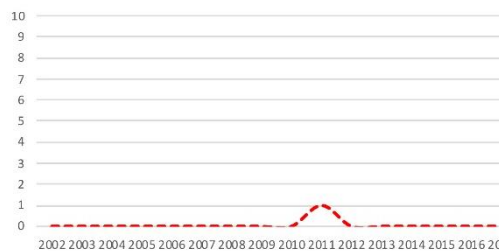
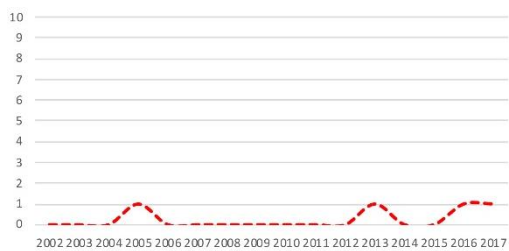
Текстови који се баве питањем *доброг* у планирању

4

1

Хронолошки приказ објављених текстова који се баве питањем *доброг* у планирању

Environment and Planning C

Часопис

WILEY International Journal of Urban and Regional Research

2.38

Импакт фактор

1.868

Процент објављених текстова који се баве питањем *доброг* и свих осталих текстова у часопису

0.3

%

0.6

Укупан број текстова од 2002. до 2017.

924

698

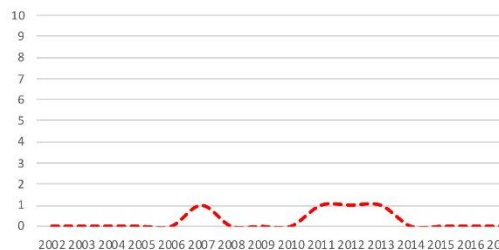
Текстови који се баве питањем *доброг* у планирању

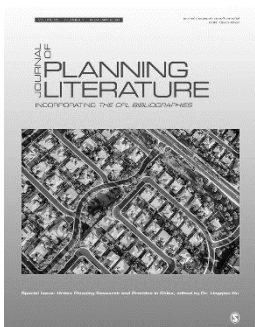
3

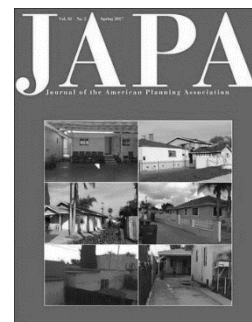
4

Хронолошки приказ објављених текстова који се баве питањем *доброг* у планирању

Часопис

Journal of Planning Literature

Journal of the American Planning Association (JAPA)

2.125

Импакт фактор

2.71

Процент објављених текстова који се баве питањем *доброг* и свих осталих текстова у часопису

1.4

%

1.2

Укупан број текстова од 2002. до 2017.

146

401

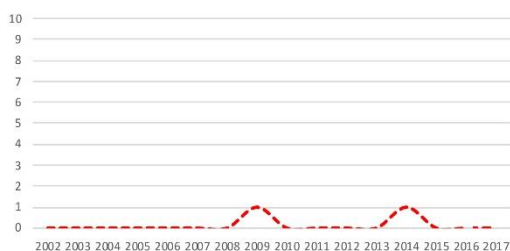
Текстови који се баве питањем *доброг* у планирању

2

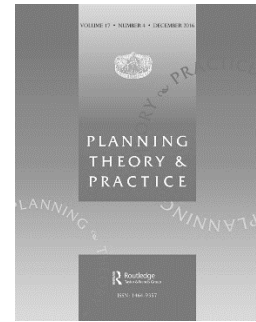
5

Хронолошки приказ објављених текстова који се баве питањем *доброг* у планирању

Часопис

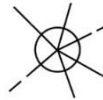

Planning Practice and Research

Planning Theory and Practice

Импакт фактор

/

2.32

Процент објављених текстова који се баве питањем *доброг* и свих осталих текстова у часопису

0.8

%

1.3

Укупан број текстова од 2002. до 2017.

494

476

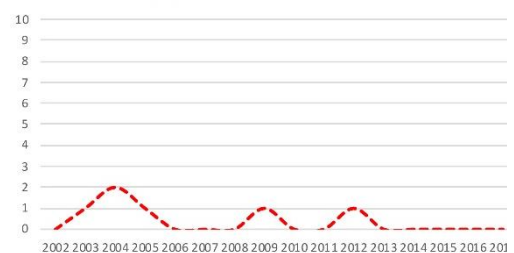
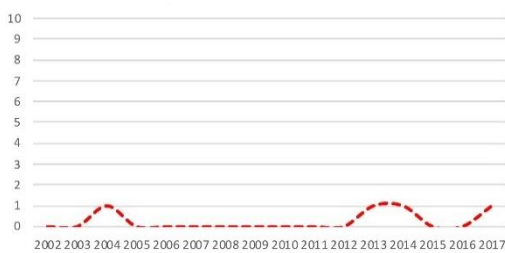
Текстови који се баве питањем *доброг* у планирању

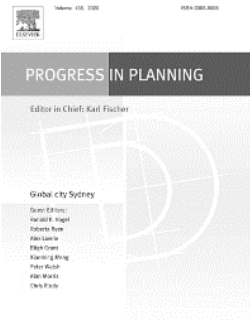
4

6

Хронолошки приказ објављених текстова који се баве питањем *доброг* у планирању

Часопис

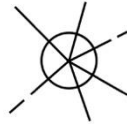

Progress in planning

Urban Studies

3.87

Импакт фактор

3.27

Процент објављених текстова који се баве питањем *доброг* и свих осталих текстова у часопису

1.4

%

0.1

Укупан број текстова од 2002. до 2017.

144

2335

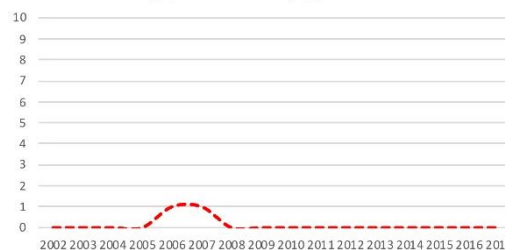
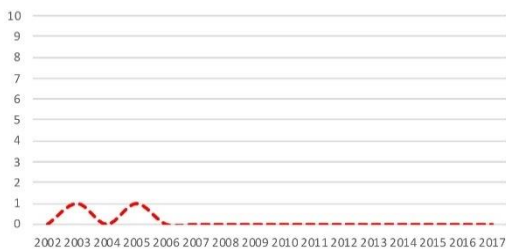
Текстови који се баве питањем *доброг* у планирању

2

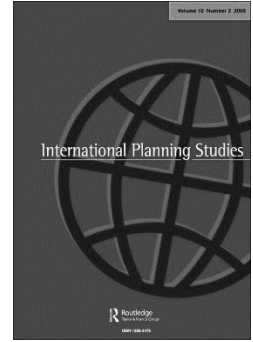
2

Хронолошки приказ објављених текстова који се баве питањем *доброг* у планирању

Часопис

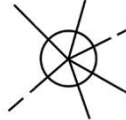

European Planning Studies

International Planning Studies

2.10

Импакт фактор

/

Процент објављених текстова који се баве питањем *доброг* и свих осталих текстова у часопису

0.1

%

1.0

Укупан број текстова од 2002. до 2017.

2335

308

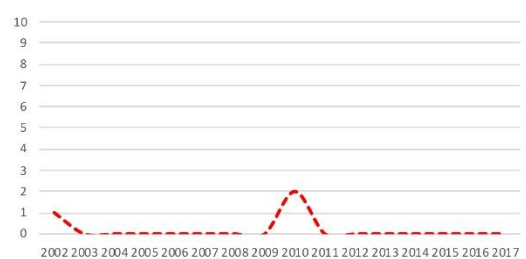
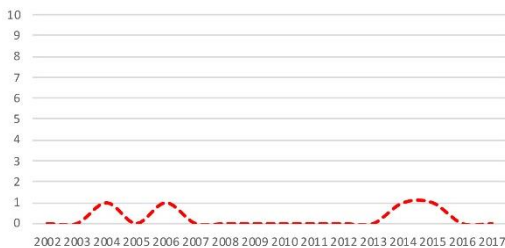
Текстови који се баве питањем *доброг* у планирању

2

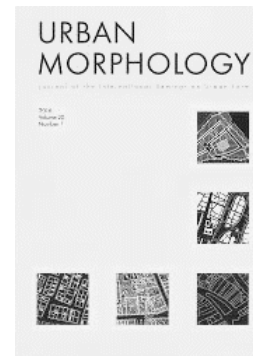
3

Хронолошки приказ објављених текстова који се баве питањем *доброг* у планирању

Часопис

Town Planning Review

Urban Morphology

Импакт фактор

/

/

Процент објављених текстова који се баве питањем *доброг* и свих осталих текстова у часопису

1.3

%

1.7

Укупан број текстова од 2002. до 2017.

446

116

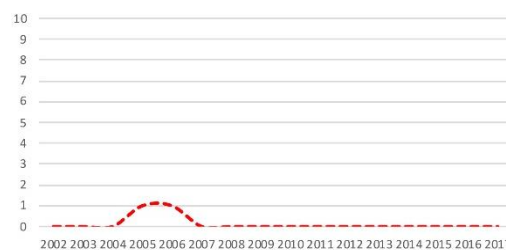
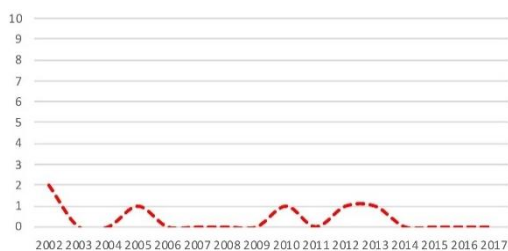
Текстови који се баве питањем *доброг* у планирању

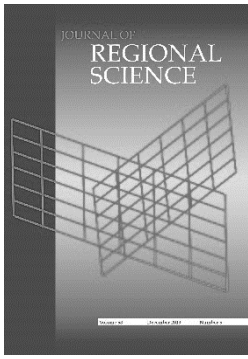
6

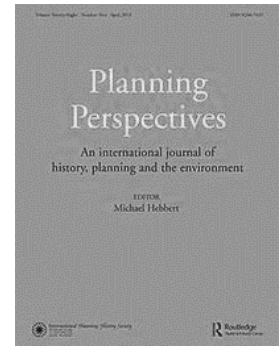
2

Хронолошки приказ објављених текстова који се баве питањем *доброг* у планирању

Часопис

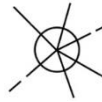

Journal of Regional Science

Planning perspective

Импакт фактор

1.63

/

Процент објављених текстова који се баве питањем *доброг* и свих осталих текстова у часопису

0

%

0

Укупан број текстова од 2002. до 2017.

343

533

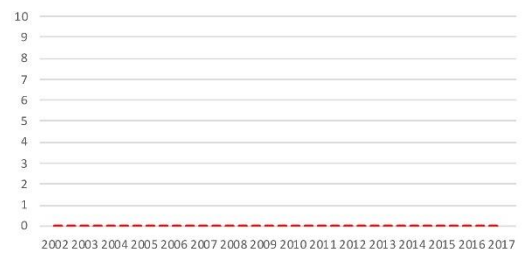
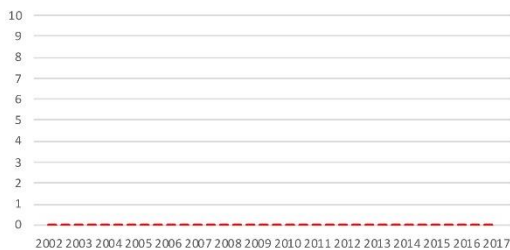
Текстови који се баве питањем *доброг* у планирању

0

0

Хронолошки приказ објављених текстова који се баве питањем *доброг* у планирању

7.3. Списак препознатих текстова и селекција тридесет најцитиранијих чланака

Бр.	Презиме	Име	Други - трећи аутор	Наслов текста	Наслов часописа	Год.	Вол.	Број	Стр.	Цитир	Школа аутора
1	Flyvbjerg	Bent		Phronetic Planning research: Theoretical and Methodological Reflections	Planning Theory and Practice	2004	5	3	283–306	472	Oxford University-Saïd business Scholl, UK
2	Amin	Ash		The Good City	Urban Studies	2006	43	6-5	1009–1023	387	University of Cambridge, UK the Department of Geography
3	Watson	Vanessa		Conflicting Rationalities: Implication for Planning Theory and Ethics	Planning Theory and Practice	2003	4	4	395–407	290	University of Cape Town- School of Architecture, Planning and Geomatics, South Africa
4	Campbell	Heather	Robert Marshall	Utilitarianism's Bad Breath? A Re-Evaluation of the Public Interest Justification for Planning	Planning Theory	2002	1	2	163–187	247	The University of British Columbia, School of Community and Regional planning, Canada (претходно: University of Sheffield, UK)
5	Berke	Philip	David Godschalk	Searching for the Good Plan- A Meta-Analysis of Plan Quality Studies	Journal of Planning Literature	2009	23	3	227–240	234	University of North Carolina, Department of City and Regional Planning
6	Friedmann (1926 – 2017)	John		Globalization and the emerging Culture of Planning	Progress in Planning	2005	64	3	183–234	232	UCLA School of Public Policy and Social Research
7	Campbell	Heather		Just Planning - The art of Situated Ethical Judgement	Journal of Planning Education and Research	2006	26	1	92–106	194	The University of British Columbia, School of Community and Regional planning, Canada

8	Gunder	Michael		Planning as the Ideology of (Neoliberal) Space	Planning Theory	2010	9	4	298–314	188	University of Auckland, New Zealand, School of Architecture and Planning
9	Watson	Vanessa		Deep Difference: Diversity, Planning and Ethics	Planning Theory	2006	5	1	31–50	179	University of Cape Town- School of Architecture, Planning and Geomatics, South Africa
10	Watson	Vanessa		The Usefulness of Normative Planning Theories in the Context of Sub Saharian Africa	Planning Theory	2002	1	1	27–52	166	University of Cape Town- School of Architecture, Planning and Geomatics, South Africa
11	Alexander	Ernest		The Public Interest in Planning: From Legitimation to Sustainable Plan Evaluation	Planning Theory	2002	1	3	226–249	149	University of Wisconsin-Milwaukee, USA and APD Tel-Aviv, Israel
12	Gunder	Michael		Passionate planning for the others' desire: an agonistic response to the dark side of planning	Progress in Planning	2003	59	3	235–319	141	University of Auckland, New Zealand, School of Architecture and Planning
13	Talen	Emily	Cliff Ellis	Beyond Relativism - Reclaiming the Search for Good City Form	Journal of Planning Education and Research	2002	22	1	36–49	140	University of Chicago – College of urban planning and policy, USA
14	Stein	Stanley	Thomas L. Harper	Power, Trust and Planning	Journal of Planning Education and Research	2003	23	2	125–139	102	Faculty of Environmental Design, University of Calgary
15	Albrechts	Louis		Planning and power: towards an emancipatory planning approach	Environment and Planning C	2003	21	6	905–924	96	Department of Architecture, Urban and Regional Planning, Catholic University of Leuven, Belgium
16	Campbell	Heather		Planning: An Idea of Value	The Town Planning Review	2002	73	3	271–288	74	The University of British Columbia, School of Community and Regional planning, Canada

17	Campbell	Heather	Robert Marshall	Towards Justice in Planning: A Reappraisal	European Planning Studies	2006	14	2	239–252	71	The University of British Columbia, School of Community and Regional planning, Canada
18	Häikiö	Lisa		Expertise, Representation and the Common Good - Grounds for Legitimacy in the Urban Governance Network	Urban Studies	2007	44	11	2147–2162	68	Department of Social Policy and Social Work, University of Tampere, Finland
19	Sanyal	Bish		Globalization, Ethical Compromise and Planning Theory	Planning Theory	2002	1	2	116–123	62	Massachusetts Institute of Technology, USA
20	Campbell	Heather		'Planning ethics' and rediscovering the idea of Planning	Planning Theory	2012	11	4	379–399	58	The University of British Columbia, School of Community and Regional planning, Canada
21	Beauregard	Robert		Planning with Things	Journal of Planning Education and Research	2012	32	2	182–190	57	Columbia University, Graduate School of Architecture, Planning and Preservation
22	Campbell	Heather	Malcom Tait, Craig Watkins	Is there space for better planning in a Neoliberal World? Implications for Planning Practice and Theory	Journal of Planning Education and Research	2014	34	1	45–59	57	The University of British Columbia, School of Community and Regional planning, Canada
23	Bohme	Kai	Richardson Tim, Dabinett Gordon, Jensen Ole	Values in Vacuum? Towards an Integrated Multilevel Analysis of the Governance of European Space	European Planning Studies	2004	12	8	1175–1188	55	director of Spatial Foresight GmbH, Luxemburg
24	McClymont	Katie		Revitalizing the political: Development Control and Agonism in Planning Practice	Planning Theory	2011	10	3	239–256	55	University of the West of England
25	Gunder	Michael	Hillier Jean	Conforming to the Expectations of the Profession: A Lacanian Perspective on Planning Practice, Norms and Values	Planning Theory and Practice	2004	5	2	217–235	52	University of Auckland, New Zealand
26	Salet	Williem		Evolving Institutions: An International Exploration into Planning and Law	Journal of Planning Education and Research	2002	22	1	26–35	49	Universiteit van Amsterdam

27	Stein	Stanley	Thomas L. Harper	Rawl's 'Justice as fairness': A moral basis for Contemporary Planning Theory	Planning Theory	2005	4	2	147–172	48	Faculty of Environmental Design, University of Calgary.
28	Talt	Malcolm		Trust and the Public Interest in the Micropolitics of Planning Practice	Journal of Planning Education and Research	2011	31	2	157–171	48	University of Sheffield, Sheffield, United Kingdom
29	Alexander	Ernest		Planning Rights: Towards Normative Criteria for Evaluating Plans	International Planning Studies	2002	7	3	191–212	45	University of Wisconsin-Milwaukee, USA and APD Tel-Aviv, Israel
30	Rankin	Katharine		Reflexivity and post-colonial critique: Toward an ethics of accountability in planning praxis	Planning Theory	2010	9	3	181–199	42	University of Toronto, Canada
31	Hillier	Jean	Michael Gunder	Not over your dead bodies! A Lacanian interpretation of urban planning discourse and practice	Environment and Planning A	2005	37	6	1049–1066	39	Global Urban Research Unit, School of Architecture, Planning and Landscape, Newcastle University
32	Roy	Ananya		Post - Liberalism: On the Ethico-Politics of Planning	Planning Theory	2008	7	1	92–102	37	University of California at Berkeley, USA
33	Raco	Mike		The New Contractualism, the Privatization of the Welfare State, and the Barriers to Open Source Planning	Planning practice and Research	2013	28	1	45–64	37	Bartlett School of Planning, University College London
34	Upton	Robert		Planning Praxis: Ethics, Values and Theory	The Town Planning Review	2002	73	3	253–269	36	Visiting Professor at Sheffield University
35	Lo Piccolo	Francesco	Huw Thomas	Research Ethics in Planning: A Framework for Discussion	Planning Theory	2008	7	1	7–23	33	University of Palermo, Italy
36	Campbell	Heather	Robert Marshall	Professionalism and Planning in Britain	The Town Planning Review	2005	76	2	191–214	29	The University of British Columbia, School of Community and Regional planning, Canada
37	Basta	Claudia		From justice in planning toward planning for justice: A capability approach	Planning Theory	2016	15	2	190–212	29	Wageningen University and Research Centre, The Netherlands

38	Lejano	Raul	Bill Piazza, Douglas Houston	Rationality as social justice and the spatial-distributional analysis of risk	Environment and Planning C	2002	20	6	871–888	27	Environmental Policy Group, Massachusetts Institute of Technology,
39	Cardoso	Ricardo	Isabel Breda Vasquez	Social Justice as a Guide to Planning Theory and Practice: Analyzing the Portuguese Planning System	International Journal of Urban and Regional Research	2007	31	2	384–400	24	University of California, Berkeley
40	Lennon	Mick		On the "subject" of planning public interest	Planning Theory	2017	16	2	150–168	22	School of Planning and Geography, Cardiff University,
41	Gunder	Michael		Making Planning Theory Matter: A Lacanian Encounter with Phronesis	International Planning Studies	2010	15	1	37–51	21	University of Auckland, New Zealand
42	Alfasi	Nurit	Tovi Fenster	Between socio-spatial and urban justice: Rawls' principles of justice in the 2011 Israeli Protest Movement	Planning Theory	2014	13	4	407–427	21	Ben-Gurion University of the Negev, Israel
43	Ploger	John		Ethics in Norwegian planning: Legitimacy, ambivalence, rhetoric	Planning practice and Research	2004	19	1	49–66	20	Norwegian Institute for Urban & Regional Research, Oslo
44	Hoekveld	Gerard	Barrie Needham	Planning Practice between Ethics and the Power Game: Making and Applying an Ethical Code for Planning Agencies	International Journal of Urban and Regional Research	2013	37	5	1638–1653	19	Radboud University Nijmegen, Nymegen, Gelderland, Netherlands
45	Talen	Emily	Sunny Menozzi, Chloe Schaefer	What is a "Great Neighborhood"?	Journal of the American planning Association	2015	81	2	121–141	18	professor at the School of Geographical Sciences and Urban Planning at Arizona State University
46	Winkler	Tanja	James Dumini	Planning to Change the World? Questioning the normative ethics of planning theories.	Planning Theory	2016	15	2	111–129	18	University of Cape Town, South Africa
47	Hynes	Maria		The ethico-aesthetics of life: Guattari and the problem of bioethics	Environment and Planning A	2013	45	8	1929–1943	16	Research School of Social Sciences, The Australian National University, Canberra
48	Christensen	Karen		Both Process and Outcome Are Essential to Planning	Journal of Planning Education and Research	2015	35	2	188–198	16	University of California, Berkeley, Berkeley, CA, USA

49	Lo	Alex		The Encroachment of Value Pragmatism on Pluralism: The Practice of the Valuation of Urban Green Space Using Stated-preference Approaches	International Journal of Urban and Regional Research	2012	36	1	121–135	15	Department of Geography, University of Hong Kong
50	Tait	Malcolm		Building Trust in planning professionals: Understanding the contested legitimacy of planning decision	The Town Planning Review	2012	83	5	597–618	13	University of Sheffield, Sheffield, United Kingdom
51	Thomas	Huw		Values and The Planning School	Planning Theory	2012	11	4	400–417	13	Cardiff University, UK
52	Tait	Malcolm		Trust and Governance in regional Planning	Town Planning Review	2013	84	3	283–312	12	University of Sheffield, Sheffield, United Kingdom
53	van Dijk	Terry	Noelle Aarts, Arjen de Wit	Frames to the Planning Game	International Journal of Urban and Regional Research	2011	35	5	969–987	12	Associate Professor Planning and Design, University of Groningen
54	Webster	Chris		Are Some Planning Transactions Intrinsically Sovereign?	Journal of Planning Education and Research	2009	28	4	476–490	11	professor of urban planning and development at Cardiff University
55	Ansaloni	Francesca	Miriam Tedeschi	Ethics and spatial justice: Unfolding non-linear possibilities for planning action	Planning Theory	2016	15	3	316–332	11	Università IUAV di Venezia, Italy
56	Silva-Castaneda	Laura		In the shadow of benchmarks. Normative and ontological issues in the governance of land	Environment and Planning A	2016	48	4	681–698	10	Universite' Paris-Est, LISIS, IFRIS, Marne-La-Valle'e, France
57	Ugarte	Magdalena		Ethics, Discourse, or Rights? A Discussion about a Decolonizing Project in Planning	Journal of Planning Literature	2014	28	4	403–414	9	School of Community and Regional Planning, University of British Columbia, Vancouver, Canada
58	Sager	Tore		Dialogical Values in Public Good Provision	Journal of Planning Education and Research	2007	26	4	497–512	8	Norwegian University of Science and Technology, Trondheim

59	Yamamoto	Arrata		Why agonistic planning? Questioning Chantal Mouffe's thesis of the ontological primacy of the political	Planning Theory	2017	16	4	384–403	7	Independent researcher UK
60	Needham	Barrie	Hoekveld Gerard	The European Union as an Ethical Community and What this Means for Spatial Planning	European Planning Studies	2014	22	5	1010–1026	7	Spatial and Environmental Planning, Radboud University Nijmegen, Nijmegen, The Netherlands
61	Wai Chung Lai	Lawrence	Kelvin Siu Kei Wong, Kwong Wing Chau	Are engineering reasons zoning neutral? An empirical inquiry into development proposals in Green Belt and Agriculture Zones	Environment and Planning B	2011	38	2	322–337	6	Department of Real Estate and Construction, University of Hong Kong,
62	Alexander	Ernest		Planning, Policy and the Public Interest: Planning Regimes and Planners' Ethics and Practices	International Planning Studies	2010	15	2	143–162	6	University of Wisconsin-Milwaukee, USA and APD Tel-Aviv, Israel
63	McClymont	Katie		Stuck in the Process, Facilitating Nothing? Justice, Capabilities and Planning for Value-Led Outcomes	Planning practice and Research	2014	29	2	187–201	6	Department of Planning and Architecture, University of the West of England
64	Humphreus	David		Integers, integrants and normative vectors: The limitations of environmental policy integration under neoliberalism	Environment and Planning C	2016	34	3	433–447	6	Professor of Environmental Policy at The Open University, UK
65	Dobrucká	Lucia		Reframing planning theory in terms of five categories of questions	Planning Theory	2016	15	2	145–161	6	Luleå University of Technology, Sweden
66	Talt	Malcolm		Planning and the Public Interest: Still a Relevant Concept for Planners	Planning Theory	2016	15	4	335–343	6	University of Sheffield, Sheffield, United Kingdom
67	Crawford	Jenny		Values, Networking and the Hybrid Planner	Planning Theory and Practice	2009	10	2	161–164	4	RTPI, London
68	Lennon	Mick		Finding Purpose in Planning	Journal of Planning Education and Research	2015	35	1	63–75	4	School of Planning and Geography, Cardiff University,
69	Haverkamp	Jamie		Politics, values and reflexivity. The case of adaptation to climate change In Hampton Roads, Virginia	Environment and Planning A	2017	49	11	2673–2692	3	University of Maine, USA

70	Banville	Marie-Sophie	Torres Juan	On embracing an immanent ethics in urban planning: Pursuing our Body without Organs	Planning Theory	2017	16	3	255–274	3	University de Montreal, Canada
71	Lennon	Mick	Linda Fox Rogers	Morality, power and the planning subject	Planning Theory	2017	16	4	364–383	3	School of Planning and Geography, Cardiff University,
72	Mickey	Lauria	Mellone Long	Planning Experience and Planners Ethics	Journal of the American planning Association	2017	22	2	202–220	2	Clemson University, USA
73	Karki	Tej Kumar		What should Planners do to Address Unethical Political Pressure	Planning practice and Research	2017	32	2	103–119	2	Boston University, USA
74	Markusen	Ann Roell		How Real-World Work, Advocacy, and Political Economy Strengthen Planning Research and Practice	Journal of the American planning Association	2015	81	2	143–152	2	professor emerita of urban planning and public policy at the University of Minnesota
75	Schwitzer	Lisa		Restorative planning ethics: The therapeutic imagination and planning in public institutions	Planning Theory	2016	15	2	130–144	2	University of Southern California, USA
76	McKay	Stephen		Efficiency and Ethics: An Investigation into the role of Ethics, Legitimacy and power in Planning	Town Planning Review	2010	81	4	425–444	1	School of Planning, Architecture and Civil Engineering, Queen's University, Belfast
77	Upton	Robert		on the genealogy of planning	Planning Theory and Practice	2012	13	2	189–192	1	Visiting Professor at Sheffield University
78	Cardyn	Loh	Arroyo Rodney	Special Ethical Consideration of Planners in Private practice	Journal of the American planning Association	2017	22	2	168–179	1	Wayne State University
79	Johnson	Bonnie J	Mary Kay Peck, and Steven A. Preston	City Managers Have Ethics Too? Comparing Planning and City Management Codes of Ethics	Journal of the American planning Association	2017	22	2	183–201	1	University of Kansas, I city manager of San Gabriel (CA)
80	McKay	Stephen		Attitudes and Ethics: Evaluating Knowledge and Regulatory Constructs in Planning Enforcement Practice	European Planning Studies	2015	23	3	616–637	1	School of Planning, Architecture and Civil Engineering, Queen's University, Belfast

7.4. Списак илустрација

Списак дијаграма⁴

Дијаграм 1 Приказ методолошког поступка.....	22
Дијаграм 2 Годишња заступљеност текстова (лево).....	25
Дијаграм 3 Државе у којима се налазе Универзитети.....	25
Дијаграм 4 Заступљеност текстова у појединачним часописима	27
Дијаграм 5 Процентуална заступљеност текстова о вредностима и планирању у односу на укупан број текстова у претходних 15 година.....	27
Дијаграм 6 Идентификација основних аспеката истраживања.....	35
Дијаграм 7 Приказ развоја теоријске мисли о односу етике и планирања према Campbell, 2012.....	36
Дијаграм 8 Питања у оквиру аспекта односа моћи и вредносног расуђивања према Flyvbjerg, 2004..	38
Дијаграм 9 Дијаграм последица стављања моћи у срж анализе према Stein & Harper, 2003.....	39
Дијаграм 10 Облици и системи моћи у планирању према Albrechts, 2003	40
Дијаграм 11 Анализе етичке одговорности планера у пракси према Rankin, 2010.....	40
Дијаграм 12 Хронолошки приказ промене концепције јавног интереса према Campbell and Marshall, 2002.....	42
Дијаграм 13 Типологија јавног интереса према Alexander, 2002.....	43
Дијаграм 14 Типологија поверења према Tait, 2011	44
Дијаграм 15 Анализа контекстуалне различитости према Watson, 2003	45
Дијаграм 16 Анализа утицаја вредности различитости на праксу планера, према Watson, 2006.....	46
Дијаграм 17 Питање праведности одлука у планирању, изведено према тексту Campbell, 2006.....	47
Дијаграм 18 Разлике између нормативних теорија у планирању, изведено према Watson, 2002.....	49
Дијаграм 19 Разлике и сличности између Ролсове и Хабермасове теорије према Campbell & Marshall, 2006.....	50
Дијаграм 20 Разматрање процедуралне етичке теорије према Stein & Harper, 2005	51
Дијаграм 21 Агонистички приступ у планирању (а) према Gunder, 2003.....	53
Дијаграм 22 Агонистички приступ у планирању (b) према Gunder, 2003	53
Дијаграм 23 Значај психоаналитичке теорије за планирање, према Gunder & Hillier, 2004	54
Дијаграм 24 Приказ везе Лаканових дискурса и планирања, према Hillier & Gunder, 2005	55
Дијаграм 25 Упоредна анализа проблема и потенцијала агонистичког и колаборативног приступа, према McClymont, 2011.....	55
Дијаграм 26 Питање идеологије и концепта недостатка према Gunder, 2010	57

⁴ Сви дијаграми у тексту представљају илустрације аутора дисертације и настали су у сврху објашњења примењене методологије (Дијаграми 1,6) односно приказивања резултата систематичног прегледа литературе (Дијаграми 2-5), критичке и структуралне анализе текстова који су били елемент систематичног прегледа литературе (Дијаграми 7-37), теоријске и логичке поставке модела вредносног расуђивања (38-42), анализа студија случаја (43-53) и примене модела у локалном контексту (54-71).

Дијаграм 27 Утицај глобализације на планирање, изведено према Sanyal, 2002.....	57
Дијаграм 28 Анализа либерализма у контексту етике у планирању, према Roy, 2008.....	58
Дијаграм 29 Релације између неолибералног капитализма и планирања, према Campbell, Tait & Watkins, 2014.....	59
Дијаграм 30 Рашчлањивање вредности солидарности у добром граду, према Amin, 2006.....	60
Дијаграм 31 Веза теорије планирања и теорије урбаног дизајна кроз питање просторне димензије, према Talen & Ellis, 2002.....	61
Дијаграм 32 Анализа утицаја просторних политика на вредности у планирању, према Böhme, Richardson, Dabinett, & Jensen, 2004.....	62
Дијаграм 33 Питање предмета за процес вредносног расуђивања, према Beauregard, 2012.....	63
Дијаграм 34 Рашчлањивање легитимности планирања, према Salet, 2002.....	64
Дијаграм 35 Анализа легитимности у процесу планирања, према Naikio, 2007.....	65
Дијаграм 36 Критеријуми за евалуацију плана према Berke and Godschalk, 2009.....	66
Дијаграм 37 Проблеми и изазови академског и професионалног истраживања према Lo Piccolo & Thomas, 2008.....	67
Дијаграм 38 Еволуција теоријске мисли о добром у планирању.....	69
Дијаграм 39 Приказ заступљености појединачних аспеката у оквиру вредносног расуђивања у планирању у периоду од 2002. до 2017. године.....	71
Дијаграм 40 Однос између идентификованих аспеката у домену истраживања.....	72
Дијаграм 41 Основа за визуелизацију резултата вредновања.....	77
Дијаграм 42 Логичка поставка модела вредносног расуђивања.....	78
Дијаграм 43 Дијаграм процеса израде плана детаљне регулације и урбанистичког пројекта.....	82
Дијаграм 44 Просторна дистрибуција изабраних студија случаја.....	83
Дијаграм 45 Хронолошки приказ развоја локације Беко – део 1.....	90
Дијаграм 46 Хронолошки приказ развоја локације Беко – део 2.....	91
Дијаграм 47 Приказ укључивања актера у праксу развоја локације БЕКО.....	94
Дијаграм 48 Евалуација три фазе развоја комплекса фабрике Беко.....	110
Дијаграм 49 Хронолошки приказ праксе развоја насеља Степа Степановић – део 1.....	116
Дијаграм 50 Хронолошки приказ праксе развоја насеља Степа Степановић – део 2.....	117
Дијаграм 51 Хронолошки приказ праксе развоја насеља Степа Степановић – део 3.....	118
Дијаграм 52 Приказ укључивања актера у праксу развоја насеља Степа Степановић.....	121
Дијаграм 53 Евалуација аспеката који усмеравају вредносно расуђивање у развоју насеља Степа Степановић.....	136
Дијаграм 54 Дијаграм релације аспекта моћи и процедура у пракси развоја града.....	138
Дијаграм 55 Дијаграм релације аспекта јавног интереса и процедура у пракси развоја града.....	140
Дијаграм 56 Дијаграм релације аспекта правде и процедура у пракси развоја града.....	141
Дијаграм 57 Дијаграм релације аспекта дијалога и процедура у пракси развоја града.....	142
Дијаграм 58 Дијаграм релације аспекта политике и процедура у пракси развоја града.....	143

Дијаграм 59 Дијаграм релације просторног аспекта и процедура планирања	144
Дијаграм 60 Ефекти утврђивања услова за измену планских и техничких докумената	146
Дијаграм 61 Ефекти утврђивања сета критеријума и услова за израду планског или техничког документа	147
Дијаграм 62 Ефекти утврђивања обавезе израде јавног конкурса или студије за локације од јавног интереса	148
Дијаграм 63 Ефекти достизања стандарда добре урбане форме	149
Дијаграм 64 Ефекти омогућавања права референдума у фази након усвојеног планског или техничког документа	150
Дијаграм 65 Ефекти повећања нивоа и квалитета информисаности становника у насељу	151
Дијаграм 66 Ефекти редифинисања права и обавеза појединачних актера у пракси развоја града	152
Дијаграм 67 Ефекти регулисања закона о оглашавању у домену планирања и изградње	153
Дијаграм 68 Ефекти јачања позиције експерата у пракси развоја града	154
Дијаграм 69 Ефекти унапређења процеса стручне контроле планских и техничких докумената	155
Дијаграм 70 Ефекти увођења евалуације процеса и продуката планирања	156
Дијаграм 71 Ефекти јачања етичке димензије у истраживању	157

Списак слика⁵

Слика 1 Просторна заступљеност истраживача у домену вредности и планирања	26
Слика 2 Приказ морфогенезе блока фабрике БЕКО (а) Стање локације у 2009. години, (б) Приказ пројекта Захе Хадид,	88
Слика 3 (в) Приказ изграђеног стања – пројекат К-Дистрикт у 2019. години и (г) Планирано стање након изградње свих објеката у оквиру комплекса К-Дистрикт	89
Слика 4 Приказ морфогенезе касарне 4 јули – Степа Степановић (а) Стање локације у 2009. години, (б) Приказ изведеног стања у 2019. години, (в) однос реализованог и планираног и (г) планирана позиција 1-цркве и 2-бензинске станице	115

Списак табела⁶

Табела 1 Селекција часописа и текстова релевантних за истраживање	24
Табела 2 Анализа садржаја 30 најцитиранијих текстова	29
Табела 3 Критеријуми за евалуацију	75
Табела 4 Анализа актера укључених у праксу развоја локације Беко	92
Табела 5 Анализа вредносног расуђивања на простору комплекса фабрике Беко	105
Табела 6 Анализа актера укључених у праксу развоја насеља Степа Степановић	119
Табела 7 Анализа вредносног расуђивања на простору насеља Степа Степановић	132

⁵ Извор: Аутор дисертације

⁶ Извор: Аутор дисертације

8. Биографија аутора

Александра Ђорђевић (1990) је рођена у Врању где је завршила основно и средње образовање. Основне академске студије Архитектуре на Универзитету у Београду – Архитектонском факултету уписала је 2009. године а завршила 2012. године. На Универзитету у Београду – Архитектонском факултету је 2014. године завршила два мастер програма: Архитектура - усмерење Архитектура и Интегрални урбанизам. У току свог школовања била је стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (2011-2014) док је за остварене резултате била награђена са два признања (Награда Светог Саве за град Врање и награда Фондације Сестре Булајић).

Докторске студије Архитектуре и урбанизма на Архитектонском факултету у Београду уписала је 2014. године. Од уписа на докторске студије, активно се бави научно-истраживачким радом, а од 2018. године, ангажована је на пројекту ТР (36035) Друштвени аспекти развоја насеља и климатске промене – међусобни утицаји (Подпројекат 3) финансираном од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике. У току докторских студија, учествовала је на већем броју радионица за докторанте и објавила је већи број научних радова у часописима и зборницима са конференција. Од 2014. године, активно учествује на интернационалним и националним урбанистичко-архитектонским конкурсима у оквиру различитих ауторских тимова са којима је остварила више признања.

Запослена је на Департману за урбанизам на Универзитету у Београду – Архитектонском факултету у звању асистента од 2015. године, где са већим бројем наставника учествује на предметима Департмана за Урбанизам на основним и мастер студијама.

9. Изјава о ауторству

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора: Александра Д. Ђорђевић

број индекса: 2014 /Д2

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

ДОБРО У ПЛАНИРАЊУ:
МОДЕЛ ВРЕДНОСНОГ РАСУЂИВАЊА У ПРАКСИ РАЗВОЈА ГРАДА

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршила ауторска права и користила интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____

10. Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Александра Д. Ђорђевић

Број индекса: 2014/Д2

Студијски програм: Докторске академске студије / Архитектура и урбанизам

Наслов рада: *ДОБРО* У ПЛАНИРАЊУ: МОДЕЛ ВРЕДНОСНОГ РАСУЂИВАЊА У ПРАКСИ РАЗВОЈА ГРАДА

Ментор: др Марија Маруна, редовни професор
Универзитет у Београду – Архитектонски факултет

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предала ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду

Потпис аутора

У Београду, _____

11. Изјава о коришћењу

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ДОБРО У ПЛАНИРАЊУ: МОДЕЛ ВРЕДНОСНОГ РАСУЂИВАЊА У ПРАКСИ РАЗВОЈА ГРАДА

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучила.

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци. Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

1. Ауторство. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. Ауторство – без прерада. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. Ауторство – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.